

**T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**“OSMANLI TARİH DEYİMLERİ VE
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ”NDEKİ ASKERÎ
TERİMLER**

Ferdi BÜLBÜL

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN**

Yozgat 2011

**T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**“OSMANLI TARİH DEYİMLERİ VE
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ”NDEKİ ASKERÎ
TERİMLER**

**Hazırlayan
Ferdî BÜLBÜL**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN**

Yozgat 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM ASKERÎ TERİMLER.....	6
1.1.Deyimler.....	6
1.2.Evrak-İşârât Terimleri.....	28
1.3.İstihkâm-Saha Terimleri.....	42
1.4.Muâmelât Terimleri.....	50
1.5.Nakdî Terimler.....	64
1.6.Rütbe-Efrâd-Unvan Terimleri.....	72
1.7.Techizât Terimleri.....	193
1.8.Tesis Terimleri.....	215
1.9.Teşkilat Terimleri.....	222
2. BÖLÜM TERİMLER DİZİNİ.....	260
2.1 Tek Kelimededen Oluşan Türkçe Terimler.....	260
2.2 Tez Geneli Tek Kelimededen Oluşan Terimler.....	261
2.3 İsim Tamlaması Biçimine Olan Terimler.....	266
2.3.1 Belirtili İsim Tamlamaları.....	266
2.3.2 Belirtisiz İsim Tamlamaları.....	266
2.3.3 İsim-Fiil Grubunda Olan Terimler.....	271

2.3.4 Sıfat Tamlaması ve Sıfat-fiil Grubu Şeklinde Olan Terimler.....	272
2.3.5 Birleşik İsim Şeklinde Olan Terimler.....	273
2.3.6 Birleşik Sıfat Şeklinde Olan Terimler.....	274
2.3.7 Unvan Grubu Şeklinde Olan Terimler.....	274
2.3.8 Arapça Terimler Dizini.....	275
2.3.9 Farsça Terimler Dizini.....	278
2.3.10 Yunanca Terimler Dizini.....	279
2.3.11 Moğolca Terimler Dizini.....	279
2.3.12 Rumca Terimler Dizini.....	279
2.3.13 Bulgarca Terimler Dizini.....	279
2.3.14 Ermenice Terimler Dizini.....	279
2.3.15 Rumence Terimler Dizini.....	279
2.3.16 Genel Dizin.....	280
SONUÇ.....	293
KAYNAKÇA.....	298
İNTERNET KAYNAKÇASI	303
ÖZGEÇMİŞ.....	304

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'ndeki Askerî Terimler

Ferdi Bülbül

Bozok Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

2011: 299 Sayfa

Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren *Türklük* ve *askerlik* âdeta eş anlamda kullanılır olmuştur. Askerliğin bir millet hayatında bu kadar etkili ve sürekli olduğu bir başka millet göstermek neredeyse imkânsızdır.

Askerliğin Türklerde hem vazife hem de kutsallık boyutu vardır. Vazife boyutunu “Türk milleti doğuştan askerdir.” sözü; kutsallık boyutunu da “Asker ocağı, peygamber ocağıdır.” sözü ifâde eder.

Bir milletin hayatına böylesine nüfûz etmiş bir meselenin derinlemesine araştırılması da kaçınılmazdı. Konu ile ilgili pek çok çalışma var. Ancak bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu araştırmada esas alınan ve içinde askerî terimlerin seçildiği kitap Mehmet Zeki PAKALIN'ın “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”dür. Bu terimler yapı, anlam ve köken bakımlarından incelenmiştir. Türkçe terimlerin yanı sıra yabancı dillerden geçmiş terimler de incelenmiştir. Özellikle Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin çokluğu göze çarpmaktadır.

Bu çalışmanın başta Türk Dili olmak üzere Türk Askerî Tarihi, Türk Halk Bilimi ve Türk Bilim Tarihi alanlarında da faydalı olabileceğini düşünmekteyiz.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, Terim, Askerî Terminoloji, Yapı, Köken.

ABSTRACT

Master Thesis

Military Terms in the Ottoman Historic Idioms and Terms Dictionary

Ferdi Bülbül

Bozok University

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

2011: 299 Pages

As from the time of Turks appear in the early stage of history, the Turkishness and the military service has been used as synonym. It is nearly impossible to see any another nation that the military service is so effective and timely in the life of a nation.

Military service has both the perspective of duty and the spiritual perspective in Turks. The duty stands for “Turkish nation is born soldier.” and sacredness stands for “Place of military service is the place of prophet.”

It is inevitable to examine an issue in-depth that has so permeated the life of a nation. There are many studies about this issue. However it is impossible to say that these studies are sufficient. The subject of this study is the book “Ottoman history idioms and terms glossary” of Mehmet Zeki PAKALIN of which military service terms were selected. These terms have been reviewed in terms of structure, meaning and origin. In addition to Turkish terms, the foreign origin terms have also been reviewed. Especially the multiplicity of Arabic and Persian origin words stands out.

We think that this study may be useful in the fields of particularly the Turkish language, Turkish military history, Turkish folklore and Turkish history of science.

Keywords: Turkish, Term, Military Terminology, Structure, Origin.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”ndeki askerî terimlerin tespiti ve bu terimlerin dil merkezli bir incelemesi oluşturmaktadır. Tespit edilen terimler ses bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilimi (etimoloji) bakımlarından da incelenmeye çalışılmıştır.

Askerî terimler üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bu terimler üzerine yeterli düzeyde çalışma yapıldığını söylemek mümkün değildir. Biz burada yüzyıllardır kullanılan askerî terimleri bilimsel yönden ele alıp inceleyerek bu alandaki bir boşluğu doldurmaya çalıştık.

Araştırmanın ‘Giriş’ kısmında çalışmanın konusu ve alanı, amacı, çalışmada uygulanan yöntemler, konuyla ilgili yapılmış çalışmalar ve konu külliyatında incelenen eserlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Bu araştırmayı “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*”ndeki askerî terimlerin incelenmesi oluşturmaktadır. Eserdeki askerî terimler tek tek anlamlarıyla beraber yazılmış olup ses bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilimi (etimoloji) bakımlarından da incelenmeye çalışılmıştır. Terimlerin anlamlarıyla ilgili, esas alınan eserin yanı sıra, mümkün olduğunca diğer eserlerden de yararlanılmıştır. Türk dilinin birçok alanını ilgilendiren böyle geniş bir araştırma sırasında pek çok eksik ve yanlışımız olabileceğinin farkındayız. Bununla birlikte kelimelerin kökenleriyle ilgili olarak tutarlı ve kabul edilebilir açıklamalar yapmaya gayret ettik. Bu çalışma Türk diline küçük bir katkı sağlayabilirse bundan mutluluk duyacağız.

Bu konuyu seçmemizi sağlayan ve çalışmamız sırasında bize yol gösterip teşvik ve desteklerini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN ile manevî yardımlarını devamlı hissettiğim anne babama ve eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Ferdi BÜLBÜL

Yozgat-2011

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Alt.	: Altay Türkçesi
And. ağız.	: Anadolu ağızları
Ar.	: Arapça
AT.	: Anadolu Türkçesi
Az.	: Azerî Türkçesi
bk.	: Bakınız
Blg.	: Bulgarca
c./C.	: Cilt
CC	: Codex Cumanicus
Çağ.	: Çağatay Türkçesi
DLT	: Divânü Lügati't-Türk
DS	: Derleme Sözlüğü
EAT.	: Eski Anadolu Türkçesi
Erm.	: Ermenice
ET	: Eski Türkçe
EUTS	: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Far.	: Farsça
GT	: Gülistan Tercümesi
İKPÖ	: İyi ve Kötü Prens Öyküsü (J, Hamilton)
İng.	: İngilizce
İtl.	: İtalyanca
KB	: Kutadgu Bilig
KBN	: Kitab-ı Bostan-ı Nasayih

KEI	: Kısasü'l-Enbiyâ
KG	: Kitab-ı Gunya
Kıpç.	: Kıpçak Türkçesi
KLS	: Kuman Lehçesi Sözlüğü
KTS	: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
KTSV	: Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı
KY	: Kıssa-ı Yusuf
LO	: Lehçe-i Osmânî
Mac.	: Macarca
ME	: Mukaddimetü'l-Edep
Moğ.	: Moğolca
Os.	: Osmanlı Türkçesi
OT.	: Orta Türkçe
Rum.	: Rumca
Rumn	: Rumence
s.	: Sayfa
SS	: Sözlerin Soyağacı
ŞT	: Şecere-i Terâkime
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu
TET	: Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı
TGA	: Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi
Trkm.	: Türkmen Türkçesi
TS	: Türkçe Sözlük (TDK)
TT.	: Türkiye Türkçesi
TTS	: Tarih Terimleri Sözlüğü

Tü.	: Türkçe
Uyg.	: Uygur Türkçesi
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayın
Yak.	: Yakut Türkçesi
Yun.	: Yunanca
yy	: yüzyıl

0. Giriş

Mehmet Zeki Pakalın ve “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”

“Osmanlı, İslâm Tarihi ve kültürünü inceleyenler, hatta tasavvuf tarihi ve ıstılahlarına ilgi duyanlar için vazgeçilmez bir eserin sahibi olan Mehmet Zeki Pakalın, kaynaklarda tarihçi, yazar, maliyeci ve gazeteci gibi vasıflarla anılmaktadır. Nişli Binbaşı Ali Rıza Beyin oğlu olup babası Ohri kumandanı iken 1886’da bu şehirde doğan Pakalın, ilköğrenimini Ohri’de, ortaöğrenimini Manastır Askerî Rüşdiyesi’nde ve Mülkiye İdâdîsi’nde yaptıktan sonra yükseköğrenim için İstanbul’a gelir. Tıbbiye-i Şâhâne’ye girer (1904) ise de hastalanarak bu tahsilini yarım bırakır. Balkanlarda çeşitli şehirlerde muhasebe, maliye ve mal müdürlüğü gibi görevlerde bulundu. Ardından basın hayatına atıldı. Aynı zamanda Şehremâneti’nde (İstanbul Belediyesi) memuriyete başladı (1923). Çeşitli kademelerde görevler yaptıktan sonra İstanbul Defterdârlığı’ndan emekli oldu (1950). Pakalın, maliyeci kimliğinin ağır basmasına rağmen tarihe duyduğu ilgi sebebiyle pek çok malzeme toplamış ve bunların bir kısmını neşretmiştir. Ancak neşredemediği eserlerin daha fazla olduğu söylenir. Daha çok ansiklopedik eserler kaleme almış olan müellifin Osmalı Devleti’nin yayıldığı coğrafyada kullanılabilecek terk edilen veya değişiklikler geçiren bütün kurumların, mâlî, idârî, askerî, hukukî, dînî bütün kavramlarını derleyen *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nü üç cilt hâlinde yayınlamıştır. Önemli bilgiler içeren bu eser kaynaklarımız arasındadır ve bize değerli bilgiler vermektedir. Pakalın, 1972 yılında İstanbul’da vefât etmiştir.” (Arpaguş 2009; 52-53).

Yazarın başlıca eserleri:

Maktul Şehzâdeler (1918), Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi (1929), Tanzimat Mâlîye Nazırları (1939), Mahmut Nedim Paşa (1940), Midhat Paşa (1940), Son Sadrazamlar ve Başvekiller (1940), Hüseyin Avni Paşa (1941), Safvet Paşa (1943), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (1946), Mektep Fıkraları (1950)

0.1 Araştırmanın Konusu, Alanı

Bu çalışmanın konusu, “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”ndeki askerî terimlerin tespit edilmesi ve bu terimlerin ses bilgisi, anlam bilgisi, terim

türetmede kullanılan yöntemler ve köken bilimi (etimoloji) bakımından incelenmesidir.

Türkler için büyük önem arz eden *askerlik*, birçok yönden ilgi çekmekte ve askerlikle ilgili terimler de değişik alanlarda çalışan pek çok araştırmacı için de bir malzeme niteliği taşımaktadır.

Türk-Osmanlı toplum hayatının sosyal ve askerî yapısının belirlenmesi kadar, en eski Türk toplum hayatı hakkında da tahminlerde bulunabilmek için en somut malzemeyi veren dilden hareketle Türk-Osmanlı askerî terminolojisinin işlenmesi, çalışma konumuzun sınırlarını çizmiştir.

0.2 Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*”ndeki askerî terimleri tespit etmek, bu terimlerin nasıl oluşturulduğunu, terim yapmadaki hareket noktalarını değerlendirmek, köken bilimi incelemelerini yapmak ve askerî terminoloji araştırmalarına katkıda bulunmaktır. Bu çalışma *Askerî Terimler Sözlükleri* için önemli bir başvuru kaynağı olmayı da amaçlamaktadır.

0.3 Araştırmada Uygulanan Yöntemler

Bu araştırmada askerî terimler bir askerî uzman gözüyle değil, bir dil uzmanı bakışıyla ele alınmıştır. Burada terimler ses bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilimi bakımlarından incelenmiştir. Terimlerle ilgili daha önce yapılmış olan etimoloji denemelerinin de eklenmesi, gereken bilgilerin de verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Terimlerin geçirmiş olduğu ses ve yapı değişiklikleri de gösterilmeye çalışılmıştır.

Her terimin tarihî ve yaşayan Türk lehçelerindeki biçimini vermek bu çalışmanın hacmini çok aşacağı için özellikle bu durumdan kaçınılmıştır. Her terimle ilgili az ve öz bilgi verilmeye çalışılmıştır. Yeri geldikçe bir terimin tarihî ve yaşayan Türk lehçelerindeki biçimine yer verilmiştir.

Bu araştırmada “Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri (Türkmen, 2006)”, “Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri [Kabadayı, 2007]” adlı çalışmaları örnek aldığımızı ve bu araştırmalardan fazlaca yararlandığımızı belirtmek gerekir.

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz terimler, orijinal kaynaklara dayalı olarak taranmış ve sırasıyla **Deyimler, Evrak-İşârât Terimleri, İstihkâm-Saha Terimleri,**

Muâmelât Terimleri, Nakdî Terimler, Rütbe-Efrâd-Unvan Terimleri, Techizât Terimleri, Tesis Terimleri, Teşkilat Terimleri konu başlıkları altında alfabetik düzende ayrı ayrı maddeler halinde ele alınmıştır. Madde başı olarak alınan her terim, köken bilgisi bakımından incelenmiştir. Terimin hangi eser veya eserlerde geçtiği ve hangi anlamda kullanıldığı da belirtilmiştir.

0.4 Araştırmanın Sınırlandırılması

Bu çalışma “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*”ndeki askerî terimler ile sınırlıdır. Eserdeki diğer terimler üzerinde durulmayacaktır. Terimlerin sadece bir dizini verilmeyecek aynı zamanda bu terimler yapı, anlam ve köken bakımından değerlendirilecektir.

Bu çalışmada esas olarak Türkçe kökenli terimler incelenmiştir. Yabancı dilden alınan bir kökten Türkçe yapım eklerini alarak türetilmiş terimler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

0.5 Konu İle İlgili Çalışmalar

Bugüne kadar *askerî terimler* üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Süer Eker, *Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji Modern Dönemde Rütbe ve Birlik Adları* başlıklı kitabında, modern rütbe ve birlik adlarının neredeyse tamamının, ortalama askerî yazışma dilinin Arapça, Farsça, batı dilleri ve Türkçe söz varlığından oluşan terkinin dışında, bütünüyle Türkçe kökenlere dayandığını ifade eder ve 36 adet terimin incelenmesine yer verir. Bu terimler şunlardır: *Komut, Komuta, Komutan, Kurmay, Genel Kurmay, Er, Erat, Erbaş, Onbaşı, Yüzbaşı, Binbaşı, Çavuş, Uzman Çavuş, Üstçavuş, Başçavuş, Subay, Asubay, AsTSubay, Teğmen, Yarbay, Albay, Tuğbay, Asker, Tim, Manga, Generaller, Mareşal, Takım, Bölük, Tabur, Alay, Tugay, Tümen, Ordu, Kolordu*.

Ümit Koç, *XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Çavuşluk Teşkilatı* başlıklı çalışmasında (Koç; 2002), Göktürklerden Osmanlı Devleti’ne varıncaya kadar hemen bütün Türk devletlerinde mevcut olan çavuşların, Osmanlı Devleti’nde kurumlaşarak en mükemmel şeklini aldığını belirterek Osmanlı Devleti’ndeki çavuşları Dîvân-ı Hümayûn çavuşları, Kapıkulu Ocağı’nda görevli çavuşlar ve eyalet ve sancak çavuşları olmak üzere üç başlık altında incelemiştir.

Orta Asya Türk yazı dilinin başlangıcı olan Karahanlı Türkçesiyle ilgili çalışma yapan Ersin Teres *Karahanlı Türkçesinde Askerlikle İlgili Bazı Terimler Üzerine* (ERES, Ersin 2007) adlı makalesinde, Karahanlı Türkçesi metinleri, özellikle, Kutadgu Bilig, Dîvânü Lûgat-it Türk ve ‘Atabetü’l Hakayık, *Satır Arası Kur’an Tercümesi* üzerinde karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır. Bu şekilde metinlerde savaşla ilgili ortak olarak yer alan sözcükler tespit edilmiş ve sözcüklerin kullanıldıkları yerlerdeki anlamları, etimolojileri ele alınmıştır. Üzerinde durulan sözcükler şunlardır: *basu, karguy, kuyag, yasıç, süñü, temürgen, tolum, tura, toy, çıgılvar, kêş, yağıcı*.

Yine Ersin Teres’in konuyla ilgili bir başka çalışması da *Orta Türkçede ‘Zırh, Kalkan’ Anlamı Taşıyan Bazı Sözcükler* (TERES; 2009) adlı makalesidir. Bu makalede Orta Türkçe döneminde zırh ve kalkan anlamı taşıyan bazı sözcükler üzerinde durulmuştur. Savaşta bedeni korumaya yarayan bu âletler için Orta Türkçe metinlerinde hangi adların verildiği, hangi bağlamlarda kullanıldıkları, sözcüklerin etimolojileri ve günümüz Türk Dillerindeki durumları bu makale çerçevesinde ortaya konulmuş alt başlıklardır.

Ahmet Rasim’in, Mart 1959 tarihli Yeni Tarih Dergisi’nde yayınlanmış *Rütbelere, Lakaplar* adlı bir çalışması vardır.

Abdülkadir Donuk’un *Eski Türk Devletlerinde İdâri-Askerî Unvan ve Terimler* adlı eseri Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından basılmıştır.

Süer Eker’in, *Subay, AsTSubay; Er/Erat/Erbaş Terimleri Üzerine* (EKER; 2006), *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C: XCII, S: 658, s. 327-340.*) ve *Sü ve Sü ile Yapılan Tarihî Askerî Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme* (EKER; 2006) adlı iki çalışması daha vardır.

Genelkurmay Başkanlığı’nın Harp Akademileri Basımevi tarafından yayımlanmış, *Müşterek Askerî Terimler Sözlüğü* bulunmaktadır.

Hüseyin Hüsnü’nün 1312 tarihli *Kamus-ı Askerî, Fransızca-Türkçe ve Türkçe-Fransızca* adlı eseri vardır.

Hilmi Soyaslan’ın *Askerî Terimler Sözlüğü* Harp Akademileri Basımevi tarafından yayımlanmıştır.

TC Büyük Erkânıharbiye Reisliği tarafından 1935'te yayımlanmış *Rütbe ve Birliklerin Öz Türkçe Karşılıkları* adlı bir çalışma vardır.

Süleyman Hikmet Karakuzu'nun 1879'da basılmış *Askerî Terimler* adlı bir kitabı bulunmaktadır.

1. BÖLÜM

ASKERÎ TERİMLER

1.1. DEYİMLER

Bu bölümde deyim halindeki askerî terimler üzerinde durulmaktadır. Deyim “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım, tabir (TS 1998; 576).”

alay bağlamak

< Tü. *alay* + Tü. *ba-g-la-mak*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki- isimden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*asker saf saf olmak, harp nizâmına girmek*” (TS 1988; 89).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu deyimın açıklamasını şöyle yapmaktadır:

“*İki manaya gelen bir tâbirdi:*

1- *Ordunun düşman karşısında, harekete geçmek üzere, emir ve kumandayı intizar etmesi demektir.*

2- *Merasimde alayın tamamen tertîb tanzim edilmiş olmasına denirdi*” (Cilt I, s. 45).

Bir askerî terim olarak *alay bağlamak* eylemi 16-18. yüzyıl Volga Tatarcasıyla yazılan *Defter-i Çingiz Nâme*’de de yer alır:

‘*İstanbul şehrin algalı keldiler bir yerde tüştüler kondılar sâflar alaylar bağlab uruşka hazırlanıb turdılar*’ (Ivanics-Uzmanov 2002; 70).

Burada *alay bağlamak* eyleminin açıkça muharebe durumuna geçmek anlamına geldiğini (Eker 2007; 223) söyleyebiliriz.

Alay kelimesinin Türkçe olduğu düşünülmektedir.

“Sevortyan’a göre *alay*; Türkçe, Başkurtça, Çağatayca vb. kaynaklarda ‘1. Polk, 2. Vıstupleniye (voyskovoy çasti), 3. Tolpa, 4. Çast’ anlamlarıyla kullanılmaktadır; köken bakımından Yunanca ya da Türkçe *al-* ile ilişkili olabilir (1974; 132).

Sözcüğün bu anlamda kullanılış tarihi on beşinci yüzyılın sonlarına değin uzanır. Fatih Sultan Mehmet’in 3 Ağustos 1473 günü Karahisar’da Uygur harfleri ile yazdığı yarlıkta *alay* sözcüğü;

barañğar alayı, çoñğar alayı, uluğ gol alayı

ibârelerinde yer alır (Arat 1987; 816). Bu, MTT askerlik terminolojisiindeki alayın anlamına ve kullanılışına çok yakındır.

Modern Türk yazı dillerinden Azerîcede *alay* (= 1. Polk; 2. Polkovoy) TT’deki anlam biçimiyle kullanılmaktadır (bk. Mähärrämöv 1995: 13).

TT’de, sivil ve askerî her türlü törenin tertiplenmesi ve düzenlenmesine *alay* adı verilmiş; *alay*, buradan modern askerî terminolojiye de ithal edilerek, Osmanlı Ordusunda ve Türk Silâhlı Kuvvetlerinde tabur ile tugay/liva arasında taktik askerî birliğin karşılığı olmuştur” (Eker 2007; 225).

Bağlamak kelimesinin Türkçe olduğu açıktır. *Bağlamak* ‘bağ veya başka bir araçla tutturmak’ (Gülensoy 2007; 101) kelimesi Türkçe *ba-* ‘bağlamak’ kökünden, önce *-g* ile isim, oradan da *-la* ile fiil yapılmıştır.

alaya gitmek

< Tü. *alay-a* + Tü. *git-mek*: isim kökü-yönelme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapma eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*askerî bir okulda başarı gösteremeyerek kıtaya gönderilmek*” (TS 1998; 74).

Mehmet Zeki Pakalın, bu deyimın açıklamasını şöyle yapmaktadır:

“*Askeri mekteplerden bir sebeple çıkarılarak neferlikle kıtaya gönderilen talebeler hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 45).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Gitmek kelimesinin Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eyüboğlu *gitmek* kelimesiyle ilgili olarak “ETü. *kit* (son, uç, bitim, yok olma, uzaklaşma bildiren kök)’ten *kitmek/gitmek*’ (1998; 137)” şeklinde bir açıklama yaparsa da bu görüşünün Türklük bilimi alanında kabul görmediği ve üzerinde hiç durulmadığı anlaşılmaktadır.

alay göstermek

< Tü. *alay* + Tü. *kö-z-ter-mek*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapma eki-isimden fiil yapma eki- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*nümayiş yapmak, merasim yapmak, geçit resmi yapmak*” (Eker 2007; 223).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu deyimın açıklamasını şöyle yapmaktadır:

“*Eskiden geçit resmine verilen isimdi. Bu resim en ziyâde ecnebi sefirlerine karşı yapılırdı*” (Cilt I, s. 45).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Göstermek kelimesinin Türkçe olduğu açıktır. Kelimenin yapısı konusunda birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşler aşağıda belirtilmiştir:

Gülensoy kelimenin tarihsel gelişimini “*K(>g)Ö(>o,ü)R-SE(ä,ö)-T-, >GÖSTER- [-RS- > -s-t- göçüşmesi ile oluşmuştur]*” şeklinde göstermiş; F.K. Timurtaş’ın ise *göster-* < *köz+der-* < *köz-d-ger-* (Eski Türkiye Türkçesi, 118) değerlendirmelerine yer verdikten sonra Nişanyan’ın (SS 162): *göster/mek* = *göztürmek* < *gözmek* = *GÖR-* tespitinin yanlış olduğunu (Gülensoy 2007; 383) ifade etmiştir.

Ahmet Günşen ise “Göster- ve Görset-/ Görset- Fiillerinin Yapısı Üzerine” adlı makalesinde, bugün Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları ile bazı çağdaş Türk lehçelerinde aynı anlamda kullanılan biri *göster-*, diğeri *görset-* ~ *körset-* şeklinde olan iki ayrı fiilden bahsetmektedir.

Günşen düşüncelerine şöyle devam etmiştir:

“Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *göster-* fiili, Anadolu ve Rumeli ağızlarında da, yazı dilimize paralel olarak, aynı sıklıkla kullanılmaktadır. Hatta bu fiil şeklinden türemiş ve *Derleme Sözlüğü*’ne girmiş *gösterimlik* ‘örnek, göstermelik’ (**Bor -Nğ.*), *gösterme* parmağı ‘işaret parmağı’ (-*Ed.*) (DS, VI: 2164) gibi türevlere de rastlanmaktadır. Ancak bazı Anadolu ağızlarında, *göster-* fiili yanında, aynı anlamda, *görset-* ya da *görsed-* fiili de kullanılmaktadır.

Nitekim, *Derleme Sözlüğü*’nde *görsed-* ‘göstermek’ (Hasanoğlu -Ank.), *görset-* (Koyundere * *Ahıska -Kr.*) (DS, VI: 2162) örneklerini, Kırşehir ve yöresi ağızlarında da, *görset-* yanında ama daha çok, *görsed-* ~ *görset-* şeklinde buluyoruz (Günşen, 2000: 356, Günşen, 2001: 116, 120). Hatta *görsed-* veya *görset-* fiilini, Orta Anadolu ağızlarının karakteristik unsurlarından biri olarak göstermek mümkündür.

O hâlde, biri hem yazı hem konuşma dilinde, biri de sadece ağızlarda kullanılan ‘göstermek’ anlamlı iki ayrı fiil şekli ile karşı karşıyayız. Söz konusu fiil şekillerinin anlamı üzerinde değilse de, yapısı üzerinde birbirinden çok farklı, hatta birbiriyle çelişen görüş ve tespitlere rastlanmaktadır.

Bu farklı görüşlerin ilk ve ön plana çıkarılan ise *görset-* biçimini *göster-* şeklinin göçüşmeli biçimi sayan görüştür.

Nitekim, W. Bang, *körset-* fiilini *köster-* fiilinin göçüşmeli biçimi olarak izah etmiştir (Bang, Studien, III: 1251 vd.; Hacıeminoğlu, 1991: 161 ve Çeneli, 1997: 55).

Aynı şekilde, Anadolu ağızları malzemesini yıllar süren bir derleme çalışması ile toplayan, daha sonra da aynı malzeme üzerinde inceleme çalışmaları yayınlayan Ahmet Caferoğlu, Anadolu ağızlarında hâlâ *görset-* ~ *görset-* şekliyle kullanılan fiili, W. Bang gibi, *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi olarak görmüştür. Nitekim o, Anadolu ağızlarında göçüşme konusunu inceleyen bir makalesinde, “komşu konsonlar arasında” 53, “komşu olmayan konsonlar arasında” da 26 göçüşme örneği vermiş; söz konusu ettiğimiz *görset-* fiiline ise, ikinci grubun ondokuzuncu sırasında, (s-t < r-s: *görset-* [Mar. Mal. Tun. C. VI. 286] < *göster-*) şeklinde yer vermiştir (Caferoğlu, 1955: 7).

Demek ki Caferoğlu’na göre, Anadolu ağızlarında görülen ‘göstermek’ anlamındaki *görset-* fiili, *göster-* fiilinin uzak göçüşme ile girmiş olduğu ve kullanımı ağızlar ile sınırlı şekilden başka bir şey değildir.

Clauson, *görset-* fiilini *körse-*’den gelmiş gördüğü gibi, Azerî Türkçesindeki *köster-* şeklini, soru işaretli de olsa, *körset-* fiilinin göçüşmeli biçimi saymıştır (Clauson, 1972: 740).

Türk dilinin etimoloji sözlüğünü yazanlardan Eyüpoğlu ise, *göster-* fiilini göz ismine dayandırıp, kökteki s < z değişmesine dikkat çekmiş, ama göz isim köküne fiilden fiil yapma eki olan -ter-’in gelemeyeceği veya nasıl geldiği konusuna değinmeden sorunu geçiştirmiştir (Eyüpoğlu, 1988: 145).

O hâlde, Türkiye Türkçesinin tarihî dönemlerinde de ikili bir durum söz konusu. Yani ortada, kullanım sıklığı farklı da olsa, *göster-* ve *görset-* şeklinde iki fiil vardır. Tabii ki, sorun da çözüme kavuşmuş değil.”

azab çağirtmak

< Ar. *azab* + Tü. *çağ-ır-t-mak*: isim kökü + isim kökü- isimden fiil yapım eki- fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki).

“askerin silah altına çağırılması”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şöyle yapmaktadır:

“Azab ismi verilen piyâde askerinin silâh altına çağrılmasına denilirdi” (Cilt I, s. 131).

Azab ‘bekâr, ergen; Tanzimattan önce deniz tüfekçi eri’ (Devellioğlu 2001; 57) anlamında kullanılan bir kelimedir. Bu askerler bekârlardan seçildiği için bu adla anılmaktadır.

Pakalın, *azab* maddesinde ‘lûgat manası gibi bunlar bekârdı, içlerinde evliler bulunmazdı’(Pakalın 2004; Cilt I, 129) ifâdelerini kullanmıştır.

Çağrtmak kelimesinin ses yansımali bir kelime olduğu ve çağ “doğal ses” kökünden yapıldığı açıktır (Eyuboğlu 1988: 57).

balta asmak

< Tü. *balta* + *as-mak*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapma eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki) “*musallat olmak, sarkıntılık etmek*” (ÖTS 2002; 241).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şöyle yapmaktadır: “*Yeniçerilerin, temeli yükselen yapılarla limana gelen gemilere birer tahta asmak sûretiyle yapı ve gemi sahiplerinden para koparmalarını ifham eden bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 152).

Yeniçerilerin haksız kazanç sağlamasını anlatan bu deyim, yeniçerilerin yaptığı bir uygulama neticesinde kalıplaşmıştır.

İskender Pala’nın ise *balta asmak* ile ilgisi açıklaması şu şekildedir:

“Yakın zamanlara kadar halk arasında *balta asmak* (*balta olmak*) deyimi, ‘kaba kuvvet ile haksız kazanç elde etmek, zorbalık ile haraç almak’ gibi anlamlarda kullanılmıştır. (...) Bugün çetelerin yaptığı işi, Osmanlı’nın bozulma dönemlerinde yeniçeriler yapmış ve bunun için de *balta* asmayı âdet haline getirmişlerdir. (...) Yeniçeriler arasındaki şehir eşkıyalığı giderek o raddeye gelmişti ki eskiden orta (bölük) adına iş gören sergerdeler ortalarını da unutup kendi şahsî çıkarları için iş görmeye başladılar. Orta işareti asmak yerine bu sefer *balta* asmayıyeğlediler. Herhangi bir yere *balta* asan yeniçeri mensubu haracı da tek başına götürmeye başladı. Satılacak binalar ile gayri menkuller, pazara getirilen mallar ile işletme ve üretim müesseseleri bu tür grupların *baltalarıyla* peylendi. Bunun en yoğun uygulaması da İstanbul limanlarına gelen ticaret gemilerinde yaşanıyordu. Ne zaman limandan bir gemi girse bir zorba yeniçeri gider geminin babafingosuna bir *balta* asardı. Artık gemideki tacirlerin alım satımından ve yüklemelerden elde edilecek gelirin belli bir yüzdesi bu yeniçerininindir. Gemilere *balta* asma geleneği o derece ileri gitti ki İstanbul’un deniz ticaretini olumsuz etkileyen bir hareket olarak sonunda tarihe geçti” (Pala 2000; 42-43).

Balta kelimesinin *baltu*’dan geldiği açıktır. Daha sonra ünlü genişlemesi neticesinde *balta* olan kelime “kesmek, yarmak, yontmak gibi işlerde kullanılan, ağaç saplı, demir ağaç” (Gülensoy 2007; 107) anlamına gelmektedir.

Asmak kelimesi *EUTS*'ta ve *DLT*'de bugünkü şekliyle kullanılmıştır (*TSD* 2006; 38). Buradaki kullanımına bakıldığında 'yüksek bir yere iliştirip, sarkıtmak' anlamında kullanıldığı açıktır (*ÖTS* 2002; 159).

bölüğe el öpmek

< Tü. *böl-ü-k-e* + *el* + *öp-mek*: fiil kökü- bağlayıcı ünlü-fiilden isim yapma eki- yönelme durumu eki + isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki -fiilden isim yapım eki (mastar eki) "*katar ağalığına çorbacının atanmasıdır*"

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şöyle yapmaktadır:

"*Yeniçeri ağalığı münhal olunca açılacak katar ağalığına (çorbacılık) mahreç olurdu, işte bu çorbacılığa 'bölüğe el öptü' tâbiri kullanılırdı*" (Cilt I, S. 242).

Bölük kelimesinin Türkçe *böl-* kökünden *-k* ile yapıldığı açıktır. Eren yazı dilimizde 'saç örgüsü' olarak kullanılan *bölük* biçimin *bölmek*'ten geldiğini belirterek, bu türevin yerel ağızlarda *belik* > *pelik* (> *melik*) gibi birtakım yan biçimler aldığını ifade etmiştir (1999; 47).

Eker ise Runik yazılı metinlerden Taryat anıtında iki yerde *bölük* sözcüğüne rastlandığını ve burada *bölük*'ün 'bölük, bölünmüş' anlamında sıfat veya özel ad olarak kullanıldığını söylemiştir. Ayrıca Tonyukuk yazıtlarında *bölük* ya da tabur karşılığında kullanılabilecek *ülüg* 'kısım, bölük' sözcüğünün de varlığından bahseder.

İda taşda kalmış kubranıp yeti yüz boldı eki ülügi atlıg erti bir ülügi yadağ erti
'*Dağda taşta kalmış toplanıp yedi yüz oldu. İki bölüğü atlı, bir bölüğü yaya idi*' (bk. Berta 2004; 44).

böl- kökünden türeyen *bölük* Oğuz TT'de, *bölek* ise Kıpçak grubu başta olmak üzere diğer Türk yazı dillerinde yaygın biçimde kullanılır:

"Çağ. vb. *böl-ak* 'Teil', 'Herde', Türkmence *bö:l-ek* 'çast', Yak. 'çast', Yak. *böl-öx* 'kuça, topla', Tat. *bül-ak* 'Geschenk' (> Çuv. *pulek*; Çer. *pölek*)" (Gülensoy 2007; 216-217).

Türkmen, eski Türkçede *elig* (bk. Clauson 1972; 140) biçiminde kullanılan kelimenin zaman içinde 'el' şekline dönüştüğünü ve kelimenin *elig* > *elli* > *el* aşamalarından geçtiğinin düşünülebileceğini ifade etmiştir.

Daha sonra *elig*'in elmek 'yaklaşmak, iletmek' (Caferoğlu 1968; 71) fiilinden *-(i)g* ile yapıldığını söyleyerek şöyle devam etmiştir: "Nitekim parmak ve ernek kelimelerinin de yine aynı kavram alanıyla ilgili olduğundan daha önce söz etmiştik. Sayı bildiren elli kelimesinin etkisiyle bu hale geldiği söylenebilir" (2006; 59).

Öpmek kelimesi “Sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye değdirmek” (TS 1998; 1734) anlamına gelmektedir ve tarihsel kullanımı “=ET., OT. *öp-* (KTY, DLT)/ CC.: *öp-* (KLS, 151)” şeklindedir (Gülensoy 2007; 62).

buçuk vermek

< Tü. *buç-uk* + *ver-mek*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “*yeniçeri erlerinin ulûfelerini yarım akçelik bir artırımla yükseltmek*” (TTS 2000; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şöyle yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı efrâdına terakkî suretinde yapılan yarım akçe zam hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 244).

Buçuk kelimesinin *bıç-* kökünden *-k* ile yapıldığı açıktır. Gülensoy kelimenin “=OT. *bıçuk* (DLT) < *bıç-* ‘kesmek’ + (*u*)*k*” şeklindeki kullanımını belirttiikten sonra aynı kelimenin Anadolu ağızlarında ‘yarım’ (DS. II, 777) anlamına geldiğini ifâde etmiştir (Gülensoy 2007; 171).

Eski Türkçede *b→v* sesi değişimi çok sık görülen bir ses olayıdır. Dolayısıyla *vermek* kelimesinin de =ET. (KT) *ber-*, *bir-*; (Uyg., Br.) *ber-*; ~OT. *ber-*; *bir-* (DLT, KB) şeklinde ortaya çıktığı ve kullanıldığı çok açıktır (Gülensoy 2007; 410).

cülus çıkması

< Ar. *cülus* + Tü. *çık-ma-sı*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*şehzadenin padişah olması sonucu yapılan tören*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Padişahların cülusları münasebetiyle yapılan ‘çıkma’lar hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 315).

Cülus ‘oturma, tahta çıkma’ (Devellioğlu 2001; 147).

çık- fiilinin taş- fiilinden geldiği açıktır. Kelime *dış* anlamına gelen *taş* kelimesinin *-ık* ekini almasının ardından zamanla değişime uğrayarak günümüzdeki *çık-* şeklini almıştır. Gülensoy kelimenin morfolojik gelişimini “=OT. *çık-* (DLT) [*< taş (> tış) ‘dış’ + ık- > tışık- > çık-*]” şeklinde belirtmiştir (Gülensoy 2007; 231).

Çıkma kelimesinin tek başına karşılığını ise Baykal ‘Edirne, Galata ve İbrahimpaşa saraylarındaki ‘acemi oğlanların kapıkulu süvâri bölüklerine ya da

devlet hizmetlerine; saray hizmetlerinde bulunan kimselerin de dış hizmete atanmaları’ olarak ifâde etmiştir (Baykal 2000; 37).

çeteye gitmek

< Blg. *çete-ye* + Tü. *git-mek*: isim kökü-yönelme eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki) “*akıncıların yabancı devlet topraklarına yaptıkları keşfe katılma*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Keşif, yağma veya tahrip maksadıyla akıncılar tarafından yabancı memleket topraklarına yapılan harekete iştirak makamında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 357).

Çete ‘silâhlı küçük birlik’ < Blg. ceta, Mak. ceta, Srp. ceta, Türk (Osmanlı) hâkimiyeti döneminde askerî terim olarak Macarcaya da geçmiştir (Eren 1999; 87).

gitmek: anlamı ve kökeni için bk. **alaya gitmek**

dirliği çalınmak

< Tü. *diri-lik-i* + *çal-ın-mak*: isim kökü-isimden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki -fiilden isim yapım eki (mastar eki) “*ceza olarak yeniçeri ulûfesinin kesilmesi*” (TTS 2000; 45).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı mensuplarının cezâen ulûfelerinin kesilmesi yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 455).

Aslı *tirig* olan kelime önce ünsüz değişimi olarak *t*, *d*’ye dönüşmüş ve ardından da *g* ünsüzünün düşmesi neticesinde kelime günümüzdeki hâlini almıştır.

Gülensoy, ‘yaşayış, düzen; sağlık, huzur; geçim, nafaka’ anlamına gelen kelimenin morfolojik değişimini “<*diri*[<*ti*: *rig*] + *lik*” şeklinde göstermiştir (Gülensoy 2007; 285).

Eski Uygur Türkçesinde ‘vurmak, eğilmek’ anlamında kullanılan *çal*-kelimesinin Eski Türkçede *ça* yansıma sesinden türeyip *çal*- şeklini aldığı açıktır (Gülensoy 2007; 213); ancak *çal*- kelimesinin *Tarama Sözlüğü*’ndeki ‘kesmek’ anlamı deyimimizdeki anlamıyla örtüşmektedir (1983; 50).

dirliğini kesmek

< Tü. *diri-lik-i-ni* + *kes-mek*: isim kökü-isimden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki- belirtme eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*maaşın kesilmesi*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Maaşını kesmek; hayat ve maişetine mani olmak yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 455).

dirlik: anlamı ve kökeni için bk. **dirliği çalınmak**

Biz *kes-* kelimesinin burada *ME* ve *TGA*’daki ‘bırakmak, terk etmek’ (*TSD* 2006; 313) anlamında kullanıldığını düşünüyoruz. Kelime eski dönemlerden beri günümüzdeki şekliyle kullanılmaktadır.

düşen

< Tü. *düş-en*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki. “*hükûmete kalan mülk*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Mahlûl yerinde kullanılan bir tâbirdir; düşmekten gelir*” (Cilt I, s. 487).

Kelimenin *tüş-* kelimesinden geldiği açıktır. Kelime, ünsüz değişimi neticesinde *düş-* hâlini almıştır.

Pakalın’ın açıklamasındaki *mahlûl* [mirasçısı olmayan bir kimseden hükûmete kalan (mülk), *TS* 1998; 1486] kelimesinden hareketle *düşen* tâbirinin ‘hükûmetin payına düşen/kalan’ anlamında kullanıldığını düşünüyoruz.

eşmek

< Tü. *eş-mek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki -fiilden isim yapım eki (mastar eki) “*hareket etmek, yola çıkmak*” (Gülensoy 2007; 341).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Lügat manası kazmak, kazımak olan bu kelime eskiden askerin bir yerden diğer yere hareketi ve sefere memuriyeti yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 563).

Kelimenin Orta Türkçe döneminden beri kullanılageldiği açıktır. Anadolu ağzlarında ‘yola çıkmak, hareket etmek’ anlamında kullanılır (Eren 1999; 140).

findık serpmek

< Ar. *findık* + Tü. *serp-mek*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki -fiilden isim yapım eki (master eki). “*Savaş sırasında yeniçerilerin hep birden tüfekte yaylım ateşi açmaları*” (TTS 2000; 54).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin tüfekte yaptıkları atış hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 626).

findık “*Eskiden tüfek mermisi için kullanılan terim*” (TTS 2000; 54).

‘Bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak’ anlamına gelen *serp-* kelimesindeki *-r* eki ünsüz türemesidir. ET. ve OT.’de *sep-* (EUTS, 200; DLT) şeklindeki kullanımı mevcuttur (Gülensoy 2007; 756).

ılgar etmek

< Tü. *ılgar* + *et-mek*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (master eki). “*ılgarla bir ülkeye saldırmak, akın ve çapul yapmak*” (TTS 2000; 69).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Atı salıp koşturmak; atla hücum etmek, akın ve çapul etmek yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 3).

EUTS’ta ‘saldırmak’ anlamına gelen *il-*, *+ge-* ekini aldığında ‘hücum etmek’ anlamını kazanmıştır. Kelimenin *ılga-* şekli ise DKK, TS ve TES’te ‘atla saldırmak, koşmak, kaçmak’ anlamında kullanılmıştır. *ılgar* ise DKK ve TES’te baskın anlamındadır. Kıpçak Türkçesinde *il*’in *at* anlamına geldiği düşünüldüğünde kelimenin morfolojisinin *il* > *il-ge-* > *ıl-ga-* > *ıl-ga-r* şeklinde olduğunu söyleyebiliriz (Paçacıoğlu 2006; 236-249-251).

it- kelimesi, ünlü değişimine uğrayarak *et-* şeklini almıştır. Gülensoy kelimeyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “=KT. *èt-*, Uyg. *et-*, DLT. *èt-*, *it-* ‘yapmak, etmek, eylemek’ (KB): *itgüçi* (> *edici*), *itil-* (> *ed-il-*) < *et-* (T. Tekin, Mak. II, 63)” (Gülensoy 2007; 341).

kapı olmak

< Tü. *kapı* + *ol-mak*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*ocakta yedi senede bir yeniçerilerin ana kütükte kayıtlı olan adlarının okunması (terfî anlamına da gelebilir)*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri devrinde her yedi senede bir kere ocak askeri esâmesi tevcih olunmak yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 176).

EUTS’ta *kapag*, OT’de *kapug* şeklinde geçen kelimede ünsüz düşmesi sonucu *g* düşerek kelime bugünkü şeklini almıştır (Gülensoy 2007; 456).

Kapı, devlet dâiresi ve resmî dâire anlamında (*TS* 1998; 1196) eskiden beri kullanılagelen bir ifâdedir. *Hükûmet kapısı*, *devlet kapısı* gibi söylemlerde kendine yer bulmuştur. Yeniçeri ocağı teşkilatında da sıkça kullanılan terimlerden biridir.

ol- kelimesinin *DLT* ve *KB*’de de kullanılan *bol-* kelimesinden geldiği açıktır. Ünsüz düşmesine uğrayan kelime *ol-* şeklinde günümüze dek korunmuştur (*TSD* 2006; 96-412).

Gülensoy kelimenin tarihsel kullanımını “=ET., OT. *bol-* (*DLT*)/KT., Uyg., Ma., NF., CC. *bol-* / Çağdaş Kıpçak şiveleri: *bol-*” (Gülensoy 2007; 17) şeklinde göstermiştir.

kapıya çıkma

< Tü. *kapı-y-a* + *çık-ma*: isim kökü- yardımcı ses- yönelme durumu eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki. “*Edirne, Galata ve İbrahimpaşa saraylarındaki ‘acemi oğlanların kapıkulu süvârî bölüklerine ya da devlet hizmetlerine; saray hizmetlerinde bulunan kimselerin de dış hizmete atanmaları*” (*TTS* 2000; 37).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Saray ağalarıyla bostancı, kapıcı gibi hademenin dış hizmetlere kayırılmaları ve ‘acemi oğlanları kışlalarındaki devşirmelerin muayyen zamanlarda, yahut lüzum görüldükçe yeniçeri ocağıyla diğer askeri hizmetlere geçirilmeleri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 176).

kapı: anlamı ve kökeni için *bk. kapı olmak*

çıkma: anlamı ve kökeni için *bk. cülus çıkması*

kapı ferman olmak

< Tü. *kapı* + Far. *ferman* + Tü. *ol-mak*: isim kökü + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*Edirne, Galata ve İbrahimpâşa saraylarındaki ‘acemi oğlanların kapıkulu süvâri bölüklerine ya da devlet hizmetlerine; saray hizmetlerinde bulunan kimselerin de dış hizmete atanmaları*” (TTS 2000; 37).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağına ‘acemi oğlanı verilmesi hakkında padişah tarafından emir verilmesi yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 188).

kapı: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

“*buyruk, buyrultu, yarlığ’dan ferman... Türkçeye yazın diliyle, Farsçadaki anlamını koruyarak geçti. Türkçe yarlığ, buyruk...*” (Eyüboğlu 1988; 122).

olmak: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

kazan kaldırmak

< Tü. *kazan* + *kal-dır-mak*: isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*Yeniçerilerin ocakta yemek pişirdikleri kazanı kaldırarak başlattıkları ayaklanmalara verilen ad*” (TTS 2000; 83).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin isyanı münasebetiyle kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 229).

Kazan ‘çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarar büyük, derin ve kulplu kap; buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında suyun kaynatıldığı kapalı kap’ (Eren 1999; 223).

Türkçe *kaz-* kökünden geldiği bilimsel yayınlarda sıklıkla dile getirilmiştir. Nemeth, Dmitrev, Brockelmann, Ligeti, Rasanen ve Clauson *kaz-* kökünün bir türevi olarak saymışlardır (Eren 1999; 223).

Gülensoy *kaldırmak* kelimesini ‘=ET. *kal(g)ır-* < *kal(g)ı-*’ (Gülensoy 2007; 450) şeklinde göstermişken Paçacıoğlu *Dede Korkut ve Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*’ne dayanarak *kaldır-* (TSD 276; 2006) şeklinde belirtmiştir.

kılıç atlamak

< Tü. *kıl-ıç* + *at-la-mak*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*yeniçerilerin yemin etmesi*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeriler arasında câri âdete göre yemîn ve ahd ü misak etmek yerinde kullanılır*” (Cilt II, s. 264).

Kılıç kelimesi =ETü. ve OT.’de *ölüç* şeklinde geçmektedir. Kelimenin morfolojik gelişimini Gülensoy şu şekilde vermiştir: *K(>g)ILI(>i)[N]Ç(c,s,ş)*

DLT’deki anlamı ise ‘uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silâh’ (Gülensoy 2007; 504) şeklindedir.

Atlamak kelimesinin *at* kelimesinden *-la* ile yapıldığı açıktır. Başlangıçta ‘ata binmek’ anlamında kullanıldığını düşündüğümüz *atla-* fiili zamanla ‘bir yerden başka bir yere sıçrayarak geçmek’ anlamını kazanmıştır (1988; 26).

kılıç çalmak

< Tü. *kıl-ıç* + *ça-l-mak*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- isimden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*kılıçla saldırmak*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kılıçla düşmana saldırmak, kılıçla kesip öldürmek anlamında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 264).

kılıç: anlamı ve kökeni için bk. **kılıç atlamak**

Çalmak kelimesinin *ça* yansıma sesinden geldiği açıktır. “=ET. *çal-* [< *ça* ‘yansıma’ +*-l-*]; OT. (*KB.*, *DLT*) *çal-*; *EUTS*: *çal- vurmak, eğilmek*” (Gülensoy 2007; 209).

Tarama Sözlüğü’nde kelime ‘kesmek üzere sürmek, kesmek; vurmak, çarpmak, atmak.’ (Dilçin 1965; 50) anlamında kullanılmıştır.

kılıç çekmek

< Tü. *kıl-ıç* + *çek-mek*: isim kökü- isimden isim yapım eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*saldırmak veya selamlamak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak*” (TS 1998; 1290).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kılıcı kınından çekip çıkarmak anlamında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 264).

kılıç: anlamı ve kökeni için bk. **kılıç atlamak**

Çekmek kelimesi ET. ve OT.’te *çek-* şeklinde kullanılmış olup ‘tutup kendine doğru hareket ettirmek’ anlamına gelmektedir. Gülensoy kelimenin morfolojisini $\text{Ç}(>\text{ş},\text{s})\text{E}(>\text{i})\text{K}(>\text{g})$ şeklinde göstermiştir (Gülensoy 2007; 227).

kılıç kuşanmak

< Tü. *kıl-ıç* + *kur-şa-n-mak*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- isimden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “*kılıç takmak*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kılıcı beline bağlamak, mecaz yoluyla birini şiddetle müdafaa etmek yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 266).

kılıç: anlamı ve kökeni için bk. **kılıç atlamak**

Kuşanmak kelimesinin OT.’te kullanılan *kurşan-*, *kurşa-* kelimesinden geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Kelimenin morfolojisini < *kur* ‘kuşak, kemer’ + *şa-* ‘beline kuşanmak; etrafını çevirmek, kuşatmak’ + *-n-* ‘beline kuşak, kılıç, kemer gibi şeyler bağlamak; giyinmek’ şeklinde gösterebiliriz (Gülensoy 2007; 576).

kola binmek

< Tü. *kol-a* + *bin-mek*: isim kökü-yönelme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “*şehir güvenliği için yapılan gezintiler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Şehir etraf ve civarlarında asayişin muhafazası için zâbita kuvvetlerinin atla yaptıkları gezintiler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 287).

Kol kelimesi ‘ordu birliği’ anlamında eskiden beri kullanılan yaygın kelimelerimizden biridir. =ETü. (Uyg.) *kool*; OT. *kol* (DLT) < *kol* (Gülensoy 2007; 530). Günümüzde *karakol* kelimesinde yaşamaya devam etmektedir.

Minmek kelimesi *m-b* değişimine uğrayarak *binmek* şekline dönüşmüştür. ET. ve Uyg.’cada *min-* ~ *mün-* şeklinde kullanılan kelimenin KT.’de *bin-* [< *bi:n-*] şeklinde kullanıldığı açıktır (Gülensoy 2007; 144).

kola çıkmak

< Tü. *kol*+*a* + *çık-mak*: isim kökü-yönelme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*şehir güvenliği için yapılan gezintiler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hırsız, uğursuz takımının kötülüklerine mahal bırakmamak, asayışı korumak maksadıyla zâbita kuvvetlerinin şehir içinde dolaşmaları yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 288).

kol: anlamı ve kökeni için bk. **kola binmek**

çıkmak: anlamı ve kökeni için bk. **kapıya çıkmak**

kur’a çekilmek

< Ar. *kur’a* + Tü. *çek-il-mek*: isim kökü + fiil kökü- fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*isim çekme*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Doğumları itibariyle askere alınacakların kur’a heyeti huzurunda kur’a çekmeleri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 323).

Kur’a ‘yalnız tesadüfe ve talihe bağlı bir ayırma yapmak üzere başvurulmuş her türlü vasıta; ad çekme; Tanzimat sonrası askerlik işlerinde kullanılan bir usul olup, bir yılın doğumluları arasında, ad çekilerek, adına K yazılı kâğıt çekilen asker olur’ (Devellioğlu 2001; 527).

Ancak burada bir kullanım hatası olduğunu düşünüyoruz. *Çekilmek* kelimesindeki *-l* eki fiili edilgen yapar; yani işin başkası tarafından gerçekleştirildiğini anlatır. Hâlbuki deyimın anlamına baktığımızda bu tâbir işi gerçekleştirenler için kullanılmıştır.

kur’a çekmek

< Ar. *kur’a* + Tü. *çek-mek*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*isim çekme*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik çağına gelmiş olanların kur’a numaralarını çekmeleri yerinde kullanılır*” (Cilt II, s. 323).

kur’a: anlamı ve kökeni için bk. **kur’a çekilmek**

çekmek: anlamı ve kökeni için bk. **kılıç çekmek**

kur'ası çıkmak

< Ar. *kur'a-sı* + Tü. *çık-mak*: isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “askere alınmak” (ÖTS 2002; 1788).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerliğe alınma anlamında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 324).

kur'a: anlamı ve kökeni için bk. **kur'a çekilmek**

çıkma: anlamı ve kökeni için bk. **kapıya çıkmak**

küçük çıkma

< Tü. *küçük* + *çık-ma*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki. “her yedi yılda bir uygulanan olağan çıkma” (TTS 2000; 93).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“acemi oğlanlarından kanûni hizmet müddetlerini bitirenlerin yeniçeri ocağına geçirilmelerine denirdi” (Cilt II, s. 334).

Küçük kelimesinin ETü. *kiçig* (EUTS, 109) ve OT. *kiçik~kiçük* kelimelerinden geldiği açıktır. ‘boyutları benzerlerinininkinden daha ufak olan; eni, boyu az; daha az yaşlı; niceliği az olan; niteliği aşağı olan’ anlamına gelmektedir (Gülensoy 2007; 583).

çıkma: anlamı ve kökeni için bk. **cülus çıkması**

lağım atmak

< Yun. *lağım* + Tü. *at-mak*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “düşman kalesinin altında lağım açıp barutla ateşlemek”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muhasara edilen kaleyi düşürmek yahut düşman ordugâhına zarar vermek maksadıyla yer altından açılan yola barut yerleştirip ateşlemek yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 347).

Lağım kelimesi Yunanca *lakkoma* kelimesinden gelmektedir. “Düşmanın kale duvarlarını yıkmak veya düşman ordugâhına zarar vermek amacıyla, düşman siperlerine doğru yer altından açılan dar yol” (TS 1998; 1448) anlamında kullanılır.

Paçacıoğlu *at-* kelimesinin *EUTS*'ta 'fışkırmak, çağılamak' şeklini belirtmiştir ki bu da deyimdeki anlama, yani patlamaya ve sonrasına işaret gibidir (2006; 43).

meydana girmek

< *Ar. meydan-a + Tü. gir-mek*: isim kökü-yönelme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). "*savaşmak*"

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

"*Harp etmek yerinde kullanılan bir tâbirdir*" (Cilt II, s. 526).

Meydan 'yarışma veya karşılaşma yeri' (Devellioğlu 2001; 638)

Girmek kelimesinde kelime başı ünsüz değişimi olmuş ve k, g'ye dönüşmüştür. ET. (Uyg.) ve OT.'de (*DLT*) *kir-* şeklinde kullanıldığı açıktır (Gülensoy 2007; 367).

girmek 'kavgaya tutuşmak' (*TS* 1998; 856-857).

Devellioğlu'nun *meydan* açıklaması ve *TS*'deki *girmek* kelimesinin 'kavgaya tutuşmak' anlamı bize *meydana girmek* tâbirinin nasıl harp etmek anlamına geldiğine dâir fikir vermektedir.

mola vermek

< *İtl. mola + ver-mek*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). "*dinlenmek gayesiyle bir müddet ara vermek*" (ÖTS 2002; 1997).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

"*Yürüyüş sırasında dinlenmek üzere oturulma yerinde kullanılır bir tâbirdir*" (Cilt II, s. 549).

Mola "bırak!" < *mollare* "yorgunluğu gidermek için duraklama; ara verme; koyuverme" (*TS* 1998; 1574).

vermek: anlamı ve kökeni için bk. **buçuk vermek**

ortalamak

< *Tü. or-tu-la-mak*: isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). "*savaş esnasında düşmanı ortaya almak*"

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

"*Düşmanı muharebede sarıp ortaya almak yerinde kullanılan bir tâbirdir.*" (Cilt II, s. 731)

Kelimenin ‘merkezî yer, meydan’ anlamına gelen *or*’dan geldiği açıktır. *DLT*’de *ortu* şeklinde geçen kelime –*la* isimden isim yapım ekini alarak fiil halinde kullanılmıştır (TSD 2006; 415,417).

sancak boğmak

< Tü. *sanç-kak* + *boğ-mak*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “yardım işareti”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İmdat istemek için verilen işaret yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 121).

Eren *sancak* kelimesininin anlamını ‘bayrak, gemilerin sağ yanı’ şeklinde belirttikten sonra kelimenin Türkçeden Arapça ve Farsçaya geçtiğini ifâde etmiştir. Ona göre Sikiric’in Farsça *sancuq*’tan alındığı yolundaki savı yanlıştır (Eren 1999; 355).

Gülensoy ise kelimenin ET.’de *sanç-* ‘batırmak, saplamak, dürtmek, sokmak; yenmek’ ~ OT.’de *sanç-* (*DLT*: *sançık-* ‘yenilmek, vurulmak’; *sançıl-* ‘saplanmak, yenilmek’; *sançış-* ‘birbiriyle savaş yap-’) şeklinde ve anlamında kullanıldığını belirtmiş ve öteki Türk dillerinde *sancak* sözcüğünün olmadığını söylemiştir (Gülensoy 2007; 729).

Boğmak kelimesi ET., Uyg., ve OT.’de *bog-* şeklinde geçmektedir (Gülensoy 2007; 154), ‘sıkmak’ anlamına gelmektedir (Paçacıoğlu 2006; 94).

sefere eşmek

< Ar. *sefer-e* + Tü. *eş-mek*: isim kökü-yönelme durumu eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “savaşa gitmek”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Sefere, harbe gitmek yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 141).

Sefer ‘yolculuk; savaşa gitme; savaş; askerin savaş halinde veya savaşa hazır bulunması hali’ (Devellioğlu 2001; 928).

eşmek: anlamı ve kökeni için bk. **eşmek**

semer devirmek

< Yun. *semer* + Tü. *teg-ir-mek*: isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (master eki). “*bir yeniçerinin başka bir ortaya geçişi*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı mensuplarından birinin bir ortadan başka bir ortaya nakledilmesi yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 172).

‘semer devirmek’ yeniçeri efrâdı arasında çok olumsuz karşılanan bir olayın adı olmuştur. Olaya göre, bir yeniçeri kendi ortasından yatağını yorganını alıp başka bir ortaya geçerdi ki bu durum açıkça bir hakaret olarak telakki edilir ve iki bölük arsında çatışmalar yaşanır (Beyhan, 2007).

Bize göre bu yatak yorganın alınması, taşınması ve yeni gidilen yere bırakılması –gideni aşağılamak için- bir eşeğin yük taşımaya benzetilmiş ve bu terk ediş *semer devirmek* şeklinde kalıplaşmıştır.

Semer ‘at, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç; hamalların yük taşırken kullandığı deriden sırt yastığı, arkalık’ (TS 1998; 1937-1938).

Biz *devirmek* kelimesinin ‘dokunmak’ anlamına gelen *teg-* kelimesinden geldiğini düşünüyoruz. –*ir* yapım ekini alan kelime ‘çevirmek, döndürmek’ anlamını kazanmıştır. Ünsüz değişimi sonucu *tevir-* olan kelime ‘devirmek, döndürmek, ters çevirmek’ anlamına gelmiş ve en sonunda da kelime başı ünsüz değişimi yoluyla *devir-* şeklini alarak günümüzdeki anlamına kavuşmuştur (TSD 2006; 167-539-540-549).

sepet ardından gelme

< Far. *seped* + Tü. *art-ı-n-dan* + Tü. *gel-me*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki-zamir n’si-ayrılma durumu eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki. “*yeniçeri olmadıkları halde ocağa girenler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilikle alâkaları olmadığı halde bir yolunu bularak ocağa girmiş olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 174).

Sepet ‘Saz, kamış veya ince dallardan örülerek yapılan, genellikle sapı olan, yiyecek ve eşya taşımak için kullanılan kap’ (TS 1998; 1941).

Art kelimesi DLT’de ‘arka, sırt’ anlamında geçmektedir (TSD 2006; 35).

Gel kelimesinin *kel*’den geldiği açıktır. Kelime başı ünsüz değişimi olmuştur.

sofaları bir tertîb

< *Ar. sofa-ları* + *Tü. bir* + *Ar. tertîb*: isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki + sıfat kökü + isim kökü. “*birbirleriyle samîmi olan yeniçeriler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Araları iyi olan yeniçeri ortaları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s.244).

Sofa, Arapça *suffe* kelimesinden gelmiştir. ‘yeniçeri koğuşunun bir adı’ (TTS 2000; 134).

Bir kelimesi *ME*, *KY*, *ŞT*, *GT* ve *KG*’de ‘aynı, eş’ anlamlarında kullanılmıştır (TSD 2006; 88).

Tertîb ‘*Mansûre askerî örgütünde bir asker birliğinin adı*’ (TTS 2000; 149).

sürü gelmek

< *Tü. sür-r-ü* + *gel-mek*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*devşirilen Hristiyan çocuklarının İstanbul’a getirilmeleri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Devşirme sûretiyle toplanan Hristiyan çocuklarının kafile halinde İstanbul’a getirilmeleri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 300).

Biz *sürü* kelimesinin ‘idâre etmek; nakletmek’ anlamlarına gelen *sür-* fiilinden geldiğini düşünüyoruz. –*üg* yapım ekini alan kelime, daha sonra ünsüz düşmesine uğramış ve *sürü* şeklinde günümüze ulaşmıştır (TSD 2006; 509-510).

gel: anlamı ve kökeni için *bk sepet ardından gelme*

tabur kurmak

< *Tü. tabur* + *kur-mak*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*düşman saldırısından korunmak için savaşa hazır olma*”

Mehmet Zeki Pakalın ise bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ordunun etrafını hendek çevirerek veya başka bir sûretle taarruzdan masun bulundurarak harbe hazır olma yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s.371).

Tabur kelimesiyle ilgili Eker’in ayrıntılı görüşleri şu şekildedir:

“Tabur, birlik ve rütbe adlarının köken bakımından en karmaşık olanıdır. Tabur/tabor/tapkur biçimleri uluslar arası gezgin sözler arasında yer alır. Sözcüğün kökence Macarca, Arapça, Farsça; Türkçe ya da Moğolca olduğuna ilişkin görüşler vardır. Tabur/tapkur terimiyle ilgili Nemeth (1953) ve Minorskiy’in (1970) makaleleri önemlidir. Tabur/tapkur Rasanen’in etimolojik sözlüğünde (1968) yer almasına karşın, EDPTCT’de maddebaşı değildir (1972).

Osmanlıcada tabur ve tapkur şeklinde iki kelimenin bulunduğunu biliyoruz. Tabur, bölükten daha büyük bir askeri terim olarak Türkçede şu anlamlarda kullanılır:

‘1. Dört bölükten kurulan, bir binbaşının komutasında bulunan asker birliği, 2. Düzgün sıralar durumunda art arda dizilmiş insan topluluğu.’ (Türkçe Sözlük, TS).

Osmanlı belgelerinde ve Anadolu ağızlarında tabur şu şekilde açıklanır:

‘1. İstihkâm. Serhat lisanında tabur ana derler ki bayır sahrada veyahut bir buhayre veya nehir kenarında bir iki yüz bin düşman topraktan kale yapıp ve karlar içinde mütehasın olurlar. 2. Ordugâh. Sonra idüp canib-i tabura azm/ Şah-ı cihan aheng-i razm’

Tabur, Litvanya dilinde taboras biçimiyle Macarca bir ödünçleme olarak yer alır. Bu sözcüklerin Macarların Orta Avrupa’ya gelmelerinden önce öğrenildiğini ileri süren görüşler vardır” (Eker 2007; 218-219).

Kurmak, ET., ve OT.’de *kur-* şeklinde ve ‘kurmak, germek, toplamak’ anlamlarında kullanılmıştır. Gülensoy kelimenin morfolojik gelişimini *K(>g)U(>o)R-* şeklinde göstermiştir (Gülensoy 2007; 570).

umum çıkması

< *Ar. umum + Tü. çık-ma-sı*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “padişahların tahta geçmeleri dolayısıyla yapılan atanmalar” (TTS 2000; 32).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Padişahların cülusları münasebetiyle yapılan çıkma hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 552).

Umum ‘bütün, tüm, kamu; herkes, halk, ahali’ (TS 1998; 2281).

çıkma: anlamı ve kökeni için bk. **cülus çıkması**

ur kazmak

< *Tü. ur + kaz-mak*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “düşmandan korunmak için hendek açmak” (TTS 2000; 155).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ur*, yani hendek açmak; sipere girip barınmak yerlerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 553).

Ur ‘eskiden toprak tabya, berkitilmiş yüksek yer’ (TTS 2000; 155).

Kazmak, ET., ve OT.’de *kaz-* (DLT) şeklinde kullanılmıştır. Gülensoy kelime sonu *r>z* değişimine dikkat çekmiştir. < *kaz-* < *kar-* (Gülensoy 2007; 483).

vira ile teslim

< İt. *vira* + Tü. *ile* + Ar. *teslim*: isim kökü + bağlaç + fiil kökü. “Bir kale ya da berkitilmiş yerin anlaşma yoluyla alınması ya da verilmesi” (TTS 2000; 160).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kalenin müzakere yoluyla teslimi yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 595).

Vira ‘durmadan, aralıksız; maçuna ve başka makinelerin çevrilmesi için verilen komut.’ (TS 1998; 2348).

İle bağlacını Gabain < *bir+il-e*; Tekin < *bir+le* şeklinde göstermiştir (TSD 2006; 90) Gülensoy ise “ET. *bile* ~ *birle* < * *bir ile* ; OT. *bile* ~ *birle* (DLT) veya: < *il-e*, ilgili olarak” şeklinde ifâde etmiştir (Gülensoy 2007; 430).

Teslim ‘bir emaneti yerine verme; bir şeyi yeni sahibine verme; hakikat olduğunu söyleme; kendini Allah’ın kaderine bırakma’ (Devellioğlu 2001; 1092).

yeni kapılanmak

< Tü. *yeni* + *kapı-lan-mak*: isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki (mastar eki). “*yeniçeri ocağına henüz başlamak*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağına yeni kabul edilmek yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s.631).

Yeni kelimesi DLT ve İKPÖ’de *yañı* şeklinde geçmektedir ve ‘taze, yeni, ‘acemi’ anlamlarına gelmektedir (TSD 2006; 655).

kapı: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

kapılanmak “bir işe girmek ve o işte devam etmek; bir işe girmek” (TS 1998; 1197)

Kapılanmak, burada –kapı maddesinde de belirttiğimiz üzere- devlet dâiresine girmek anlamında kullanılmıştır.

yeni kapı olmak

< Tü. *yeni* + *kapı* + *ol-mak*: isim kökü + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-fiilden isim yapım eki (matar eki). “*yeniçeri ocağına henüz başlamak*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağına yeni kabul edilmek yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s.631).

yeni: anlamı ve kökeni için *bk. yeni kapılanmak*

kapı olmak: anlamı ve kökeni için *bk. kapı olmak*

1.2 Evrak- İşârât Terimleri

Evrak-İşârât başlığı altında ele alınan askerî terimler, askerlik işlerinde kullanılan her türlü yazılı belge ile askerlik mesleğinde kullanılan bazı özel terimleri içine almaktadır. Bu bağlamda “Kağıt yaprakları, kitap sayfaları; yazılmış kitaplar, mektuplar veya yazılar” (TS 1998; 747) anlamına gelen *evrak* ile “İşâretler, alâmetler” (Devellioğlu 2001; 465) anlamına gelen *işârât* terimleri askeri terminoloji çerçevesinde ele alınmıştır.

ağa arzı

< Moğ. *ağa* + Ar. *arz-ı*: isim kökü + isim kökü – teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ağasının ocak işleriyle ilgili olarak sadrazama yazdığı yazı*” (TTS 2000; 14).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağası tarafından ocak işleri hakkında sadrazama yazılan kâğıtlara verilen addı*” (Cilt I, s. 22).

Aslı *aka* olan kelimedede ünsüz değişimi meydana gelmiş ve kelime *aga* şekline dönüşmüştür. Daha sonra da ünsüz yumuşamasına uğrayan kelime bugünkü şeklini almıştır. Kelime ‘ağabey’ anlamına gelmektedir (TSD 2006; 8).

Baykal *ağa* kelimesini “*Osmanlı sarayında, yönetsel ve askerî örgütünde belli orun ve aşamadaki kişilere verilen ad. Büyük konaklarda çalışan erkek görevlilerin başı*” şeklinde (Baykal 2000; 14) açıklamıştır.

Arz ‘sunma; (büyük bir makama) anlatma, bildirme (TS 1998; 140).

amedî

< Far. *amedî*: isim kökü “*geliş*” (Devellioğlu 2001; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağıyla sonraları askerlik dâirelerinde efrat için tutulan defterlerde kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 55).

ana defteri

< Tü. *ana* + Ar. *defter-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki “*İstanbul’a getirilen ‘acemi oğlanları için tutulan defterler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Devşirme usulüyle toplanıp getirilen ‘acemi oğlanlar için geldikleri sırada İstanbul’da tutulan defterin adıydı” (Cilt I, s. 60).

Ana kelimesi *EUTS*, *DLT* ve *DKK*’de günümüzdeki şekli ve anlamıyla kullanılmıştır ancak Eyüboğlu *ana* kelimesinin kökeninin yabancı olduğunu iddia etmiştir.

Ona göre Türk dilinde *an* kökü erkek niteliği gösteren yapıdadır: *anuk*, *angış*, *andarıman*, *anbazuk*, *angay*, *analay*, *anucur*, *aşnın*... Bütün bu sözcükler Asya Türkçesinde birer erkek adıdır, *an* ile başlayıp *ana*, *anne* ile benzerlik göstermelerine karşılık doğurgan bir özden yoksundur (Eyüboğlu 1988; 16).

TS’nin *ana* ile ilgili 7. maddesi ‘temel, asıl, esas’ (1998; 102) ifâdelerini kullanmaktadır. Bize göre de *ana defteri*’ndeki *ana* bu anlamdadır.

Defter, “dikilmiş kâğıt mecmuası; Farsçası da *defter*’dir, Grekçeden gelmedir” (Devellioğlu 2001; 171).

an mim amed

< *Ar. an* + *mim* + *Far. amed*: edat + isim kökü + isim kökü. “devşirilen ‘acemi oğlanlarının Türkçeyi ve İslam dinini öğrenmeleri için Türk köylülerine satılmalarının ardından süreci tamamlayıp Rumeli ağasının tezkeresiyle ulûfeye yazılanlarının kayıtlarına verilen işaret”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Devşirme sûretiyle toplanıp Türkçeyi ve İslam dinini öğrenmek üzere Türk köylülerine satılmış olan ‘acemi oğlanlardan müddetini bitirip Rumeli ağasının tezkeresiyle ulûfeye yazılanların kayıtlarına verilen işaretti. ۞ den geldi demektir. ۞ Rumeli’ye işaretti. Rumeli ağasının tezkeresiyle yazılanlar Rumeli’deki Türklere satılanlardı. Bunların kayıtları Rumeli kaleminde yapılırdı” (Cilt I, s. 62).

an, “-dan ve -den” (Devellioğlu 2001; 32).

mim, “bir kitap veya ibarenin altına, sonuna: *teme* (=bitti) yerine veya ‘malum oldu’, ‘görüldü’ makamına konulan bir harftir” (Devellioğlu 2001; 649).

amed, ‘geliş’ (Devellioğlu 2001; 30).

an tı amed

< *Ar. an* + *tı* + *Far. amed*: edat + isim kökü + isim kökü. “devşirilen ‘acemi oğlanlarının Türkçeyi ve İslam dinini öğrenmeleri için Türk köylülerine

satılmalarının ardından süreci tamamlayıp Anadolu ağasının tezkeresiyle ulûfeye yazılanlarının kayıtlarına verilen işaret”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Devşirme sûretiyle toplanıp Türkçeyi ve İslam dinini öğrenmek üzere Türk köylülerine satılmış olan ‘acemi oğlanlardan müddetini bitirip Anadolu ağasının tezkeresiyle ulûfeye yazılanların kayıtlarına verilen işaretti. ط dan geldi demektir. ط Anadolu’ya işarettir. Anadolu ağasının tezkeresiyle yazılanlar Anadolu’daki Türklere satılanlardı ve bunların kayıtları Anadolu kaleminde yapıldı” (Cilt I, s. 63).

an: anlamı ve kökeni için bk. **an mim amed**

Tı, “Osmanlı alfabesinin on dokuzuncu harfi olup ‘edced’ hesabında dokuz sayısının karşılığıdır” (Devellioğlu 2001; 1107).

amed: anlamı ve kökeni için bk. **an mim amed**

askerî rûzname

< Ar. askerî + Far. rûz-namçe: sıfat + birleşik isim. “kazasker dâiresinde tutulan günlük olay defteri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kazasker dâiresinde tutulan yevmiye vukuat defterine verilen addı” (Cilt I, s. 94).

Askerî ‘askere mahsus; askere, askerliğe mensup’ (Devellioğlu 2001; 44).

Eker’in *asker* kelimesiyle ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Asker sözcüğü Arapça kökenlidir. Osmanlıcada aynı sözcük için yine Arapça kökenli cünd, ceşş ‘asker, asker topluluğu’; Farsça kökenli leşker ‘asker’, sipâh, sipeh ‘1. Asker 2. Ordu’ sözcükleri kullanılmıştır.

Türk ordusunda askerlik yükümlülüğünü yerine getirmek üzere silâhlı kuvvetlere intisap eden, muvazaf ya da sözleşmeli rütbeli, rütbesiz şahısları ifâde eden ve tipik bir Sami dilleri sesi olan ‘ayn sesi ile başlayan ‘asker’ (< Ar.) terimi köken bakımından Arapça olduğu halde tasfiye edilen askeri terimler arasında yer almamıştır. Bunda, sözcüğün bünyesinde bulunan er ses grubunun Türkçe er ile ilişkilendirilmesi ve bizzat Atatürk tarafından Güneş Dil Kuramı ile Türkçe kökenlerle açıklanmasıdır. Sözcüğün başındaki ask- ögesi asTSubay, asteğmen vd. terimlerle sesçe benzeşmesi de terimler arasındaki ses uyumunun sağlanmasına yardımcı olmuş bu da sözcüğün ‘statü’sünü güçlendirmiştir. Asker Türk dünyasında yaygın olarak kullanılmaktadır” (Gülensoy 2007; 208).

Rûzname, ‘vukuat-ı yevmiye defteri, günlük hadiselerin yazıldığı defter’ (Devellioğlu 2001; 900).

çelenk

< Tü. *çelenk*: isim kökü. “savaşlarda başarılı olan rütbeli askerlere, ödül anlamında verilen hatıra”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Nişanın ihdasından evvel muharebelerde büyüklerden muvaffakiyet gösterenlere taltif makamında verilen hatıranın adı idi” (Cilt I, s. 346).

“Pavet de Courteille’in Doğu Türkçesi Sözlüğü’nde verdiği tanıma göre, *çelenk*, «kişinin kahramanlık simgesi olarak başlığına taktığı tüy» anlamıyla, o dönemde bugünkü kullanımından farklılaşıyordu. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde, *çelenk* Osmanlı askerî geleneğinde kurumsallaşmış ve 1820’lere kadar, askerî başarı gösterenlere verilen bir ödül olmaya devam etmiştir” (Edhem; 2004).

çerağ defteri

< Far. *çerağ* + *defter-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “yeniçeri ocağına alınanların kaydedildiği defter”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağına alınanların kaydına mahsus defterin adı idi” (Cilt I, s. 352).

Çerağ, ‘fitil, mum; otlama, otlak’ (Devellioğlu 2001; 155).

defter: anlamı ve kökeni için bk. **ana defteri**

çifte etibba raporu

< Far. *cufte* + Ar. *etibba* + Fr. *rapport-u*: isim kökü + çokluk ismi + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “askere başlayacakların muayene raporu”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askere çağrılan yeni efrâdın muayenesi sonunda verilen raporlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 363).

Çifte, ‘ikisi bir arada bulunan veya ikili; (sandal, kayak için) çift kürekli; at, eşek ve katırın arka ayaklarıyla vuruşu, tekme; iki namlulu av tüfeği’ (TS 1998; 483).

Etibba, ‘hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler’ (Devellioğlu 2001; 239).

Rapor, ‘kök anlamı: geriye götürme, yine getirme’den *rapor* yazanak, bir iş, bir görev konusunda edinilen bilgileri tutanağa geçirip yetkiliye ulaştırma’ (Eyüboğlu 1988; 270).

defter-i nân-hôr

< *Ar. defter* + *Far. nân-hôr*: isim kökü + birleşik isim. “*yeniçeri yetimlerine ocak tarafından verilen paranın tutulduğu defter*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri yetimlerine verilen zâhire veya bedeli ile ocaktan aldıkları para için ocakta tutulan defter hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 420).

defter: anlamı ve kökeni için *bk. ana defteri*

Nân-hôr, ‘dilenci’ (Devellioğlu 2001; 806).

devşirme fermanı

< *Tü. ter-iş-ür-me* + *ferman-ı*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*devşirme toplanması için çıkarılarak devşirme görevlisinin eline verilen ve alınacak oğlan çocuklarının sayısını her bölgenin ilçelerine göre saptayan padişah buyruğu*” (TTS 2000; 43)

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Devşirme toplamak için padişah tarafından verilen ferman hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 448).

Devşirme kelimesinin morfolojik değişimini şu şekilde gösterebiliriz:

devşir < *devşür* ‘v türemesi’ < *derşür* ‘kelime başı ünsüz türemesi’ < *teriş-ür* < *teriş* < *ter* (TSD 2006; 167-168-546-547).

Gülensoy’un açıklaması ise şöyledir:

“*devşir- [-devir-]* ‘çevirmek, devirmek’ + *-(i)ş-* [> *devişir-* > *devşir-*] (*-r-ş-* > *-ş-r-* olmuştur. < *derşür-* fiilinin varyantı. /v/ türemedir) < ETü. *tegşür-* ‘ulaştırmak, getirmek, eriştirmek’ EAT. *devşürmek, değşürmek*” (Gülensoy 2007; 277).

ferman: anlamı ve kökeni için *bk. kapı ferman olmak*

esâme defteri

< *Ar. esâme + defter-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocak mensuplarının ad ve ulûfelerinin yer aldığı defter*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı efrâdının isim ve ulûfelerinin yazılı bulunduğu defter hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 547).

Esâme, ‘yeniçerilerin kaydı, ulûfe defteri’ (Devellioğlu 2001; 231).

defter: anlamı ve kökeni için *bk. ana defteri*

esâme kağıdı

< *Ar. esâme + Far. kâğıt-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocak mensuplarının künye ve istihkaklarının yer aldığı kâğıt*”

Mehmet Zeki Pakalın ise bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kütük de denilen ‘esâme’den künyeleriyle istihkaklarını muhtevî yeniçeri ocağı efrâdına verilen kağıdın adı idi*” (Cilt I, s. 547).

esâme: anlamı ve kökeni için *bk. esâme defteri*

Kâğıt, kağız ‘kâğıt’ (Devellioğlu 2001; 481).

eşkâl defteri

< *Ar. eşkâl + defter-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*İstanbul’a getirilen yeni devşirme oğlanlarının adlarını, kimliklerini, devşirildikleri sancak, kaza ve köylerin, babalarının, sipâhîlerinin ve sürücülerinin adlarını, ayırıcı fiziksel özelliklerini belirtmek üzere tutulan defter*” (TTS 2000; 17).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağında ve saray hizmetlerinde kullanılmak üzere devşirilen ‘acemi oğlanların isim ve hüviyetlerini gösteren defterler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 560).

Eşkâl, ‘biçimler, suretler, tarzlar’ (Devellioğlu 2001; 237).

defter: anlamı ve kökeni için *bk. ana defteri*

eşkinici esâmesi

< Tü. eş-kin-ci + esâme-si: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Osmanlılarda doğrudan sefere katılan yeniçeri sınıfının maaş kâğıtları” (ÖTS 2002; 865).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Eşkincilerin maaş kâğıtlarına verilen addır” (Cilt I, s. 562).

Eşkinici, “ETü., OT. eşgin < eş- + -kin ‘atın rahvan yürüyüşü’ Anad. ağzl. eş-; hareket etmek, yola çıkmak” (Gülensoy 2007; 341); eşkinici ise “Osmanlılarda doğrudan sefere katılan yeniçeri sınıfı” (ÖTS 2002; 865).

esâme: anlamı ve kökeni için bk. **esâme defteri**

eşkinici lâyihası

< Tü. eş-kin-ci + Ar. layiha-sı: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “tâlimli askerlerin eğitimlerine dâir tasarı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İkinci Sultan Mahmut zamanında teşkili kararlaşan tâlimli askerinin ayırma usûlüyle bunların tâlim ve terbiyeleri ve sâiresine dâir hazırlanan layiha hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 562).

eşkinici: anlamı ve kökeni için bk. **eşkinici esâmesi**

Layiha, ‘düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi; tasarı’ (Devellioğlu 2001; 544).

göl

< Far. göl: isim kökü “nizâm-ı cedît askerlerinin cepkenlerindeki işâretlerden biri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Üçüncü Selim zamanında kurulan nizâm-ı cedît zâbitlerinin giydikleri cepkenlerdeki alâmetlerden birinin adıdır” (Cilt I, s. 683).

Göl, çiçek ‘gül’ (KBN, TGA, KLS) [TSD 2006; 229].

hazîne

< Ar. hazîne: isim kökü. “mevâcip defterinin üçüncü nüshası”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerin ulûfe yani maaşları için tanzim olunan ‘mevacip defteri’nin üçüncü nüshasına verilen isimdir” (Cilt I, s. 785).

Hazîne, ‘devlet malının, devlet parasının saklandığı yer’ (Devellioğlu 2001; 351).

ibtidâ’

< Ar. *ibtidâ’*: isim kökü “ocaktakilerin kimlik kâğıtları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağında yazılı olanların hüviyet varakalarına verilen addı” (Cilt II, s. 14).

İbtidâ’, ‘başlama; başlangıç; ilkin, en önce, başta’ (Devellioğlu 2001; 404)

istibdâl tezkeresi

< Ar. *istibdâl* + *tezkere-si*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki “terhis olan askerlere verilen belge”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muvazzaflık müddetini bitirip terhis olunan askerlere verilen vesika hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 96).

İstibdal, ‘değiştirme, değiştirilme; bir şey verip, yerine başka bir şey isteme; askerliğini bitiren erlere tezkere verip, yerine yenileini alma; bir vakfı mülk ile mübadele etme’ (Devellioğlu 2001; 454).

Tezkere, ‘pusula; hükümetten alınan izin kağıdı; bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografi; askerlik görevinin bitirildiğini bildiren belge’ (Devellioğlu 2001; 1106).

künye

< Ar. *künye*: isim kökü “bir kimsenin adı, soyadı, doğumu, memleketi, mesleği ve işi gibi hususiyetlerini gösteren kayıt” (Gülensoy 2001; 535).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Adıyla baba adı, memleketi, hizmete giriş tarihi gibi malumat yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 341).

künye defteri

< Ar. *künye* + *defter-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Eskiden yeniçerilerin, sonradan askerlerin adları, baba adları, soyadları, doğum

tarih ve yerleri, fizik yapıları, göreve alınışları ve görev sırasındaki davranışları belirtilmek üzere tutulan defter” (TTS 2000; 94).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerle daha sonraları askerlerin adları, baba adları, memleketleri, eşkâli ve yeniçerilikle askerliğe alınış, terfî’ halinde terfî ediş tarihlerini göstermek üzere tutulan defter hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 341).

künye: anlamı ve kökeni için *bk. künye*

defter: anlamı ve kökeni için *bk. ana defteri*

künye mimlemek

< *Ar. künye + mim-le-mek*: isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-filden isim yapım eki (mastar eki). *“ordu seferdeyken yapılan yoklamada olmayanlar için konan işâret”*

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ordu seferde iken yapılan yoklamada bulunamayanların mevcut bulunmadıklarına dâir künyelerine yapılan işâret hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 341).

künye: anlamı ve kökeni için *bk. künye*

mim: anlamı ve kökeni için *bk. an mim amed*

künye pusulası

< *Ar. künye + İtl. pusula-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. *“kimlik ve göreve başlayış bilgilerini içeren belge”*

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Adıyla baba adı, memleketi, hizmete giriş tarihi gibi malumatı ihtiva eden kâğıt yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 341).

künye: anlamı ve kökeni için *bk. künye*

İtalyanca *bussola* ‘küçük bir kâğıda yazılmış kısa mektup, tezkere’ (TS 1998; 1832).

kütük

< OS. *kütük*: isim kökü “resmî kayıt defteri, ana defter; nüfus kütüğü” (TS 1998; 1443).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağına alınan efrâdın isimleri, künyeleri ve eşkâli ile yevmiyeleri miktarı yazılı defter hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt II, s. 346).

memhûr

< OS. *memhûr*: isim kökü “mühürlü, mühürlenmiş; yeniçerilerle kale muhafazasına memur olanlara tahsis olunan ulûfeyi göstermek üzere verilen vesika” (Devellioğlu 2001; 610).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerle kale muhafazasına memur olanlara tahsis olunan ulûfeyi göstermek üzere verilen vesikanın adıdır. Memhûr; mühürlenmiş demek olup vesikalar da mühürlü olduğu için bu ad verilmişti” (Cilt II, s. 473).

mimlemek

< Ar. *mim-le-mek*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki - fiilden isim yapım eki (mastar eki) “yoklama esnasında olmayan askerler için konan işaret”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yoklama neticesinde askerlerden bulunmayanların künyelerine nâmevcut yâni bulunmadıkları işareti olarak mim harfi hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt II, s. 536).

mim: anlamı ve kökeni için bk. **an mim amed**

mükerrer

< Ar. *mükerrer*: isim kökü “tekrarlı, tekrarlanmış, tekrar olunmuş” (Devellioğlu 2001; 717).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerin ulûfe yani maaşları için yeniçeri kâtibi dâiresinde tanzim olunan ‘mevacip defteri’nin ikinci nüshasına verilen addır” (Cilt II, s. 611).

ordu tepesi

< Tü. ordu + tepe-si: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“Ordunun geçtiği yol boyunca, geriden gelen birliklere orta yön göstermek için her iki fersahta bir (yaklaşık olarak 10 km.) dikilen im.” (TTS 2000; 112).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ordunun hareket ettiği yol üzerinde, geriden gelecek askeri kıtalara işaret olmak ve gidilecek istikameti göstermek üzere her iki fersahlık mesafede yapılan işaret hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 729).

Ordu kelimesi hakkında Gülensoy’un açıklaması şu şekildedir:

“ET. ordu~ortu ‘saray, karargâh’ (EUTS, 142); orta=orda~ortu (s. 143)~otra (s. 144) ~ OT. (DLT) ordu ‘hakanın oturduğu yer’ < or; kale; ana meydan” (Gülensoy 2007; 26).

Eker’e göre asker çadırlarının ortasına kurulan ordu, ‘kağanın çadırı’ anlamında bir sözcük iken sonraki dönemlerde kağanın bulunduğu yeri yani karargâhı ve daha geniş anlamıyla ülkenin başkentini (ordu balık) ifâde eden bir terim olarak ilk yazılı belgelerden bu yana kullanılmıştır.

Yine Tekin’e göre “*khagan’s residence, capital*” (Tekin 1967: 360) yâni hakanın bulunduğu yer, ikametgâh; başkent anlamları taşıyan ordu ile ilgili Hamilton ise ordu ve ortu ‘orta’ sözlerinin ortak or kökünden geliştiği düşüncesindedir: (ordu ‘başkent, hükümdar sarayı vd.’ , ortu ‘merkez, orta’ < or ‘ana meydan’ + Altay dillerinin hepsinde kullanılan bulunma hali eki –du/-tu? krş. n XIII. 7, ve TT, III, 75n. Ordu ve ortu ikizleşmiş biçimlerdir. Ayrıca bk. TMEN, no. 452’ (1998: 154).

Tepe, “ET. töbü ~ töpü ~ töpö (EUTS, 248); Uyg. töpü, töpi; (Br. tübü) ~ OT. töpü [Atalay: tüpü] ‘tepe, insan başının üst tarafı’ (DLT: töpüle- ‘tepelemek, tepesine vurmak’)” (Gülensoy 2007; 880).

reft

< Far. reft: isim kökü “gitme, gidiş; Yeniçeri ocağıyla sonraları askerlik dâirelerinde efrat için tutulan künye defterlerinde ‘ayrıldı’ yerinde kullanılan bir kelime” (Devellioğlu 2001; 882).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağıyla sonraları askerlik dâirelerinde efrat için tutulan künye defterlerinde ‘ayrıldı’ yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 22).

sefer neyâmed

< Ar. sefer + Far. neyâmed: isim kökü + isim kökü “sefere katılmayanların künyelerine konan işâret”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yoklama neticesinde seferde bulunmadıkları anlaşılanların künyelerine yazılan bir işaretti. Sefere iştirak etmedi demektir” (Cilt III, s. 142).

sefer: anlamı ve kökeni için. bk. **sefere eşmek**

Neyamed kelimesi bize göre Farsça na olumsuzluk eki ile amed (geliş, gelme) kelimesinin birleşmesi yoluyla oluşmuş bir kelimedir.

seraskerlik beratı

< Far. Ar. ser-asker-lik + Ar. berat-ı: birleşik isim-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “sadrizam ve vezirlere sefere memur edildiklerine dâir verilen fermanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Serdâr-ı Ekrem unvanıyla sefere memur edilen sadrazamla, Serasker unvanıyla kezaik sefere memur edilen vezirlere bu vazifeleri münasebetiyle verilen fermanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 177).

Ser “baş, başkan manalarıyla başa gelerek birleşik kelimeler yapar” (Devellioğlu 2001; 939); seraskerlik ise ‘seraskerin görevi veya makamı’ (TS 1998; 1943) anlamına gelmektedir.

asker: anlamı ve kökeni için bk. **askerî rûzname**

Berat, ‘eskiden rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren ferman’ (Devellioğlu 2001; 85).

sofa tezkeresi

< Ar. sofa + tezkere-si: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Sofahıların yeniçeri ocağına verildiklerini gösterir belge” (TTS 2000; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“ ‘Tashih-i Bedergâh’ sûretiyle yeniçeri ocağına yazılanlara, ocağa mal edildiklerine dâir verilen vesikanın adıdır” (Cilt III, s.244).

sofa: anlamı ve kökeni için bk. **sofaları bir tertîb**

tezkere: anlamı ve kökeni için bk. **istibdâl tezkeresi**

torba

< Tü. *tor* + *ba*: isim kökü + isim kökü. “*yeniçeri adaylarının yazılı bulundukları kâğıt*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Devşirme sûretiyle alınan ‘acemi oğlanların yeniçeri kâtibi tarafından deftere geçirilmek üzere Dîvân kâtibinin yazıp Yeniçeri Ağasının mühürlediği kağıda verilen addır” (Cilt III, s. 521).

Gülensoy kelimenin *tor* ‘ağ’ + *ba(g)* ‘bağ, düğüm’ (Gülensoy 2007; 315) şeklinde oluştuğunu iddia ederken Paçacıoğlu kelimenin aslının Farsça *tôbra* olduğunu ve metatez sonucu *torba* şeklini aldığını ifâde etmiştir (2006; 563-572).

“Devşirilen oğlanlar, devlet merkezine gelince iki üç gün istirahat eder ve şahadet getirtilip Müslüman edilirdi. Sonra Yeniçeri Ağası tarafından teftiş olunur içlerinde sünnetli bulunup bulunmadığına bakılır, uygun çıkanlar eşkâl defterine kaydolunup ‘acemi Ocağı cerrahı tarafından sünnet edilirdi. Bunu müteakip becerikli ve seviyeli olanlar saray için, gürbüzceleri Bostancı Ocağı için ayrılır, öbürleri Anadolu ve Rumeli ağaları vasıtasıyla Türk köylerine dağıtılırdı. Buna Türk’e vermek denirdi. Orada muayyen bir müddet hizmet ettikten ve hem İslâm’ı hem de Türkçeyi öğrendikten sonra eşkâli yoklanıp ‘acemi Oğlanı yazılırlardı. Bu yazılmaya Torba yazısı yazılanlara da Torba oğlanı denirdi” (Akgündüz 2008; 102).

Torba tâbiri ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur:

Bazı araştırmacılar *Torbeşlerin* İslamiyet’i seçen Bogomiller olduğunu ve *Torbeş* isminin eski bir Bogomil kelimesi olduğunu iddia etmektedirler. (Taşkovski 1970; 147-148)

“Bogomiller daima omuzlarında torba taşıdıklarından böyle isimlendiriliyorlardı. Söz konusu torbada yiyecek-içecek dışında kendi inanışlarıyla ilgili dini kitaplar taşıyorlardı. Yusuf Hamza’ya göre; ‘Torbeş’, *tor*+*beş* veya *tor*+*baş*’tan gelen Türkçe kökenli bileşik bir kelimedir. Buna göre Torbeş kelimesi, sık gözlü ağ anlamında olan ‘torbaşlık’ veya toy, işe alışkın olmayan, olgunlamamış, ham, çekingen, utangaç veya ‘acemilerin başı ve a>e vokallerinin değişmesiyle baş>beş olarak ‘Torbeş’ten gelmektedir. Bu yüzden Y. Hamza; Torbeş sözcüğünün Bogomiller için kullanılan ‘Torbacılar’ kelimesinden geldiği görüşünü kabul etmemektedir” (Hamzaoğlu 2000; 452-453).

ulûfe defteri

< Ar. *ulûfe* + *defter-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“Yeniçeri ocağından olanların ödeneklerinin yazılı bulunan defter” (TTS 2000; 154).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı efrat ve zâbitlerinin ulûfe yani maaşlarının yazılı bulunduğu defterin adıdır” (Cilt III, s.550).

Ulûfe, ‘sipâhîlere, yeniçerilere (üç ayda bir) verilen maaş’ (Devellioğlu 2001; 1119).

defter: anlamı ve kökeni için *bk. ana defteri*

yeniçeri kütüğü

< *Tü. yeniçeri* + *kütük-ü*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“*ocak mensuplarının isimlerinin yer aldığı defter*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin adları yazılı bulunan ana defterine verilen addır*” (Cilt III, s.630).

Yeniçeri, ‘Osmanlı İmparatorluğunun piyâde asker sınıfı ve bu asker sınıfından olan er’ (Gülensoy 2007; 518).

‘Savaşmak’ anlamına gelen *çer-*, *-ig* fiilden isim yapım ekini almış ardından da ünsüz düşmesi sonucu kelime *çeri* şeklini almıştır. ET ve OT’de kullanılan kelime ‘asker, ordu’ anlamına gelmektedir (Gülensoy 2007; 232).

Eren, Türkçe *çeri* sözünün yalnız *yeniçeri* adında saklandığını (Eren 1999; 86) ifade etmiştir.

kütük: anlamı ve kökeni için *bk. kütük*

yeniçeri nişanı

< *Tü. yeniçeri* + *Far. nişan-ı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ocağının işâreti*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının orta ve bölüklerinin alametlerine verilen addır*” (Cilt III, s.630).

yeniçeri: anlam ve kökeni için *bk. yeniçeri kütüğü*

Nişan, ‘işaret, iz, belirti, alamet; devlet nişanı’ (TS 1998; 1655).

1.3 İstihkâm- Saha Terimleri

Bu bölümde *düşman saldırısını durdurma, düşmana karşı savunma yapma ve bütün bunların gerçekleştiği alanlar* ile ilgili askerî terimlere yer verilmiştir.

ateş kulesi

< *Far. ateş* + *Ar. kule-si*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Düşmanın yaklaşmakta olduğunu bildirmek için üzerinde ateş yakılan kule*” (TTS 2000; 20).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski zamanlarda düşmanın memleket sınırlarına tecavüzünü haber vermek için üzerinde ateş yakılan kulelere verilen addı*” (Cilt I, s. 109).

Ateş kelimesinin Farsçadan geldiği açıktır. Kelime *ataş* < *atiş* > Tü. ‘ateş’ şeklinde günümüze kadar gelmiştir (Gülensoy 2007; 84).

Kule, ‘çoğunlukla kare veya silindir biçimindeki yüksek yapı’ (TS 1998; 1401).

aytabya

< *Tü. ay* + *Ar. ta’biye*: isim kökü + isim kökü. “*hilal şeklindeki tabyalara verilen isim*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hilal şeklindeki tabyalara verilen addı. Bir münferiç zaviye teşkil etmek üzere birbirini katı’ ve iki cephe ile iki de kolluk hattından teşekkül eden istihkâmdır*” (Cilt I, s. 127).

Ay kelimesi *DLT* ve *KB*’de ‘kamer’ anlamında kullanılmıştır (TSD 2006; 47).

Tabya, ‘ayrı olarak yapılmış ve silâhlarla güçlendirilmiş istihkâm’ (TS 1998; 2110).

çarh-ı felek

< *Far. çarh* + *Ar. felek*: isim kökü + isim kökü. “*eskiden kale kuşatmalarında kullanılan bir tür siper*” (TTS 2000; 36).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden kale muhasaralarında kullanılan bir nevi sipere verilen addır*” (Cilt I, s. 326).

Bu siperlere çarh-ı felek adının verilmesi, yanarken dönerek ateş saçı bir tür fişeğe (Devellioğlu 2001; 153) benzemesindendir.

Çarh, ‘çark, tekerlek; felek, gök; yaka(elbisede); ok yayı; çakır doğan; tef; devreden, dönen’ (Devellioğlu 2001; 152).

Felek, ‘gökyüzü, sema; âlem, dünya; talih, baht, kader; askeri müzikte bir zilli alet; eskilerin inanışına göre, her seyyareye mahsus bir gök tabakası; yuvarlak kütük, kızak’ (Devellioğlu 2001; 255).

dâr-ül harp

< Ar. dâr + harb: isim kökü + isim kökü. “savaş sahası”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kavga meydanına, cenk yerine verilen addır” (Cilt I, s. 398).

Dâr, ‘ev; yer; yurt’ (Devellioğlu 2001; 165).

Harp, ‘cenk, kavga, döğüş, savaş’ (Devellioğlu 2001; 327).

derin hedef

< Tü. derin + Ar. hedef: isim kökü + isim kökü. “derinliği fazla nişan alınacak yer”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Derinliği, genişliğine nispeten ziyâde olan nişangâh yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 427).

Derin kelimesini Gülensoy “KT, Uyg., OT. teriñ < ter+in” (Gülensoy 2007; 274) şeklinde göstermişken Paçacıoğlu ter+in (TSD 2006; 47) olarak ifâde etmiştir.

Hedef, ‘nişan, nişan alınacak yer, amaç, nişangâh; meram, maksat, gaye, amaç’ (Devellioğlu 2001; 352).

gölbank taşı

< Far. gölbang + Tü. taş-ı: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “üzerinde gölbank çekilen taş”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Üzerine çıkılıp gölbank çekilen yüksek taş hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 685).

Gölbank, ‘eskiden tekkelerde, ayin sırasında, saraylarda muayyen merasim sırasında hep bir ağızdan yüksek sesle okunan ilahi veya dua’ (Devellioğlu 2001; 297)

Taş kelimesi en eski dönemlerden beri kullanılan ve şekilce aynen kalan kelimelerden biridir. Gülensoy kelimeyle ilgili şu bilgilere yer vermiştir: “ETü., OT. taş (*EUTS*, 227; *DLT*) ~ OT. taş (*DLT*: taşla- < taş+la-) < tas/taş (Mak. I, 205); rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde” (Gülensoy 2007; 262).

haymegâh

< *Ar. hayme* + *Far. gâh*: isim kökü + edat. “çadır kurulan yer”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Çadırlar kurulan yer manasına gelen bir tâbirdir. *Hayme*; Arapça çadır demektir” (Cilt I, s.780).

Hayme, ‘çadır’ (Devellioğlu 2001; 347).

Gâh, ‘yer bildiren edat’ (Devellioğlu 2001; 274)

ıstabur

< Tü. *ıstabur*: isim kökü “tabur”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Tabur yerine kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 8).

Kelime hakkında Nişanyan ‘tahmine dayalı veya tartışmalı köken’ ifâdelerini kullanmıştır.

ictimâ’ mıntıkası

< *Ar. ictima* + *mintaka-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“seferberlik esnasında askerî kıtaların sınır civarında toplandıkları yer”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Seferber halinde bulunan askerî kıtaların memleket içinde muhtelif nakil vasıtalarıyla sevk olunarak hudut civarında toplandıkları yer hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 34).

İctima, ‘toplanma, bir araya gelme; toplantı; yığılma, birikme; kavuşum’ (Devellioğlu 2001; 408).

Mıntika, ‘bölge’ (Devellioğlu 2001; 1557).

ictimâ' noktası

< Ar. *ictima* + *nokta-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“seferberlikte askerlerin toplandığı yer”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Seferberlik haline konulan askerlerin cem ve (tahşit) toplandığı yer hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 34).

ictimâ': anlamı ve kökeni için bk. **ictimâ' mıntıkası**

Nokta, ‘yer; tek nöbetçi bulunan yer; sınır, derece, radde; nöbetçi, gözcü, bekçi’ (TS 1998; 1659).

kalb

< Ar. *kalb*: isim kökü. “yürek; yürek hastalığı; gönül; mec. her şeyin ortası, ehemmiyetli, alıcı noktası” (Devellioğlu 2001; 483).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İki cenah (kanat) ortası, merkezi yerinde kullanılır” (Cilt II, s. 143).

karargâh

< Ar. Far. *karar-gâh*: birleşik isim. “bir yerde oturup karar kılınacak, dinlenilecek yer; bir ordu kurmay heyetinin bulunduğu yer, merkez” (Devellioğlu 2001; 489).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Herhangi bir askeri kuvvetin kumandanının, kuvvetini sevk ve idâre etmek üzere seçtiği ve kumandanlık heyetiyle birlikte yerleştiği yer hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 199).

karargâh-ı umûmî

< Ar. Far. *karar-gâh* + Ar. *umûmî*: birleşik isim + isim kökü. “başkumandanın askerleri idâre etmek için yerleştiği yer”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Bir memleketin başkumandanının bütün kuvvetlerini sevk ve idâre etmek üzere erkân-ı harbiye-i umûmîye ve sair maiyetiyle birlikte yerleştiği yer hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 199).

karargâh: anlamı ve kökeni için bk. **karargâh**

Umûmî, ‘umuma, herkese ait, herkesle ilgili’ (Devellioğlu 2001; 1121).

kıla-ı erbaa

< *Ar. kıla* + *erbaa*: isim kökü + isim kökü. “*Anadolu ve Rumeli Kavakları ile Yuşa ve Telli Tabya için kullanılan ifâde*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden Anadolu ve Rumeli Kavaklarıyla Yuşa ve Telli Tabya hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 257).

Kıla, ‘kaleler, surlar’ (Devellioğlu 2001; 515).

Erbaa, ‘dört’ (Devellioğlu 2001; 226).

lağım

< *Yun. lağım*: isim kökü. “*Kale duvarlarında gedik açmak ya da düşman ordugâhına zarar vermek amacıyla düşman siperlerine doğru yer altından açılan dar yol*” (TTS 2000; 95).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kaleleri düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugahına zarar yapmak maksadıyla açılan ve barut konulup atılan yerler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 347).

lağım: kökeni için bk. **lağım atmak**

menzilhâne

< *Ar. menzil* + *Far. hâne*: isim kökü + isim kökü. “*eskiden 25-30 km. aralıklarla yapılan, tatar atlarının bulundurulduğu yer, posta konağı*” (ÖTS 2002; 1943).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Konak mevkii yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 480).

Menzil, ‘yollardaki konak yeri; ev; bir günlük yol, konak; mesafe’ (Devellioğlu 2001; 617).

Hâne, ‘ev; bir şeyin bölündüğü, ayrıldığı kısımlardan her biri’ (Devellioğlu 2001; 324-325).

meşta

< *Ar. meşta*: isim kökü. “kışlak, şita, kış mevsiminde barınılacak yer” (Devellioğlu 2001; 632).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını řu şekilde yapmaktadır:

“*Harp halinde bulunan orduların kış geçirmek üzere çekildikleri yere verilen addır*” (Cilt II, s. 494).

metris

< *Ar. metris*: isim kökü. “askerin çarpışma sırasında korunması için yapılan toprak siper” (TS 1998; 1548).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını řu şekilde yapmaktadır:

“*Harp yerinde askerin muhafazası için yığılan toprak, siper, istihkâm yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 494).

muasker

< *Ar. muasker*: isim kökü. “asker karargâhı; askeri yığınakta genelkurmay heyetinin bulunduğu yer” (Devellioğlu 2001; 659).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını řu şekilde yapmaktadır:

“*Ordu merkezi, ordu kurulan yer, ordugâh yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 553).

palanka

< *Mac. palánk*: isim kökü. “ağaç ve toprakla yapılmış, hendekle çevrilmiş küçük hisar” (TS 1998; 1755).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını řu şekilde yapmaktadır:

“*Etrafı hendekle çevrilmiş ağaç ve topraktan yapılan istihkâma verilen addır*” (Cilt II, s.752).

ribat

< *Ar. ribât*: isim kökü. “sağlam yapı; konak, han; tekke” (Devellioğlu 2001; 892).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını řu şekilde yapmaktadır:

“*Hudutta düşmanın tecavüzüne maruz yerlerdeki karakol nev’inden binalarla tekke yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 37).

saha-i harb

< *Ar. sâha + harp*: isim kökü + isim kökü. “*savaş sahası*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harp meydanı yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 91).

Saha, ‘meydan, avlu, alan’ (Devellioğlu 2001; 910).

harp: anlamı ve kökeni için bk. **dâr-ül harp**

siper

< *Far. siper*: isim kökü. “*arkasına saklanacak yer; koruyucu engel; gizlenilip savaşılabilecek yer veya şey; kuytu, korunulabilen yer; şapka kenarı, önü*” (Devellioğlu 2001; 956).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muharebede askerin kurşun ve gülleden korunması için toprak kazılarak açılan ve ön tarafına çıkan topraklar yığılmak sûretiyle vücuda getirilen korunma yerlerine verilen addır*” (Cilt III, s. 235).

tabkur

< *Tü. tabkur*: isim kökü “*Taburun aslıdır ki eski Türkçede dört yandan dizilip istihkâm şeklini almış ve araları zincirle bağlanmış arabalar*” (Ş. Sami 1318: 857).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tabur yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 370).

“*Tabkur biçimi Moğol yönetiminin bakiyesi idari bir terim olarak İran’da kullanılmıştır. Nemeth tabur sözünün Macarca tabor ile, tapkur ‘xristianskiy ukreplenmnyy lager’ sözünün ise Moğolca dabgur ‘ryad, otryad’ ile bağlantılı olduğunu ileri sürer. Nemeth, tabur’un tap- svyaz ve qur ‘poyas’ unsurlarından oluştuğu görüşündedir (bk. Minorskiy 1970: 27-31).*”

Tabkur, tabur yerinde kullanılır bir tâbirdir. Eski Türkçede dört yandan dizilip istihkâm şeklini almış ve araları zincirle bağlanmış arabalar demek olan tabkur düşman karşısında askerlerin halini belirttiği için tabur yerinde de kullanılmıştır. Tarihlerle vesikalarda geçer (Kayabalı 1946: 370).

Tapkur sözcüğünde ikinci hece başındaki /k/ nın düşmesi yani tapkur > tabgur > tabğur > tabûr > tabur, ses tarihi açısından sıklıkla rastlanan bir gelişim olmamakla birlikte bir iki örnek daha 11. Yüzyılda DLT tarafından belgelenmiştir: salgur ~ salur (bk. Minorskiy 1970: 31)” (Eker 2007; 220-222).

tabur

< *Tü. tabur*: isim kökü “*berkitilmiş tabya ve sığınak*” (TTS 2000; 143).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Müstahkem mevkiller, harp zamanlarında sığınılacak yerler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 371).

tabur: anlamı ve kökeni için bk. **tabur kurmak**

tabya

< Ar. *tabya*: isim kökü *bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı*” (TS 1998; 2110).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Münferit olan veya bir istihkâmın siperlerinden dışarıya doğru taşan *top mahalli yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 371).

tabya: anlamı ve kökeni için bk. **aytabya**

tapkur

< Tü. *tapkur*: isim kökü. “Tehlike karşısında kolayca savunabilmek için, dört köşe biçiminde dizilen ve tekerleklerinden zincirle birbirine bağlanan araba ve benzeri araçların oluşturdukları berkitilmiş yer; tabur” (TTS 2000; 145).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Dört yana dizilerek istihkâm şekli verilen ve araları zincirlerle bağlanarak bir müdafaa mevki haline konan yer hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 399).

tapkur: anlamı ve kökeni için bk. **tabkur**

top altı

< Tü. *to-p + al-t-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kalenin önündeki alan*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kalenin önündeki açıklık ve meydana verilen addır*” (Cilt III, s. 512).

Nişanyan *top* kelimesinin ET. döneminde ‘gülle, küre’ anlamında ve *tob* şeklinde kullanıldığını ifâde etmiştir (2003; 450).

Gülensoy ise kelimenin kökünün *to-* olduğunu ve ‘şişmek, kabarmak’ (Gülensoy 2007; 911) anlamına geldiğini söylemiştir ki bu da bu silahın neden bu adla kullanıldığının bir göstergesidir.

Gülensoy *alt* kelimesinin kökünün *al* olduğunu ve ‘ön taraf, karşı’ (Gülensoy 2007; 61) anlamında kullanıldığını ve *alt* kelimesinin de bu kökten türetildiğini belirtmiştir.

1.4 Muâmelât Terimleri

Bu bölümde *askerî dâirelerde yapılan kayıt, tâkipler ile beraber gerçekleştirilen her türlü askerî işlem* ele alınmıştır.

akın

< *Tü. ak-ın*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “(bir yerden bir yere akış) anlam genişlemesiyle saldırı, saldırmak; geceleyin baskınla saldıran” (Eyüboğlu 1998; 8).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Keşif, yağma veya tahrip maksatlarıyla ecnebi memleket arazisine yapılan askerî hareket hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 35).

Akın kelimesinin ‘yağma etmek’ anlamına gelen *ak-* fiilinden geldiği açıktır. Kelime *-ın* yapım ekini alarak günümüzdeki anlamına kavuşmuştur. Kelime ayrıca KEI’da ‘asker’ anlamında kullanılmıştır (TSD 2006; 14-15).

baklava alayı

< *Tü. baklava + Far. alay-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Her Ramazanın 15. günü saray mutfağından yeniçerilere baklava verilirken yapılan tören*” (TTS 2000; 24).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri neferlerine Ramazanın on beşinci günü Hırka-i Şerîf alayından sonra saray mutfağından verilen ve alay ile alınıp götürülen baklava hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 149).

Kelimenin en eski hali *baklagu*’dur. Zamanla *g>v* ünsüz değişimi olmuş ve sonrasında da günümüzdeki şeklini almıştır. *Baklava*, ‘ince yufkaya ufalanmış ceviz ve fıstık içi konularak yapılan bir tür tatlı’ (Gülensoy 2007; 103).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

bedergâh

< *Far. be-dergâh*: birleşik isim. “*kapıya çıkma; ‘acemi ocağında ve ocak dışındaki türlü hizmetlere verilmiş olan ‘acemilerin, Yeniçeri ocağına kayıt ve kabulleri hakkında kullanılan bir kelime’*” (Devellioğlu 2001; 77).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*‘acemi ocağında ve ocak dışındaki muhtelif hizmetlere verilmiş olan ‘acemilerin, yeniçeri ocağına kayıt ve kabulleri hakkında kullanılan bir tâbirdir’*” (Cilt I, s. 187).

büyük kol

< *Tü. büyü-k + kol*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki + isim kökü. “*yeniçeri ağasının, buyruğu altındaki kimselerle birlikte sadrazama yaptığı ziyaret’*” (TTS 2000; 32).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağasının tek mil maiyet halkıyla yaptığı ziyaretler hakkında kullanılan bir tâbirdir’*” (Cilt I, s. 252).

Büyümek anlamına gelen *bedü-* kelimesi *-k* fiilden isim yapım eki almış, sonrasında *d>y* ve *e>ü* değişiminin ardından kelime *büyük* şeklini almıştır (Gülensoy 2007; 193).

kol: anlamı ve kökeni için *bk. kola binmek*

cihâd-ı mukaddes

< *Ar. cihad + mukaddes*: isim kökü + isim kökü. “*din için yapılan savaşlar’*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Din uğruna açılan muharebeler hakkında kullanılan bir tâbirdir’*” (Cilt I, s. 291).

Cihâd, ‘din uğruna düşmanla savaşma’ (Devellioğlu 2001; 141).

Mukaddes, ‘takdîs edilmiş, mübarek, kutsal, temiz’ (Devellioğlu 2001; 677).

cündîlik

< *Ar. cündî-lik*: isim kökü- isimden isim yapım eki “*binicilik’*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ata binmek, kılıç ve mızrak kullanmak demek olan cündîlik, Türklerin en eski ve en esaslı marifetlerinden, hünerlerinden biridir’*” (Cilt I, s. 317).

Kelime ‘asker, süvâri, sipâhî, ata iyi binen, binici’ anlamına gelen *cündî*’ye –lik eki getirilerek meydana getirilmiştir (Devellioğlu 2001; 148).

çıkma

< Tü. *çık-ma*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*Edirne, Galata ve İbrahimpaşa saraylarındaki ‘acemi oğlanların kapıkulu süvâri bölüklerine ya da devlet hizmetlerine; saray hizmetlerinde bulunan kimselerin de dış hizmete atanmaları*” (TTS 2000; 37).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Devşirmelerden ‘acemi ocağı ile ocak dışındaki hizmetlerde bulunanların yeniçeri ocağına kayıt ve kabulleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 362).

çıkma: kökeni için bk. **cûlus çıkması**

erkân-ı harbiye seyahati

< Ar. *erkân* + *harbiye* + *seyahat-i*: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kurmayların savaş oyunları yapmak için gerçekleştirdikleri seyahatler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Birkaç erkân-ı harp zâbiti ile erkân-ı harbiye dâiresinde müstahdem mülhak piyâde ve süvâri veya topçu zâbitlerinden mürekkep bir heyet tarafından seri ve cebri yürüyüşle ve yer üzerinde tatbikat veya harp oyunları yapmak sûretiyle icra edilen seyahat hakkında kullanılan bir ıstılahtır*” (Cilt I, s. 545).

Erkân, “bir topluluğun ileri gelenleri, büyükler, üstler; general veya amiral aşamasındaki askerler” (TS 1998; 721).

Harbiye, harbiyye ‘harbe mensup, harble ilgili’ (Devellioğlu 2001; 328).

Seyahat, ‘yolculuk, gezi’ (Devellioğlu 2001; 946).

eşkinici tahrîri

< Tü. *eş-kin-ci* + Ar. *tahrîr-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir yeniçerinin eşkinici olarak yazılması*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İkinci Sultan Mahmut zamanında eşkinici adı ile asker yazılması manasına gelen bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 563).

eşkinici: anlamı ve kökeni için *bk. eşkinici esâmesi*

Tahrir, ‘yazma, yazılma; kompozisyon; kitap yazma; kaydetme; hür etme, azadetme; sayım’ (Devellioğlu 2001; 1021).

gönüllü gediği

< *Tü. gönül-lü + ET. ket – ik-i*: isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü – fiilden isim yapım eki - teklik 3. şahıs iyelik eki isim kökü. “ölen yeniçerilerin, oğullarına pozitif ayrımcılık hakkı verme”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilikten bölüğe geçerek ölenlerin askerlik çağına gelmiş olan oğullarına hizmetle kayrılma hakkını verme yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 675).

Gönül, kelimesinde kelime başı *k>g* ünsüz değişimi olduğu açıktır. Gülensoy kelimenin morfolojisini şu şekilde yapmıştır:

ET., Uyg. (*İKPÖ*, 196) *köñül*, *köñl*; *köngül* (*EUTS*, 115) ~ OT. *köñül* (*DLT*) < * *köñ’ül* [< ? *kö-n-gü+I*] *köñg*[=ñ’]ül (Gülensoy 2007; 383).

‘gedik açmak’ anlamına gelen *ket-* kelimesinde *k>g* ünsüz değişimi ve *t>d* ünsüz yumuşaması meydana gelmiştir. Bu değişime bağlı olarak önceleri *ket-ük* şeklinde kullanılan kelimedeki ünlü daralmasının da neticesinde kelime *gedik* şekline kavuşmuştur (Gülensoy 2007; 359).

gülbank

< *Far. gül-bang*: birleşik isim. “eskiden tekkelerde âyin sırasında, saraylarda, merâsimlerde hep bir ağızdan ve makamla yapılan dua, söylenen şarkı, getirilen tekbir” (*ÖTS* 2002; 1065).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerce mürettep birtakım dualara verilen addır” (Cilt I, s. 683).

gülbank: kökeni için *bk. gülbank*

harâmîlik

< *Ar. harâmî-lik*: isim kökü-isimden isim yapım eki “bir çeşit akın”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Akıncı kumandanının iştirak etmediği ufak kuvvetler tarafından düşman memleketlerine yapılan akınlara verilen addır” (Cilt I, s. 737).

Kelime “*hırsız, haydut, yol kesen*” anlamına gelen *harâmi*’ye *-lik* eki getirilerek oluşturulmuştur (Devellioğlu 2001; 327).

“*Akıncılar, yakaladıkları esirlerden aldıkları bilgileri merkeze iletirlerdi. Akınlar, katılan akıncı sayısına göre isimler alırdı. 100 kişiden az akıncıyla yapılan çete, 100’den fazla kişiyle yapılan harâmîlik, akıncı beyinin kumandası altında yapılan ise, akın denirdi.*” (Sızıntı Dergisi; Temmuz 2005 Yıl : 27 Sayı: 318).

harç

< *Ar. harc*: isim kökü “*Osmanlı devletinde asker tâyinleri için kullanılan ve alınacak asker miktarını belirten deyim*” (ÖTS 2002; 1154).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Bir asker tâyini yerinde kullanılır bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 738).

Eren, kelimenin ‘dışa atılan, tüketilen, kullanılan’ anlamına geldiğini (Eyüboğlu 1988; 160) belirtmiştir.

Bilindiği üzere tâyin durumunda, kişi çalıştığı yerden ayrılır ve görevini ifâ etme adına yeni yerine gider. Dolayısıyla bu yeni gittiği yer öncekine göre dışarıdır. Biz de Eren’in ‘dışa atılan’ şeklinde ifâde ettiği anlamı bu şekilde değerlendiriyoruz.

hazar

< *Ar. hazar*: isim kökü. “*sabit meskeni olanların oturdukları memleket; barış ve güven*” (Devellioğlu 2001; 350).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sefer demektir*” (Cilt I, s. 784).

hizmet

< *Ar. hizmet*: isim kökü. “*iş, iş görme, vazife, memurluk*” (Devellioğlu 2001; 375).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Vazife yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 844).

ılgar

< *Tü. ılgar*: isim kökü. “*atla ansızın yapılan doludizgin saldırı*” (TTS 2000; 69).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hücum, akın yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 3).

ılgar: anlamı ve kökeni için bk. **ılgar etmek**

ictimâ'

< *Ar. ictima*: isim kökü. “*askerlerin toplanması*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Bir yere gelmek, toplanmak, birleşmek manalarına gelen bu kelime askeri ıstılahta askerlerin silâhlarıyla toplanması anlamına gelir*” (Cilt II, s. 33).

ictimâ': anlamı ve kökeni için bk. **ictimâ' mıntıkası**

ictimâ'-i nizâmî

< *Ar. ictima + nizâmî*: isim kökü + isim kökü. “*çeşitli nedenlerle askerlerin bir araya geldiklerinde aldıkları nizâm*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yoklama yapılmak veya emir verilmek üzere muhtelif askeri sınıfların toplu bir halde bulunmaları için aldıkları nizâm hali hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 34).

ictimâ': anlamı ve kökeni için bk. **ictimâ' mıntıkası**

Nizâmî, ‘usûlune uygun, tertîbli, düzenli’ (Devellioğlu 2001; 843).

ihtiyârât

< *Ar. ihtiyârât*: isim kökü “*yapılması veya yapılmaması, takvimlerde gösterilen günlere göre verilen hükümler*” (Devellioğlu 2001; 421).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İlm-i Ahkâm-ı Nücum'un (yıldızlar ilmi) bir şubesi olup yedi seyyarenin ufuk üzerindeki muhtelif vaziyetlerine göre herhangi bir işin icra edileceği ve teşebbüsünden çekinileceği zamanı tayin imkânını belirtme yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 43).

imtihan atışı

< *Ar. imtihan + Tü. at-ış-ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*âmirin kontrol ettiği denemelik atışlar*”

“*Ders ve muharebe atışlarını muayene için amirin huzuruyla yapılan atış hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 64).

İmtihan, ‘deneme, sınama, sınıf geçmek için sorulan sualler, sınav’ (Devellioğlu 2001; 434).

Atış OT.’den beri kullanılan bir kelime olup ‘atmak işi veya biçimi’ anlamına gelmektedir. Kelime *at-* fiiline *-ış* yapım ekinin getirilmesiyle oluşmuştur (Gülensoy 2007; 84).

irtibat hizmeti

< *Ar. irtibat* + *hizmet-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“çeşitli kıt’aların çeşitli yollarla, haber almak için birbirlerine bağlanmaları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muhtelif kıt’aların muhtelif fennî vasıtalarla haber almak için birbirine bağlanma işi yerinde kullanılır bir tâbirdir” (Cilt II, s. 82).

İrtibat, ‘rabtedilme, bağlanış, bağlanma; ilgi, ilgili olma; bağlantı, ibarelerin birbirini tutması’ (Devellioğlu 2001; 447).

hizmet: anlamı ve kökeni için bk. **hizmet**

irtibat zinciri

< *Ar. irtibat* + *Far. zincir-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“askerlerin göz ve ses irtibatlarını kurmak için aldıkları zincirleme tertibat”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Geceleyin veya orman ve arızalı arazide göz ve ses irtibatı vücuda getirmek üzere bir irtibat kıt’asının alacağı zincirleme tertibatı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 82).

irtibat: anlamı ve kökeni için bk. **irtibat hizmeti**

Aslı *zencir* olan kelime gerçekte ‘birbirine geçmiş metal halkalardan meydana gelen bağ’ (ÖTS 2002; 3326) anlamına gelmekteyken burada mecaz anlam kazanmış ve *dizi*, *silsile* anlamında kullanılmıştır.

istibdâl

< *Ar. istibdâl*: isim kökü. “askerliğini bitiren erlere tezkere verip, yerine yenilerini alma” (Devellioğlu 2001; 454).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerlerin muvazafılık müddetini bitirip ihtiyat sınıfına naklolunması yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 96).

istibdâl: anlamı ve kökeni için bk. **istibdâl tezkeresi**

istife yoklaması

< Tü. istife + Tü. yo-k-la-ma-sı: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki “bir çeşit yoklama”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Mahlûllerin anlaşılması için ihbar üzerine yapılan yoklama hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 97).

istife: kelimenin kökeni hakkında bilgi yoktur.

Yoklamak kelimesinin ‘yok olmak’ anlamına gelen yo- fiilinden geldiği açıktır. –k- ekini alan kelime ‘yok etmek’; -la ekini aldığı anda ise ‘kontrol etmek’ anlamını kazanmıştır (TSD 2006; 700-702-703).

istikşâf

< Ar. istikşâf: isim kökü “keşfetmeye çalışma, ne olup bittiğini öğrenmek için araştırmada bulunma” (Devellioğlu 2001; 459).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Düşmanın haline, mevziine, tertibatına ve araziye dair tetkikatta bulunmak yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 100).

istikşâfât-ı taarruziyye

< Ar. istikşâfât + taarruziyye: isim kökü + isim kökü “keşif maksatlı düşmana gönderilen güçlü müfrezenin hareketleri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Düşmanın ahval ve mevcuduyla niyetini anlamak için üzerine gönderilen kuvvetli bir müfrezenin hareketleri yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 100).

istikşâfât ‘istikşâf çoğulu’

istikşâf: anlamı ve kökeni için bk. **istikşâf**

Taarruziyye, ‘taarruzla ilgili, taarruz yoluyla’ (Devellioğlu 2001; 1008).

kur’a

< Ar. kur’a: isim kökü “Tanzîmat sonrası askerlik işlerinde kullanılan bir usûl olup, bir yılın doğumluları arasında, ad çekilerek, adına K yazılı kâğıt çekilen asker olur” (Devellioğlu 2001; 527).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tesadüf ve talia bağlı bir ayırma yapmak için kapalı kâğıt çekmek, zar atmak gibi baş vurulan her türlü vasıta demek olan kur’a askeri ıstılah olarak doğumları itibarıyla askerlik hizmetine alınacakların ‘Tertîb-i evvel’ ve ‘Tertîb-i sani’ olmak üzere mevcut iki tertîbten hangisine ayrılacaklarının tayini için bunlar arasında, numara çekmek sûretiyle, yapılan askerlik muamelesine denir*” (Cilt II, s. 323).

kur’a: anlamı ve kökeni için bk. **kur’a çekilmek**

kur’a fermanı

< Ar. kur’a + ferman-ı: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki “*vakti gelen gençlerin askere çağrılmaları*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik yaşı gelenlerin hizmete çağrılmaları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 324).

kur’a: anlamı ve kökeni için bk. **kur’a çekilmek**

ferman: anlamı ve kökeni için bk. **kapı ferman olmak**

kur’a-i şer’iyye

< Ar. kur’a + şer’iyye: isim kökü + isim kökü “*ilk askerlik hizmetine alınma*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İlk askerlik hizmetine alınma yerinde kullanılan bir tâbirdir. Eskiden askerliğe kur’a ile alınma yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 324).

kur’a: anlamı ve kökeni için bk. **kur’a çekilmek**

Şer’iyye, ‘şerîata ait, şerîatla ilgili; şerîata uygun’ (Devellioğlu 2001; 991) .

kur’a keşidesi

< Ar. kur’a + Far. keşide-si: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*askere alınacak gençlerin heyet huzurunda kur’a çekmeleri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Doğumları itibarıyla askere alınacaklar tarafından kur’a heyeti huzurunda kur’a çekmeleri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 324).

kur’a: anlamı ve kökeni için bk. **kur’a çekilmek**

Keşide, ‘çekilmiş, çekiliş’ (Devellioğlu 2001; 511).

kurt kapanı

< Tü. kurt + Tü. kap-an-ı: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik

3. şahıs iyelik eki “tuzak amaçlı hazırlanan çukurlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İçine sivri kazıklar yerleştirmek ve üstleri örtülmek sûretiyle hazırlanan çukurlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 325).

Kurt, ‘yırtıcı hayvanlardan olan kurt’ (DLT) (Gülensoy 2007; 571).

Kapan kelimesinin ‘kapamak, tutmak, yakalamak’ anlamına gelen kap-fiilinden geldiği açıktır. –gan ekini alarak ‘kapan, yakalayan’ anlamını kazanan kelime g ünsüzünün düşmesi neticesinde ‘tuzak’ anlamına gelmiştir (TSD 2006; 282-283).

mevâni-i fer’iyye

< Ar. mevâni’ + fer’iyye: isim kökü + isim kökü “düşmanı durdurmaya yönelik gerçekleştirilen engellemeler”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İstihkâmın ilerisinde vücuda getirilen ve müdafilerin ateşi karşısında düşmanı tevekküfa (durmaya) mecbur eden mânialar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s.497).

Mevâni’, ‘mâniler, engeller (Devellioğlu 2001; 634).

Fer’iyye, ‘asılla ilgili olmayıp, fer’e mensûb olan, ayrıntılı; ikinci derecede olan’ (Devellioğlu 2001; 259).

meydan dayağı

< Ar. meydan + Tü. daya-k-ı: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki “bir çeşit ceza”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimini açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askeri mekteplerle kışlalarda tatbik olunan cezalardan birinin adıdır” (Cilt II, s. 526).

meydan: anlamı ve kökeni için bk. **meydana girmek**

Bize göre kelime; tı- (ETü. alı koymak) > tıd- (DLT, KB mâni olmak, alıkoymak) > tıy- (DLT men etmek, engel olmak) > tay- (KEI dayanmak,

engellemek) > *taya-* (DLT dayamak, yaslamak) > *tayak* (KB, DLT değnek) > *dayak* (TSD 2006; 162-537-550-551-554).

meydan hizmeti

< *Ar. meydan* + *hizmet-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“*kışla dışındaki hizmetler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu deyimın açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kışla dışında yapılan hizmetler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 526).

meydan: anlamı ve kökeni için *bk. meydana girmek*

hizmet: anlamı ve kökeni için *bk. hizmet*

nakliyat-ı askeriyye

< *Ar. nakliyyât* + *askeriyye*: isim kökü + isim kökü. “*askerî kıt’aların başka bir yere nakli*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerî kıt’aların; top, tüfek, cephâne, teçhizat ve levazımâtı ve her türlü seferî ihtiyaçlarıyla birlikte bir yerden kaldırılıp başka bir yere gönderilmesi yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 650).

Nakliyyât, ‘taşıma işleri’ (Devellioğlu 2001; 802).

Askeriyye, ‘askere ait, askerle ilgili’ (Devellioğlu 2001; 44).

nefir-i âm

< *Ar. nefir* + *Ar. âmm*: isim kökü + isim kökü. “*savaş alanındaki halkın harbe katılması*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harp muntıkasında bulunan bütün halkın cenge sürülmesi yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 672).

Nefir, ‘cemâat, topluluk; canlarına, mallarına, çoluk ve çocuklarına, saldırmak üzere düşmanın gelmekte olduğunu belde halkına bildirme’ (Devellioğlu 2001; 818).

Âm, ‘umûmî, genel, herkese ait’ (Devellioğlu 2001; 32)

nefir-i has

< *Ar. nefir* + *hass*: isim kökü + isim kökü. “savaş için sadece bir kısım ahalinin harbe katılması”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muharebe için yalnız bir kısım efrâdın seferber haline gelmesi yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 672).

nefir: anlamı ve kökeni için *bk. nefir-i âm*

Has, ‘özü; iyi nitelikleri kendinde toplamış olan (kimse)’ (TS 1998; 950).

sefer duası

< *Ar. sefer* + *duâ*’-sı: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki “Düşman toprağına giren yeniçerilerin, her ikindi namazından sonra ocakyazıcısı başkanlığında topluca ettikleri dua” (TTS 2000; 130).

“Yeniçeriler tarafından harp sahası dâhilinde oldukları zamanlarda ikindi namazı kılındıktan sonra toplu olarak yapılan dua hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 140).

sefer: anlamı ve kökeni için *bk. sefere eşmek*

Dua, ‘Allah’a yalvarma, niyaz; birini çağırma, bir yere gönderme’ (Devellioğlu 2001; 190).

seyrek ordugâh

< *Tü. seyrek* + *Tü. Fars. ordugâh*: isim kökü + birleşik isim. “askerî kıt’aların kurallara uygun bir şekilde yerleştirilmeleri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerî kıt’aların aralarında geniş mesafeler bırakılmak sûretiyle tabiye ve hıfz-ı sıhha (sağlık) kaidelerine uygun surette yerleştirilmeleri yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 199).

Seyrek, ‘benzerleri veya parçaları arasında çok aralık bulunan, aralıklı, sık karşıtı’ (Gülensoy 2007; 157).

“OT. *sedrek*(g) ‘seyrek’ (DLT) < *sedre*- ‘incelmek, seyrekleşmek’ + (DLT) + -*k*” (Gülensoy 2007; 157).

Ordugâh, ‘ordunun konakladığı yer’ (Devellioğlu 2001; 850).

sık ordugâh

< Tü. sı-k + Tü. Fars. ordugâh: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + birleşik isim.
“askerî kıt’aların birbirine çok yakın yerleştirilmesi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerî kıt’aların birbirine pek yakın ve sık olarak yerleştirilmesi yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 205).

Sık, OT. sık ‘az’ (DLT) < sı-k ‘seyrek karşıtı’ (Gülensoy 2007; 163).

ordugâh: anlamı ve kökeni için bk. **seyrek ordugâh**

sürü

< Tü. sü-r-ü: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki “100,150, 200 ya da daha kalabalık devşirme çocuklardan oluşan topluluk” (TTS 2000; 138).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Devşirme sûretiyle alınan Hıristiyan çocuklarının yüzer, yüz ellişer, iki yüzer veya daha ziyâde kişilik kafileler halinde sevk edilmeleri yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 300).

sürü anlamı ve kökeni için bk. **sürü gelmek**

şebhûn

< Far. şeb-hûn: birleşik isim “gece baskını” (Devellioğlu 2001; 982).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Düşmanı gafıl avlamak için gece yapılan hücum, gece baskını ile yapılan çapul yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 313).

tashih bedergâh

< Ar. tashih + Far. be-dergâh: isim kökü + birleşik isim. “yeniçeri ocağı kütüğüne isim yazılması keyfiyeti” (Devellioğlu 2001; 1037).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İsimleri yeniçeri ocağı kütüğüne yazılma yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s.418).

Tashih, ‘sağlığını iade etme, iyiletme; yanlış doğrultma, düzeltme’ (Devellioğlu 2001; 1037).

bedergâh: anlamı ve kökeni için bk. **bedergâh**

vakt-i hazar

< *Ar. vakt + hazar*: isim kökü + isim kökü. “*barış ve düzen vakti*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sulh ve asayiş zamanı yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 580).

Vakt, ‘vakit, zaman; saat, günün muhtelif saatler; mevsim; münasip, uygun zaman; boş zaman; geçim; fırsat; muayyen, belirtilen zaman’ (Devellioğlu 2001; 1135).

hazar: anlamı ve kökeni için *bk. hazar*

vakt-i sefer

< *Ar. vakt + sefer*: isim kökü + isim kökü “*savaş zamanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Cenk ve savaş zamanı yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 581).

vakt: anlamı ve kökeni için *bk. vakt-i hazar*

sefer: anlamı ve kökeni için. *bk. sefere eşmek*

yanaşık nizâm

< *Tü. yan-aş-ı-k + Ar. nizâm*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki + isim kökü. “*askerlerin yan yana dizilmesi*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Asker saflarının yan yana olması,o şekildeki harp usulü yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s.604).

Yanaşık kelimesinin ‘yan taraf’ anlamına gelen *yañ* kelimesinden geldiği açıktır. –aş ekini alarak ‘yanaşmak’, –ı ekini alarak ‘bitişik, yanaşık’ anlamını kazanmıştır (TSD 2006; 652-653-654). En sonunda –k ekini alan kelime ‘yanaşmış bir durumda olan’ anlamıyla günümüze ulaşmıştır (Gülensoy 2007; 451).

Nizâm, ‘dizi, sıra; düzen, usul, tertîb, yol, kaide; zamanın icaplarına göre konulan esaslar; Hindistan’da müstakil küçük devletler halindeki ülkelerin hükümdarlığı’ (Devellioğlu 2001; 842).

1.5 Nakdî Terimler

Bu bölümde para ve vergilerle ilgili askerî terimler incelenmiştir.

ağalık hakkı

< Moğ. *ağa-lık* + Ar. *hakk-ı*: isim kökü – isimden isim yapım eki + isim kökü–teklik 3. şahıs iyelik eki. “Osmanlılarda tımarlılara ve sipâhîlere verilen toprakta oturanlardan, ettikleri toprak oranında her yıl alınan vergi” (TTS 2000; 91).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Sipâhîlerle zâimlerin ve has sahiplerinin tımar, zeamet ve hasları dâhilindeki arazi sahiplerinden birinin ölümüyle mahlul olan arazisini müstahak olanlara ihale ve tefvizi sırasında aldıkları verginin adı idi” (Cilt I, s. 23).

Ağalık, ‘ağa olma durumu; kibar ve cömertçe davranış’ (TS 1998; 33).

Hak, ‘adalet; adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey; dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk; geçmiş ve harcanmış emek; pay; emek karşılığı ücret; doğru, gerçek (TS 1998; 926).

ağır ulûfe

< Tü. *ağ-* (ı)r + Ar. *ulûfe*: fiil kökü – fiilden isim yapım eki + isim kökü. “belli tutarın üstünde ulûfe alanların, ulûfe defterindeki adları ya da aldıkları ulûfe” (TTS 2000; 15).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muayyen miktarı tecavüz eden ulûfeler hakkında kullanılan bir tâbirdi. Yedi senelik terfilerde mertebelerine göre terakkîye mazhar olamayanlara kıdem zammı yapılır ve bu zamma “ağır ulûfe” denirdi” (Cilt I, s. 25).

Eren kelimenin Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını ve Orta Türkçede *ağır* olarak geçtiğini ifâde eder. Ayrıca Türkçede *ağ-* kelimesinin ‘ağır gelmek’ anlamına geldiğini ve ağızlarda *ağdı* ‘dengesiz, eğik, bir yana devrik (yük)’, *ağdırık* gibi birtakım türevlerinin de bulunduğunu belirtir (1999; 4).

ulûfe: anlamı ve kökeni için bk. **ulûfe defteri**

bedel-i nakdî

< *Ar. bedel + nakdî*: isim kökü + isim kökü. “*askerliğin para ile yapılması*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Fiilen yapılan askerlik hizmetinin para ile yapılmasını belirten bir tâbirdir*”

(Cilt I, s. 186).

Bedel, ‘karşılık, karşı; bir şeyin yerine verilen ve yerini tutan şey’ (Devellioğlu 2001; 76).

Nakdî, ‘nakde mensup, nakitle ilgili, para bakımından olan, paraca’ (Devellioğlu 2001; 801).

buçuk

< *Tü. buç-uk*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*yarım akçe*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yarım yerinde iki buçuk kuruş, dört buçuk metre kumaş gibi şimdi de kullanılan bu tâbir, yeniçeri ocağında yarım akçe manasına gelir ve efrâda terakkî suretinde yapılan yarım akçelik zamma “buçuk vermek” denilirdi*” (Cilt I, s. 244).

buçuk: anlamı ve kökeni için bk. **buçuk vermek**

cebelu bedeliyyesi

< *Moğ. cebe-lu + Ar. bedeliyye-si*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki “*savaşa katılmayan timar ve zeamet sahiplerinden alınan para*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sefere gitmeyen timar ve zeamet sahiplerinden alınan bedel parası hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 265).

Cebelu, “Savaş sırasında timar, zeamet sahiplerinin, dirlikleri oranına göre yanlarında götürmekle yükümlü bulundukları atlı asker” (TTS 2000; 33).

“*Silah, zırh anlamına gelen Moğolca ‘Cebe’ kelimesinden Türkçe –lü (-li) eki ile türetilen tam teçhizatlı asker manasında kelime. Cebelû kelimesi Osmanlılarda da hemen hemen aynı manayı belirtmekle birlikte Timar sistemi içerisindeki uygulamaya nispetle özel anlamda kazanmıştır.*” (Emecen 1993; 188- 189).

bedeliyye: anlamı ve kökeni için bk. **bedel-i nakdî**

cülus terakkîleri

< *Ar. cülus* + *terakkî-leri*: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki.
“*yeni padişahın yeniçerilerin maaşlarına yaptığı zam*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeni padişah tarafından cülus münasebetiyle yeniçerilerin ulûfelerine yapılan zam hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 316).

cülus: anlamı ve kökeni için bk. **cülus çıkması**

Terakkî, ‘yukarı kalkma, yükselme; ilerleme’ (Devellioğlu 2001; 1082) anlamlarına gelmektedir.

“*Nizâmen verilenden fazla olarak yapılan zam yerinde kullanılır bir tâbirdir. Terakkî; Yeniçeri efrâdına olduğu gibi timar ve zeamet sahiplerine de yapılırdı. Ancak timarlardaki ‘terakki’ye ‘hisse’ de denilirdi. Terakkî daha ziyâde muhârebelerde gösterilen yararlık neticesinde verilirdi*” (Pakalın 2004; Cilt III, 458).

çizme parası

< *Tü. çizme* + *Far. para-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki
“*ocak mensuplarına verilen ayakkabı parası*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı mensuplarına ayakkabı bedeli olarak verilen para hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 379).

Gülensoy *çizme* kelimesinin ‘uzun konçlu ayakkabı’ anlamına geldiğini belirtmiş ve “< * *çek-* ‘çözmek’ + *-me*” şeklinde göstermişken (Gülensoy 2007; 246) Nişanyan “< ? *çizmek/çézmek* ‘çözmek’ (XVIII) → ÇÖZ- * Belki ‘bağcıklı çizme’ anlamında” şeklinde (SS, 95) ifâde etmiştir.

Para, ‘parça, kısım; akçe’ (Eren 1999; 324).

düzen akçası

< *Tü. tüz-en* + *agı-ça-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isimden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocağa kayıt olanlara verilen para*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*‘acemi oğlanlarından kapıya yeni çıkmış olanlara, yani yeniçeri ocağına kayıt edilenlere verilen para hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 491).

Düzen kelimesinin ETü. ve OT. döneminde kullanılan *tüz-* kelimesinden geldiği açıktır. Kelimede cümle başı ünsüz yumuşaması olmuş ve *düz-* şeklini almıştır (Gülensoy 2007; 312). “*belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum, nizâm, sistem*” (TS 1998; 663) anlamına gelmektedir.

Akça kelimesi de ‘varlık, hazîne’ anlamına gelen *agı* kelimesinden gelmektedir (Gülensoy 2007; 56). *ça* küçültme ekini alan kelimede ünlü düşmesi ve ünsüz sertleşmesi sonucu *ıg, k*’ye dönüşmüştür. ‘para’ anlamına gelmektedir.

fidye-i necat

< *Ar. fidye + necat*: isim kökü + isim kökü. “*kurtuluş fidyesi, kurtulma bedeli*” (ÖTS 2002; 922).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Bir kimsenin esirlikten veya başına gelen bir beladan kurtulmak için kendisi veya kendi namına başkası tarafından mecburen verilen para ve saire hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 628).

Fidye, ‘tutsak edilen veya rehin alınan bir kimsenin serbest bırakılması için istenen para, kurtulmalık, fidyeinecat’ (TS 1998; 784).

Necat, ‘kurtulma, kurtuluş’ (Devellioğlu 2001; 815).

fodlahârân

< *Ar. fodla + hârân*: birleşik isim “*yetim, fakir yeniçeri çocuklarına verilen maaş*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Babalarının eski hizmetlerine mükafat olarak yetim, fakir ve bikes yeniçeri çocuklarına verilen maaş ve tayin yerinde kullanılan bir tâbirdir. Eskiden ekmek çeşitlerinden birine fodla denildiği için bunlara fodla yiyiciler demek olan (Fodlahârân) denilmiştir*” (Cilt I, s. 634).

Fodla, ‘çoğunlukla imaretlerde yoksullara verilen kepekli undan yapılmış pideye benzer bir tür ekmek’ (TS 1998; 795).

Hârân, ‘yiyenler, yiyiciler’ (Devellioğlu 2001; 327)

hisse

< *Ar. hisse*: isim kökü. “*pay, nasip*” (Devellioğlu 2001; 373).

“20.000 akçeye dek çıkabilen timar gelirinin, kılıç hakkı çıktıktan sonraki bölümü” (TTS 2000; 148).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Timar ve zeametlerde sipâhîlerle zâimlerin “kılıç hakkı”ndan fazla olarak mutasarrıf oldukları kısım hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 844).

hisse-i yazı

< *Ar. hisse* + *Tü. yaz-ı(g)*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “timar ve hasların icmale kaydedilen hâsılatları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Timarlarla hasların ‘icmal’e geçen hâsılat miktarına verilen addır” (Cilt I, s. 844).

hisse: anlamı ve kökeni için bk. **hisse**

yaz-ı(g) ETü.’de kelime sonlarında ığ biçiminin yer aldığı ve ğ sesinin sonradan düştüğü kesindir. *Yazı* eski sözlüklerde de ‘yazı’ biçiminde geçer (Kaş., Uy.). Gerçek anlamı *ova, yayılma, açılma yeri, geniş düzlük* iken sonradan, anlamı genişlemesi yoluyla, ‘*kalemle yazılan*’ sözcük aracına dönüştü. ETü.’de yazı yazmaya *bitimek* denirdi (Çin. Piti/fırça’dan). *Beti/betik* (kitap/mektup) bu *piti* (fırça)dan türemiştir (Eyüboğlu 1988; 384-385).

hizmet timarı

< *Ar. hizmet* + *Far. tîmâr-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Sınır boylarındaki kimi camilerin imâm ve hatiplerine, ayrıca saray hademe ve müteferrikalarına verilen timar” (TTS 2000; 67).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Serhatlardaki bazı câmilerin imâm ve hatiplerine ve saray hizmetlerini görmekle memur bulunanlara verilen timarlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 845).

hizmet: anlamı ve kökeni için bk. **hizmet**

Timar, ‘beslediği sipâhîlerle harbe giden beylere –öşrünü almak üzere- ayrılan arazi’ (Devellioğlu 2001; 1110).

kapıkulu ulûfesi

< Tü. kapı + kul-u + Ar. ulûfe-si: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri ağaları ile kimi devlet büyüklerinin hizmetlerinde çalışan adamların ocaktan aldıkları ödenek” TTS 2000; 79).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ağalarıyla devlet ricâli tevabiinin (ağaları, adamları) ocaktan aldıkları ulûfe yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 175).

kapı: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

Kul, =ET., OT. kul ‘kul, köle’ (DLT) < kul; ‘karakol’ (TS 1998; 1402).

ulûfe: anlamı ve kökeni için bk. **ulûfe defteri**

kılıç hakkı

< Tü. kıl-ıç + hakk-ı: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Timarlann üç ya da altı bin akçelik bölümü” (TTS 2000; 85).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Timarların başlangıcı olan ilk üç veya altı akçası yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 264).

kılıç: anlamı ve kökeni için bk. **kılıç atlamak**

hak: anlamı ve kökeni için bk. **ağalık hakkı**

kılıç zeâmet

< Tü. kıl-ıç + Ar. zeâmet: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü. “İcmal defterinde 20.000 ve daha çok akçe yazılı olan timar” (TTS 2000; 86).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İcmalde yirmi bin ve ondan ziyâde akça yazılı olan timarlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 266).

kılıç: anlamı ve kökeni için bk. **kılıç atlamak**

Zeâmet, ‘Osmanlılar devrinde Sipâhîlere verilen en büyük timar’ (Devellioğlu 2001; 1173).

mekkâre

< *Ar. mekkâre*: isim kökü. “*Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır vb. hayvanlar; bu amaçla halktan ücret karşılığında kiralanan yük hayvanı*” (TS 1998; 1526).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Nakliyat işlerinde çalıştırılan hayvanlar hakkında kullanılan bir tâbirdi. Askeri teşekküllerde ordu ağırlıklarının nakli için at, deve, katır gibi hayvanlar bulundurulduğu gibi ordu birliklerinin bir yerden bir yere nakilleri sırasında ve daha ziyâde harp zamanlarında halkın hayvanları satın alınır ve bazı vakitler muvakkat bir zaman için ordu hizmetine alınarak sahiplerine mahallerince tayin olunan ücretler verilirdi*” (Cilt II, s. 451).

sefer in’amı

< *Ar. sefer + in’âm+ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*sefer gerekçesiyle ocak mensuplarına verilen bahşiş*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sefer münasebetiyle yeniçeri ocağı efrat ve zâbitlerine verilen bahşiş hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 141).

sefer: anlamı ve kökeni için. *bk. sefere eşmek*

În’am, ‘nimet verme, iyilik etme; Yeniçerilerin aylıklarına yapılan zam’ (Devellioğlu 2001; 435).

seyishâne parası

< *Ar. seyis + Far. hâne + Far. para-sı*: isim kökü + isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocağın orta sandığında işletilen bir para*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının orta sandığında işletilen paralardan biridir*” (Cilt III, s. 198).

Seyis, ‘ata bakan, timar eden kimse, at bakıcısı’ (Eren 1999; 363).

hâne: anlamı ve kökeni için *bk. menzilhâne*

para: anlamı ve kökeni için *bk. çizme parası*

vâcip

< Ar. *vâcib*: isim kökü. “*terki câiz olmayan, yapılması gerekli; yapılması şer’an lüzumlu olan, farz derecesine yakın bulunan*” (Devellioğlu 2001; 1131).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ulûfe, mevâcip yerinde kullanılırdı*” (Cilt III, s. 563).

daha geniş bilgi için bk. **ulûfe**

yoklama akçesi

< Tü. *yokla-ma* + *agı-ça-sı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Türk aileleri yanına verilen devşirme çocuklarının durumlarını incelemek üzere başkentten gönderilen ‘acemioğlan kethüdâlarının bu ailelerden aldıkları para*” (TTS 2000; 165).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İşlerini görmek ve aynı zamanda dil ve din öğrenmek üzere Anadolu ve Rumeli’deki Türklere, birer bedel mukabilinde verilmiş olan devşirmelerin vaziyetlerini tetkik için gönderilen ‘acemi oğlanı kethüdâlarının bunları çalıştıranlardan aldıkları para hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 638).

yoklama: anlamı ve kökeni için bk. **istife yoklaması**

akçe: anlamı ve kökeni için bk. **düzen akçası**

1.6 Rütbe- Efrâd- Unvan Terimleri

Bu bölümde *askerî derece, kıdem, er-erat terimleri ile san sahibi insanlar hakkında kullanılan terimler* ele alınmıştır.

‘acemi oğlanlar

< Ar. ‘acemi + Tü. *ogul-an-lar*: isim kökü + isim kökü-çokluk eki-çokluk eki
“‘acemi ocağı öğrencisi olan yeniçeri adayı” (TTS 2000; 13).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağında istihdam edilmek üzere esirlerden yahut devşirme usulüyle Hristiyanlardan toplanan çocuklara verilen addı” (Cilt I, s. 7).

‘acemi, ‘tecrübesiz, toy; İranlı (Devellioğlu 2001: 6); ‘bir işin yabancı olan, eli işe alışmamış, bir işi beceremeyen; işinde, mesleğinde yeni olan, toy; bir yere, bir şeye yabancı olan’ (TS 1998; 6-7).

‘acemi kelimesinin Devellioğlu ve TS’deki anlamları ile aşağıda yer alan ‘acemi oğlanı’ açıklamalarından hareketle bu kelimenin zamanla anlam değişimine uğradığı çok açıktır. Temel anlamı ‘tecrübesiz, toy, beceriksiz’ olan bu kelime - Arapçadan geldiği göz önünde bulundurulduğunda- bu millete sonradan dâhil olan yabancı uyruklu fertlerin (genellikle İranlılar), sosyal ve kültürel hayata geçiş sürecinde gerek Arapçayı tam ve usulüne uygun konuşamamalarından, gerekse meslekî anlamdaki yetersizliklerinden, bir genelleme sonucunda bu yabancıların ‘acemi diye adlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca o dönemde İran için kullanılan Acem ifâdesi de bu kelimenin acemî şeklinde yerleşmesinde etkili olmuştur.

‘Oğlan, oğul, oğlak’ sözcükleri ‘oğ = doğma, yaratma’ kökünden türemişlerdir. Uygur ve Dede Korkut metinlerinde ‘çocuk, evlât’ anlamında hem erkek (urı oğlan) hem kız çocuklar (kız oğlan) için kullanılan ‘oğlan=doğan, yavru, çocuk’ sözcüğü anlam daralmasına güzel bir örnektir. XVIII. yüzyıldan bu yana sözcük yalnızca erkek çocuklar için kullanılmaktadır. (Aksan, 1978:137) “Arı oğul verdi, oğul balı, kız oğlan kız, oğul yatağı” gibi ifâdeler bu doğma eylemiyle ilgilidir.

‘acemi oğlanı kethüdâsı

< Ar. ‘acemi + ET. ogul-an-ı + Far. kethüdâ-sı: isim kökü + isim kökü-çokluk eki- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki “Anadolu ve Rumeli ağalarının buyrukları altında olup ‘acemi oğlanlarının işlerine bakan görevli” (TTS 2000; 13).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘acemi oğlanları işine bakan Anadolu ve Rumeli ağalarının maiyetlerindeki adamlara verilen addı” (Cilt I, s. 18).

‘acemi oğlanı için bk. ‘acemi oğlanlar

Kethüdâ, ‘zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimse, kahya’ (TS 1998; 1285).

ağa çırağı

< Moğ. ağa + Far. çırak-ı: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri ağalarınca yasa dışı olarak ocağa yazdırılan gençler” (TTS 2000; 14).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kanûn hükümlerine aykırı olarak yeniçeri ağaları tarafından Türklerden ocağa yazdırılanlar hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt I, s. 23).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. ağa arzı

Çırak, ‘zanaat öğrenmek için bir ustanın yanında çalışan kimse; dükkânda ayak işlerine bakan kimse; saray veya dâire gibi büyük yerlerde yıllarca hizmet ettikten sonra geçimi sağlanarak izin verilen kimse’ (TS 1998; 477).

ağa gediklileri

< Moğ. ağa + ET. ged - ik + li-leri: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isimden isim yapım eki – çokluk 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri ağasının, karargâhında bulunan ve sayıları 19 olan yardımcıları” (TTS 2000; 14).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ağasının yaverlik, irtibat zâbitliği vs. hizmetlerini gören maiyeti halkına verilen addı. Bunlar diğer yeniçerilerden ayrılmak üzere bellerine serâser denilen kumaştan kuşak sararlardı. İçlerinden terfi edenler bölükbaşı olurlardı” (Cilt I, s. 23).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. ağa arzı

gediklileri: anlamı ve kökeni için bk. **gedikli**

ağa kapısı şâkirdleri

< Moğ. ağa + Tü. kapı-sı + Far. şâkird-leri: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki “yeniçeri ağasının görev yerinde yazı işlerini görenler”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ağa kapısında yazı işlerini görenlere verilen addı” (Cilt I, s. 23).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

kapı: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

Şâkird, ‘öğrenci, çırak’ (TS 1998; 2069).

ağa nöbetçisi

< Moğ. ağa + Ar. nevbet-çi-si: isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “yeniçeri ağasının emir çavuşu”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Arapça nevbet biçiminin Türkçede nöbet şeklini aldığı görülmektedir. Yeniçeri ağasının emir çavuşu mesabesinde bulunan adama verilen unvandı. Kırmızı kollu cüppe, uzun entari, ayağına sarı mest pabuç, başına da kalafat giyerdi” (Cilt I, s. 24).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

Nöbetçi, ‘nöbet bekleyen, nöbet sırası kendisinde olan kimse’ (TS 1998; 1661).

ağa paşa

< Moğ. ağa + Far. paşa: isim kökü + isim kökü. “Vezirlik aşamasına yükselen yeniçeri ağalarının sanı” (TTS 2000; 15).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Vezir olan yeniçeri ağaları hakkında kullanılan bir tâbirdi. Yeniçeri ağası meşhur Hüseyin Paşa’ya “Ağa Hüseyin Paşa” denilmesi o kabildendir” (Cilt I, s. 24).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

Şemseddin Sami paşa kelimesinin aslının baş ağa olduğunu ifâde eder ve Osmanlıda vezirlere, esasen yüksek rütbeli subaylara ve devlet görevlilerine verilen unvandır (1318; 344).

“Uluslararası câmiada Osmanlı politik ve askerî örgütlenmesinin simgesi olan paşa, pek çok dilde Türkçe kopya olarak yer almaktadır. Paşa batı dillerindeki oryantal sözcüklerden biridir. İngilizcede *bashaw* (capudan *bashaw* ‘kaptan paşa’), *bassa*, *bucha*; Fransızca *bacha*; Almanca *pascha*, Rusça *nawa* biçimleriyle de ‘Türkçe yüksek bir rütbe’ karşılığında kullanılır. Söz başındaki *b-*, Arap harfli metinlerde harfinin *p* harfi yerine kullanılmasının bir sonucu olabilir veya İngilizcede biçimlerin koloniyal dönemlerde Arapçadan kopyalandığına işaret edebilir. Sözcüğün kökeni ile ilgili olarak Farsça *pâdşâh*’tan, Latince *bass*’a, Türkçe başağa’ya değin farklı etimolojiler önerilmektedir” (Eker 2007; 210-211).

ağa yamağı

< Moğ. *ağa* + Tü. *yamak-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“Yeniçeri ağasına bağlı emir çavuşu” (TTS 2000; 15).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ağasının yanındaki emir çavuşuna verilen unvandı” (Cilt I, s. 24).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

OT.’de yamağ şeklinde geçen ‘yamak’ (DLT) ‘bir işte yardımcı olarak çalışan erkek’ anlamına gelmektedir (Gülensoy 2007; 1050).

ağır esâme

< Tü. *ağ-* (i)r + Ar. *esâme*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “belli tutarın üstünde ulûfe alanların, ulûfe defterindeki adları ya da aldıkları ulûfe” (TTS 2000; 15).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muayyen miktardan fazla ulûfe alanlar hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt I, s. 24).

ağır: anlamı ve kökeni için bk. **ağır ulûfe**

esâme: anlamı ve kökeni için bk. **esâme defteri**

akıncı

< Tü. *ak-ın-cı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “akın eden kimse, savaşçı” (Eyüboğlu 1998; 8).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yağma veya tahrip maksatlarıyla ecnebi memleket arazisine yapılan askeri hareket yapanlar hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt I, s. 36).

Akmak, *TS*, *İL* ve *YD*’de akın etmek anlamında kullanılmıştır. *Akın* ise *KEI*’da asker anlamına gelmektedir. *DLT* ve *DKK*’de *akınçı* şeklinde geçen kelime ise ‘düşmana akın eden asker’ anlamında kullanılmıştır ve sonrasında ünsüz yumuşamasına uğrayarak *akıncı* şeklini almıştır (*TSD* 2006; 14-15).

alay beyi

< Tü. *alay* + *bey-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Sancakdârdaki timarlı sipâhîlerin buyurucusu*” (TTS 2000; 16).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Vaktiyle miralay rütbesinde olan, vilâyet merkezlerindeki jandarma kumandanlarına verilen addı*” (Cilt I, s. 45).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Bey kelimesinin aslının *beg* olduğu açıktır. *DLT*’de *beg* şeklinde geçen kelime ‘bey, koca evli erkek’ anlamına gelmektedir. Gülensoy *beg* kelimesinin XV. yüzyılın ortalarından itibaren eski haşmetini kaybetmeye başladığını, başta sultan olmak üzere yüksek rütbelilerin unvanları sıralanırken buna pek rağbet edilmediğini, hatta XV. yüzyılın başlarında Çelebi Sultan Mehmed’den sonra kitabelerde de *beg* kelimesinin görülmediğini ifâde eder (Gülensoy 2007; 123).

alay çavuşu

< Tü. *alay* + Tü. *çav-uş-u*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*resm-i geçitlerde hükümdara yol açanlar; emir ve kumandadan askeri haberdâr edenler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İki manaya gelen bir tâbirdi:*

1- *Hükümdarların bir yere gidişinde geçit resimlerinde önden gidip yol açanlar. Bunlar dîvân-ı hümayun çavuşları idi.*

2- *Orduda emir ve kumandadan askeri haberdâr eden çavuşlar. Bunlar tellal gibi, yüksek sesle bağırarak verilen emirleri tebliğ ederlerdi*” (Cilt I, s. 45).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Eyüboğlu *çav* kelimesinin ‘bildiri, ün, buyruk götüren; bilgi götüren’ anlamlarına geldiğini söylemiştir ki bu anlamlar Pakalın’ın *çavuş* ile ilgili ikinci anlamıyla örtüşmektedir (1988; 62).

Koç ise *çavuş* kelimesinin ‘bağırma, çağırma, ses, şan, şöhret’ gibi manalar ifâde ettiğini ayrıca Eyüboğlu’nun da belirttiği gibi kelimenin *çav* kökünden geldiğine dâir Vambéry’nin ortaya koyduğu görüşün büyük oranda kabul gördüğünü belirtmiştir.

Koç'un tespitlerine göre Müller, eski Uygur metinlerinde *çabış* şeklinde tesadüf edilen kelimenin Osmanlı devrindeki çavuş kelimesinin eski şekli olması ihtimalini ileri sürmektedir. Aynı ihtimali kabul eden P. Pelliot da, 735 ve 737 yıllarında Çin sarayına, T'u-kiü'ler tarafından, sefir sıfatıyla gönderilen bir adamın taşıdığı *çöpişe* unvanının da bundan başka bir şey olmadığını belirtmektedir. J. Nemeth ise bu kelimeye Peçenek ve Kuman lehçelerinde *çavuş* şeklinde tesadüf edildiğini vurgulayarak, Macarca'ya girerken *çös* şeklini aldığını ifade etmektedir. XI. asırda yaşamış olan Kaşgarlı Mahmut ise, *çavuş* kelimesini, savaşta safları düzeltten, savaş olmadığı zamanda askeri zulüm etmeye bırakmayan kimse olarak tanımlamaktadır.

Koç ayrıca çeşitli zamanlarda Türk sülalelerinin hâkimiyetinde bulunmuş olan Arap memleketlerinde bu kelimenin çavuş veya *şaviş* < *çavuş* şeklinde kullanıldığını Selçuklulara ait selçuknâmelerde de *serhenk* veya *çavuş* tâbirlerinden her ikisinin de bulunduğunu ifade etmiştir (2002; 1-26).

Biz *çavuş* kelimesinin 'koşmak' anlamına gelen *çap-* fiilinden gelmiş olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü Pakalın'ın *çavuş* ile ilgili verdiği birinci anlamda çavuşlar, "hükümdarların bir yere gidişinde geçit resimlerinde önden gidip yol açanlar" anlamında kullanılmıştır. Bu 'yol açma' işlemini düşündüğümüzde eylemin yavaş yapılması, üstelik hükümdârın geçişi söz konusuysa, pek mümkün gözükmemektedir. Bir koşuşturmanın olması kaçınılmazdır. *-ış* ekini alan kelimeyi 'askerin, hükümdârın yanında, önünde koşuşturan kişi' olarak düşünebiliriz. Kelime daha sonra ünlü ve ünsüz değişimlerine uğrayarak günümüzdeki şeklini almıştır (TSD 2006; 131).

alay emîni

< Tü. *alay* + Ar. *emîn-i*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. "Osmanlılarda bir alayın hesap işlerine bakan, aşaması yüzbaşı ile binbaşı arasındaki subay" (TTS 2000; 16).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

"Yüzbaşidan büyük, binbaşidan küçük askeri kâtip sınıfından bir vazifenin unvanı idi" (Cilt I, s. 45).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Emîn, ‘inanılır, güvenilir; sakıncasız, emniyetli, tehlikesiz; şüphesi olmayan; Osmanlı imparatorluğunda bazı devlet görevlerindeki sorumlu kişilere verilen ad’ (TS 1998; 706) .

alay erkânı

< *Tü. alay* + *Ar. erkân-ı*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki.
“yüksek rütbeli subaylar hakkında kullanılan tâbir”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Başta miralay olmak üzere alayı teşkil eden taburların binbaşlarıyla alay müftüleri ve alay kâtipleri gibi yüksek rütbeliler hakkında kullanılan bir ıstılahtı” (Cilt I, s. 45).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

erkân: anlamı ve kökeni için bk. **erkân-ı harbiye seyahati**

alay imâmı

< *Tü. alay* + *Ar. erkân-ı*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki.
“birinci taburun imâmı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Alayın birinci taburunun imâmına verilen addı. Teşrifatta yüzbaşıya takaddüm ederdi” (Cilt I, s. 45).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

İmam, ‘cemâate namaz kıldırان kimse; Müslümanlıkta mezhep kuran kimse; Hz. Muhammed’den sonra onun vekilliği görevini üzerine alan halîfelere verilen unvan; bazı küçük İslam devlerinde devlet başkanı; en önde bulunan, önder’ (TS 1998; 1075).

alay kâtibi

< *Tü. alay* + *Ar. kâtib-i*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki.
“alayın yazı ve hesap işlerini gören kişi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Alayın yazı ve hesap işlerini gören zâbite verilen addı” (Cilt I, s. 46).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Kâtib, ‘kitabet eden, yazan, yazıcı; usta yazıcı’ (Devellioğlu 2001; 495).

alaylı

< Tü. *alay-lı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*harbokulu eğitim ve öğretiminden geçmeden, kıtadan yetişen subay*” (TTS 2000; 16).

Mehmet Zeki Pakalın ise bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Vaktiyle mektep mezunu olmayan, neferlikten yetişen zâbitler hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 46).

alay müftüsü

< Tü. *alay* + Ar. *müftü-sü*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*alay imâmının rütbece üstü*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Alay imâmının fevkindeki rütbeyi haiz sarıklı zâbite verilen addı. Teşrifatta binbaşıya takaddüm ederdi*” (Cilt I, s. 46).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Müftü, ‘müfti: fetva veren; vilâyet ve kazalarda din işlerine bakan kimse, müftü’ (Devellioğlu 2001; 713).

alemdâr

< Ar. *alem* + Far. *dâr*: birleşik isim: “*alem (bayrak) + dâr (tutan) bayrak taşıyan*” (Devellioğlu 2001; 27).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Bayrak taşıyanlar hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 49).

alem: anlamı ve kökeni için bk. **emîr-i alem**

amelmânde

< Ar. *amel* + Far. *mânde*: birleşik isim “*iş yapmaktan kalmış, iş göremez durumda olan*” (Devellioğlu 2001; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerden ihtiyarlığı dolayısıyla tekaüt edilenler hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 57).

Amel, ‘iş’ (Devellioğlu 2001; 31).

Mânde, ‘kalmış olan, gitmemiş olan’ (Devellioğlu 2001; 579).

Anadolu ağası

< Yun. *Anadolu* + Moğ. *ağa-sı*: özel isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“yüksek rütbeli askerlerden biri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı yüksek rütbeli zâbitlerinden birinin adı idi. Başlıca vazifesi Türk ve İslam usul ve terbiyesini öğrenmek üzere Türk çiftçilerine verilen pençik ve devşirmelerin kaçmamaları ve bunların sevk ve celpleri ve kontrolleri işi idi” (Cilt I, s. 60).

Anadolu “Ön Asya’nın bir parçası olarak Türkiye’nin Asya kıtasında bulunan toprağına verilen ad” (TS 1998; 104-105).

Nişanyan kelimenin Yunanca *Anatolia*’dan (ανατολία) geldiğini ve ‘Doğu ülkesi, Ege’nin doğu kıyısı ile Fırat nehri arasındaki ülke’ < EYun *anatolē* ανατολη ‘kalkış, doğuş, özellikle güneşin doğuşu; doğu; Ege’nin doğusu’ < EYun *anatéllō* ανατέλλω ‘doğmak, çıkmak’ anlamlarına geldiğini ifade etmiştir (2003; 18).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

asesbaşı

< Ar. *ases* + Tü. *baş-ı*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki.
“Ocaktaki askerî görevi yanı sıra başkentin düzenini korumakla da yükümlü olan 28. ortanın çorbacısına verilen ad” (TTS 2000; 19).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağını teşkil eden ortalarından yirmi sekizinci ortanın çorbacısının adıydı. Ocaktaki resmi ve askeri vazifesinden başka şehrin asayişiyile de alakadardı. Polis müdürü demekti” (Cilt I, s. 93).

Ases, ‘gece devriye gezen, gece bekçisi’ (Devellioğlu 2001; 43).

Baş kelimesi *DLT*’de (TSD 2006; 67) ve *TDES*’de lider anlamında kullanılmıştır. Kelime Eski Türkçe döneminden beri kullanılmaktadır (Eren 1999; 42).

asıl şâkirdleri

< *Ar. asıl* + *Far. şâkird-leri*: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki.
“*asıl adlı defteri yazanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı maaş defterlerinin orijinal nüshasını teşkil ve ‘asıl’ adını alan defteri yazan kâtipler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 94) .

Asıl, ‘temel olan, kaynak, öz, dayanak, Anadolu Türkçesinde anlam değişikliğine uğramış’ (Eyüboğlu 1988; 21).

şâkird: anlamı ve kökeni için *bk. ağa kapısı şâkirdleri*

astar çavuşu

< *Far. astar* + *Tü. çav-uş-u*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki - teklik 3. şahıs iyelik eki. “*halktan bazı kimselerin ocağa vermek zorunda oldukları astarı toplayanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Bir kısım halkın yeniçeri ocağına vermekle mükellef olduğu astarı aynen toplayan memurun unvanıydı*” (Cilt I, s. 95).

Astar, ‘giyecek, perde, çanta, ayakkabı gibi şeylerde, kumaşın veya derinin iç tarafına geçirilen ince kat’ (TS 1998; 147).

çavuş: anlamı ve kökeni için *bk. alay çavuşu*

aşçıbaşı

< *Tü. aş-çı* + *baş-ı*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bölüklerin yemeklerini pişirenler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri zâbitanıandı. Ortaların yemeklerini pişirmeye memur olmaları itibarıyla bu unvanı almışlardı*” (Cilt I, s. 99).

Aşçı, *DLT* ve *KB*’de *aş* olarak geçen ve ‘yemek’ anlamına gelen kelime (TSD 2006; 41) –çı isimden isim yapım ekini alarak *aşçı* ‘yemek pişiren kimse’ anlamıyla kullanılagelmiştir (Gülensoy 2007; 81).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

atik esâmeli

< *Ar. atik* + *esâme-li*: isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki. “*eski yeniçeriler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ortalarındaki eski yeniçeriler hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 110).

Atik, ‘*eski; azatlı, hür*’ (Devellioğlu 2001; 51).

Esâmeli, “*İsmi ulûfe defterinde yazılı olan, bu münasebetle elinde ‘esâme’ denilen istihkak kağıdı bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Pakalın Cilt I, s. 547).

avcıbaşı

< *TT. av-cı* + *baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*avcı bölüğünün komutanı ve saray avcılarının başı*” (TTS 2000; 21).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Avcıbaşı yeniçeri ocağının sekbân adını taşıyan otuz üçüncü ortanın zâbitine unvan ittihaz olunmuştu*” (Cilt I, s. 115).

ET’de *ab* kelimesinin *av* anlamına geldiği kesindir. *Avcı* ise *DLT* ve *KB*’de *avçı* şeklinde geçmiştir (TSD 2006; 1, 46).

Gülensoy ise kelimeyi “=OT. *awçı (DLT)* < *ab+çı*” şeklinde göstermiş ve ‘avlanmayı seven veya avı kendine iş edinen kimse’ anlamına geldiğini ifâde etmiştir (Gülensoy 2007; 86).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

azab

< *Ar. azab*: isim kökü. “1. *Anadolu beyliklerinde donanmadaki görevlerde kullanılan asker. 2. Osmanlılarda eyalet askerinden hafif piyade*” (TTS 2000; 22).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muhtelif işlerde kullanılan askerler hakkında istimal olunur bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 131).

azab: anlamı ve kökeni için bk. **azab çağırtmak**

azab ağası

< *Ar. azab + Moğ. ağa-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*azap askerinin en yüksek aşamadaki komutanı*” (TTS 2000; 22).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Azabların en büyük amirine verilen addı*” (Cilt I, s. 131).

azab: anlamı ve kökeni için *bk. azab çağırtmak*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

azab kâtibi

< *Ar. azab + kâtib-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*azap ağasından sonra gelen, görevi azapların künyesini tutmak, özlük ve ödenek işlerine bakmak olan görevli*” (TTS 2000; 22).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Azabların iki büyük amirinden birinin adıydı. Kâtibin vazifesi azapların isimlerini, muhassasat ve künyelerini tutmak, daha umûmî bir tâbirle yazı ve hesap işlerini temîn etmekti*” (Cilt I, s. 131).

azab: anlamı ve kökeni için *bk. azab çağırtmak*

kâtip: anlamı ve kökeni için *bk. alay kâtibi*

bâhriye nâzırı

< *Ar. bâhriye + nâzır-ı*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki “*denizcilik işlerinden sorumlu bakan*” (ÖTS 2002; 228).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tanzimattan sonra devletin deniz kuvvetleri işlerine bakmak üzere ihdas olunan vazife sahibinin adı idi*” (Cilt I, s. 148).

Bâhriye, ‘donanmaya ait işler’ (Devellioğlu 2001; 66).

Nâzır, ‘nazar eden, nezâret eden, bakan, gözeten; vekil, bakan(kabinede)’ (Devellioğlu 2001; 812-813).

başbinbaşı

< Tü. baş + binbaşı: isim kökü + birleşik isim. “yeniçeri ocağından sonra kurulan askerî teşkilattaki sekiz alayın başı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının kaldırılması üzerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yapılan askeri teşkilatta ‘tertîb’ adlı sekiz alayın başına verilen addı” (Cilt I, s. 160).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

Binbaşı, ‘rütbesi yüzbaşı ile yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan subay’ (TS 1998; 300).

“Anadolu sahasında on dördüncü ve on beşinci yüzyıllara ait yapılarda on beği ‘on beyi’, yüzbeği ‘yüzbaşı’, biñ beği ‘binbaşı’ ve binbaşı beği, biñbaşlar ‘binbaşlar’ terimlerinin kullanıldığı görülmektedir:

Her biñ başı beğinin on yüz beği kafasında durdular. Her yüz beğiniñ on beği ardında durdular” (Eker 2007; 183).

baş bölükbaşı

< Tü. baş + böl-ük + baş-ı: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü + teklik 3. şahıs iyelik eki. “bölükbaşların en kıdemlileri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı teşkilatında ağa bölükleri kumandanlığı vazifesini gören ve bölükbaşı adını taşıyan zâbitlerin en kıdemlilerine verilen addı” (Cilt I, s. 161).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

başçavuş

< Tü. baş + çav-uş: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “Yeniçeri örgütünde 5. bölüğün komutanı, aynı zamanda tüm yeniçeri ocağının çavuşu” (TTS 2000; 26).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının ağa bölüklerinden beşinci bölüğün kumandanı ve bütün ocağın başçavuşu idi” (Cilt I, s. 161).

“Başçavuş (~çavuşbaşı~ T. Far. çavuş-ı büzürg, T. Far. serçavuş), sıfat biçiminde kullanılan baş ve çavuş adından oluşan bir tamlamadır. Başçavuş temel anlamıyla çavuşların en kıdemlisidir. Tarih terimi olarak Yeniçeri kuruluşundaki rütbelerden birini ifâde eden başçavuş bugünkü terminolojide astsubay rütbesini taşıyan asker kişilerin en kıdemli olanıdır”(Eker 2007; 193).

başdeveci

< Tü. baş + deve-ci: isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki. “*deveci ortalarının en kıdemlisi*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının cemâat ortalarındaki deveci ortalarının en kıdemlisine verilen addı*” (Cilt I, s. 163).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

Gülensoy *deve*’yi “=OT. *devey, tewey, teve, tewe, téwi, tiwi; tiwe (DLT)*” şeklinde gösterdikten sonra kelimeyi *T(>d)E(>i, ö, u, ü,)V(W,B)(>g, m, y)E(a, i, ö)* olarak ifâde etmiştir. (Gülensoy 2007; 279-280).

başeski

< Tü. baş + es-ki: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*1. Yeniçeri bölüklerinin en kıdemsiz subayı ve erlerinin en kıdemlisi. 2. Saray ahır erlerinin en kıdemlisi*” (TTS 2000; 26).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağında orta veya bölük efrâdının en eski ve kıdemlilerine verilen addı*” (Cilt I, s. 163).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

Eyüboğlu *eski* kelimesinin *esmek*’ten geldiğini ve kelimenin ‘*uzayıp gitmek, geçmek, uzamak, uzatmak, çağı geçmek*’ gibi değişik anlamlara geldiğini ve bu eylemin sonuna gelen *ki* ekinin de durum bildirmekle beraber araç adı da yaptığını belirtmiştir –*keski, bıçkı* gibi- (1988; 113).

başhaseki

< Tü. baş + Ar. *haseki-ler*: isim kökü + isim kökü-çokluk eki. “*1. Bostancı hasekileri ağasının sanı. 2. Yeniçeri ocağındaki dört hünkâr hasekisinin en eskisi*” (TTS 2000; 26).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hasekilerin en kıdemlilerine verilen addı*” (Cilt I, s. 164).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

Haseki, ‘Osmanlı Devletinde bir görevde eskimiş olanlara verilen unvan; bostancı ocağının küçük dereceli subayları; Osmanlı sarayında karavaşlar arasından seçilen padişah gözdesi’ (TS 1998; 951).

başıbozuk

< *Tü. baş-ı + boz-uk*: isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki. “Savaş sırasında gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılan er” (TTS 2000; 26).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harp vukuunda orduya katılan gönüllü efrâda verilen addı*” (Cilt I, s. 164).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

Bozuk kelimesinin ET ve OT’de *buz-* şeklinde geçtiği ve kelimenin sonraki dönemlerde *boz-* şeklini aldığı açıktır. ‘yıkma’ anlamına gelen kelime *DLT*’de *buz-*, *KB*’de *buzuk*, *buzul-* olarak yer almıştır (Gülensoy 2007; 163).

Bunlara *başıbozuk* denmesinin nedeni düzensiz birliklerden oluşmuş olmalarıdır.

baş kapı kethüdâsı

< *Tü. baş + kapı + Far. kethüdâ-sı*: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. ‘kapı kethüdâlarının reisi’

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı zâbitlerinden muhız ağasının maiyetindeki kapı kethüdâlarının başına verilen addı*” (Cilt I, s. 165).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

kapı: anlamı ve kökeni için *bk. kapı olmak*

kethüdâ: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanı kethüdâsı*

baş karakollukçu

< *Tü. baş + kara + kol-luk-çu*: isim kökü + isim kökü- isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “*karakollukçuların reisi*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının bölük ve ortalarındaki karakollukçularının başlarına verilen addı*” (Cilt I, s. 166).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

karavul (Mog. karakol, gözcü) > *karagul* (Mog. koruyucu; keşif kolu) > *karakul* > *karakol* (TSD 2006; 285-286).

kol[< *karagul*(> *kara-kol*)] ‘güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma, zâbita’ (Gülensoy 2007; 535).

Karakollukçu, “*Yeniçeri ocağı bölük ve ortalarında odaları ve odaya gelen konukların ayakkabılarını temizlemek, yemek kaplarını yıkamak ve benzeri işler görmekle yükümlü er*” (TTS 2000; 81).

Bütün bu açıklamalara rağmen biz *karakul* kelimesini *KTSV*’deki anlamın yani ‘köle’nin, karşıladığını düşünüyoruz. Çünkü Baykal’ın da işaret ettiği gibi odaları, odaya gelen konukların ayakkabılarını temizlemek, yemek kaplarını yıkamak gibi işler ancak kölevâri bir işçinin yapabileceği işlerden olup bu işlerin polislikle, jandarmayla, gözcülükle bir alakası da yoktur.

baş odabaşı

< *Tü. baş* + *ET. ot-a-g* + *Tü. baş-ı*: isim kökü + isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*görevi alaylarda selam törenlerini düzenlemek ve yönetmek olan subayların en eskileri*” (TTS 2000; 110).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden ağa bölükleri odabaşılarının en kıdemlisine verilen addı*” (Cilt I, s. 169).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

Oda’nın ‘ateş’ anlamına gelen *ot* kelimesinden geldiği açıktır. Kelime –*a* ekini alarak ‘ısınmak, odun yakmak’ anlamı kazanmıştır. –*g* ekini alarak ‘ateş yeri’, ‘içinde ateş yakılan yer’ anlamlarına gelen kelime ünsüz düşmesi ve ünsüz yumuşaması sonucunda günümüzdeki şeklini almıştır (Paçacıoğlu 2006; 405-419).

Odabaşı, “*ağabölüklerinde ve yaya ortalarında, yayabaşı ve bölükbaşından sonra gelen, görevi alaylarda selam törenlerini düzenlemek ve yönetmek olan subay*” (TTS 2000; 110).

baş şâkird

< Tü. *baş* + Far. *şâkird*: isim kökü + isim kökü. “ağa şâkirdlerinin en eskisi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ağa kapısında yazı işlerini gören on kişiden mürekkep kalem dâiresindeki ağa şâkirdlerinin en kıdemlisine verilen addı” (Cilt I, s. 169).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

şâkird: anlamı ve kökeni için bk. **ağa kapısı şâkirdleri**

battan kethüdâsı

< Ar. *battan* + Far. *kethüdâ*: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit memur”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerle ‘acemi oğlanlarına verilen kışlık kaputların çûhalarını battanlamak işinde kullanılanların başında bulunan memura verilen addı” (Cilt I, s. 176).

Battan, “Yeniçeri ocağı için çûha tezgâhlarında imal edilen çûha” (Pakalın 2004; 175).

kethüdâ: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi **oğlanı kethüdâsı**

bayrakdâr

< Tü. *bayrak* + Far. *dâr*: isim kökü + sıfat. “bayrak-dâr; bayrak taşıyan” (Devellioğlu 2001; 74).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Bayrak taşımak vazifesiyle mükellef olana verilen addı” (Cilt I, s. 181).

Bayrak, ‘bir ulusun, bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş’ (Eren 1999; 44).

Bu kelime hakkında farklı görüşler mevcuttur.

Hasan Eren (1999; 44), Tuncer Gülensoy (Gülensoy 2007; 121) ve İsmet Zeki Eyüboğlu (1988; 38) kelimenin kökünün *batır*’ dan geldiğini ifade etmekte iken, Sevan Nişanyan (2003; 44) *bat-* > *batır-* fiiliyle birleştirilmesinin gerek ses gerek yapı bakımından zorlama olduğunu ayrıca alet isimleri yapan +*Ak* ekinin Eski Türkçede mevcut olmadığını belirtmektedir.

Eren açıklamasının devamında, “*Türkçe batır- kökünden geldiği anlaşılıyor: batır- + -(a)k eki. Türkçede batrak biçiminin badrak > bayrak gelişmesi sonunda olduğu açıktır. Eski Türkçe -d-‘ lerin çağdaş diyalektlerde -y-‘ye çevrilmesi yaygın bir ses kuralıdır. Ancak badrak’taki -d- eski bir -t’ den gelişmiştir.*” der.

beşlu

< *Tü. beş-li*: isim kökü- isimden isim yapım eki. “*Beş akçe ulûfe alan, görevi kılavuzluk yapmak ya da askere yol açmak olan yeniçeri*” (TTS 2000; 29).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Beş akçe ulûfeli yeniçeriler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 211).

beşlu ağası

< *Tü. beş-li + Moğ. ağa-sı*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*beşlilerin komutanı*” (TTS 2000; 29).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerden beş akçe ulûfeli olanların sergerdesi, yani amir ve zâbitiydi. Bunların vazifesi askere yol açmak, delillik etmektir*” (Cilt I, s. 211).

beşlu: anlamı ve kökeni için *bk. beşlu*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

bölük ağası

< *Tü. böl-ük + Moğ. ağa-sı*: fiil kökü- fiilden isim yapma eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bölük kumandanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*1908 Temmuz inkılâbından evvel bölük kumandanı yerinde kullanılırdı. Rütbeleri yüz başı gibiydi*” (Cilt I, s. 242).

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

bölükbaşı

< *Tü. böl-ük + baş-ı*: fiil kökü- fiilden isim yapma eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağı ağabölükleri komutanlarına verilen ad*” (TTS 2000; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Çavuş ile onbaşı arasındaki küçük zâbite verilen unvandı*” (Cilt I, s. 243).

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

büyük yazıcı

< Tü. büyü-k + yaz-ı(g)-cı: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü- fiilden isim yapım eki- isimden isim yapım eki. “Yeniçeri ocağının yazmanına verilen san” (TTS 2000; 32).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının kâtibi yani resmi ıstılahla, yeniçeri kâtibi hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 252).

büyük: anlamı ve kökeni için bk. **büyük kol**

yazı: anlamı ve kökeni için bk. **hisse-i yazı**

câmedâr

< Far. câme + -dâr: isim kökü + sıfat. “elbiseyi muhafaza eden kimse; vestiyer” (Devellioğlu 2001; 124).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ağasının elbisesini taşıyan ağa gediklisine verilen addı” (Cilt I, s. 256).

Câme, ‘elbise, çamaşır’ (Devellioğlu 2001; 123).

-dâr, ‘tutan’ (Devellioğlu 2001; 165).

câmeşûyân

< Far. câme + şûyân: isim kökü + sıfat. “çamaşır yıkayanlar, çamaşırcılar” (Devellioğlu 2001; 124).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘acemi oğlanlarla yeniçeri ocağını teşkil eden diğer teşekküllerdeki çamaşır yıkayıcıları hakkında kullanılan bir tâbirdi. Müfredi “cameşûy”dur. Şûy Farsça yıkamak, temizlemek manasına gelen şüsten mastarından gelir” (Cilt I, s. 256).

câme: anlamı ve kökeni için bk. **câmedâr**

Tamlamaya baktığımızda şûyân kelimesinin ‘yıkayan’ anlamına geldiği açıktır.

cânbâzân

< *Far. cânbâzân*: birleşik isim. “*canbazlar*” (Devellioğlu 2001; 125).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Canbazın cemi olan bu tâbir Osmanlıların ilk devirlerinde teşkil olunan askeri kuvvetlerden birinin adıydı. Farsça bir kelime olan canbaz “can ile oynayan, canını tehlikeye koyan” demektir*” (Cilt I, s. 256).

cây-i kethüdâ

< *Far. cây + kethüdâ*: isim kökü + isim kökü. “1. *Herhangi bir oruna vekillik eden kişi. 2. Başkent dışındaki kapıkulu süvârisinin kendi bölgesindeki en yüksek buyurucusu olan subay*” (TTS 2000; 85).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri zâbitlerinden birinin adıydı. Buna Türkçe karşılığı olan ‘kethüdâ yeri’ de denirdi*” (Cilt I, s. 261).

Cây, ‘yer’ (Devellioğlu 2001; 127).

kethüdâ: anlamı ve kökeni için bk. ‘**acemi oğlanı kethüdâsı**

cebeci

< *Moğ. cebe-ci*: isim kökü-isimden isim yapım eki “*Silah yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan; savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker*” (TTS 2000; 33).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harp aletleri, levazımı yapan, bunları muhafaza ve harpte mevzilere ve tabyalara kadar sevk eden bir kısım ordu mensuplarına verilen unvandı. Cebeci bugünkü tâbire göre “tüfekçi ustası” demektir*” (Cilt I, s. 262).

Moğolca *cebeci* kelimesine Türkçe *ci* eki getirildiği açıktır. Çağataycada/Muhakemetü’l Lûgateyn’de ~çibeçi şeklinde geçmektedir (Gülensoy 2007; 200).

cebecibaşı

< Moğ. *cebe-ci* + Tü. *baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*cebeci ocağının komutanı*” (TTS 2000; 33).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski Osmanlı ordusunun kapıkulu denilen hassa askerinin piyâde kısmından olan cebecilerin amiriydi*” (Cilt I, s. 262).

cebeci: anlamı ve kökeni için bk. **cebeci**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

cebeciler kâtibi

< Moğ. *cebe-ci-ler* + Ar. *kâtib-i*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki + isim kök- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*cebecilerin muhasebecileri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Cebeci ocağının hesap memuruna verilen addı*” (Cilt I, s. 263).

cebeci: anlamı ve kökeni için bk. **cebeci**

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

cebelu

< Moğ. *cebe-lu*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*Savaş sırasında timar, zeamet sahiplerinin, dirlikleri oranına göre yanlarında götürmekle yükümlü bulundukları atlı asker*” (TTS 2000; 33).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Timar ve zeamet sefer vukuunda kendilerinden başka götürmeye mecbur oldukları muhâriplere verilen addı*” (Cilt I, s. 264).

cebelu: anlamı ve kökeni için bk. **cebelu bedeliyyesi**

cerâhor

< Os. *cerâhor*: isim kökü. “*Osmanlılar tarafından ordu hizmetinde kullanılan Hristiyan ecirlere verilen bir ad*” (Devellioğlu 2001; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Osmanlılar tarafından ordu hizmetinde kullanılan Hristiyan ecirlere verilen addı*” (Cilt I, s. 280).

civelek

< Tü. *civelek*: isim kökü. “Yeniçeri ocağına yeni girmiş ya da girmeye aday, yakışıklı delikanlılardan seçilen ve aşçıbaşının yanında çalışan gençlere verilen ad” (TTS 2000; 34).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri efrâdı arasında delikanlı olanlara “civelek” denirdi. Civelek yaver demektir” (Cilt I, s. 297).

curde askeri

< Ar. *cürde* + *asker-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*hacca giden kafileleri yollarda korumakla görevli asker*” (TTS 2000; 34).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Huccac (hacılar) kafilesinin muhafazası için terfîk olunan asker hakkında kullanılan bir tâbirdi*” (Cilt I, s. 310).

Curde, ‘atlı asker’ (Devellioğlu 2001; 149).

asker: anlamı ve kökeni için bk. **askerî rûzname**

curde başbuğu

< Ar. *cürde* + Tü. *başbuğ-u*: isim kökü + birleşik isim-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*cürde askerinin komutanı*” (TTS 2000; 34).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Huccac (hacılar) kafilesine refakat eden yerli süvâri askerinin amiri ve başı hakkında kullanılan bir tâbirdi. Arapça bir kelime olan curde, süvâri askeri demektir*” (Cilt I, s. 310).

curde: anlamı ve kökeni için bk. **curde askeri**

Aslı *başbug* olan kelime ünsüz yumuşamasına uğramış, *başbuğ* şekline dönüşmüştür. ‘*eski Türklerde baş, başkan, komutan*’ anlamlarına gelmektedir (Gülensoy 2007; 116).

curdeci

< *Ar. curde-ci*: isim kökü- isimden isim yapım eki. “*hacca giden kafileleri yollarda korumakla görevli asker*” (TTS 2000; 34).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Çöl askeri, hacılar kafilesinin muhafızı demektir*” (Cilt I, s. 311).

curdeci: anlamı ve kökeni için bk. **curde askeri**

curde-i seniyye

< *Ar. curde + seniyye*: isim kökü + isim kökü. “*hacıları koruyan atlı asker*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Huccac (hacılar) kafilesine refakat eden ve Mısır’dan tertib olunan süvâri askeri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 311).

curde: anlamı ve kökeni için bk. **curde askeri**

seniyye, ‘yüksek, yüce’ (Devellioğlu 2001; 938).

cündî

< *Ar. cündî*: isim kökü. “*askeri süvâri, sipâhî, ata iyi binen, binici*” (Devellioğlu 2001; 148).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Binicilikte mahareti olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Arapça bir kelime olan ve asker manasına gelen cündden meydana gelmiştir*” (Cilt I, s. 317).

cündî başı

< *Ar. cündî + Tü. baş-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*atlı askerlerin komutanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Süvârilik, binicilik işlerinin en yüksek amiri, yerine göre bütün süvâri kıtaları kumandanı demektir*” (Cilt I, s. 317).

cündî: anlamı ve kökeni için bk. **cündî**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

çadırı

< Tü. *çat-ır-cı*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki.
“*çadır yapanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının ehl-i hiref imalathâneleri adı verilen iş yerlerinde çadır yapanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 320).

KTS'de geçen *çat-* kelimesi ‘uçlarını yukarıda birleştirerek bağlamak’ anlamına gelmektedir. *-ır* fiilden isim yapım ekini aldığı anda kelime ünsüz yumuşaması olmuş ve günümüzdeki çadır halini almıştır (*TSD* 2006; 125-132).

çalık

< Tü. *çal-(ı)k*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki “*Yeniçeri ocağından kovulan kimse*” (*TTS* 2000; 35).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağından tart edilen, kayıtları silinenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 323).

Biz *çalık* kelimesinin kökünün ‘kesmek’ anlamına gelen *çal-* fiilinden geldiğini düşünüyoruz. *-ık* ekini alan kelime ‘kesik, kesilmiş’ anlamlarını kazanmıştır (*TSD* 2006; 128). Biz, terimi oluşturan unsurun *kesilmek* olduğuna inanıyoruz. Kelime *Tarama Sözlüğü*’nde ‘ayrılmak, uzaklaşmak’ anlamlarına gelmektedir (1983; 135). Dolayısıyla *çalık* kelimesini ‘işten uzaklaştırılmış’ şeklinde düşünebiliriz.

çapavol

< Tü. *çap-avul*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*Düşman topraklarına akın yapmaya çıkan savaşçı*” (*TTS* 2000; 16).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Akıncı, ilgarıcı manasına gelen bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 324).

Kelimenin ‘at sürmek, koşturmak, akın’ anlamlarına gelen *çap-* fiilinden geldiği açıktır. *-avul* ekini alan kelime ‘akıncı; yağma’ anlamlarını kazanmıştır (*TSD* 2006; 131).

çarhacı

< *Far. çarha-cı*: isim kökü- isimden isim yapım eki “Yürüyüş halindeki Osmanlı ordusunun öncülüğünü yapan seçkin süvâri gücü” (TTS 2000; 36).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yürüyüş halindeki ordunun pişdarlığı (öncü) vazifesini görenler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 326).

Kelime ‘ordunun ilerisinde bulunan askerin yaptığı tâlim’ anlamına gelen *çarha*’ya –cı ekinin getirilmesiyle oluşmuştur (Devellioğlu 2001; 153).

çarhacıbaşı

< *Far. çarha-cı + baş-ı*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “çarhacıların komutanı” (TTS 2000; 36).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yürüyüş halindeki ordunun pişdarlığı (öncü) vazifesini gören süvâri askerinin başına verilen addır” (Cilt I, s. 326).

çarhacı: anlamı ve kökeni için *bk. çarhacı*

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

çâşnîgîr

< *Far. çâşnî-gîr*: birleşik isim. “evvelce saraylarda çeşnigir, yemeklerin lezzetine, tadına bakan kimse, aşçıbaşı, sofracıbaşı” (Devellioğlu 2001; 153).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Sofra hizmetlerini görenler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Padişahın şahsına mahsus pişecek yemeklerin levazımını hazırlarlar” (Cilt I, s. 330).

çavuş-ı büzürk

< *Tü. çav-uş + Far. büzürg*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “büyük çavuş”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı zâbitlerinden birinin adı ve ağa bölüklerinden beşinci bölüğün kumandanı idi. Büyük çavuş demektir” (Cilt I, s. 338).

çavuş: anlamı ve kökeni için *bk. alay çavuşu*

Büzürk, ‘büyük, ulu’ (Devellioğlu 2001; 120).

çavuş-ı küçük

< Tü. çav-uş + küçük: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “küçük çavuş”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı zâbitlerinden birinin adı idi. Fars kaidesi ile bir terkip olan bu tâbirin manası küçük çavuştur” (Cilt I, s. 338).

çavuş: anlamı ve kökeni için bk. **alay çavuşu**

küçük: anlamı ve kökeni için bk. **küçük çıkma**

çavuş-ı miyâne

< Tü. çav-uş + Far. miyâne: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü. “orta çavuş”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı zâbitlerinden birinin adı idi. Buna orta çavuş da denirdi” (Cilt I, s. 339).

çavuş: anlamı ve kökeni için bk. **alay çavuşu**

Miyâne, ‘orta’ (Devellioğlu 2001; 654).

çavuşlar bölükbaşları

< Tü. çav-uş + böl-ük + baş-ı-ları: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki- çokluk 3. şahıs iyelik eki. “çavuşların bölük komutanı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Çavuşların taksim edildikleri bölüklerin başındaki zâbitlere verilen unvandı” (Cilt I, s. 339).

çavuş: anlamı ve kökeni için bk. **alay çavuşu**

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

çeribaşı

< Tü. *çer-i* + *baş-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*sancakdârdaki timarlı sipâhîlerin buyurucusu*” (TTS 2000; 16).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sipâhî, müsellim, voynuk, Evlâd-ı Fâtihan ve emsali askeri teşekküllerin zâbitlerinden birinin adıdır*” (Cilt I, s. 353).

çeri: anlamı ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

çeri sürücüleri

< Tü. *çer-i* + *sü-r-ücü-leri*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*düşük rütbeli sipâhî askeri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sipâhîlerin küçük zâbitlerinden birinin adı idi*” (Cilt I, s. 354).

çeri: anlamı ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

Biz kelimenin kökünün *ŞT*'de geçen ‘idâre etmek, yönetmek’ anlamlarına uygun olarak kullanıldığını düşünüyoruz. Kelime daha sonra –*güci* ekini almış, ardından ünsüz düşmesi neticesinde *sürücü* (DLT) olmuş ve son olarak kelime günümüzdeki *sürücü* şeklini almıştır (TSD 2006; 508-509).

çıplak

< Tü. *çıplak*: isim kökü. “1. *Yeniçerilerde günlük hizmete başlamak üzere nöbetle soyunan erler. 2. Tersanede kaptanpaşa hizmetinde baldırları, kol ve omuzlan çıplak bir biçimde giyinmiş, bir çift tabanca ve uzun bir bıçakla silahlanmış olan erlere verilen ad: Küçük Hüseyin Paşa çıplakları*” (TTS 2000; 37).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerde hizmete girmek üzere nöbetle soyunan neferler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 362).

“ETü. *yabı-* ‘örtmek’ + *-l-(a)k* / ETü.: *yabın-* < *yabı-n-* (EUTS, 278); (~*yabıdak* ~*yabıtak*) (DLT) [> *yabılak* > *çabılak* > *çapılak* > *çıpılak* > *çıplak*] *çıplak*, *yalın*” (Gülensoy 2007; 234).

çıplak çavuşu

< Tü. *çıplak* + *çav-uş-u*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki - teklik 3. şahıs iyelik eki. “*çıplakların komutanı*” (TTS 2000; 38).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerde hizmete girmek üzere nöbetle soyunan ve çıplak adı verilen neferlerin zâbiti hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 362).

çıplak: anlamı ve kökeni için bk. **çıplak**

çavuş: anlamı ve kökeni için bk. **alay çavuşu**

çifte dolap

< Far. *cufte* + Ar. *dolab*: isim kökü + isim kökü. “*harem dâiresi kapıcısının yeri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağalarına mahsus harem dâiresi kapıcısının yerine verilen addır*” (Cilt I, s. 363).

çifte: anlamı ve kökeni için bk. **çifte etıbbâ raporu**

Dolab, ‘içine eşya vs. konulan raflı veya rafsız göz; hile, dek, dubara; kuyudan su çıkarmaya yarayan ağaçtan veya demirden yapılmış çark; devreden, dönen; bedestenin içindeki küçük dükkânlar [Farsçası *dûlâb*’dır]’ (Devellioğlu 2001; 190).

çifte etıbbâ

< Far. *cufte* + Ar. *etıbbâ*: isim kökü + çokluk ismi. “*askere başlayacakları muayene eden heyet*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askere çağrılan yeni efrâdın muayenesini yapan sıhhiye heyeti hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 363).

çifte: anlamı ve kökeni için bk. **çifte etıbbâ raporu**

etıbbâ: anlamı ve kökeni için bk. **çifte etıbbâ raporu**

çizmecibaşı

< *Tü. çizme-ci + baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik

3. şahıs iyelik eki. “*çizmecilerin buyurucusu*” (TTS 2000; 38).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının ehl-i hiref, erbab-ı hiref ve resmi lisanda “orducu” denilen sanatkârlardan çizme ve ayakkabı yapanların ustalarına verilen addır*” (Cilt I, s. 379).

çizme: anlamı ve kökeni için *bk. çizme parası*

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

çorbacı

< *Far. çorba-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*‘acemi oğlanları ile yeniçeri bölüklerinin komutanlarına verilen san; Osmanlı ordusunda yüzbaşı derecesindeki aşama*” (TTS 2000; 38).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu ocaklarına mahreç olan otuz bir bölüklü ‘acemi ocağı ile Osmanlı ordusunun piyâde askerini teşkil eden bölük zâbitlerinin unvanı idi*” (Cilt I, s. 380).

“*Yeniçeri Ocağı’nın küçük rütbeli zâbitlerinden olan orta ve bölük kumandanlarına ‘çorbacı’ umûmî adı verilirdi. Bunlar cemâat ortası kumandanı ise yayabaşı, ağa bölüğü kumandanı ise bölükbaşı unvanıyla anılırlardı. Çorbacıların altında odabaşılar, oda kethüdâları, vekilharç, bayrakdâr, usta ve aşçıbaşı gibi daha küçük rütbeli zâbitler vardı*” (Osmanlı Devleti Tarihi I 1999; 342).

Kelime ile ilgili Eren şu açıklamaları yapmaktadır:

“*çorba etle veya sebzeyle pişirilen sıcak, sulu içecek, < Far. şorba Farsçada ba, aba ile yapılmış birçok türev kullanılır. Örn. Türkçe tovga da ba ile kurulmuş Farsça bir alıntıdır.*

Farsça ş- Türkçede ç- ‘ye çevrilmiştir. Farsça şaltuk > Türkçe çeltik örneğinde olduğu gibi. Türkçe çorba balkan dillerine de geçmiştir” (1999; 98).

çorbacı yamağı

< *Far. şorba-cı + yamak-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağındaki erbaşlardan birine verilen ad*” (TTS 2000; 39).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının küçük zâbitlerinden birinin adıdır*” (Cilt I, s. 380).

çorbacı: anlamı ve kökeni için *bk. çorbacı*

yamak: anlamı ve kökeni için *bk. ağa yamağı*

      

< T .      : isim k    “*bir tür saz, tambur*” (Gülensoy 2007; 252).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını  u şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeriler arasındaki saz  airleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 381).

Dolayısıyla        de bu saçı, tamburu  alan kişi anlamına gelmektedir.

      avuşu

< Far.      + T .  av-u -u: isim k    + fiil k   -fiilden isim yapım eki - teklik 3.  ahıs iyelik eki. “*     yapımına nezaret eden memur*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını  u şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı için yaptırılan     nın imaline nezâret etmek üzere tayin olunan memur hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 384).

    , ‘y n kumaş,     ; papaz feracesi’ (Devellioğlu 2001; 159).

Çavuş: anlamı ve kökeni için bk. **alay çavuşu**

      -ı b  -ı ocak

< Far.        + b   + T . ocak: birleşik isim + isim k    + isim k   . “*ocağın resmî dâire i lerini takip eden memur*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını  u şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının resmi d irelerdeki i lerini takip eden memuru hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 384).

      , ‘hizmet i, kapıcı; memur’ (Devellioğlu 2001; 159).

B  , ‘layık, uygun, elverişli, hayır, u ur’ (Devellioğlu 2001; 61).

Ocak, ‘yeniçeri ocağı’ (TTS 2000; 109).

Gülensoy ocak kelimesinin morfolojisini  u şekilde göstermiştir:

“ET . o ak~o ık~ocuk (EUTS, 138); Uyg. ot uk, o uk; OT. o ak (DLT), CC. o ak (KLS, 143) < ocak < o ak < o  + ak, < o uk < ot uk [ot ‘ateş’] (T.Tekin Mak. I, 121-131)[< hot uk/ +  ak]” (Gülensoy 2007; 7).

çûha emîni

< *Far. çûha* + *Ar. emîn-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“*çûha yapımına nezaret eden memur*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı için yaptırılan çûhanın imaline nezâret etmek üzere tayin olunan memur hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 384).

çûha: anlamı ve kökeni için *bk. çûha çavuşu*

emîn: anlamı ve kökeni için *bk. alay emîni*

dalkılıç

< *Tü. tal* + *kıl-ıç*: fiil kökü + isim kökü- isimden isim yapım eki. “*Savaşta düşman arasına dalmak için gönüllü yazılan asker*” (TTS 2000; 40).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Düşman ordusu içine dalmak veya muhasara edilen kaleye girmek için fedai yazılan efrâda verilen addır. Bunlara serdengeçti de denilirdi*” (Cilt I, s. 389).

Dal, “< ? *tal*: dalkılıç, dal taban, dalkavuk” (Gülensoy 2007; 257) .

Eyüboğlu kelimenin *vuruşma, saldırma* (1998; 70-71) anlamlarına geldiğini belirtmiştir.

kılıç: anlamı ve kökeni için *bk. kılıç atlamak*

dânişmend

< *Far. dâniş* + *mend*: isim kökü + edat. “*bilgili; Tanzimat’tan önce kadıların yanında stajyer olarak çalışan kimse*” (Devellioğlu 2001; 164).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri kıışlasındaki orta câmi müderrislerinden okuyan veyahut hariçte bir medreseye devam ederek icâzet alanlar bu namla tanınırdı*” (Cilt I, s. 393).

Dâniş, ‘bilgi, bilgi, ilim’ (Devellioğlu 2001; 164).

Mend, ‘-li’ (Devellioğlu 2001; 614).

debboy memuru

< *Fr. depot* + *Ar. memur-u*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“debboy işlerine bakan memur”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Silâh ve elbise ambarı demek olan debboy işlerine bakan memurun unvanı idi*” (Cilt I, s. 409).

Debboy, ‘ambar’ (Eren 1999; 106).

Memur, ‘emir almış olan kimse; bir işle vazifelendirilen kimse, devlet hizmetinde maaş veya ücretle çalıştırılan kimse, görevli; emrolunan, emirle yaptırılmış olan [iş, şey] (Devellioğlu 2001; 611).

defterlu

< *Ar. defter-lu*: isim kökü-isimden isim yapım eki “*ocak defterinde yazılı bulunan yeniçeriler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ocağın defterinde yazılı bulunan yeniçeri efrâdı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 420).

Defter, “dikilmiş kâğıt mecmuası” (*Farsçası da defter’dir, Grekçeden gelmedir*)’ (Devellioğlu 2001; 171). Kelime *-lu* eki olarak terim anlamını kazanmıştır.

değnek

< *Tü. teg-enek*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki “*taşradaki kamu düzenini korumakla görevli dâirenin muhafızları*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Taşradaki kullukların muhâfızları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 420).

‘saldırmak, dokunmak’ anlamına gelen *teg-* kelimesi (*DLT, KB*) *-enek* yapım ekini alarak ‘sopa, değnek’ anlamına gelmiş; ardından kelime başı ünsüz değişimi meydana gelerek kelime *degenek* olmuş, sonrasında *e* ünlüsü düşmüş ve ünsüz yumuşamasıyla da *g>ğ* olarak kelime bugünkü şeklini almıştır (*TSD* 2006; 163-539).

destûrlu

< *Far. destûr-lu*: isim kökü-isimden isim yapım eki “*izinli*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Mezun, izinli yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 434).

‘İzin, müsaade, ruhsat’ anlamına gelen *destur* kelimesi (Devellioğlu 2001; 180) –*lu* ekini alarak terim anlam kazanmıştır.

devşirme

< *Tü. devşirme*: isim kökü. “1. *Yeniçeri ocağının ‘acemi oğlan gerekmesini karşılamak üzere Hristiyan uyruklardan alınan çocuklar. 2. Bu çocukların alınması eylemi*” (TTS 2000; 43).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Saray hizmetleriyle bostancılıkta ve yeniçeri ocağında istihdam olunmak üzere toplanan Hristiyan çocukları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 444).

devşirme: anlamı ve kökeni için *bk. devşirme fermanı*

devşirme ağası

< *Tü. devşirme* + *Moğ. ağa-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “‘*acemi oğlan adaylarını devşirmek üzere devşirme emininden başka yeniçeri ağasınca görevlendirilen ocak ağalarından biri*” (TTS 2000; 43).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı ile saray hizmetlerinde kullanılmak üzere devşirme adı verilen Hristiyan çocuklarını toplamak vazifesiyle gönderilen memura verilen addır*” (Cilt I, s. 448).

devşirme: anlamı ve kökeni için *bk. devşirme fermanı*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

devşirme memuru

< *Tü. devşirme* + *Ar. memur-u*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “‘*acemi oğlan adaylarını devşirmek üzere devşirme emininden başka yeniçeri ağasınca görevlendirilen ocak ağalarından biri*” (TTS 2000; 43).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Devşirme toplamak için tayin olunan memur hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 448).

devşirme: anlamı ve kökeni için bk. **devşirme fermanı**

memur: anlamı ve kökeni için bk. **debboy memuru**

devşirme sürüsü

< Tü. *devşirme* + *sü-r-ü* + *gel-mek*: isim kökü + fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “*toplanan devşirme çocuklardan İstanbul'a getirilirken düzenlenen genellikle 100-200 kişilik topluluklardan her biri*” (TTS 2000; 43).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Devşirme usulüyle toplanan Hristiyan çocukların yüz, yüz elli, iki yüz ve daha ziyâde olmak üzere hükümet merkezine gönderilmeleri hakkında kullanılan bir tâbirdir. Buradaki sürü kafile demektir*” (Cilt I, s. 448).

devşirme: anlamı ve kökeni için bk. **devşirme fermanı**

sürü anlamı ve kökeni için bk. : **sürü gelmek**

dîdebân

< Far. *dîde* + *-bân*: isim kökü + edat. “*gözcü, gözleyici, bekçi, kolcu, nöbetçi; -evvelce- gümrük kolcusu*” (Devellioğlu 2001; 184).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İstanbul'da çıkan yangınları görmek ve haber vermek üzere yangın köşkünde nöbet bekleyen yeniçeri efrâdı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 450).

Dîde, ‘göz’ (Devellioğlu 2001; 184).

Bân, *-bân* ‘-cı, -ci’ (Devellioğlu 2001; 70).

dil

< Tü. *dil*: isim kökü “*Durumunu öğrenmek için düşmandan ele geçirilen tutsak*” (TTS 2000; 44).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Düşmanın ahvalinden malumat almak üzere tutulan esirler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 450).

“*Brockelmann'a göre ti- ‘demek’ kökünden geldiği anlaşıyor: ti- + -l eki. Türkçe dil'in ‘sorguya çekilmek için yakalanan tutsak’ anlamı çarpıcı ve düşündürücüdür. Türkçe kaynaklarda geçen dil almak, dil getirmek gibi sözlerde dil ‘tutsak’ olarak kullanılır*” (Eren 1999; 112).

dizdâr

< *Far. diz-dâr*: birleşik isim. “*kale muhâfızı*” (Devellioğlu 2001; 190).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kale muhâfızları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 469).

diz, ‘kale, sur’ (Devellioğlu 2001; 190).

-dâr, ‘tutan’ (Devellioğlu 2001; 165).

duhancı başı

< *Ar. duhan-cı* + *Tü. baş-ı*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ağasının tütüncü başı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağasının tütüncü başısının adı idi. Arapça bir kelime olan duhan duman, tütün demektir*” (Cilt I, s. 479).

duhan, ‘tütün; duman’ (Devellioğlu 2001; 191).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaş*

düzme solak

< *Tü. düz-me* + *sol-ak*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki + isim kökü- isimden isim yapım eki. “*solak eksiklerinin yerlerini doldurmak üzere dışardan alınıp solak kılığına sokulan kimse*” (TTS 2000; 48).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Solak eksiklerini kapatmak üzere hariçten tedarik edilip o kıyafete sokulanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 492).

Düzme kelimesi *TS*’de ‘hile, düzen’ anlamlarında kullanılmıştır. Kelimenin *tüz-* ‘den geldiği kesindir. Bize göre *düzme*, *TS*’de ‘süslemek, donatmak’ anlamında kullanılan *tüz-* ‘den gelmiştir; çünkü Pakalın’ın tanımında ‘*hariçten tedarik edilenler*’ solakların kıyafetiyle süslenip, donatılıyorlar (*TSD* 2006; 185).

TS’de ‘padişahların koruyucusu olan yeniçeri’ anlamında kullanılan *solag* kelimesinde ünsüz sertleşmesi sonucu *g>k* olmuş ve kelime *solak* olarak kalıplaşmıştır (*TSD* 2006; 493).

efendi dâiresi kâtipleri

< Yun. *efendi* + Ar. *dâire-si* + *kâtib-leri*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*ocak kâtibinin dâiresinde yazı işlerini yürütenler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri kâtibinin dâiresinde yazı işleriyle meşgul olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 507).

Efendi, ‘eğitim görmüş kişi için özel adlardan sonra kullanılan unvan; günümüzde *bey* unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan’ (TS 1998; 673).

Eyüboğlu kelime ile ilgili şunları söyler:

“*Grek dilinde aü (af) sözcüğü kendi anlamını içerir. Efendi sözcüğü Anadolu Türkçesine, Anadolu’da konuşulan Rumca yoluyla, çok eski dönemlerde girdi. Dîvân yazınında geniş bir yer tuttu*” (Eyüboğlu 1988; 102).

Dâire, ‘memurun çalıştığı yer; Osmanlı zamanında Şehremâneti’nin belediye şûbeleri’ (Devellioğlu 2001; 162).

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

efendi kapısı şâkirdleri

< Yun. *efendi* + ET. *kapı-sı* + Far. *şâkird-leri*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*ocak kâtibinin dâiresindeki yazıcılar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri kâtibinin dâiresindeki yazıcılar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 50).

efendi kapısı: anlamı ve kökeni için bk. **efendi dâiresi kâtipleri**

kapı: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

şâkirdleri: anlamı ve kökeni için bk. **ağa kapısı şâkirdleri**

efrâd-ı müstebdele

< *Ar. efrâd + müstebdele*: isim kökü + isim kökü. “*askerliğini bitirenler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muvazzaf askerlik hizmetini bitirenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 507).

Efrâd, ‘tek olanlar, birler’ (Devellioğlu 2001; 206).

Müstebdele, ‘istibdâl edilmiş, değiştirilmiş’ (Devellioğlu 2001; 746).

efrâd-ı redîfe

< *Ar. efrâd + redîfe*: isim kökü + isim kökü. “*askerdeyken redifçi olanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski askerlik teşkilatında ‘redif’ adı verilen askerlik sınıfında bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 508).

efrâd: anlamı ve kökeni için bk. **efrâd-ı müstebdele**

Redîf, ‘terhis edilerek ihtiyata geçirilen kur’a askerlerine verilen bir ad’ (Devellioğlu 2001; 881).

elli altı

< *Tü. elli + altı*: isim kökü + isim kökü. “*bir kısım güvenlikçiler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yemiş iskelesinde Çardak dedikleri yerde yeniçeri ocağı mensuplarından ihtisap işlerine bakan bir kısım memurlara verilen unvandır*” (Cilt I, s. 522).

Elli, “=ETü. (ä)l(i)g (Eleges, 2) ~elig~ellig (DLT); elig (KB) < elig; sayıda elli, 50” (Gülensoy 2007; 325).

Altı, “=ETü. altı; Uyg. altı; YUyg. altı (IKPÖ 133); altı” (Gülensoy 2007; 64).

emekdâr

< *Tü. Far. emek-dâr*: birleşik isim. “*kıdemli yeniçeriler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin kıdemlileri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 525).

Emek kelimesinin ‘zahmet çekmek’ anlamına gelen *em-* kökünden geldiği açıktır. Kelime –ge ekini alarak ‘sıkıntı, eziyet’ (emge), –k ekini alarak ‘acı, ıstırap, zahmet’ (emek) anlamlarını kazanmış ve son olarak da ünsüz düşmesi sonucu *emek* şeklini alarak günümüze ulaşmıştır (TSD 2006; 195-196).

Bu anlamlara baktığımızda *emekdâr* kelimesi ‘çok zahmet, sıkıntı çekmiş’ anlamına gelmektedir ki bunun için de belli bir zaman gerekmektedir. Bu nedenle *emekdâr* kelimesinin ‘kıdemli’ anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.

-dâr, ‘tutan’ (Devellioğlu 2001; 165).

emîr-i alem

< Ar. *emir* + *alem*: isim kökü + isim kökü. “*eyalet sancaklarının koruyucusu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eyalet sancaklarını muhafaza eden zâbitin unvanı idi*” (Cilt I, s. 526).

Emîr, ‘bir kavmin, bir şehrin başı, beği; büyük bir hânedana mensup kimse’ (Devellioğlu 2001; 218).

Alem, ‘nişan, alamet; bayrak sancak’ (Devellioğlu 2001; 27).

emir zâbiti

< Ar. *emir* + *zâbit-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit asker*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tabur ve taburdan yukarı birlik kumandanlarının talim ü terbiye ve dâhili hizmetlere taalluk eden resmi hususlarda icap edenlere tebliğ ve takip etmek üzere tayin olunan zâbitler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 527).

emir: anlamı ve kökeni için bk. **emîr-i alem**

Zâbit, ‘subay’ (Devellioğlu 2001; 1163).

erkân

< Ar. *erkân*: isim kökü. “*reisler*” (Devellioğlu 2001; 228).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Miralaydan yukarı rütbeyi haiz olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 544).

erkân: anlamı ve kökeni için bk. **erkân-ı harbiye seyahati**

erkân-ı harp

< *Ar. erkân + harp*: isim kökü + isim kökü. “*meslek ihtisası görmüş zâbitler, subaylar grubu*” (Devellioğlu 2001; 229).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ordunun harp faaliyetini hazırlayıp icraya, fen işlerini ifaya memur ümera ve zâbitan hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 544).

erkân: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

harp: anlamı ve kökeni için *bk. dâr-ül harp*

erkân-ı harbiye-i umûmîye reisi

< *Ar. erkân + harbiye + umûmîye + reis-i*: isim kökü + isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*genelkurmay başkanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harbiye nezâretinde bulunan erkân-ı harbiye-i umûmîye dâiresinin en büyük amirine verilen unvandır*” (Cilt I, s. 545).

erkân: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

harbiye: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

umûmîye: anlamı ve kökeni için *bk. karargâh-ı umûmî*

Reis, ‘baş, başkan’ (Devellioğlu 2001; 884).

erkân-ı harbiye reisi

< *Ar. erkân + harbiye + reis-i*: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yüksek rütbeli komutan*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kolordu veya fırkalarda harp umuruyla sevk-ül-ceyş ve tabiyede kumandanın müşaviri olan ve maiyetinde bir dâire ve lüzumu kadar erkân-ı harp veya mülhak zâbitan bulunan erkân-ı harp ümerasından seçilene verilen unvandır*” (Cilt I, s. 545).

erkân: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

harbiye: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

reis: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye-i umûmîye reisi*

esâmeli

< Ar. *esâme-li*: isim kökü-isimden isim yapım eki “*ismi ulûfe defterinde olanlar*”

“*İsmi ulûfe defterinde yazılı olan, bu münasebetle elinde ‘esâme’ denilen istihkak kağıdı bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 547).

esâmeli: anlamı ve kökeni için bk. **atik esâmeli**

esvap emîni

< Ar. *esvab* + *emîn-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocak kaldırıldıktan sonra getirilen bir çeşit subay*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeriliğin ilgasından sonraki ordu teşkilatınca bilhassa süvâri alaylarında debboy işlerine nezâret etmek, alayın resmî dâirelerdeki işlerini takip eylemek üzere alay kadrosu haricinde olarak müstahdem, mülâzım veya yüzbaşı rütbesindeki zâbite verilen unvandır*” (Cilt I, s. 559).

Esvap, ‘giyimler, giyecek şeyler’ (Devellioğlu 2001; 236).

emîn: anlamı ve kökeni için bk. **alay emîni**

eşkinici

< Tü. *eş-kin-ci*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “*1. Savaşa giden eyalet askeri. 2. II. Mahmut zamanında batılı yöntemlerle eğitilmek üzere kurulan askerî örgüt*” (TTS 2000; 52).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İkinci Sultan Mahmut zamanında yeniçeri ocağından ayrılmak sûretiyle teşkil olunan askerlere verilen addır*” (Cilt I, s. 560).

eşkinici: anlamı ve kökeni için bk. **eşkinici esâmesi**

eşkinici nâzırı

< Tü. *eş-kin-ci* + Ar. *nâzır-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*eşkincilerin kumandanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İkinci Sultan Mahmut zamanında yeniçeri ocağından ayrı olarak eşkinici adı ile teşkil olunan askerin âmiri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 563).

eşkinici: anlamı ve kökeni için bk. **eşkinici esâmesi**

nâzır: anlamı ve kökeni için bk. **bâhriye nâzırı**

eşkinici neferâtı nâzırı

< Tü. eş-kin-ci + Ar. neferât-ı + nâzır-ı: fiil kökü-fiilden isim yapım eki- isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “eşkincilerin kumandanı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İkinci Sultan Mahmut zamanında yeniçeri ocağından ayrı olarak eşkinici adı ile teşkil olunan askerin amirine verilen unvandır” (Cilt I, s. 563).

eşkinici: anlamı ve kökeni için bk. **eşkinici esâmesi**

Neferât, ‘askerler, erler’ (Devellioğlu 2001; 817).

nâzır: anlamı ve kökeni için bk. **bâhriye nâzırı**

ekmekçi

< Tü. ekmek-çi: isim kökü-isimden isim yapım eki. “ekmek yapanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Saray ile yeniçeri ocağının ekmeğini yapanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 568).

< OT. etmek~ètmek~epmek~ötmek (DLT) ‘yenecek ekmek’ (Gülensoy 2001; 325).

ekmekçi bölüğü

< Tü. ekmek-çi + böl-ük-ü: isim kökü-isimden isim yapım eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “ekmekçilerin bağlı oldukları kurum”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı ekmekçilerinin bağlı bulundukları kurum hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 569).

ekmekçi: anlamı ve kökeni için bk. **ekmekçi**

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

evlâd-ı fâtiḥân

< *Ar. evlâd + fâtiḥan*: isim kökü + çokluk ismi. “*Anadolu’dan Rumeli’ye getirilen halk*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Rumeli’nin fethi üzerine Anadolu’nun Türk halkından aileleriyle birlikte nakil ve iskan olunanlara verilen addır*” (Cilt I, s. 571).

Evlâd, ‘veled (çocuk)den çoğ. Evlâd/evlat çocuklar, yeni doğanlar’ (Eyüboğlu 1988; 116).

Fâtiḥân, ‘fatihler, fethedenler’ (Devellioğlu 2001; 253).

evli yeniçeriler

< *Tü. ev-li + yeniçeri-ler*: isim kökü-isimden isim yapım eki + birleşik isim-çokluk eki. “*evli yeniçeriler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Evli bulunan yeniçeriler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 573).

Gülensoy *ev* kelimesinin tarihsel değişimini ve kullanımını “=KT., *ew*; Uyg. (İKPÖ, 139); OT. (DLT) *ew, ef, ev, öw, üv, üw* < *eb* [> *ew* ‘Oğuzlar’]” şeklinde göstermiştir (Gülensoy 2007; 343). *Evli* kelimesini ise ‘bir eşle hayatını birleştirerek kendi evine sahip olan kişi’ anlamında düşünebiliriz.

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

eyâlât askeri

< *Ar. eyâlât + asker-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Osmanlı ordusunun kapıkulu askeri dışında illerden sağlanarak oluşturulan ikinci bölümü*” (TTS 2000; 52).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tanzimat’tan evvelki askeri teşkilatında Osmanlı ordusunu teşkil eden iki kısımdan birine verilen addır*” (Cilt I, s. 576).

Eyâlât, ‘valilerin idâresi altında bulunan memleketler’ (Devellioğlu 2001; 244).

asker: anlamı ve kökeni için bk. **askerî rûzname**

fahrî yeniçeri

< Ar. *fahrî* + Tü. *yeniçeri*: isim kökü + birleşik isim. “taşralardan ocağa alınan gençler”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının bozgunluk devirlerinde ve hassaten on sekizinci asırdaki muharebelerde taşralardaki delikanlılardan ocağa alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 584).

Fahrî, ‘şeref, onur için, parasız, maaşsız, aylıksız, ücretsiz görülen [iş]’ (Devellioğlu 2001; 248).

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

falakacı

< Ar. *falaka-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “falakayı taşıyan ‘acemi oğlanı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ağasının teftiş sırasında kabahatlıları tedip için yanında bulundurduğu falakayı taşıyan ‘acemi oğlanları için kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 587).

‘mektepte veya medresede kabahatli talebenin arkası üstü yatırap dayak atmak üzere ayak bileklerine takıp sıkıştırılan iki ucu ip bağlı bir sopa; bazı manivela işlerinde kullanılan ucu ipe bağlı bir ağaç; iki ucu bir yere bağlı olan halat; çift atlı yük arabalarında, çeki kayışlarının bağlandığı ağaç’ (Devellioğlu 2001; 250) anlamına gelen *falaka*, -cı yapım ekini alarak terim anlam kazanmıştır.

fârisân

< Ar. Far. *fârisân* “Osmanlı saltanatının kuruluşu sıralarında eyaletlerde hudutlardaki muhâfız askerler” (Devellioğlu 2001; 250).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Osmanlı saltanatının teşekkülü sıralarında eyaletlerle hudutlardaki muhâfız askerler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 589).

ferîk

< *Ar. ferîk* “tümgeneral veya korgeneral” (TS 1998; 773).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Büyük askeri rütbelerden birinin adıdır” (Cilt I, s. 606).

fermanlı

< *Far. ferman-lı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “Hükümete karşı gelmek suçuyla aranan ve cezalandırılması için hakkında padişah buyruğu çıkan kimse.” (TTS 2000; 54).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Binbaşidan yukarı zâbitler hakkında da ‘fermanlı’ tâbiri kullanılırdı. Bunun sebebi bu vazifeler münasebetiyle ferman verilmesiydi” (Cilt I, s. 608).

ferman: anlamı ve kökeni için bk. **kapı ferman olmak**

ferraş-ı odahây-ı Edirne

< *Ar. ferraş* + *ETü. Far. oda-hây* + *Edirne*: isim kökü + birleşik isim + isim kökü. “Edirne’deki yeniçeri odalarının hizmetçisi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Edirne’deki yeniçeri odalarında hizmet sahibi yeniçeriler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 609).

Ferraş, ‘döşeyen, döşemeci; hizmetçi; Kabe’yi süpüren’ (Devellioğlu 2001; 261).

Odahây kelimesinin ‘oda’yı kastettiğini düşünüyoruz.

oda: anlamı ve kökeni için. bk. **baş odabaşı**

Edirne, ‘Türkiye’nin illerinden’

ferzend-i bevvâb

< *Far. ferzend* + *Ar. bevvâb*: isim kökü + isim kökü. “‘acemi ocağına kayıtlı kapıcı çocukları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Bavvapların ‘acemi ocağına kayıtlı çocukları hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 609).

Ferzend, ‘oğul, çocuk’ (Devellioğlu 2001; 261).

Bevvâb, ‘kapıcı, çocukları evlerine getirip götüreren okul hademesi’ (Devellioğlu 2001; 93).

ferzend-i çavuş

< *Far. ferzend* + *Tü. çav-uş*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki.

“‘*acemi ocağına kayıtlı çavuş çocukları*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘*Çavuşların ‘acemi ocağına kayıtlı çocukları hakkında kullanılan bir tâbirdir*”

(Cilt I, s. 610).

ferzend: anlamı ve kökeni için *bk. ferzend-i bevvâb*

çavuş: anlamı ve kökeni için *bk. alay çavuşu*

ferzend-i sipâhî

< *Far. ferzend* + *sipâhî*: isim kökü + isim kökü. “‘*acemi ocağına kayıtlı sipâhî*

çocukları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘*Sipâhîlerin ‘acemi ocağına kayıtlı çocukları hakkında kullanılan bir tâbirdir*”

(Cilt I, s. 610).

ferzend: anlamı ve kökeni için *bk. ferzend-i bevvâb*

Sipâhî, ‘timar sahibi süvâri askeri’ (Devellioğlu 2001; 955).

fetihçi

< *Ar. feth-çi*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “‘*mescitlerde Fetih Sûresi’ni okuyanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘*Yeniçeri ocağı ile ocak teferruatından olan müesseselerdeki mescitlerde Fetih Sûresi okumakla vazifeli olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 614).

Fetih, ‘açma, açılma; sûre-i feth’ (Devellioğlu 2001; 262).

garip yiğitler

< Ar. *garîb* + Tü. *yiğit-ler*: isim kökü + isim kökü- çokluk eki. “*Kapıkulu süvâriyelerinden sağ ve sol garipler bölükleri.*” (TTS 2000; 56).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlarla muharebede fevkalade yararlık gösteren yabancılar ve yeni Müslümanlardan aşağı bölüklere süvâri olarak alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 645).

Garip, ‘kimsesiz, zavallı; gurbette, kendi memleketinin dışında bulunan, yabancı; tuhaf, şaşılacak, bambaşka; dokunaklı’ (Develioğlu 2001; 278).

Yiğit, “=ET., OT. *yigit* (EUTS, 296; DLT) < *yig* (~yèg, yi:g) ‘iyi, daha iyi, üst, üstün, hayırlı’ + (i)t, güçlü ve yürekli, kahraman, alp; delikanlı, genç erkek” (Gülensoy 2007; 542).

garip yiğitler ağası

< Ar. *garîb* + Tü. *yiğit-ler* + Moğ. *ağa-sı*: isim kökü + isim kökü- çokluk eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Sağ gariplerle sol garipler bölüklerinin ağaları*” (TTS 2000; 56).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Gureba-i yemîn, Gureba-i yesar dahi denilen aşağı süvâri bölükleri ağaları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 645).

garip yiğitler: anlamı ve kökeni için bk. **garip yiğitler**

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

garip yiğitler bölükleri

< Ar. *garîb* + Tü. *yiğit-ler* + *böl-ük-leri*: isim kökü + isim kökü- çokluk eki + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*Kapıkulu süvâriyelerinden sağ ve sol garipler bölükleri*” (TTS 2000; 56).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlarla muharebede fevkalade yararlık gösteren yabancılar ve yeni Müslümanlardan aşağı bölüklere süvâri olarak alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 645).

garip yiğitler: anlamı ve kökeni için bk. **garip yiğitler**

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

gâzi

< Ar. gâzi: isim kökü. “gazâ eden, ordunun başına geçen, savaşan; savaştan sağ ve muzaffer dönen; böyle bir ordunun başkumandanı” (Devellioğlu 2001; 284).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Gaza ve gazve eden, din uğruna cenk eyleyen Müslümanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 654).

gâziyân-ı Hacı Bektâş-i Velî

< Ar. gâziyân + Hacı Bektâş-i Velî: çoğul isim + özel isim. “yeniçeriler”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeriler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 654).

Gâziyân, gâziyân ‘gazinin çoğulu’

gâzi: anlamı ve kökeni için bk. **gâzi**

Bektâşi- Bektâşiyye, “Kapıkulu Ocakları’nın en büyüğü ve nüfuzlusu Yeniçeri Ocağı’dır. I. Murad zamanında Edirne’nin fethini müteakip Çandarlı Kara Halil’in himmetiyle kuruldu. Bektaşiler’le hiçbir ilgisi olmamakla birlikte zamanla bu tarikata izafe edilerek yeniçerilere Tâife-i Bektaşîyye, ocağa da Bektaşî Ocağı denilmiştir” (Osmanlı Devleti Tarihi I, 1999; 339-340-341).

gedikli

< Tü. ged-ik- li: fiil kökü – fiilden isim yapım eki - isimden isim yapım eki. “ocakta, kıdemi dolayısıyla imtiyazlı olanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri efrâdı arasında eskilikleri dolayısıyla imtiyazlı olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 659).

gedik ve gedikli: anlamı ve kökeni için bk. **gönüllü gediği**

Gelibolu ağası

< Gelibolu + Moğ. ağa-sı: özel isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Gelibolu ‘acemi ocağının büyük subayı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Gelibolu’da kurulan ‘acemi ocağının büyük zâbitine verilen addır” (Cilt I, s. 662).

Gelibolu “Çanakkale’nin ilçesi”

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

gılman-ı ‘acemiyan-ı İstanbul

< *Ar. gılman* + ‘*acemiyan* + *İstanbul*: isim kökü + isim kökü + özel isim.

“*İstanbul ‘acemi oğlanları*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İstanbul ‘acemi oğlanları yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 664).

Gılman, ‘tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlılar, gençler; köleler, esirler’ (Devellioğlu 2001; 288).

‘*acemiyan*, ‘acemi çoğulu’

‘acemi: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi **oğlanlar**

İstanbul, “1453’ten beri Osmanlı devletinin başkenti” (TTS 2000; 73).

gönüllü ağası

< *Tü. gönül-lü* + *Moğ. ağa-sı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*savaşlara gönüllü olarak katılan askerin komutanı*” (TTS 2000; 59).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının mevcudiyeti zamanında yeniçerilikle, Tanzimat’tan sonra da kurulan askeri teşkilatla alakaları olmadığı halde muharebeye gönüllü olarak katılanların başlarına verilen addır*” (Cilt I, s. 675).

gönüllü: anlamı ve kökeni için bk. **gönüllü gediği**

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

gönüllü yeniçeriler

< *Tü. gönül-lü* + *yeniçeri-ler*: isim kökü-isimden isim yapım eki + birleşik isim-çokluk eki. “*Kent ve kasabalardaki gönüllülerin yeniçerilik onur ve ayrıcalıklarından yararlanmak isteyenler arasından ocağa alınan yeniçeri adayı*” (TTS 2000; 59).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muharebe zamanında harbe iştirak eden veya kale muhafaza hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 675).

gönüllü: anlamı ve kökeni için bk. **gönüllü gediği**

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

gulâm

< Ar. *gulman*: isim kökü. “*tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlılar, gençler; köleler, esirler*” (Devellioğlu 2001; 293).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Timar sahiplerinin harp zamanında beraber götürdükleri muhâripler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 679).

gulâmçe

< Ar. *gulâm-çe*: isim kökü-küçültme eki. “*çocuk yaştaki tutsaklar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*‘acemiliğe alınmayan veya sayısı beşten eksik olan esirlerden bir kısmı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 679).

-çe küçültme ekinden hareketle kelimenin *küçük çocuk* anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

gulâm-ı der

< Ar. *gulâm* + Far. *der*: isim kökü + isim kökü. “*kapıkulu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 679).

gulâm: anlamı ve kökeni için bk. **gulâm**

der, ‘kapı’ (Devellioğlu 2001; 174).

halîfe

< Ar. *halîfe*: isim kökü. “*Babîâlîdeki dairelerin birinde hâcegâna bağlı birinci sınıf memurluk ve yazmanlık yapan kişi*” (TTS 2000; 62).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Fırınlarda çalışan ‘acemi oğlanların eskileri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 708).

harbiye nâzırı

< Ar. *harbiye* + *nâzır-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*savunma bakanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik işleriyle alakalı dâirenin başında bulunan memura verilen unvandır*” (Cilt I, s.738).

harbiye: anlamı ve kökeni için bk. **erkân-ı harbiye seyahati**

nâzır: anlamı ve kökeni için bk. **bâhriye nâzırı**

harçlıkçı

< Ar. *harç-lık-çı*: isim kökü-isimden isim yapım eki-isimden isim yapım eki.
“Savaşta bulunan timarlı sipâhilerin, dirliklerinden elde edilmiş geliri alıp kendilerine getirmek üzere izinli gönderdikleri kimse” (TTS 2000; 63).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Harpte bulunanlara harçlık getirmek için izinle memleketlerine gidenlere verilen addır” (Cilt I, s. 739).

haymedûz

< Ar. *hayme* + Far. *dûz*: isim kökü + sıfat. “çadır dikenler”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Çadır dikicisi manasına gelen bir tâbirdir. Çadır mehterleri zümresinden idiler” (Cilt I, s. 780).

hayme: anlamı ve kökeni için bk. **haymegâh**

dûz, ‘dikici, diken’ (Devellioğlu 2001; 192).

hisar eri

< Ar. *hisar* + Tü. *er-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “kale muhafızı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kale muhâfızı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 843).

Hisar, ‘kuşatma, etrafını alma; kale, etrafı istihkâmlı kale, bent’ (Devellioğlu 2001; 372).

“Er, erkek sözcüğünün köküdür. Anlamca askerlik kavramı ile doğrudan ilişkili değildir. Er, Osmanlı Türkçesinde ‘1. Koca, zevç. 2. Erkek, kişi. 3. Yiğit, bahadır, kahraman’ karşılığındadır.

Er, askeri terim olarak rütbesiz askeri ifâde eder.

Er, Türk yazı dillerinin büyük bir bölümünde er, Tatarca ve Başkurtçada ir, Çuvaşçada ar gibi değişken biçimleriyle, bütün tarihi ve modern Türk yazı dil ve lehçelerinde, temel söz varlığının kullanım sıklığı en yüksek kelimelerinden biridir (bk. Sevortyan 1974: 321).

KB’de de askeri konularla ilgili bölümlerde er’in ‘asker’ karşılığında kullanımıyla ilgili çok sayıda örnek vardır:

Yitilik kerek ked komıTSa erig ‘Askeri coşturmak için de kesin kararlı olmalıdır.’ (KB-2328).

Er ile askerlik arasındaki bağ, askerliğin erkeklerle ilgili bir iş ve yükümlülük olarak kabul edilmesiyle açıklanabilir. Askerlik genellikle erkeklerle ilgili bir iş ve meslek olarak kabul edildiğinden ‘erkek’ anlamındaki kelimeler ‘asker’ anlamı taşıyabilir (krş. Fr. *homme-de troupier* ‘erkek; asker, er’, *les officiers et les hommes* ‘subaylar ve erler’; Alm. *mann* ‘erkek; asker’ vb.).

Er, Sümer araştırmaları ve Nostratik Kuramla ilgili çalışmalarda da yararlanılan malzemelerdendir” (Eker 2007; 177-178).

hûkeşan

< *Ar. hû + Far. keşan*: isim kökü + sıfat. “*ocaktaki Bektâşîler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Hacı Bektaş Şeyhinin yeniçeri ocağı nezdindeki vekiline mahsus doksan dokuzuncu ortaya 1591 senesinde tayin olunan Bektaşî müritleri hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 852).

Hû, ‘Allah’ (Devellioğlu 2001; 277).

Keşan, ‘çekenler, çekiciler’ (Devellioğlu 2001; 511).

“Ocaktan yiyip içen ve yeniçeri odalarında yatıp kalkan bu duacıların vazifeleri sabah ve akşam ordunun selâmet ve muvaffakiyetine dua etmektir. Bundan başka merasim esnasında bunlardan sekizi yeniçeri ağasının atının önünde yeşil çûha üst elbiseleriyle iki yumruğunu mideleri üstüne bastırarak yürürlerdi. Bu sekiz Bektaşîden en kıdemlisi yüksek sesle Kerim Allah der, diğerleri de hû diye mukabele ederlerdi. Bundan dolayı bunlara hûkeşan denilmiştir” (Pakalın 2004; 852).

humbaracı

< *Far. humbara-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*topçu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri teşkilatı zamanında topçu yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 854).

humbara: anlamı ve kökeni için bk. **el humbarası**

humbaracıbaşı

< *Far. humbara-cı + Tü. baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*topçuların kumandanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Humbaracı ocağının başına verilen addır” (Cilt I, s. 854).

humbaracı: anlamı ve kökeni için bk. **humbaracı**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

hünkâr hasekisi

< *Far. hünkâr* + *Ar. haseki*: isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki.
“bir çeşit asker”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının on dört, kırk dokuz, altmış altı ve altmış yedinci ortaların yaya başlıları hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 869).

Hünkâr, “Osmanlılarda yalnız padişahlar için kullanılan bir san” (TTS 2000; 67).

haseki: anlamı ve kökeni için bk. **başhaseki**

ılgarcı

< *Tü. ılgar-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki “1. *İlgarla düşman toprağına saldıran kimse, akıncı, çapulcu*; 2. *Tatar, sürat postası*” (TTS 2000; 69).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Çapulcu, düşman memleketini çapula giden hafif süvâri, akıncı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 3).

idâre reisi

< *Ar. devr* + *reis-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “bir çeşit yüksek rütbeli memur”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ordu kumandanından alacağı emre göre ordunun maaş ve iaşesine ait işleri tanzim ve idâre ve biriktirilen zâhireleri sevke memur ve menzil hizmetindeki zâbitlerle efrâdın mercii bulunan yüksek rütbeli bir zata verilen unvandır” (Cilt II, s. 36).

İdâre, “döndürme, çevirme, sonradan anlam genişlemesiyle yönetme, düzenleme, işi yürütme” (Eyüboğlu 1988; 171).

reis: anlamı ve kökeni için bk. **erkân-ı harbiye-i umûmîye reisi**

imâm-ı câmi’-i miyâne

< *Ar. imâm + câmi’ + Far. miyâne*: isim kökü + isim kökü + isim kökü. “*orta câmi imâmı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri odalarındaki orta câmi imâmı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 59).

imâm: anlamı ve kökeni için *bk. alay imâmı*

câmi’, ‘içinde namaz kılınan ibadet yeri; içinde cuma namazı kılınan mescit’ (Devellioğlu 2001; 124).

miyâne: anlamı ve kökeni için *bk. çavuş-ı miyâne*

imâm-ı hazret-i ağa

< *Ar. imâm + hazret + Moğ. ağa*: isim kökü + isim kökü + isim kökü. “*ocağın imâmı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının imâmı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 59).

imâm: anlamı ve kökeni için *bk. alay imâmı*

Hazret, ‘saygı saymak üzere büyüklere verilen unvan’ (Devellioğlu 2001; 351).

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

İstanbul ağası

< *İstanbul + Moğ. ağa-sı*: özel isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*‘acemi ocağının en yüksek buyurucusu*” (TTS 2000; 73).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri zâbitanının büyüklerinden birinin unvanıdır. Ağa; aynı zamanda yeniçeri dîvânının tabii azasındandı*” (Cilt II, s. 92).

İstanbul: anlamı ve kökeni için *bk. gılman-ı ‘acemiyân-ı İstanbul*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

istibdâl efrâdı

< *Ar. istibdâl + efrâd-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“askerden terhis olanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerlik hizmetini bitirip terhis olunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bunun yerine ‘istibdâl neferâtı’da denirdi” (Cilt II, s. 96).

istibdâl: anlamı ve kökeni için *bk. istibdâl tezkeresi*

efrâd: anlamı ve kökeni için *bk. efrâd-ı müstebdele*

istibdâl neferâtı

< *Ar. istibdâl + neferât-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“askerden terhis olanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerlik muvazzaf müddetini bitirip terhis olunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bunun yerine “istibdâl efrâdı”da denirdi” (Cilt II, s. 96).

istibdâl: anlamı ve kökeni için *bk. istibdâl tezkeresi*

neferât: anlamı ve kökeni için *bk. eşkinci neferâtı nâzırı*

J

J harfiyle ilgili herhangi bir askerî terim yok.

kale dizdârı

< *Ar. kal’a + Far. diz-dâr-*: isim kökü + birleşik isim-teklik 3. şahıs iyelik eki.
“kale muhafızı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kale muhâfızı hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 144).

Kale, ‘hisar; askerin talim veya savaşta, arkaları birbirine gelmek üzere dört saftan ibaret bir kare meydana getirerek aldığı vaziyet; mec. Bir şeyin esasının, temelinin, güvenliğinin sürdürüldüğü nesne’ (Devellioğlu 2001; 483).

dizdâr: anlamı ve kökeni için *bk. dizdâr*

kale muhâfızı

< *Ar. kal'a + muhâfız-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kale kumandanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kale kumandanı yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 144).

kale: anlamı ve kökeni için *bk. kale dizdârı*

muhâfız: anlamı ve kökeni için *bk. muhâfız*

kale yamağı

< *Ar. kal'a + Tü. yamak-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Kaleyi korumakla yükümlü bir tür asker*” (TTS 2000; 77).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kale muhafazasında bulunan bir kısım askerler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 150).

kale: anlamı ve kökeni için *bk. kale dizdârı*

yamak: anlamı ve kökeni için *bk. ağa yamağı*

kantar kulu

< *Ar. kantar + Tü. kul-u*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*seğirdim usta ve çavuşları*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilere mahsus eski odalardaki seğirdim usta ve çavuşu hakkında kullanılan bir tâbirdir. Ocaklıya mahsus etlerin tartısı ile meşgul olduğu için bu ad verilmiştir*” (Cilt II, s. 162).

Kantar, ‘ağırlık sıfırken yatay duran bir kaldıraç koluna dik olarak tutturulmuş bir ibrenin sapmasıyla kütleleri tartan araç’ (TS 1998; 1190).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

kanûn zâbiti

< *Ar. kanûn* + *zâbit-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit subay*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden askeri inzibat işlerine bakan zâbitlerin unvanı idi*” (Cilt II, s. 163).

Kanûn, “devletin yasama kuvveti tarafından herkesçe uyulmak üzere konulan her türlü nizâm, kaide” (Devellioğlu 2001; 487).

zâbit: anlamı ve kökeni için bk. **emir zâbiti**

kapıkulu askeri

< *Tü. kapıkulu* + *Ar. asker-i*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Osmanlılarda devletten ödenek alan, sürekli görev yapan atlı ve yaya askerlerden oluşan örgüt*” (TTS 2000; 79).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Merkezdeki askeri teşkilat hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 173).

kapıkulu: anlamı ve kökeni için bk. **kapıkulu ulûfesi**

asker: anlamı ve kökeni için bk. **askerî rûzname**

kapıkulu süvârisi

< *Tü. kapıkulu* + *Far. sevâri-si*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Kapıkulu askerinin altı bölükten oluşan atlı sınıfı: Sipah, silâhdar, sağ ulûfeciler, sol ulûfeciler, sağ garipler, sol garipler*” (TTS 2000; 79).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hükümet merkezinde devlet hazînesinden ulûfe ve yevmi tayinat alan daimi süvâri askeri hakkında kullanılır*” (Cilt II, s. 173).

“*Uzun süre ocakta hizmet eden veya savaşlarda yararlık gösteren yeniçeriler kapıkulu süvârilîği veya timar tevcihi gibi terfilerle taltif edilirdi*” (Osmanlı Devleti Tarihi I 1999; 344).

kapıkulu: anlamı ve kökeni için bk. **kapıkulu ulûfesi**

Süvâri, ‘atlı; atlı asker; ticaret gemilerinde kaptanlık yapan kimse’ (TS 1998; 2062).

kapı yayabaşları

< Tü. kapı + yaya + baş-ı-ları: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + çokluk 3. şahıs iyelik eki. “ocak subaylarından”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri zâbitlerinden birinin unvanı idi” (Cilt II, s. 176).

kapı: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

yaya, “yürüyerek giden kimse; yürüyerek, yayan” “=ET. yadag (EYTS, 279) ~OT. yadag (DLT) [OT.’de: yaya ‘insan kuyruk sokumu bölgesi’ (DLT III, 27, 170)] Çağ. yaya < yada-g [> yayag > yaya]” (Gülensoy 2007; 1094).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

karakollukçu

< Tü. kara + kol-luk-çu: isim kökü + isim kökü- isimden isim yapım eki- isimden isim yapım eki. “Yeniçeri ocağı bölük ve ortalarında odaları ve odaya gelen konukların ayakkabılarını temizlemek, yemek kaplarını yıkamak ve benzeri işler görmekle yükümlü er” (TTS 2000; 81).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı bölük ve ortalarındaki küçük çavuşlara verilen addır” (Cilt II, s. 198).

karakollukçu: anlamı ve kökeni için bk. **baş karakollukçu**

kârhâneliler

< Far. kâr + hâne-li-ler: isim kökü + isim kökü- isimden isim yapım eki- çokluk eki “Yeniçeri ocağında kullanılan araç ve gereç işliklerinde çalışanlar” (TTS 2000; 81).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağına ait levazımın imali için kurulmuş olan kârhâne yani imalathânelerde çalışanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 202).

Kâr, ‘iş güç, iş; kazanç, temettu’ (Devellioğlu 2001; 488).

hâne: anlamı ve kökeni için bk. **menzilhâne**

kassâm-ı askerî

< *Ar. kassâm + askerî*: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit memur”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı efrat ve zâbitanından ölenlerin metrukâtına ait işlerle meşgul olan heyet arasındaki şer’i memur hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 210).

Kassâm, ‘vârisler, mirasçılar arasında mirası takdim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şeriat memuru; kısım kısım ayıran, kısım kısım veren’ (Devellioğlu 2001; 494).

askerî: anlamı ve kökeni için bk. **askerî rûzname**

katar ağaları

< *Ar. kitar + Moğ. ağa-ları*: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki.

“Yeniçeri ocağının yedi büyük ağası: kul kethüdâsı, zağarcıbaşı, seksoncubaşı, muhzırağa, kethüdâyeri, başbölükbaşı” (TTS 2000; 82).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının büyük rütbeli zâbitleri hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 212).

Katar kelimesi DKK’de ‘sıra’ anlamında kullanılmıştır (TSD 2006; 293).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

kâtib-i beyt-ül-mâl

< *Ar. kâtib + beyt-ül-mâl*: isim kökü + birleşik isim. “ocağın yazıcılarından biri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı efrat ve zâbitanından ölenlerin muhallefatına ait işlerle meşgul olan yazıcının adıdır” (Cilt II, s. 213).

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

beyt-ül-mal, ‘eskiden maliye hazînesi’ (Devellioğlu 2001; 96).

kâtib-i yeniçeriyân

< *Ar. kâtib + Tü. yeniçeriyân*: isim kökü + birleşik isim. “yeniçeri kâtibi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri kâtibi yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 213).

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

kazileşker

< *Ar. kadî* + *Far. leşker*: isim kökü + isim kökü. “*kazasker*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden kazasker yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 235).

Kazi, ‘yapan, yerine getiren; şariat hâkimi’ (Devellioğlu 2001; 478).

Leşker, ‘asker, (mec.) yiğit, kahraman, cesur’ (Devellioğlu 2001; 548).

keçeli

< *Tü. keçe-li*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*keçekülâh giyen yeniçeriler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerden keçekülâh giyenler hakkında kullanılan bir tâbirdir.*” (Cilt II, s. 236).

Eren ‘keçe’ kelimesinin Türk diyalektlerinde daha çok *kiyiz* şeklinde kullanıldığını ve kelimenin kökeninin bilinmediğini (1999; 225) belirtmiştir.

Paçacıoğlu’na göre ise kelime *DLT*’de *kiçe* şeklinde ve ‘keçe, yün yaygı’ anlamında kullanılmıştır (TSD 2006; 303) –*li* yapım ekini alan kelime terimimizi oluşturmuştur.

kethüdâ bey

< *Far. kethüdâ* + *Tü. bey*: isim kökü + isim kökü. “*Yeniçeri ocağında yeniçeri ağasından sonra gelen en yüksek aşamadaki subay*” (TTS 2000; 85).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının büyük zâbitlerinden birinin unvanı idi*” (Cilt II, s. 251).

kethüdâ: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi **oğlanı kethüdâsı**

bey: anlamı ve kökeni için bk. **alay beyi**

kethüdâhlar

< *Far. kethüdâ-lı-lar*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki. “*yeniçeri ocağının 33. ortası*” (TTS 2000; 85).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan otuz üçüncü orta hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 252).

kethüdâ: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi oğlanı kethüdâsı

kethüdâ yeri

< *Far. kethüdâ + Tü. yer-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“1. Herhangi bir oruna vekillik eden kişi. 2. Başkent dışındaki kapıkulu süvârisinin kendi bölgesindeki en yüksek buyurucusu olan subay” (TTS 2000; 85).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı zâbitlerinden birine verilen addır” (Cilt II, s. 252).

kethüdâ: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi oğlanı kethüdâsı

yer, “~ OT. yer, er ‘yer, yeryüzü, toprak’ (DLT: yer ‘kumaşın veya ağacın bir yüzü’)” (Gülensoy 2007; 521).

“Kethüdâ yeri, kul kethüdâsının yardımcısı ve vekilidir. Kethüdâ yeri ve daha yüksek rütbeli ocak zâbitlerine ‘katar ağaları’ denirdi” (Osmanlı Devleti Tarihi I 1999; 342).

kethüdâ yeri kâtibi

< *Far. kethüdâ + Tü. yer-i + Ar. kâtib-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “kethüdâ yerinin kâtibi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı zâbitlerinden olan kethüdâ yerinin kâtibi hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 252).

kethüdâ yeri: anlamı ve kökeni için bk. **kethüdâ yeri**

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

kılavuz

< *Tü. kılavuz*: isim kökü. “düşman hakkında bilgi toplayanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Düşman hakkında malumat edinmek için ordu hizmetinde kullanılanlara da bu ad verilir” (Cilt II, s. 257).

Kelimenin aslının *kulaguz* olduğu açıktır (DKK). Ünsüz değişimi sonucu *kulabuz* ve *kulavuz* olan kelimede daha sonra ünlü değişimi olmuş ve kelimemiz *kılavuz* şeklinde kalıplaşmıştır (TSD 2006; 319-370-371). *Kılavuz* “yol gösteren kimse, rehber” (Gülensoy 2007; 503) anlamlarına gelmektedir.

kırbacı

< *Ar. kırba-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*kırba ile su taşıyanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kırba denilen saka tulumu ile su taşıyanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*”

(Cilt II, s. 269).

“saka tulumu, kap (*LO, SS, KTS*)” (*TSD* 2006; 322) anlamına gelen *kırba, -cı* yapım eki alarak terim anlam kazanmıştır.

kırk bin kul ağası

< *Tü. kırk + bin + kul + Moğ. ağa-sı*: isim kökü + isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağının en yüksek subayı ve komutanı*” (*TTS* 2000; 86).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağası hakkında kullanılan bir tâbirdir.*” (Cilt II, s. 269).

Kırk, “=ET., OT. kırk (*DLT*); otuz dokuzdan sonra gelen sayı; 40; XL” (Gülensoy 2007; 509).

Bin, “= ET. *ming ~ ming* (*EUTS*, 130; Tuny. 16, 18) ~ *bing / B(> m, p)İ(> ı, e, u)N(~η)* sayıda bin, 1000” (Gülensoy 2007; 145).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

kirpas emîni

< *Ar. kirpas + emîn-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kirpas satın alan memurlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Astarlık olarak kullanılan kirpası satın almaya memur edilenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 283).

Kirpas, ‘*padişah ve vezir evlerindeki dîvânîhâne, dergâh* (*Devellioğlu* 2001; 522); *bez; kumaş, keten ve pamuk bez*’ (*Devellioğlu* 2001; 521).

emîn: anlamı ve kökeni için *bk. alay emîni*

kokonos

< kokonos: isim kökü “Yeniçeriler arasında saygı duyulan kimselere verilen ad” (TTS 2000; 88).

Kelimenin kökeni hakkında bilgi yoktur.

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeriler arasında hatırı sayılanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 287).

kol ağası

< Tü. kol + Moğ. ağa-sı: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Mansure askeri örgütünün kurulmasından sonra Osmanlı ordusunda binbaşı ile yüzbaşı arasında subay aşaması” (TTS 2000; 88).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yüzbaşılıkla binbaşılık arasındaki rütbenin adıdır” (Cilt II, s. 288).

kol: anlamı ve kökeni için bk. **kola binmek**

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

köçek

< Tü. köç-ek: isim kökü. “acemi yeniçeri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ocağa yeni girmiş yeniçeri demektir” (Cilt II, s. 299).

Gülensoy (Gülensoy 2007; 546) ve Eyüboğlu (1988; 207) kelimenin “oyuncu, kadın kılığına girmiş erkek ve deve yavrusu” anlamlarına atıfta bulunurlarken kelimenin anlamına en uygun açıklama Nişanyandan gelmiştir.

Nişanyan’a göre kelime Türkçe ‘küçük’ kelimesinin Farsça telaffuza uydurulmuş biçimi iken özel anlam kazanmıştır (2003; 247). Ocağa yeni girmiş kişi haliyle diğerlerine göre genç ve küçük olacağından bu açıklama bize daha mantıklı gelmektedir.

kölemen

< *Tü. kö-l-e-men*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki “kölelerden kurulan bir asker sınıfı” (Gülensoy 2007; 548).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Çerkes kölelerinden ve bunların neslinden bir aralık Mısır’da ve Trablusgarp’ta teşkil edilen asker hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 302).

Kelimenin ‘bağlamak’ anlamına gelen *kö-* fiilinden geldiği açıktır. Daha sonra *-l* eki alan kelime aynı anlamını korumuş, *-e* ekini aldığımda ise günümüzdeki anlamını kazanmıştır (TSD 2006; 354-357). Bize göre kelime kök anlamından yola çıktığımızda ‘eli ayağı bağlanmış’ anlamını kazanmıştır.

köprücü

< *Tü. köp-ü-r-ü-g-cü*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapım eki-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “Osmanlı ülkelerinde, özellikle ordunun geçeceği yollar üzerindeki köprüleri onarmak ve korumakla görevli takım.” (TTS 2000; 90).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Köprü kurma işinde çalışanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 302).

Köprü kelimesini *Dîvânü Lügati’t-Türk*’te *köprüg* biçiminde görmekteyiz. Hasan Eren “Türkçe *köprü*’nün *köpür-* kökünden gelen bir türev olduğu anlaşıyor. Bu görüş Clauson’dan başlayarak ağırlık kazanmıştır. Ancak Clauson’un belirttiği gibi *köpür-* köküyle *köprü* arasındaki anlam bağı açıklanmaya muhtaçtır.” demektedir (Türkmen 2006; 82).

Biz kelimenin ‘şişmek, köpürmek, taşmak’ anlamlarına gelen *köp-* fiilinden geldiğini düşünüyoruz. *-ür* ekini alıp ‘köpürmek’ anlamını koruyan kelime *-üg* ekiyle birlikte günümüzdeki anlamını kazanmış ve son olarak da ünsüz düşmesi sonucu *köprü* şekliyle kalıplaşmıştır (TSD 2006; 360-361). Bu anlamlardan yola çıktığımızda ‘şişen ve köpüren suyun üzerinden karşıya geçmeyi sağlayan yol’ anlamının mantıklı olabileceğini düşünüyoruz.

kul ağası

< Tü. *kul* + Moğ. *ağa-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ocağının en yüksek subayı ve komutanı*” (TTS 2000; 90).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağası hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 314).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

kul çavuşu

< Tü. *kul* + *çav-uş-u*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ocağının en küçük aşamalı subaylarından biri*” (TTS 2000; 90).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin küçük zâbitleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 315).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

çavuş: anlamı ve kökeni için *bk. alay çavuşu*

kul kardeşi

< Tü. *kul* + *kardeş-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Taşra kalelerinde ve uç boylarında en az üç yıl görev yapmak üzere yeniçeri ocağına geçici olarak alınan asker*” (TTS 2000; 90).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*On altıncı asrın sonlarına doğru askere olan ihtiyaç sebebiyle ‘acemi ocağı dışında hariçten ocağa alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 317).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

kardeş, “= OT. *kadaş* ~ *karındaş* (DLT) < *ka* ‘arkadaş, akraba’ (EUTS, 159) + *daş*; aynı anne ve babadan doğmuş veya ana babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı” (Gülensoy 2007; 466).

kul kethüdâsı

< *Tü. kul* + *Far. kethüdâ-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “yeniçeri ocağında yeniçeri ağasından sonra gelen en yüksek aşamadaki subay” (TTS 2000; 91).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının büyük zâbitlerinden birinin unvanı idi” (Cilt II, s. 317).

“Kul kethüdâsı, ocağın üçüncü büyük kumandanı ve yeniçeri ağasının yardımcısıdır. Ocağın içinden yetiştiğinden ve yeniçerilerle dâimî temasından dolayı nüfuzu büyüktü. Padişaha karşı ocağın vekili olduğundan ve istediği zaman yeniçerileri isyana tahrik edebileceğinden ötürü zâbitler kendisinden çekinirlerdi. Başlıca vazifesi dîvân günü yeniçeri ağası ile görüşmek isteyenleri görüştürmek ve dava dinlemektir. Savaş zamanında ise yeniçerileri harp nizâmına sokmak da kethüdânın göreviydi. Dış hizmete sancak beyi olarak çıkan kul kethüdâsı ocak içinde terfi ederse sekbânbaşı olurdu, fakat XVII. yüzyıldan itibaren doğrudan yeniçeri ağalığına tayin edilmeye başlanmıştır” (Osmanlı Devleti Tarihi I 1999; 341).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

kethüdâ: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanı kethüdâsı*

kullukçu

< *Tü. kul-luk-çu*: isim kökü-isimden isim yapım eki- isimden isim yapım eki. “1. Kullukta görevli yeniçeri. 2. Silahtarağa ile ileri gelen saray ağalarının hizmetine bakan oğlan” (TTS 2000; 91).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Eskiden kulluk denilen karakolhânelere ikâme olunan yeniçeri efrâdına verilen addır” (Cilt II, s. 320).

Kulluk, “kol[< karagül(> kara-kol)]-luk; güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma, zâbita” (Gülensoy 2007; 535).

kulluk kâtibi

< *Tü. kul-luk* + *Ar. kâtib-i*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “kul kethüdâsının kâtibi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının büyük zâbitlerinden Kul Kethüdâsının kuşluk tevcihi işleriyle meşgul olan kâtibi hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 320).

kulluk: anlamı ve kökeni için *bk. kullukçu*

kâtip: anlamı ve kökeni için *bk. alay kâtibi*

kulluk yeniçerileri

< Tü. *kul-luk* + *yeniçeri-leri*: isim kökü-isimden isim yapım eki + birleşik isim- çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*düzeni sağlamakla görevli yeniçeriler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İstanbul’un muhtelif yerlerinde kulluk denilen karakollarda bulunup memur oldukları yerlerin asayişini temîn ile mükellef bulunan yeniçeriler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 320).

kulluk: anlamı ve kökeni için bk. **kullukçu**

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

kuloğlu

< Tü. *kul* + *oğul-u*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Ölen evli yeniçerilerin, babaları gibi, ocakta askerlik yapan çocukları*” (TTS 2000; 91).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerden herhangi birinin ocaklarda babaları gibi askerlik eden oğulları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 320).

kul: anlamı ne kökeni için bk. **kapıkulu ulûfesi**

oğul, “=ET. *ogul* (EUTS, 139) ~ OT. *ogul* ‘oğul, çocuk’ (DLT) / CC.: *ogul*, *ovul* (KLS, 142) < *og-* [~*yog-*] ‘yoğunlaşmak’ + *-l-*; fiilden ad yapan ek; erkek evlat” (Gülensoy 2007; 12).

kul tâifesi

< Tü. *kul* + Ar. *tâife-si*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ocağında sürekli görev yapan ücretli yaya askeri*” (TTS 2000; 91).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı mensupları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 322).

kul: anlamı ne kökeni için bk. **kapıkulu ulûfesi**

tâife, ‘bölük, takım, güruh, fırka; kavim, kabile; tayfa, gemi işçisi’ (Devellioğlu 2001; 1024).

kul yetimleri

< *Tü. kul + yetim-leri*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “ölen yeniçerilerin çocukları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerden ölenlerin çocukları hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 322).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

yetim, “ ? OT. *yit-* ‘kaybolmak, yitmek’ (*DLT*) + *-(i)m*, [*TS. II*, 1626: < Ar. yetim]” (Gülensoy 2007; 531).

kumandan

< *Fr. commandant “komutan”* (*TS* 1998; 1403).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Orduyu, bir askeri müfrezesini, müstahkem veya açık bir mevkiî idâre eden büyük rütbeli zâbit, serdâr anlamında kullanılır” (Cilt II, s. 322).

kumbaracı

< *Far. humbara-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “bir çeşit bomba olan ‘kumbara’yı kullananlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Humbaracı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 322).

Kumbara, “Demir ya da tunçtan dökülmüş, yuvarlak ve boş olan, içine patlayıcı maddeler doldurulup havantopu ya da el ile atılan bir tür bomba” (*TTS* 2000; 91).

kur’a efrâdı

< *Ar. kur’a + efrad-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “askere yeni başlayanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İlk askerlik hizmetine alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 324).

kur’a: anlamı ve kökeni için *bk. kur’a çekilmek*

efrâd: anlamı ve kökeni için *bk. efrâd-ı müstebdele*

küttâb-ı askeriyye

< *Ar. küttâb* + *askeriyye*: isim kökü + isim kökü. “*askerde yazıcı olanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik dâirelerinde yazı işleriyle meşgul olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 345).

Küttâb, ‘kâtipler, yazıcılar’ (Devellioğlu 2001; 538).

askeriyye: anlamı ve kökeni için *bk. nakliyât-ı askeriyye*

lağım bağlayıcı

< *Yun. lağım* + *Tü. ba-g-la-(y)-ıcı*: isim kökü + fiil kökü- fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki- yardımcı ses-fiilden isim yapım eki. “*lağım açma gereçlerini sağlayanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muhasara edilen kaleyi düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugâhına zarar vermek maksadıyla lağım açma vazifesiyle mükellef olan lağımıcılardan lağım açma tertibatını idâre edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 347).

lağım: anlamı ve kökeni için *bk. lağım atmak*

bağla: anlamı ve kökeni için *bk. alay bağlamak*

lağımıcı

< *Yun. lağım-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*düşman kalelerini havaya uçurmak için lağım kazan asker sınıfı*” (TTS 2000; 95).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kaleleri düşürmek yahut düşman ordugahına zarar vermek maksadıyla lağım yapanlar ve bu maksatla düşman tarafından yapılan şeyleri körletmek vazifesiyle mükellef bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 347).

lağım: anlamı ve kökeni için *bk. lağım atmak*

lağımıcıbaşı

< *Yun. lağım-cı* + *Tü. baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*timarlı lağımıcıların komutanı*” (TTS 2000; 95).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Lağımıcı ocağının başı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 347).

lağımıcı: anlamı ve kökeni için *bk. lağımıcı*

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

lağımçı mülâzımları

< Yun. *lağım-cı* + Ar. *mülâzım-ları*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*stajyer lağımçılar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muhasara edilen kaleyi düşürmek için gedik açmak veya düşman ordugâhına zarar vermek maksadıyla lağım açma vazifesiyle mükellef olan lağımçı yetiştirilmek üzere şimdiki tâbirle stajyer sıfatıyla çalıştırılanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 348).

lağımçı: anlamı ve kökeni için bk. **lağımçı**

mülâzım, ‘ask. teğmen’ (Devellioğlu 2001; 719).

levent

< Far. *levend*: isim kökü. “*yeniçeri devrinde deniz erlerine verilen bir ad*” (Devellioğlu 2001; 549).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden bâhriyede kullanılan askerlerin bir nevine verilen addır*” (Cilt II, s. 358).

levent süvârisi

< Far. *levend* + *sevâri-si*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*iç eyaletlerdeki leventler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sâhillerdeki beylerbeyilerle sancak beylerinin gemilerde levent adıyla kullandıkları askerlerin kapısız kalanlarından iç eyaletlere gidip orada süvârilikle kapılananlar hakkında kullanılanlar bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 360).

levent: anlamı ve kökeni için bk. **levent**

süvâri: anlamı ve kökeni için bk. **kapıkulu süvârisi**

likatör

< *Rumn. likatör*: isim kökü “*düşük rütbeli voynuk askeri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Voynuk teşkilatındaki küçük zâbitlerden birinin adıdır*” (Cilt II, s. 367).

Likatör kelimesi Prof. Dr. Yavuz Ercan’ın ‘Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar’ adlı kitabında *lagator* şekliyle de gösterilmiştir (TTK Yay. 1989).

liva

< *Ar. liva*: isim kökü. “*bayrak; mülki idârede kaza ile vilâyet arasında bir derece, sancak; ask tugay; ask, tuğgeneral*” (Devellioğlu 2001; 553).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İki alaydan mürekkep askeri teşekküle ve bu teşekkülün kumandanına verilen addır*” (Cilt II, s. 367).

mâbeyn ferîki

< *Ar. mâ-beyn + ferîk-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*padişahı korumakla görevli askerlerin general aşamasındaki komutanı*” (TTS 2000; 97).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sarayda Padişah maiyetindeki askeri mümessil hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 377).

Mâbeyn, ‘iki şeyin arası, aradaki şey, ara; padişah sarayı’ (Devellioğlu 2001; 558).

ferîk: anlamı ve kökeni için bk. **ferîk**

mâbeyn müşîri

< *Ar. mâbeyn + müşîr-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*padişahı korumakla görevli askerlerin mareşal aşamasındaki komutanı*” (TTS 2000; 97).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sarayda Padişah maiyetindeki askeri mümessil hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 377).

mâbeyn: anlamı ve kökeni için bk. **mâbeyn ferîki**

Müşîr, ‘emir ve işâret eden; mareşal’ (Devellioğlu 2001; 755).

mânde

< *Far. mânde*: isim kökü. “*kalmış olan, gitmemiş olan*” (Devellioğlu 2001; 579).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sefere iştirak etmemiş, geri kalmış yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 405).

mandıracı

< *Rum. mandıra-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*mandırada çalışanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Mandıralarda hizmet edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 405).

mehterân-ı hayme

< *Ar. mehterân + hayme*: isim kökü + isim kökü. “*çadır yapanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Çadır ve çadır levazımı yapanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 445).

Mehter, ‘*mehterân*’ kelimesi, *mehter*’in çoğuludur. ‘yüksek rütbeli hizmetkâr; çadırlara bakan uşak; at uşağı; mızıkacı; kavas, Babiâlî çavuşu; rütbe, nişan müjdecisi, çaylak’ (Devellioğlu 2001; 603) anlamlarına gelmektedir.

hayme: anlamı ve kökeni için bk. **haymegâh**

mekkâreci başı

< *Ar. mekkâre-ci + Tü. baş-ı*: isim kökü-isimden isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*hayvanlar vasıtasıyla taşıt işini görenler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ordudaki nakil işlerinde kullanmak üzere bulundurulmuş at, katır, deve gibi hayvanlarla taşıt işlerini görenlerin başlarına verilen addır*” (Cilt II, s. 451).

mekkâre: anlamı ve kökeni için bk. **mekkâre**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

menzil emîni

< *Ar. menzil + emîn-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Osmanlı devletinde, yollarda ve konak yerlerinde askerin yiyeceğini sağlamakla yükümlü görevli” (TTS 2000; 101).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerin konak yerleriyle yolda yiyeceklerini temîn ve tedarikle vazifeli bulunan memur hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt II, s. 480).

menzil: anlamı ve kökeni için bk. **menzilhâne**

emîn: anlamı ve kökeni için bk. **alay emîni**

meş‘aleci

< *Ar. meş‘ale-ci*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “ortalığı aydınlatmak için çıra vb. yakmakla görevli kimse” (TS 1998; 1544).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Aydınlatma vazifesiyle mükellef olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 491).

meydan başı

< *Ar. meydan + Tü. baş-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “‘acemi ocağında, erlere verilen cezaların uygulanması işini yürütmekle görevli subayın sanı” (TTS 2000; 101).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘acemi ocağı zâbitlerinden birinin adıdır” (Cilt II, s. 526).

meydan: anlamı ve kökeni için bk. **meydana girmek**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

mızraklı

< *Ar. mızrak-lı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “mızrak taşıyan asker”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Mızrakla mücehhez olan asker hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt II, s. 532).

mir-i liva

< *Far. mir* + *Ar. liva*: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit rütbe”

“Askeri rütbelerden birinin adıdır. Miralay (Albay) terfi edince Mir-i Liva, Mir-i Liva terfi edince Ferîk olurdu. Miralaya kadar askeri erkâna “bey” denildiği halde Mir-i Liva ile ondan yukarıdaki rütbede bulunanlara “Paşa” denilirdi” (Cilt II, s. 545).

Mir, ‘âmir, baş; kumandan; bey; vâli’ (Devellioğlu 2001; 651).

liva: anlamı ve kökeni için bk. **liva**

mirilu

< *Tü. miri-lu*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “1. Gerektiğinde toplanan aylıklı asker. 2. Devletin gelir kaynakları.” (TTS 2000; 103).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Uzayan harplerde ve askerin kıfayeTSizliği zamanlarında aylıkla toplanan askerler hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt II, s. 545).

miyâne kâtipleri

< *Far. miyâne* + *Ar. kâtip-leri*: isim kökü + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “ortaların kâtipleri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ortaların kâtipleri hakkında kullanılan bir tâbirdi. Orta; yeniçeri teşkilatında tabur demektir” (Cilt II, s. 547).

miyâne: anlamı ve kökeni için bk. **çavuş-ı miyâne**

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

muallem

< *Ar. muallem*: isim kökü. “askerlik eğitimi almış”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Talim görmüş, askerlik talimlerini öğrenmiş manasına gelen bir tâbirdir. Vesikalarda ‘muallem asker’ suretinde geçer” (Cilt II, s. 550).

muallem eşkinici

< *Ar. muallem* + *Tü. eş-kin-ci*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-
isimden isim yapım eki. “*yeniçeri ocağının dışında kurulan düzenli ordu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İkinci Sultan Mahmut zamanında yeniçeriler arasından yetiştirilmek istenilen
bir kısım askerler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 550).

muallem: anlamı ve kökeni için bk. **muallem**

eşkinici: anlamı ve kökeni için bk. **eşkinici esâmesi**

muallim-i ta’limhâne

< *Ar. muallim* + *ta’limhâne*: isim kökü + birleşik isim. “*54. bölüğün
komutanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ağa bölüklerinden elli dördüncü bölüğün kumandanı hakkında kullanılan bir
tâbirdir*” (Cilt II, s. 551).

Muallim, ‘tâlim eden, öğretene, öğretmen, hoca’ (Devellioğlu 2001; 657-658).

Ta’limhâne, ‘askerin tâlime alışmasına mahsus yer, meydan’ (Devellioğlu
2001; 1030).

muhâfız

< *Ar. muhâfız*: isim kökü. “*koruyucu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muhafaza edici, koruyucu yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 560).

muhzır ağa

< *Ar. muhzır* + *Moğ. ağa*: isim kökü + isim kökü. “*Barış ve savaş
zamanlarında kendi bölüğü ile birlikte doğrudan doğruya sadrazama bağlı olan,
yeniçeri ocağının ileri gelen subaylarından biri*” (TTS 2000; 104).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının ağa bölüklerinden muayyen odası olmayan bölük
kumandanı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 572).

Muhzır, ‘Yeniçeri ocağında bir yere bağlı bulunmayan müstakil, -
bağımsız- bir kumandan’ (Devellioğlu 2001; 676).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

muînsiz

< *Ar. muîn-siz*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*annesine veya karısına bakacak kimsesi olmayanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Annesine, evli ise karısına bakacak kimsesi olmayanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 573).

Muîn, ‘iâne eden, yardımcı’ (Devellioğlu 2001; 676) anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla *muînsiz* ‘yardımcısı olmayan’ anlamına gelmiştir.

mukâbelecî

< *Ar. mukâbele-ci*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*mâliye memuru*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Mâliyede vâridat ve masârifat hesaplarını karşılaştıran askerlik işlerinde yoklama muamelelerini yapan memurun unvanıdır*” (Cilt II, s. 574).

mumcu

< *Far. mum-cu*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*Yeniçeri ocağında çavuşlardan sonra gelen, yeniçeriağasına bağlı oniki kişiden her biri*” (TTS 2000; 104).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağında çavuşlardan sonra gelen küçük zâbitlerin bir kısmı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 580).

mühimmat nâzırı

< *Ar. mühimmat + nâzır-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*silah ve cephâne işlerinin başındaki memur*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Asker ve harp için lazım olan silâh ve cephâne işlerinin başında bulunan memur hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 605).

Mühimmat, ‘lüzumlu şeyler; harb malzemesi’ (Devellioğlu 2001; 714).

nâzır: anlamı ve kökeni için bk. **bâhriye nâzırı**

mülâzım

< *Ar. mülâzım*: isim kökü. “*Osmanlı ordusunda teğmen aşamasına yükselmiş subay*” (TTS 2000; 105).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik teşkilatında yüzbaşından aşağı derecedeki zâbitlere verilen unvandı*” (Cilt II, s. 611).

mülâzım: anlamı ve kökeni için *bk. lağımçı mülâzımları*

mülâzım-ı evvel

< *Ar. mülâzım* + *evvel*: isim kökü + isim kökü. “*üsteğmen*” (Devellioğlu 2001; 719).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik teşkilatında yüzbaşından aşağı derecedeki zâbitin unvanı idi*” (Cilt II, s. 612).

mülâzım: anlamı ve kökeni için *bk. lağımçı mülâzımları*

evvel, ‘önce, ilk, birinci, ibtidâ, başlangıç’ (Devellioğlu 2001; 243).

mülâzım-ı sâni

< *Ar. mülâzım* + *sâni*: isim kökü + isim kökü. “*teğmen*” (Devellioğlu 2001; 719).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik teşkilatında zâbitliğin ilk derecesi yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 612).

mülâzım: anlamı ve kökeni için *bk. lağımçı mülâzımları*

sâni, ‘ikinci’ (Devellioğlu 2001; 920).

mürde yeri

< *Far. mürde* + *Tü. yer-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ölmüş yeniçerilerin boşalan yerleri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerden ölenlerin boşalan yerleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 621).

Mürde, ‘ölü, ölmüş’ (Devellioğlu 2001; 732).

yer: anlamı ve kökeni için *bk. kethüdâ yeri*

müsellem

< Ar. *müsellem*: isim kökü. “Osmanlı devletinin kuruluş döneminde, barış zamanı tarımla uğraşan, savaş zamanı sefere katılan; kapıkulu ocaklarının kurulmasından sonra da bir süre geri görevlerde eyalet askeri olarak kullanılan; buna karşılık kimi vergilerden bağışık tutulan bir sınıf atlı asker” (TTS 2000; 106).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Osmanlıların teşekkülü sıralarında ve Orhan Gâzi zamanında vergiden muafiyet sûretiyle askerlik hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 627).

müstahfız

< Os. *müstahfız*: isim kökü. “koruyan, koruyucu” (Devellioğlu 2001; 743).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeriliğin kaldırılmasından evvel kale, hisar ve memleket muhafazasında bulunanlar, kaldırıldıktan sonra da rediflikten sonraki askerlik hizmetiyle mükellef olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 630).

müşîr

< Ar. *müşîr*: isim kökü. “mareşal” (Devellioğlu 2001; 755).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerlik rütbelerinin en yükseğine verilen addır. Mülkiyeden vezirlik rütbesine muadildi” (Cilt II, s. 636).

müşîr: anlamı ve kökeni için bk. **mâbeyn müşîri**

müteferrika-i solakân

< Ar. *müteferrika* + Tü. *sol-ak-ân*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki “ocaktaki solak hizmetine bakanlar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağındaki solakların hizmetlerine bakanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 638).

“Müteferrika, ‘ufak tefek masraflar için ayrılan para; çeşitli işler gören; padişah, sadrazam ve vezirlerin emirlerini götüren kimse; emniyet teşkilatında, hırsız, dilenci, mecnun, esrarkeş ve benzeri gibi kimselerin ilgili makamlara sevk edilmek üzere barındırıldıkları kısım” (Devellioğlu 2001; 765).

solakân ‘solak çoğulu’

solak: anlamı ve kökeni için bk. **düzme solak**

nânhâr

< *Far. nân-hâr*: birleşik isim. “*Savasta ölen yeniçerilerin çocuklarına verilen ad.*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ölen yeniçerilerin çocukları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 654).

nedîm

< *Ar. nedîm*: isim kökü. “*İmparatorluk devrinde Yeniçeri ocağına yeni yazılan kimse*” (Devellioğlu 2001; 816).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağında müptedilere verilen addır*” (Cilt II, s. 667).

nöbetçi yeniçeriler

< *Ar. nevbet-çi + Tü. yeniçeri-ler*: isim kökü-isimden isim yapım eki + birleşik isim-çokluk eki. “*Nöbetleşe üçer yıl süre ile kale gözetçiliğine çıkan yeniçeri ortaları*” (TTS 2000; 108).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Gerek harp ve gerek sulh zamanlarında kalelerdeki muhâfız yeniçeriler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 705).

nöbetçi: anlamı ve kökeni için bk. **ağa nöbetçisi**

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

nüzûl emîni

< *Ar. nüzûl + emîn-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*sefere çıkan askerin önünden gidip konak yeri sağlamakla görevli subay*” (TTS 2000; 108).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sefere giden ordunun konacağı yerleri ve oralarda yiyecek ve içeceklerini hazırlayan memur hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 710).

Nüzûl, ‘aşağı inme; konağa inme, konaklama’ (Devellioğlu 2001; 849).

emîn: anlamı ve kökeni için bk. **alay emîni**

ocak ağası

< *Tü. ocak* + *Moğ. ağa-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“*Yeniçeri ocağının en yüksek subayı ve komutanı*” (TTS 2000; 163).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağası yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 711).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

ocak ağaları

< *Tü. ocak* + *Moğ. ağa-ları*: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki.

“*Yeniçeri ocağının ileri gelen subayları: yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kethüdâbey, zağarcıbaşı, samsoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, başçavuş, başdeveci, başyayabaşı, muhzırağa, kethüdâyeri, başbölükbaşı*” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Başta yeniçeri ağası olmak üzere ocağın ileri gelenleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

ocak başçavuşu

< *Tü. ocak* + *baş* + *çav-uş-u*: isim kökü + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki - teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ocağında, ağabölüklerinin yüksek subaylarından birinin sanı*” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının ayrılmış bulunduğu ağa bölüklerinin büyük zâbitlerinden birinin adıdır*” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

başçavuş: anlamı ve kökeni için *bk. başçavuş*

ocak bazirgânı

< *Tü. ocak* + *Far. bazergân-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“*Yeniçeri ocağının, para ve dışardaki alışveriş işleriyle uğraşan görevli*” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının mâli işleriyle uğraşanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

bazirgân, ‘tüccar; alışverişte çok kâr amacı güden kimse’ (TS 1998; 284).

ocak beytûlmalcisi

< *Tü. ocak* + *Ar. beyt-ül-mâl-ci-si*: isim kökü + birleşik isim-isimden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “Ölen yeniçerilerden kalan para ve mal ile uğraşan görevli” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı mensuplarından ölenlerin bıraktıkları para ve tereke işleriyle meşgul olan memurun unvanı idi” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

beytûlmal: anlamı ve kökeni için *bk. kâtib-i beyt-ül-mâl*

ocak bölük başları

< *Tü. ocak* + *böl-ük* + *baş-ı-ları*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “bölüklerin başındaki subaylar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağında bölük adı verilen teşkilatın başındaki zâbitler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

ocak erkânı

< *Tü. ocak* + *Ar. erkân-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri ocağının ileri gelen subayları: yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kethüdâbey, zağarcıbaşı, samsoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, başçavuş, başdeveci, başyayabaşı, muhızırağa, kethüdâyeri, başbölükbaşı” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Başta yeniçeri ağası olmak üzere ocağın ileri gelenleri yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

erkân: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

ocak hasekisi

< *Tü. ocak* + *Ar. hasekisi*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki.

“yeniçeri ortalarından birinin subayı” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının ayrılmış bulunduğu ortalarından birinin zâbitine verilen addır” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

haseki: anlamı ve kökeni için *bk. başhaseki*

ocak ihtiyarları

< *Tü. ocak* + *Ar. ihtiyar-ları*: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki.

“Yeniçeri ocağının, bunalım zamanlarında toplantılara da çağrılarak oylarına başvurulan ileri gelenleri” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının ileri gelenleri hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

ihtiyar, ‘yaşlı, kocamış olan, pir (kimse), genç karşıtı’ (TS 1998; 1055).

ocak imâmı

< *Tü. ocak* + *Ar. imâm-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“Yeniçeri odalarının bulunduğu yerdeki orta cami imâmlarına verilen ad” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının imâmı hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

imâm: anlamı ve kökeni için *bk. alay imâmı*

ocak kapı kethüdâsı

< Tü. *ocak* + *kapı* + *Far. kethüdâ-sı*: isim kökü + isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “görevi, ocağın hükümet dairelerindeki işlerini yürütmek olan yeniçeri subayı” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı zâbitlerinden birinin unvanıdır” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

kapı: anlamı ve kökeni için *bk. kapı olmak*

kethüdâ: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanı kethüdâsı*

ocak kâtibi

< Tü. *ocak* + *Ar. kâtib-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “yeniçerilerin ulûfe ve künye defterlerini tutan büronun başkanı” (TTS 2000; 164).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının kâtibi yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

kâtip: anlamı ve kökeni için *bk. alay kâtibi*

ocaklı

< Tü. *ocak-lı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “Yeniçeri ocağında sürekli görev yapan ücretli yaya askeri” (TTS 2000; 110).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı mensubu yerinde kullanılan bir tâbirdir.” (Cilt II, s. 712)

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

ocak muhızırî ağa

< Tü. *ocak* + *Ar. muhızır-ı* + *Moğ. ağa*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü. “yeniçeri subaylarından”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının zâbitlerinden birinin unvanıdır” (Cilt II, s. 713).

“Ocak muhızırının başlıca görevi Babıali ile ocak arasında irtibatı sağlamaktır” (Osmanlı Devleti Tarihi I 1999; 342).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

muhızır ağa: anlamı ve kökeni için *bk. muhızır ağa*

odabaşı

< Tü. oda + baş-ı: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“ağabölüklerinde ve yaya ortalarında, yayabaşı ve bölükbaşından sonra gelen, görevi alaylarda selam törenlerini düzenlemek ve yönetmek olan subay” (TTS 2000; 110).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı zâbitlerinden birinin adıdır” (Cilt II, s. 716).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

odabaşı: anlamı ve kökeni için bk. **baş odabaşı**

oda kethüdâsı

< Tü. oda + Far. kethüdâ-sı: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“Yaya ortalarında yayabaşından sonra gelen, görevi yeniçeri ağalarının bakım ve temizliğiyle ilgilenmek, kul oğlanlarını korumak, suç işleyenleri cezalandırmak olan görevli” (TTS 2000; 110).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının cemâat ortalarında yayabaşından sonra gelen en kıdemli zâbit hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 716).

oda: anlamı ve kökeni için. bk. **baş odabaşı**

kethüdâ: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi oğlanı kethüdâsı

odalı yeniçeriler

< Tü. oda-lı + yeniçeri-ler: isim kökü-isimden isim yapım eki + birleşik isim-çokluk eki. “kalelerde gözetçilik eden kapıkulu yeniçerileri” (TTS 2000; 110).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kalelerde muhâfızlık eden kapıkulu yeniçerileri hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 717).

oda: anlamı ve kökeni için. bk. **baş odabaşı**

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

odaşık

< Tü. oda-şık: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*aynı odada kalanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sarayla yeniçeri ocağı kışlalarında aynı oda ve koğuştta oturup yatanların birbirleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 717).

oda: anlamı ve kökeni için. bk. **baş odabaşı**

orducu

< Tü. ordu-cu: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*Savaş alanına gitmek üzere yola çıkan Osmanlı ordusunun her türlü gereksinmelerini sağlamak üzere birlikte giden zanaatçılar ve esnafa topluca verilen ad*” (TTS 2000; 111).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri teşkilatı sırasında ordu ile sefere giden sanat sahipleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 728).

Ordu, “=ET. *ordu~ortu* ‘saray, orda, karargâh’ (EUTS, 142); *orta=orda~ortu* (s. 143)~*otra* (s. 144) ~ OT. (DLT) *ordu* ‘hakanın oturduğu yer’ < *or*; kale; ana meydan” (Gülensoy 2007; 26). –*cu* yapım ekini alan kelime terim anlam kazanmıştır.

orducubaşı

< Tü. *ordu-cu* + *baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*orducuların buyurucusu*” (TTS 2000; 111).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri teşkilatı sırasında orduyla sefere giden sanat sahiplerini tedarik edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 728).

orducu: anlamı ve kökeni için bk. **orducu**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

orducu esnafı

< Tü. *ordu-cu* + Ar. *esnaf-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Savaş alanına gitmek üzere yola çıkan Osmanlı ordusunun her türlü gereksinmelerini sağlamak üzere birlikte giden zanaatçılar ve esnafa topluca verilen ad*” (TTS 2000; 111).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri teşkilatı sırasında orduyla sefere giden sanat sahipleri hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 728).

orducu: anlamı ve kökeni için bk. **orducu**

esnaf, “sınıflar; bölüm, kesim, topluluğun çoğulu; Türkçede, değişik anlamda tekil olarak kullanılır” (Eyüboğlu 1988; 113).

ordu kadısı

< *Tü. ordu* + *Ar. kadı-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “seferdeki ordunun yargıcı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Seferde bulunan orduda çıkacak hukuki ve şeri meselelerin halli için ulemada bulundurulmuş memurun unvanı idi” (Cilt II, s. 729).

ordu: anlamı ve kökeni için bk. **ordu tepesi**

kadı, “Tanzimata kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanûn arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları” (TS 1998; 1148).

ordu şeyhi

< *Tü. ordu* + *Ar. şeyh-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “cihâda teşvik ve gâlibiyet için dua eden din adamları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerleri gaza ve cihâda teşvik ve ordunun muzafferiyetine dua için bulundurulmuş hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 729).

ordu: anlamı ve kökeni için bk. **ordu tepesi**

şeyh, ‘yaşlı adam, ihtiyar; bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse; kabile ve aşiret reisi’ (Devellioğlu 2001; 995).

ordu-yu hümayun ağası

< *Tü. ordu* + *Far. hümayun* + *Moğ. ağa-sı*: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “orducuların buyurucusu” (TTS 2000; 112).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muharebe zamanında ordunun iâşe ve ibatesiyle sevkine mutaallik işlerle meşgul olmak üzere seçilen memur hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 729).

ordu: anlamı ve kökeni için bk. **ordu tepesi**

hümâyûn, ‘mubârek, kutlu; pâdişaha ait’ (Devellioğlu 2001; 390).

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

orta çavuş

< *Tü. orta* + *çav-uş*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*Kola çıkan sadrazamın, sarayına dönene kadar yanında bulundurduğu görevli*” (TTS 2000; 112).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı zâbitlerinden birinin adıdır*” (Cilt II, s. 731).

orta anlamı ve kökeni için. *bk. ortalamak*

çavuş: anlamı ve kökeni için *bk. alay çavuşu*

ortak

< *Tü. ortak*: isim kökü. “*yeniçeri ocağından emekli olan kimse*” (TTS 2000; 112).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı mütekitleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 731).

Or kelimesinin ‘merkezi yer’ anlamına geldiğini daha önce söylemiştik. Kelime *+tu* yapım ekini alarak ‘orta’, *+k* yapım ekini alarak ‘ortak’ anlamını kazanmış ve kelime *ortak* şeklinde kalıplaşmıştır (TSD 2006; 415-417).

Osmanlı

Özel İsim “1. I. Osman'ın Anadolu'da kurup sonradan Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları üzerine yayılarak büyük bir imparatorluk haline gelen Türk devletinin adı. 2. Osmanlı devleti uyruğu. 3. Vezir dairelerinde hizmet gören ağalara verilen ad” (TTS 2000; 113).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden vezir dâirelerinde hizmette bulunanlara verilen addır*” (Cilt II, s. 738).

otçubaşı

< *And. ağız. ot-çu* + *baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Barut yapımı ile uğraşan ve cebeci ocağına bağlı olan barutçuların buyurucusu*” (TTS 2000; 25).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Barutun Osmanlı ordusunda kullanılmasına başlandığı sıralarda barut yapma işinin başında bulunan memur hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 742).

ot, ‘barut’ (Gülensoy 2007; 32).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

otuz ikinin avcı ustası

< *Tü. otuz* + *iki-nin* + *av-cı* + *Far. usta-sı*: isim kökü + isim kökü-ilgi eki + isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocaktaki düşük rütbeli askerlerden*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının küçük zâbitlerinden birinin unvanıdır*” (Cilt II, s. 743).

Otuz kelimesi ET’de *otuz*, OT’de *otuz* şeklinde (DLT) geçmektedir, Çağataycada *oltuz* şekli de bulunmaktadır (Gülensoy 2007; 638).

İki kelimesi İKPÖ’de *ekki*, EUTS’te *eki* olarak geçmektedir. Kelime ünlü değişimi sonucu *iki* şeklinde kalıplaşmıştır (TSD 2006; 192-248).

avcı: anlamı ve kökeni için bk. **avcıbaşı**

usta: anlamı ve kökeni için bk. **usta**

Ö

Herhangi bir askerî terim yok.

pencik oğlanı

< *Far. pencyek* + *Tü. oğlan-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Osmanlılarda, savaş tutsaklarından askerlik görevi için beşte bir oranında ayrılan Hristiyan gençlerden herbiri*” (TTS 2000; 119).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harplerle akınlarda alınan esirlerden askerlik hizmetinde kullanılmak üzere beşte bir olarak alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 768).

Pencik kelimesi Arapçada ‘beş ve bir’ anlamlarına gelen *penc ü yek* kelimelerinden türemiştir (Devellioğlu 2001; 858).

Pencik, ‘gümrük idâresince belirli bir vergi karşılığında köle sahibine verilen sahiplik hakkını gösteren senet; satılmak üzere pazara çıkarılan bir esirin boynuna takılan künye’ (Devellioğlu 2001; 857).

oğlan: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi **oğlanlar**

penc ü yekçi

< *Far. penc* + *ü* + *yek-çi*: isim kökü + edat + isim kökü-isimden isim yapım eki. “*esirlerin beşte biri ya da bir çeşit memur*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Pencik kanûnu hükümlerine göre esirlerin beşte birini yahut pencik resmini alan memur hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 769).

penc, ‘beş’ (Devellioğlu 2001; 857).

ü, (edat) ‘ve’ (Devellioğlu 2001; 1125).

yek, ‘bir, tek’ (Devellioğlu 2001; 1158).

perâkende

< *Far. perâkende*: isim kökü. “*dağınık, darmadağın, dağıtma; azar azar*” (Devellioğlu 2001; 858).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hastalık veya diğer sebeplerle kıt’alarından geri kalmış olan askerler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 771).

Bize göre burada kelimenin ‘*dağınık, darmadağın*’ anlamları bu terimin oluşmasında etkili olmuştur.

perde çavuşu

< *Far. perde* + *Tü. çav-uş*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*Osmanlılarda vali ve komutanların resmî dâirelerinin kapısında bekleyen çavuş*” (TTS 2000; 119).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kumandanlarla valilerin resmi dâirelerindeki kapılarının yanında duran ve görüşmek isteyenlere vasıta olan asker ve jandarmalara verilen addır*” (Cilt II, s. 771).

Perde, ‘kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü; iki yeri birbirinden ayıran şey, gergi’ (Devellioğlu 2001; 858).

Burada ‘*perde’nin* gerçek anlamındaki ‘iki yeri birbirinden ayıran şey’ ifâdesinin, *perde çavuşu* terimindeki ‘kumandanlar ve vâlilerle görüşmek isteyenlere vasıta olma’ durumuyla ilgili bir anlama gelecek şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz.

çavuş: anlamı ve kökeni için bk. **alay çavuşu**

pusatlu

< Tü. *pusat-lu*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “zırh giymiş”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Zırhlı, silâhlı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 782).

pusat: anlamı ve kökeni için bk. **pusat**

rehîne

< Ar. *rehîne* “rehin edilmiş; bir şeye garanti olarak tutulmuş” (Devellioğlu 2001; 884).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Bir ordunun zapt ettiği yerler halkının üzerlerine aldıkları taahhütleri iyice yapmaları, hususiyle intikam hareketlerine teşebbüs etmemeleri için içlerinden temînat olarak alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 24).

ricâl-i askeriyye

< Ar. *ricâl* + *askeriyye*: isim kökü + isim kökü. “yüksek rütbeli subaylar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yüksek rütbeli zâbitler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 37).

Ricâl, ‘erkekler; yayan, yaya olanlar; belli mevki sahibi kimseler’ (Devellioğlu 2001; 892).

askeriyye: anlamı ve kökeni için bk. **nakliyât-ı askeriyye**

ricâl-i dûdmân-ı Bektâşiyân

< Ar. *ricâl* + Far. *dûdmân* + *Bektâşiyân*: isim kökü + isim kökü + özel isim. “ocağın yüksek rütbeli subayları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının büyük zâbitleri yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 37).

ricâl: anlamı ve kökeni için bk. **ricâl-i askeriyye**

dûdmân, ‘soy sop; kabile, ocak’ (Devellioğlu 2001; 191).

bektâşiyân, ‘Bektâşiler; yeniçeriler’ (Devellioğlu 2001; 81).

Rumeli ağası

< *Rumeli* + *Moğ. ağa-sı*: özel isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“*Türk dilini, gelenek ve göreneklerini öğrenmeleri için Rumeli köylerindeki Türk aileleri yanına verilen ‘acemiocağı adayı devşirmelerin dağıtım ve koruma işleriyle görevlendirilenlerin başı olan yeniçeri subayının sanı*” (TTS 2000; 123).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı zâbitlerinden “devşirme” vazifesiyle mükellef tutulanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 56).

Rumeli ‘Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa’daki ülkelerine topluca verilen ad’ (TTS 2000; 123).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

sâhil muhâfızları

< *Ar. sâhil* + *muhâfız-ları*: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki.
“*sahil güvenliğinden sorumlu memurlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sâhillerde asayiş ve emniyetin temîni ve kaçakçılığın men’i için istihdam olunan efratla gümrük memurları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 93).

Sâhil, ‘deniz, nehir, göl kenarı, yalı, kıyı’ (Devellioğlu 2001; 912).

muhâfız: anlamı ve kökeni için bk. **muhâfız**

saka

< *Ar. saka*: isim kökü. “1. *Evlere, çeşmeden su taşımaya iş edinmiş olan kimse.*
2. *Kırsal bölgelerde sulama işlerini düzenleyen ve denetleyen kimse*” (TS 1998; 1889).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının su ihtiyacını temîn edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 96).

sakallı

< *Tü. sakal-lı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*Savaş tutsaklarının yaşları geçkin olanları*” (TTS 2000; 126).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Muharebede alınan esirlerden yaşlılar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 97).

‘yaşı geçkin savaş tutsağı’ (TS 1998; 1890).

Sakal, “=OT. *sakal* (DLT) < *sakal*; yetişkin erkeklerde yanak ve çenede çıkan kılların tümü” (Gülensoy 2007; 114).

salma çûhadârı

< *Tü. sal-ma* + *Far. çûhadâr-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Kendini tanıtmamak için giysi değiştirip gezerek suçluları kovuşturmak ve kamu düzenini korumakla görevli yeniçeri subayının sanı*” (TTS 2000; 126).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden gece gündüz muhtelif kıyafetlerle tebdil gezen ve suçluları takip etmekle inzibati vazifeler de gören zâbita âmiri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 105).

Salma, ‘Osmanlı Devleti’nde kol gezen kolluk eri’ (TS 1998; 1898).

çûhadâr: anlamı ve kökeni için bk. **çûhadâr-ı bâb-ı ocak**

samsoncubaşı

< *Yun. samson-cu* + *Tü. baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Samsuncu ortası komutanına verilen ad*” (TTS 2000; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan yetmiş birinci ortanın başına verilen addır*” (Cilt III, s. 112).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

sanâdîd-i Bektâşiyân

< *Ar. sanâdîd + bektâşiyân*: isim kökü + özel isim. “yeniçeri ağaları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ocak ağaları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 113).

Sanâdîd, ‘başkanlar; ileri gelenler’ (Devellioğlu 2001; 919).

bektâşiyân: anlamı ve kökeni için *bk. ricâl-i dudman-ı bektâşiyân*

sancakdâr

< *Tü. sancâk-dâr* : birleşik sıfat. “*sancak taşıyan*” (Devellioğlu 2001; 919).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sancak taşıyan yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 122).

sansoncubaşı

< *Yun. sanson-cu + Tü. baş-t*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Sansoncu ortası komutanına verilen ad*” (TTS 2000; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan yetmiş birinci ortanın kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 124).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

saplama

< *Tü. sap-la-ma*: isim kökü-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “*Hakları olmadığı halde bir yolunu bularak devşirme çocukları arasında yeniçeri ocağına sokulan kimse*” (TTS 2000; 128).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*‘acemi ocağına efrat lazım olduğu zamanlarda Anadolu ve Rumeli’deki Müslüman çiftçilere verilmiş olan devşirmelerin İstanbul’a getirilmesi sırasında devşirme olmadıkları halde ocağa girmek maksadıyla hariçten karışanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 125).

Sap kelimesi ‘yön değiştirmek; önceden belirlenmiş düşünüş, amaç veya davranıştan ayrılmak’ anlamlarına gelmektedir (Gülensoy 2007; 732). Bu tanım doğrultusunda *saplama*’nın ‘önceden belirlenmiş kriterlere uymayanlar, kendi gerçeklerinin yönünü değiştirip doğru yoldan sapanlar’ şeklinde düşünebiliriz.

sarıca

< *Tü. sarı-ca*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “1. XVII. yüzyıldan sonra eyalet valilerinin, kendi bölgelerinden toplanan derme çatma kimselerden kurdukları 40-50 şer kişilik vurucu ve çapulcu süvâri birliklerine verilen ad. 2. Genel olarak dikkafalı, başıbozuk asker” (TTS 2000; 128).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Anadolu’da türeyen itaatSiz askerler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 128).

Sarı kelimesinin =ET., OT. *sarıg*’dan geldiği kesindir (Gülensoy 2007; 735). Kelime, önce ünsüz düşmesi sonucu *sarı* olmuş ardından da –ca yapım ekini alarak kalıplaşmıştır.

saykal başı

< *Ar. saykal* + *Moğ. baş-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçerilerde silahların temizliğiyle uğraşanların başı” (TTS 2000; 129).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri teşkilatında tüfek, kılıç, piştov gibi harp aletlerini temizleme işiyle meşgul olanların başında bulunana verilen addır” (Cilt III, s. 134).

Saykal, ‘cilâci; cilâ âleti’ (Devellioğlu 2001; 923).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

sebilci

< *Ar. sebil-ci*: isim kökü-isimden isim yapım eki “1. Sokaklarda dolaşarak sebil dağıtan kimse. 2. Sebilde su dağıtmakla görevli kimse” (TS 1998; 1927).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Eski isimlerin ve âdetlerin ortadan kaldırılmasına ve mümkün olan yenilikler yapılmasına teşebbüs olunduğu İkinci Mahmut devrinde ve yeniçeri ocağının ilgası arifesinde yeniçeri ocağındaki “saka” unvanı “sebilci”ye çevrilmiştir” (Cilt III, s. 135).

seferber

< Ar. Far. *sefer-ber*: birleşik isim. “*savaşa gönderilmiş veya gönderilmek üzere bulunan asker; savaşa hazırlanmış devlet*” (Devellioğlu 2001; 928).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sefere sebep olan; seferî hâle giren anlamında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 140).

sefer voynukları

< Ar. *sefer* + Bul. *voynuk*: isim kökü + isim kökü. “*sefere katılan Voynuklar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Voynuklardan sefere iştirak edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 142).

sefer: anlamı ve kökeni için. bk. **sefere eşmek**

voynuk, “*Seferde ordunun ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına bakmak ve sair zamanlarda has ahır ve çayır hizmetinde kullanılmak üzere gayr-ı Müslimlerden ve bilhassa Bulgarlardan tertîb olunan bir sınıf hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Pakalın 2004; Cilt III, s. 595).

seğirdim

< Tü. *sek-irt-im*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki. “*Yeniçeri mutfakları için kesilen etleri taşıyan hayvanların ön ve arkalarında yürüyen yeniçeri*” (TTS 2000; 130).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı mensupları için kesilen etlerin nakli sırasında bu vazife ile mükellef olanların etleri sekerek naklettiklerinden dolayı bu tâbir kullanılırdı*” (Cilt III, s. 142).

“< *sekre-* / *sekrit-* < *sek-re-* / *seğirdim* (hlk.) → *seğirt-* ‘çabuk adımlarla veya sıçrayarak yakın bir yere doğru yürümek’ =OT. *segirt-* ~ *sekirt-* ~, *sekre-* ~ *sekri* ‘seğirtmek, koşturmak’ (DLT: *segriş-*)” (Gülensoy 2007; 144).

seğirdim aşçıları

< *Tü. sek-irt-im* + *aş-çı-ları*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*ocaktaki bazı aşçılara verilen ad*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı aşçılarının bir kısmı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 142).

seğirdim anlamı ve kökeni için *bk. seğirdim*

aşçı: anlamı ve kökeni için *bk. aşçıbaşı*

seğirdim ustaları

< *Tü. sek-irt-im* + *Far. usta-ları*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki- fiilden isim yapım eki + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*Seğirdim askerinin başında bulunan subay*” (TTS 2000; 130).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri efrâdı için pişirilen etleri mezbahadan alıp matbaha getirmek vazifesiyle mükellef olanların başlarında bulunanlara verilen addır*” (Cilt III, s. 144).

seğirdim anlamı ve kökeni için *bk. seğirdim*

usta: anlamı ve kökeni için *bk. usta*

sekbânbaşı

< *Far. segbân* + *Tü. baş-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Sekbanların komutanı olup, derecesi yeniçeriağasından sonra gelen subayın sanı*” (TTS 2000; 130).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının büyük zâbitlerinden birine verilen addır*” (Cilt III, s. 147).

“*Sekbânbaşı, başlangıçta av maksadıyla teşkil edilen sekbân bölüklerinin kumandanydı. Bu bölüklerin II. Mehmed zamanında Yeniçeri Ocağı'na ilhakından sonra ocağın ikinci dereceli zâbiti olmuştur. Terfi ederse genellikle yeniçeri ağası, dış hizmette ise sancak beyi veya müteferrika olurdu. Mutat maaşından başka dirlik de tasarruf ederdi. Yeniçeri ağasına sekbânbaşı vekalet ederdi. XVII. yüzyıldan itibaren önemini kaybeden sekbânbaşılığın yerini kul kethüdâlığı almıştır*” (Osmanlı Devleti Tarihi I 1999; 341).

Sekbân, 'seymen, Yeniçeri ocağına bağlı bir sınıf asker; Osmanlı saraylarında av köpeklerine bakan kimse' (Devellioğlu 2001; 929).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

sekbân bölük başısı

< *Far. segbân + Tü. böl-ük + baş-ı-sı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki-belirtme durumu eki. “*sekbanların komutanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki sekbân bölüklerinin kumandanlarına verilen addır*” (Cilt III, s. 149).

sekbân: anlamı ve kökeni için *bk. sekbânbaşı*

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

sekbânlar çavuşu

< *Far. segbân-lar + Tü. çav-uş-u*: isim kökü-çokluk eki + fiil kökü-fiilden isim yapım eki - teklik 3. şahıs iyelik eki. “*sekban askerlerinden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki sekbânlar ortalarının zâbitlerinden birinin adıdır*” (Cilt III, s. 149).

sekbân: anlamı ve kökeni için *bk. sekbânbaşı*

çavuş: anlamı ve kökeni için *bk. alay çavuşu*

sekbânlar kâtibi

< *Far. segbân-lar + Ar. kâtib-i*: isim kökü-çokluk eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Sekban ortalarından 18. bölüğün komutanı*” (TTS 2000; 130).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki sekbân ortalarının zâbitlerinden birinin adıdır. Sekbânlar kâtibi sekbân kâtibi bölüğü adı verilen bölüğün kumandanı idi*” (Cilt III, s. 149).

sekbân: anlamı ve kökeni için *bk. sekbânbaşı*

kâtip: anlamı ve kökeni için *bk. alay kâtibi*

seksoncu başı

< Yun. *seksan-cu* + Tü. *baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Seksoncu ortası komutanına verilen ad*” (TTS 2000; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı ortalarından yetmiş birinci ortanın kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 150).

seksan: anlamı için bk. **seksan**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaş**

serâser kuşaklılar

< Far. *zf. ser-a-ser* + Tü. *kuşak-lı-lar*: isim kökü-yönelme durumu eki-isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki. “*ocak ağasına hizmet edenlerin bir kısmı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağasına hizmet eden ocaklıların bir kısmı hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bellerine ‘serâser’ adı verilen kumaştan kuşak sardıkları için bu ad verilmişti*” (Cilt III, s. 176).

Serâser, ‘baştan başa, büsbütün; altın veya gümüş telle dokunmuş bir çeşit kıymetli kumaş’ (Devellioğlu 2001; 939).

Kuşak kelimesinin *DLT*’de geçen ve ‘bağlamak’ anlamına gelen *kumak*’tan geldiği açıktır. Kelime daha sonra *-r* yapım ekini alarak ‘kuşak, bağ’, *-şa* yapım ekini alarak ‘kuşanmak, kuşağı bağlamak; sarmak, çevirmek’; *-k* yapım ekini alarak da ‘kuşak’ anlamını kazanmıştır. Kelime, son olarak *-r* ünsüzünün düşmesinin ardından bugünkü şeklini almıştır (TSD 2006; 368-373-377).

serasker

< Far. *Ar. ser-asker*: birleşik isim. “*Sadrazamlık göreviyle yükümlü olmayan ve Osmanlı ordusunun komutanlığını yapan vezire verilen san. 2. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu komutanı*” (TTS 2000; 131).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden Mili Müdafaa Vekili (Savunma Bakanı) yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 176).

ser: anlamı ve kökeni için bk. **seraskerlik berati**

asker: anlamı ve kökeni için *bk. askerî rûznâmçe*

serçeşme

< *Far. ser-çeşme*: birleşik isim. “çeşme başı, pınar, su başı; Tanzimat’tan önce, yardımcı askerlerin maaş ve sâire gibi işlerine bakan kimse” (Devellioğlu 2001; 940).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Sergerde, zâbıta memuru yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 177).

serdâr

< *Far. ser-dâr*: birleşik isim. “Eyaletlerdeki yeniçerilerin, yeniçeriağasınca atanan en yüksek komutanı” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Harp halinde bulunan ordunun kumandanına verilen unvandır” (Cilt III, s. 178).

serdâr-ı ekrem

< *Far. ser-dâr* + *Ar. ekrem*: birleşik isim + isim kökü. “Padişahların katılmadığı savaşlarda başkomutanlık yapan sadrazamlara verilen san” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ordu başkumandanı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 179).

serdâr: anlamı ve kökeni için *bk. serdâr*

Ekrem, ‘daha (en, pek) kerim; çok şeref sahibi, pek cömert, çok eli açık’ (Devellioğlu 2001; 212).

serdârlar

< *Far. serdâr-lar*: birleşik isim-çokluk eki. “ocak ağasının küçük yerleşim birimlerine atadığı komutan”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ağası tarafından kaza gibi küçük yerlere tâyin olunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 181).

serdâr: anlamı ve kökeni için *bk. serdâr*

serdengeçti

< *Far. Tü. serdengeçti*: birleşik isim. *savaşta düşman arasına dalmak için gönüllü yazılan asker*” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Akıncılardan düşman ordusu içine dalmak veya muhasara altına alınan bir kaleye girmek için fedai yazılanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 181).

Ayrıntılı anlam için *bk. dalkılıç*

serdengeçti ağası

< *Far. Tü. serdengeçti* + *Moğ. ağa-sı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Savaşta giriştiği tehlikeli işten sağlam dönen serdengeçtiye verilen san*” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Düşman ordusu içine dalmak veya muhasara altına alınan bir kaleye girmek için fedai yazılıp üzerine aldığı işi başararak ölümün gerdiği kanadın altında kurtulup geri dönenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 182).

serdengeçti: anlamı ve kökeni için *bk. serdengeçti*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

serhad kulu

< *Far. Ar. ser-had* + *Tü. kul-u*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Önemli kalelerde (Mısır, Bağdat, Musul, Diyarbakır, Kars, Erzurum, Budin, Temeşvar gibi) yeniçeri yerine kullanılan gönüllü kale askeri*” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hudutlardaki kalelerde ve hudutlara yakın yerlerde vazife gören askeri kuvvetlere verilen addır*” (Cilt III, s. 185).

Serhad, ‘serhat, hudut, sınır’ (Devellioğlu 2001; 942).

kul: anlamı ne kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

serhadlu

< *Far. Ar. ser-had-lu*: birleşik isim-isimden isim yapım eki. “*Büyük devlet adamlarının yolculukta kullandıkları bir tür giysi*” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hudut boylarını bekleyen, hudutlardaki kalelerde vazife gören askerler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 186).

serhad: anlamı ve kökeni için bk. **serhad kulu**

ser muallim-i ta’limhâne

< *Far. ser + Ar. muallim + ta’limhâne*: isim kökü + isim kökü + birleşik isim. “*ocaktaki komutanlardan biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı ağa bölüklerinden elli dördüncü bölüğün kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 187).

ser: anlamı ve kökeni için bk. **seraskerlik berati**

muallim-i ta’limhâne: anlamı ve kökeni için bk. **muallim-i ta’limhâne**

ser piyâdegân

< *Far. ser + piyâde-gân*: isim kökü + isim kökü-çokluk eki. “*Yeniçeri ocağının yaya ortalari komutanlarına verilen san*” (TTS 2000; 162).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Cemâat ortası ‘yayabaşısı’ yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 188).

ser: anlamı ve kökeni için bk. **seraskerlik berati**

piyâdegân, ‘yaya giden, yaya’ (Eyüboğlu 1988; 266).

+ *gân* ‘sonu *e* ile nihayet bulan Farsça kelimeleri cemi yapar’ (Devellioğlu 2001; 277).

ser şikâri

< *Far. ser + şikâri*: isim kökü + isim kökü. “*ocaktaki komutanlardan biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sekbân bölüklerinden otuz üçüncü bölük kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 191).

ser: anlamı ve kökeni için bk. **seraskerlik berati**

şikâri, ‘padişahın av hizmetçisi’ (Devellioğlu 2001; 998).

ser turnaî

< *Far. ser + turna-î*: isim kökü + isim kökü- isimden isim yapım eki (-cı, ci eki). “*Turnacılar ortası komutanına verilen san*” (TTS 2000; 152).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının altmış sekizinci ortasının kumandanına verilen addır. Turnacıbaşı demektir*” (Cilt III, s. 192).

ser: anlamı ve kökeni için bk. **seraskerlik beratı**

turnaî, ‘*Yeniçeri Ocağında padişahla ava giden, av köpeklerine ve tazılara bakan, turna taşıyan bir sınıf asker*’ (TS 1998; 2254).

ser zağarî

< *Far. ser + Tü. zağar-î*: isim kökü + isim kökü- isimden isim yapım eki (-cı, ci eki). “*ocaktaki komutanlardan biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri cemâat ortalarından altmış dördüncü ortanın kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 196).

ser: anlamı ve kökeni için bk. **seraskerlik beratı**

zağarî, ‘*Osmanlı Devleti'nde padişahın av köpeklerine bakan görevli*’ (TS 1998; 2494) .

silâhendâz

< *Ar. Far. silâh-endâz*: birleşik sıfat. “*icabında karaya çıkarılan tüfekli deniz eri*” (Devellioğlu 2001; 953).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tüfekli piyâde neferi, harp gemilerinde gemicilik ile mükellef olmayıp silâh taşıyan bâhriye askerleri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 225).

silâh: anlamı ve kökeni için bk. **silâhhâne**

-endâz, ‘atıcı’ (Devellioğlu 2001; 222).

silâhşor

< *Ar. Far. silâh-şôr*: birleşik isim. “*silâhlı adam, silâh eri, savaşçı*” (Devellioğlu 2001; 953).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı zâbitlerinin bit takımı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 226).

silâh: anlamı ve kökeni için *bk. silâhhâne*

simitçi

< *Tü. sim-it-çi*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki. “*fırın sanatkârlığının ilk safhası*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sekbânlar fırınında çalışanların, ‘sanatkârların’ ilk kademesindekilere verilen addır*” (Cilt III, s. 227).

Kelimenin *simmek* (eritme, ezme) kökünden geldiği açıktır (*EUTS*, 205: *simlâ-‘eritmek, ezmek’*). Ardından *-it* yapım eki alan kelime (halka biçiminde, genellikle üzerine susam konmuş çörek) günümüzdeki anlamını kazanmıştır (Gülensoy 2007; 179).

sipâh ağası

< *Far. sipâh + Moğ. ağa-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kapıkulu süvâriyelerinin I. bölüğünün ağasına verilen san*” (*TTS* 2000; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının altı bölük olan süvâri teşekkülünün birinci bölüğü kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 230).

sipâh, ‘asker; ordu’ (Devellioğlu 2001; 955).

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

sipâhî

< *Far. sipâhî*: isim kökü. “*Timar ve zeamet sahipleri ile bunların savaş zamanında orduya katmak zorunda oldukları atlı askerlerden oluşan örgüt*” (TTS 2000; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Osmanlı askerlik teşkilatında “timar” namıyla öşür ve rüsumunu aldıkları araziye mukabil harp zamanlarında kendi hayvanları ve kanûnen götürmeye mecbur oldukları cebeluları ile birlikte sefere iştirak eden bir sınıf süvâri askerine verilen addır*” (Cilt III, s. 230).

sipâhî: anlamı ve kökeni için bk. **ferzend-i sipâhî**

sipâhsâlâr

< *Far. b.i. sipâh-sâlâr* “*askerlerin en büyüğü*” (Devellioğlu 2001; 955).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Serasker, askerin en büyük âmiri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 235).

sipâh: anlamı ve kökeni için bk. **sipâh ağası**

sâlâr, ‘baş, kumandan, başbuğ, en büyük âmir’ (Devellioğlu 2001; 916).

sofalılar

< *Ar. sofa-lı-lar*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki. “*Aslında yeniçeri değilken bir yolunu bulup adlarını kütüğe geçirerek ocağa sokulan ve ulûfe almak hakkını kazanan yeniçeriler.*” (TTS 2000; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tashih-i Bedergâh sûretiyle yeniçeri ocağına yazılanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 244).

sofa: anlamı ve kökeni için bk. **sofaları bir tertîb**

solakbaşı

< *Tü. sol-ak + baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir solak ortasının komutanı*” (TTS 2000; 135).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan altmış, altmış bir, altmış iki ve altmış üçüncü ortaların kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 256).

solak: anlamı ve kökeni için *bk. düzme solak*

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

sol kolağası

< *Tü. sol + kol + Moğ. ağa-sı*: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Aşamasi kolağası ile sağ kolağası arasında olan subay*” (TTS 2000; 135).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askeri rütbelerden birinin adıdır*” (Cilt III, s. 256).

‘*Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe*’ (TS 1998; 1342).

Sol, “=OT. *sol (DLT)* < *sol*; kalbin bulunduğu tarafta olan; bu taraftaki yön” (Gülensoy 2007; 192).

Kolağası, “*Mansûre askeri örgütünün kurulmasından sonra Osmanlı ordusunda binbaşı ile yüzbaşı arasında subay aşaması*” (TTS 2000; 88).

sür’atçi nâzırı

< *Ar. sür’at-çi + nâzır-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocadaki kurumlardan biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sür’atçi Ocağı adıyla 1198 (1783-84) senesinde yeniçeri topçu ocağından ayrı olarak kurulan teşekkülün başına verilen addır*” (Cilt III, s. 298).

sür’atçi, ‘çabukluk, hız’

nâzır: anlamı ve kökeni için *bk. bâhriye nâzırı*

sür’atçi neferâtı

< *Ar. sür’at-çi + neferât-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*İvedilikle ateşlenebilen topların kullanılmasını bilen, 1783’te kurulmuş askerî sınıf*” (TTS 2000; 138).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sür’atçiyân Ocağı efrâdı hakkında kullanılan bir tâbirdir. ‘Sür’at topu’ denilen toplarda vazife gördükleri için bu ad verilmiştir*” (Cilt III, s. 298).

sür’atçi: anlamı ve kökeni için *bk. sür’atçi nâzırı*

neferât: anlamı ve kökeni için *bk. eşkinci neferâtı nâzırı*

sürücü

< Tü. *sü-r-ücü*: fiil kökü-fiilden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki. “Devşirme çocuklarını İstanbul'a getirmekle yükümlü olan görevli” (TTS 2000; 138).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Devşirme sûretiyle toplanan Hristiyan çocuklarının kafile halinde hükümet merkezine getirmeye memur olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 300).

sürücü: anlamı ve kökeni için bk. **çeri sürücüleri**

şâdîler

< Ar. *şâdî-ler*: isim kökü-çokluk eki. “torba oğlanı, ‘acemi Ocağı neferi” (Devellioğlu 2001; 974).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘acemi ocağı efrâdı hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 303).

tabur ağası

< Tü. *tabur* + Moğ. *ağa-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Osmanlılarda tabur komutanı, alay binbaşısı” (TTS 2000; 143).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Tabur kumandanı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 371).

tabur: anlamı ve kökeni için bk. **tabur kurmak**

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

tabya yamağı

< Ar. *ta’biye* + Tü. *yamak-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “1. Yeniçeri ocağında topçu ve humbaracı gibi askerî kuruluşlarda aday olarak bulunan kimse. 2. Bir toprak dirliğine ocak şeklinde tasarruf edenlerden, savaş zamanı hizmete gitmeyip yerinde kalan kimse. 3. Kale gözetçisi yeniçeri” (TTS 2000; 143).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerden kale muhafazasında bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 371).

tabya: anlamı ve kökeni için bk. **tabya**

yamak: anlamı ve kökeni için bk. **ağa yamağı**

ta'limhâneci

< *Ar. Far. ta'limhâne-ci*: birleşik isim + isimden isim yapım eki. “*Yeniçeri ocağında, talimhanelerde komutanlık ve öğretmenlikle görevli bulunan 54. sağ bölüğün komutanı*” (TTS 2000; 144).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ağa bölüklerinin elli dördüncü bölümü kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 394).

taslakçı

< *Tü. taslak-çı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*Orta belirtisi taşıdığı için, kışlaya bile uğramaksızın yeniçerilik taslayan kimse*” (TTS 2000; 146).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri geçinen ve orta alameti taşıyanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir.*” (Cilt III, s. 418).

Biz kelimenin *DLT*'de ‘her nesnenin kötüsü’ anlamında kullanılan *tas*’tan geldiğini düşünüyoruz. Kelime +*lak* yapım ekini aldığı anda ise *TS*’de geçen ‘kaba, yakışsız; haşin, ahmak’ anlamını kazanmıştır ki *taslakçı* teriminin bununla son derece ilişkili olduğu izlenimini vermektedir (TSD 2006; 532-533).

taşra kulluğu

< *Tü. taş-ra + kul-luk-u*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-isimden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Dokuz ayda bir değiştirilen, İstanbul dışındaki karakol subaylığı.*” (TTS 2000; 146).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İstanbul dışında ve memleket içindeki karakol zâbitleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 420).

Taşra kelimesinin ‘dış, dışarı, dışarıda; gurbet’ anlamına gelen *taş*’tan geldiği açıktır. Kelime +*ra* yapım ekini alarak ‘dış taraf’ anlamını kazanmış (TSD 2006; 533, 534) ve sonunda da günümüzdeki “bir ülkenin başşehri veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık” (Gülensoy 2007; 264) anlamlarıyla kalıplaşmıştır.

kulluk: anlamı ve kökeni için bk. **kullukçu**

taviça

< taviça: isim kökü ‘ilçelerdeki akıncı çeribaşısı’ (Baykal 2000; 147).

Kelimenin kökeni hakkında bilgi yoktur.

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Akıncıların kazalarda bulunan ‘Çeribaşı’larına verilen addır. Bunlar kıdemli ve fedakar akıncılardı” (Cilt III, s. 424).

teberdâr

< Far. teber-dâr: birleşik sıfat. “Yeniçeriler arasında baltalı asker, solak sınıfı” (Devellioğlu 2001; 1047).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Silâhın icadından evvel harp aleti olarak kullanılan ‘teber’li efrat hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 429).

Teber, ‘balta’ (Devellioğlu 2001; 1047).

-dâr, ‘tutan’ (Devellioğlu 2001; 165).

terakkîlu

< Ar. terakkî-lu: isim kökü-isimden isim yapım eki. “maaşına zam yapılan yeniçeriler”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muharebe zamanlarında kaleye düşman tasallutu vukuu melhuz olduğu sıralarda eski ulûfelerine üçer beşer akçe zam ile muhafaza hizmetinde bulundurulmuş yeniçeri efrâdı hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 458).

terakkî: anlamı ve kökeni için bk. **cûlus terakkîleri**

tımarlı sipâhî

< Far. timar-lı + Ar. sipâhî: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü. “Timar ve zeamet sahipleri ile bunların savaş zamanında orduya katmak zorunda oldukları atlı askerlerden oluşan örgüt” (TTS 2000; 150).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Timar sahibi olan sipâhî hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 507).

timar: anlamı ve kökeni için bk. **hizmet timarı**

sipâhî: anlamı ve kökeni için bk. **ferzend-i sipâhî**

top arabacıbaşı

< Tü. *top* + Ar. *araba-cı* + *baş-ı*: isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*top arabacı ocağının komutanı*” (TTS 2000; 150).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden toplarla levazımını bir yerden bir yere taşıyan teşekkülün başına verilen addır*” (Cilt III, s. 512).

top: anlamı ve kökeni için bk. **top altı**

araba, < *araba*, *arba* (Rasanen V, 23) (Gülensoy 2007; 71).

‘arabayı süren kimse; araba yapan veya satan kimse’ (TS 1998; 123).

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

topçu başı

< Tü. *top-çu* + *baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*topçu ocağının komutanı*” (TTS 2000; 150).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu ocaklarından Topçu ocağının başına verilen unvandır*” (Cilt III, s. 512).

top: anlamı ve kökeni için bk. **top altı**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

tophâne müşîri

< Tü. Far. *tophâne* + *müşîr-i*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Tophanenin en büyük buyurucusu*” (TTS 2000; 151).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Top, tüfek, kurşun gibi harp levazımı işleriyle alakalı müesseselerin başında bulunan memura verilen addır*” (Cilt III, s. 514).

tophâne: anlamı ve kökeni için bk. **tophâne**

müşîr: anlamı ve kökeni için bk. **mâbeyn müşîri**

topraklı süvâri

< Tü. *toprak-lı* + Far. *sevâri*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü.
“*Timar ve zeamet sahipleri ile bunların savaş zamanında orduya katmak zorunda oldukları atlı askerlerden oluşan örgüt.*” (TTS 2000; 151).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sefer zuhurunda atlı olarak harbe iştirak eden askeri kuvvetlere verilen addır*” (Cilt III, s. 520).

Toprak, “=ET., OT. *toprak* (EUTS, 247; DLT) ~ OT. *topra-* ‘kurumak’
< *top(u)r+a-* [< *towra-* (< *tovur-a-* < *towur*+{ > *towuz* > *toz* > }*u-*) + -*k*” (Gülensoy 2007; 914).

süvâri: anlamı ve kökeni için bk. **kapıkulu süvârisi**

torba ‘acemileri

< Tü. *tor* + *ba* + Ar. ‘*acemi-leri*’: isim kökü + isim kökü + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “‘*acemi ocağı öğrencisi olan yeniçeri adayı*” (TTS 2000; 151).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘*acemi ocağına kayıtlı olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 521).

torba: anlamı ve kökeni için bk. **torba**

‘acemi: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi **oğlanlar**

torba oğlanı

< Tü. *tor* + *ba* + *oğlan-ı*: isim kökü + isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “‘*acemi ocağı öğrencisi olan yeniçeri adayı*” (TTS 2000; 151).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘*acemi ocağına kayıtlı olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 521).

torba: anlamı ve kökeni için bk. **torba**

oğlan: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi **oğlanlar**

turnacı başı

< *Tü. turna-cı + baş-ı*: isim kökü- isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik

3. şahıs iyelik eki. “*Turnacılar ortası komutanına verilen san*” (TTS 2000; 152).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan altmış sekizinci ortanın başına verilen addır.*” (Cilt III, s. 535).

Turnacı, ‘Yeniçeri Ocağında padişahla ava giden, av köpeklerine ve tazılara bakan, turna taşıyan bir sınıf asker’ (TS 1998; 2254).

Turna kelimesi *DLT* ve *KB*’de ‘turna kuşu’ anlamında ve günümüzdeki şekliyle geçmektedir (TSD 2006; 584).

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

tüfenkçi

< *Tü. tüf-ek-çi*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isimden isim yapım eki

“*tüfek yapan, onaran veya satan kimse; padişah ve sarayı korumakla görevli olan; savaş gereçleri, silâh yapımı ve onarımı ile uğraşan asker sınıfından olan kimse*” (TS 1998; 2262).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askeri sanat mensupları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 535).

Tüfenk, “=OT. *tüwek* ‘patlangıç’ (*DLT*) < *tü* ‘yansıma’ + *w* [krş. *tüh* ‘yansıma’] + *(e)k*; savaş ya da avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silâh” (Gülensoy 2007; 338).

tüfenk endâz

< *Tü. tüf-ek + Far. endâz*: isim kökü-isimden isim yapım eki + sıfat. “*er*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Tüfek atan yerinde kullanılan bir tâbirdir. Askeri teşkilatta nefer (er) yerinde kullanılırdı*” (Cilt III, s. 537).

tüfenk: anlamı ve kökeni için *bk. tüfenkçi*

-endâz: anlamı ve kökeni için *bk. silâhendâz*

ulûfeli ‘acemi

< *Ar. ulûfe-li* + ‘*acemi*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü.

“‘*acemi devşirmeler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“‘*acemi ocağında yazılı devşirmelerin ‘acemileri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 551).

ulûfe: anlamı ve kökeni için *bk. ulûfe defteri*

‘acemi: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanlar*

ulûfesiz ‘acemi

< *Ar. ulûfe-siz* + ‘*acemi*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü.

“*Türk töre ve geleneklerini öğrenmek üzere bir süre için Türk aileleri yanına verilen devşirme çocukları*” (TTS 2000; 155).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Türklerin hizmetine verilen devşirmeler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 552).

ulûfe: anlamı ve kökeni için *bk. ulûfe defteri*

‘acemi: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanlar*

ur beyi

< *Tü. ur* + *bey-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kale gözetçisi*” (TTS 2000; 155).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kale muhâfızı, dizdâr yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 553).

ur: anlamı ve kökeni için *bk. ur kazmak*

bey: anlamı ve kökeni için *bk. alay beyi*

usta

< *Far. usta*: isim kökü. “1. *Hassa bostancılarının başı. 2. Saray karavaşlarının kıdemlilerine verilen ad. 3. Yeniçerilerde aşçıbaşılık yapan assubay*” (TTS 2000; 155).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin küçük zâbitlerinden birinin unvanıdır*” (Cilt III, s. 553).

ümerâ-yı askeriyye

< *Ar. ümera* + *askeriyye*: isim kökü + isim kökü. “yüksek rütbeli subaylar”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Büyük rütbeli zâbitler yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 559).

Ümerâ, ‘emirler, beğler; binbaşı, yarbay, albay rütbelerinde bulunan fermanlı subaylar’ (Devellioğlu 2001; 1127).

askeriyye: anlamı ve kökeni için bk. **nakliyât-ı askeriyye**

vekilharç

< *Ar. vekîl* + *harc*: isim kökü + isim kökü. “masraf görmekle vazifeli kimse, kahya” (Devellioğlu 2001; 1145).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri orta veya bölüğünde odabaşından küçük, bayrakdârdan büyük olmak üzere mevcut zâbite verilen unvandır” (Cilt III, s. 586).

Vekil, ‘birinin, işini görmesi için yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse’ (Devellioğlu 2001; 1144).

Harç, ‘vergi; sarf, gider, bir iş için kullanılan madde’ (Devellioğlu 2001; 328).

veledeş

< *Ar. veled* + *Tü. eş*: isim kökü + isim kökü. “ocakta nüfuzu olanların ocağa yazdırdıkları yakınları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı ileri gelenlerinin ocağa yazdırdıkları evlat ve akrabaları hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 588).

Veled, ‘çocuk, erkek evlat; oğul’ (Devellioğlu 2001; 1146)

eş, “=ET., OT. eş (~i:ş) (EUTS, 98; DLT); eş, arkadaş; çiftten biri” (Gülensoy 2007; 338-339).

veled-i kul

< *Ar. veled* + *Tü. kul*: isim kökü + isim kökü. “bazı ocaklıların çocukları”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri, topçu, top arabacı, humbaracı, lağımçı v.s kapıkulu ocağı mensuplarının çocukları hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 588).

veled: anlamı ve kökeni için bk. **veledeş**

kul: anlamı ne kökeni için bk. **kapıkulu ulûfesi**

vilâyet askeri

< Ar. *vilâyet* + *asker-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“*eyalet askeri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eyâlet askeri yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 595).

Vilâyet, ‘il; vâililik.’ (TS 1998; 2348).

asker: anlamı ve kökeni için bk. **askerî rûzname**

voynuk seraskeri

< Blg. *voynuk* + Far. Ar. *ser-asker-i*: isim kökü + birleşik isim- teklik 3. şahıs

iyelik eki. “*Voynukların bağlı bulundukları çeribaşı*” (TTS 2000; 160).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Amme voynuklarının bulunduğu timar sahiplerinin başı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 598).

voynuk: anlamı ve kökeni için bk. **sefer voynukları**

seasker: anlamı ve kökeni için bk. **serasker**

yahni kapan

< Far. *yahnî* + Tü. *kap-an*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki.

“*Ocak dışında, devlet büyüklerinin konaklarında görev yapan yeniçerilere verilen ad*” (TTS 2000; 161).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerden şunun bunun kapısında hizmet edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bunlar bilfiil ocakta bulunmayıp efendilerinin konaklarında oturarak orada yiyip içtikleri için kendilerine bu ad verilmiştir*” (Cilt III, s. 601).

Yahni, ‘zahîre, azık; pişmiş şey; yahni, et yemeği’ (Devellioğlu 2001; 1155).

Kapan, “OT. hayvan tuzağı; (mec.) hile, düzen” (Gülensoy 2007; 460).

yamak

< Tü. *yamak*: isim kökü. “1. *Yeniçeri ocağında topçu ve humbaracı gibi askeri*

kuruluşlarda aday olarak bulunan kimse. 2. Bir toprak dirliğine ocak şeklinde tasarruf edenlerden, savaş zamanı hizmete gitmeyip yerinde kalan kimse. 3. Kale gözetçisi yeniçeri” (TTS 2000; 161).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağıyla topçu, humbaracı gibi askeri teşekküllerde namzet mahiyetinde bulunanlarla kalelerdeki müstahfiz sûretiyle hizmet edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 604).

yamak: anlamı ve kökeni için bk. **ağa yamağı**

yaya

< Tü. yaya: isim kökü. *“Osmanlı devletinin kuruluş döneminde, barış zamanı tarımla uğraşan, savaş zamanı sefere katılan; kapıkulu ocaklarının kurulmasından sonra da bir süre eyalet askeri olarak kullanılan; bunlara karşılık kimi vergilerden bağışık tutulan bir sınıf yaya askeri”* (TTS 2000; 162).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Osmanlı Devleti’nin kuruluşu sıralarında Türklerden teşkil edilen bir sınıf ulûfeli piyâde askerine verilen addır” (Cilt III, s. 608).

yaya: anlamı ve kökeni için bk. **kapı yayabaşları**

yayabaşı

< Tü. yaya: isim kökü. *“Yeniçeri ocağının yaya ortalari komutanlarına verilen san”* (TTS 2000; 162).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yaya adı verilen piyâde askerinin ocak teşekkülünün başına verilen addır” (Cilt III, s. 611).

yaya: anlamı ve kökeni için bk. **kapı yayabaşları**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

yayabeyler

< Tü. yaya + bey-ler: isim kökü + isim kökü-çokluk eki. *“Yeniçeri ocağının üç bölümünden biri olan 1-101. ortalari”* (TTS 2000; 162).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının ayrılmış bulunduğu yüz doksan altı ortadan ilk 1-101 ortadan ibaret olan ve cemâat namını alan ortalara umûmî surette verilen addır” (Cilt III, s. 611).

yaya anlam ve kökeni için bk. **yaya**

bey: anlamı ve kökeni için bk. **alay beyi**

yaya sancak beyi

< Tü. *yaya* + *sanç-ak+bey-i*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki+isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit asker*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yaya adı verilen piyâde askerinin sancak beylerine verilen addır*” (Cilt III, s. 611).

yaya anlam ve kökeni için *bk. yaya*

sancak: anlamı ve kökeni için *bk. sancak boğmak*

bey: anlamı ve kökeni için *bk. alay beyi*

yeniçeri

< Tü. *yeniçeri*: birleşik isim. “*Yeniçeri ocağında sürekli görev yapan ücretli yaya askeri*” (TTS 2000; 163).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Hicri 1241 (Miladi 1826) senesinden evvel Osmanlıların muvazzaf askerine verilen addır. Hükümdarın emri altında ve şahsına bağlı olduğu için ‘kapıkulu’ da denilirdi*” (Cilt III, s. 617).

yeniçeri: anlam ve kökeni için *bk. yeniçeri kütüğü*

yeniçeri ağası

< Tü. *yeniçeri* + *Moğ. ağa-sı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağının en yüksek subayı ve komutanı*” (TTS 2000; 163).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının başına verilen addır*” (Cilt III, s. 624).

yeniçeri: anlam ve kökeni için *bk. yeniçeri kütüğü*

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

yeniçeri imâmı

< Tü. *yeniçeri* + *Ar. imâm-ı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocağın imâmı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının imâmına verilen addır*” (Cilt III, s. 629).

yeniçeri: anlam ve kökeni için *bk. yeniçeri kütüğü*

imâm: anlamı ve kökeni için *bk. alay imâmı*

yeniçeri kâtibi

< Tü. *yeniçeri* + Ar. *kâtib-i*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçerilerin ulûfe ve künye defterlerini tutan büronun başkanı*” (TTS 2000; 164).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin maaş defterlerini tutan kalemîn şefine verilen addır*” (Cilt III, s. 629).

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

yerli kulu

< Tü. *yer-li* + *kul-u*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Önemli kalelerde (Mısır, Bağdat, Musul, Diyarbakır, Kars, Erzurum, Budin, Temeşvar gibi) yeniçeri yerine kullanılan gönüllü kale askeri*” (TTS 2000; 165).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kale muhâfızlığı vazifesini gören ‘dizdâr’ların maiyetinde bulunan bir sınıf muhâfız askere verilen addır*” (Cilt III, s. 634).

Yerli kelimesinin ET. ‘mekan; toprak; ülke’ anlamına gelen *yer*’den geldiği açıktır (TSD 2006; 682). Kelime *+li* yapım eki olarak ‘*taşınamayan, başka yere götürülemeyen; belli bir bölgede yetişen, otokton; bir yerin ilk sakini olan, otokton; oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan*’ (TS 1998; 2439) anlamlarını kazanmıştır.

kul: anlamı ne kökeni için bk. **kapıkulu ulûfesi**

yerli neferâtı

< ET. *yer-li* + Ar. *neferât-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kale askerlerinden bir kısmı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yerlilerden kale muhafazasında istihdam olunan askerler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 634).

yerli: anlamı ve kökeni için bk. **yerli kulu**

neferât: anlamı ve kökeni için bk. **eşkinici neferâtı nâzırı**

yoklamacı

< *Tü. yokla-ma-cı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki “1. Kalelerdeki savaş araçlarını bakımdan geçirmek için başkentten gönderilen denetçi. 2. Künye defterlerine göre askeri muayene ve teftişle görevli kişi” (TTS 2000; 166).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Künye defterlerine tatbikan askeri muayene ve teftişle memur olanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 638).

yoklama: anlamı ve kökeni için bk. **istife yoklaması**

yoldaş

< *Tü. yol-daş*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “ocaktakilerin birbirleri için kullandıkları tâbir”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçerilerin birbirleri için kullandıkları bir hitap şeklidir” (Cilt III, s. 638).

“=ET., OT. yol ‘yol, seyahat, gezi’ (EUTS, 301; DLT) (Gülensoy 2007; 156)

→yol [+daş] < yol+da eş “yol arkadaşı; arkadaş, dost; (mec.) ortak bir görüşü benimseyenlerden her biri” (Gülensoy 2007; 157).

yürük

< *Tü. yürü-k*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “1. Hayvancılıkla geçinen göçebe Türkmenlere verilen ad. 2. Osmanlılarda otuzar kişilik ocaklar halinde Rumeli'ye yerleştirilen ve savaş zamanlarında geri hizmetlerde çalıştırılan timarlı asker” (TTS 2000; 167).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Halk arasında Göçebe yerinde kullanılan, Osmanlı Devleti teşkilatında bir sınıf asker manasına gelen bir tâbirdir” (Cilt III, s. 640).

“=OT. yorık ‘tâbir (rüya vb.), sözün gidişi, anlaşılışı; uz dilli; akma, yürüme, gidiş, huy’ (DLT) < yür(ü)-k [< yorı-]; çok ve çabuk yürüyen, iyi yol alan, hızlı giden; göçebe” (Gülensoy 2007; 592).

“Türkmen ismi, Müslüman olan Oğuzlar’a verilen bir isimdi. Zamanla bütün Oğuzlar’ın ortak adı oldu. Ancak daha sonra Türkmen kelimesi konar göçer hayat tarzını ifade etmek için kullanıldı. Türkmenlere, XIV. yüzyıldan itibaren ‘Yörük’ de denildi. Yörük kelimesi ‘yürümek’ fiilinden türetilen bir kelimeydi ve aşiretlerin konar göçer yapısını belirtmek için kullanılırdı.

Bir iddiaya göre Osmanlı yönetimi, Anadolu’daki en büyük rakipleri olan Karamanlıların Türkmen olarak ortaya çıkması yüzünden, kendi topraklarında kalan aşiretleri ‘Yörük’ diye niteleyerek Karaman Beyliği ile ortak bir payda da buluşmasını engellemek istemişlerdi. Kızılırmak

yayının batısında kalan bölgelerde konar göçerlik edenlere Yörük bu çizginin doğusunda kalanlara ise Türkmen denilmiştir. Diğer bir iddiaya göre Anadolu'ya ilk gelen konar göçer Türkler Yörük, ikinci göç dalgasıyla gelenler ise Türkmen olarak nitelendirilmişlerdir. Bugün bazı araştırmalarda Yörük ve Türkmenlerin ayrı ayrı ve farklı birer etnik grup gibi gösterilmesi yanlış ve kasıtlıdır. Yörük ve Türkmenler, aşiret hayatı yaşayan Türklerdir” (Afyoncu 2010; 171-172).

zağarcı

< Rum. zağar-cı: isim kökü-isimden isim yapım eki. “Osmanlı Devleti'nde padişahın av köpeklerine bakan görevli” (TS 1998; 2494).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının altmış dördüncü ortası efrâdına verilen addır” (Cilt III, s. 645).

Eyüboğlu, zağar kelimesinin Rumca *sagreus*'tan (av kökpeği) ses değişmesi yoluyla ‘sagar>zagar>zağar’ geldiğini ifade etmiştir (Eyüboğlu 1988; 402). Dolayısıyla ‘zağarcı’ da bu kökpeklere bakan görevli anlamına gelmiş.

zağarcı başı

< Rum. zağar-cı + baş-ı: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “Zağarcı ortası komutanına verilen san” (TTS 2000; 168).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının altmış dördüncü ortasının kumandanına verilen addır” (Cilt III, s. 645).

zağarcı: anlamı ve kökeni için bk. **zağarcı**

baş: anlamı ve kökeni için bk. **asesbaşı**

zemberekçi

< Far. zemberek-çi: isim kökü-isimden isim yapım eki. “Yeniçerilerin zemberek kullanarı” (TS 1998; 2504).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının seksen ikinci ortası efrâdına verilen addır” (Cilt III, s. 652).

zemberekçi başı

< *Far. zemberek-çi + baş-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Zemberekçi ortası komutanına verilen san*” (TTS 2000; 168).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının seksen ikinci ortasının kumandanına verilen addır*” (Cilt III, s. 652).

zemberekçi: anlamı ve kökeni için *bk. zemberekçi*

baş: anlamı ve kökeni için *bk. asesbaşı*

1.7 Techizât Terimleri

Bu bölümde hem *çeşitli silâhlar* hem de *silâh dışındaki savaş gereçleri* incelenmiştir.

ağa sancağı

< Moğ. *ağa* + Tü. *sanç-ak-ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ağasının sancağı*” (TTS 2000; 15).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağasına ait sancağa verilen addı*” (Cilt I, s. 24).

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

sancak: anlamı ve kökeni için bk. **sancak boğmak**

ağızotu

< Tü. *a-ğ-ı-z* + *ot-u* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit barut*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden kullanılan ağızdan dolma toplarda falye deliklerine konulan baruta verilen isimdi*” (Cilt I, s. 25).

Kelimedeki -z’nin ikili organ adlarında kullanılan bir ek olduğu açıkça görülmektedir (bk. boynuz, diz, göğüs, göz, omuz, yüz). Hacıeminoğlu’na göre Türkçe bir *a-* ‘söylemek’ kökü vardır. Bu kökten *ay-*‘söylemek’ ve *ag* ‘söz’ kelimeleri oluşmuştur. Buradan da *agı-*‘söylemek’ fiili ve buradan da -z ile *ağız* yapılmıştır (Hacıeminoğlu 1992; 26).

Ot kelimesi ET ve OT’de ‘ateş, duman’ anlamında kullanılmıştır. And. *ağız*. ‘barut’ olarak geçmektedir (Gülensoy 2007; 32).

ağızotu tavaşı

< Tü. *a-ğ-ı-z* + *ot-u* + Far. *tava-sı* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden fiil yapım eki-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit aparat*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Çakmaklı yahut fitilli tüfeklerde ağızotu barutu koymaya mahsus çukur bir bakır parçanın adı idi*” (Cilt I, s. 25).

ağızotu: anlamı ve kökeni için bk. **ağızotu**

tava, ‘maden eritilen saplı pota; kireç karıştırılan tekne’ (TS 1998; 2154).

alay sancağı

< Tü. *alay* + Tü. *sanç-ak-ı*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isimyapım eki- teklik

3. şahıs iyelik eki. “1. Bir alaya özgü özel sancak. 2. Özel günlerde gemileri donatmak için kullanılan renkli bayraklar” (TTS 2000; 16).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İki manaya gelen bir tâbirdi:

1- Bir alaya mahsus olan sancak demektir.

2- Resmi günlerde gemileri donatmak için açılan rengarenk bayraklar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 46).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

sancak: anlamı ve kökeni için bk. **sancak boğmak**

alem

< Ar. *alem*: isim kökü. “nişan, alâmet; bayrak, sancak” (Devellioğlu 2001; 27).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Sancak, bayrak makamında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 47).

alem: anlamı ve kökeni için bk. **emîr-i alem**

arkebüz

< Fr. *arkebüz*: isim kökü. ‘arquebuse’ “XV. yüzyılda Fransa’da kullanılmaya başlanan, taşınabilir ateşli silâh” (TS 1998; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Osmanlılar tarafından ilk evvel kullanılmış olan bir nevi fitilli tüfeğin adıydı” (Cilt I, s. 80).

arpacık

< Tü. *arpa-cık*: isim kökü- isimden isim yapım eki. “tüfek, tabanca gibi ateşli silâhlarda namlunun en ileri bölümünde bulunan ve nişan alırken gezle birlikte göz ile hedef arasında aynı çizgi üzerine getirilen küçük çıkıntı” (TS 1998; 136).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Namlu üzerinde silâhın ya fem veya yakınında, büyük toplarda mıylu civarında palamut kozalağı şeklindeki nişan aksamına verilen addır*” (Cilt I, s. 84).

‘tahıl’ anlamına gelen *arpa* kelimesi *EUTS*, *KB* ve *DKK*’de geçmektedir. *Arpacık* ise ‘göz kapağında çıkan sivilce’ demektir (*TSD* 2006; 35). Bu tanımlardan hareketle terimimizin şekli benzerlik sonucu oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

astar

< *Far. astar*: isim kökü. “*bir çeşit başlık*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri neferlerinin bazılarıyla otuz ikinin avcı ustasının resmi günlerde iki tarafında yürüyen karakollukçuların başlarına geçirdikleri serpuşun ismiydi. Buna ‘nefer kalafatı’ da denilirdi. Kavuğun üstüne açık kahverengi bir astar sarılması bu adı almasına sebep olmuştu. Astar toplu iğnelerle kavuğa tutturulurdu*” (Cilt I, s. 95).

astar: anlamı ve kökeni için bk. **astar çavuşu**

ateş-i Rûmî

> *Tü. ateş* + *Rûmî*: isim kökü + özel isim. “*Denizde veya karadaki savaşlarda Bizanslılarca kullanılan ve suda sönmeyen ateş, grejuva*” (*TS* 1998; 1869).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski zamanlarda deniz ve kara muharebelerinde kullanılan yangın çıkarma vasıtalarından birinin adıydı. Hassaten yanması kabil şeyleri yakmak için kullanılırdı.*

Bu ateşe Rûmî isminin verilmesi Rumlar tarafından Arap, Osmanlı ve Rus donanmaları aleyhinde kullanılmış olmasından naşidir” (Cilt I, s. 107).

ateş: anlamı ve kökeni için bk. **ateş kulesi**

Rûmî, “Anadolu’da Grekçe konuşanlara verilen ad” (Eyüboğlu 1988; 272).

ateş oku

> *Tü. ateş* + *ETü. ok-u*: isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Kuşatılan bir kalenin ağaçtan yapılmış berkitimlerini ve savunma araçlarını ateşe vermek için kullanılan bir tür yakma silahı*” (*TTS* 2000; 20).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Eski zamanlarda ahşaptan yapılmış olan muhasara yerlerini ve müdafaa aletlerini yakmak için kullanılmış kimyevi ecza ile dolu bir nevi yakma aletinin ismidir” (Cilt I, s. 110).

ateş: anlamı ve kökeni için bk. **ateş kulesi**

ok, ‘yayla atılan, ucunda sivridemir bulunan ince ve kısa tahta çubuk’ (Gülensoy 2007; 14).

Kelime DLT, KB ve DKK’de aynen geçer (TSD 2006; 410).

“Türk oklarının dünya askerlik tarihinde özel bir yerinin olduğunu biliyoruz. Türk askerlerinin okçuluk teknolojisindeki düzeyi:

er ok teñürdi ‘askerin attığı ok göğe doğru yükselip kayboldu’ ifâdesi ile ortaya konulmaktadır (DLT III; 392).

Bu örnek MK’de koguş adı verilen huş ağacından ve geyik boynuzlarından yapılan yaylarla atılan Türk oklarının, gerek menzil gerekse sürat bakımından üstün niteliklere sahip olduğuna işaret eder” (Eker 2007; 24-25).

at gemileri

< Tü. at + gemi-leri: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki.
“yeniçerilerin ve atların taşındığı gemi”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Üsküdar’dan İstanbul’a ve İstanbul’dan Üsküdar’a geçirilen askerlerin naklinde kullanılan gemilerin adıydı. Bu gemilerle insandan başka at da geçirildiği için bu adı almıştı. At gemilerinin kürekçilik vazifesini ‘acemi oğlanları görürlerdi” (Cilt I, s. 110).

at, “= ETü., OT. ‘at’ (DLT)” (Gülensoy 2007; 38).

gemi, “= ETü., OT. kemi~kimi (DLT)” (Gülensoy 2007; 359).

bahâriye

< Far. bahâriye: isim kökü. *“bir çeşit elbise”*

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Osmanlı padişahı tarafından her sene yeniçeri ağasından itibaren ocak ağalarıyla yeniçeri kâtibine yazlık ve kışlık olarak senede iki defa verilen elbisenin yazlık olanının adı idi” (Cilt I, s. 146).

balta

< Tü. *balta*: isim kökü. “*Padişahların buyrukları altındaki uyduların ve dervişlerin taşıdıkları ay biçiminde bir kesici silah*” (TTS 2000; 24).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ağaç kesmek, yarmak ve yontmak için kullanılan madeni aletin adıdır. Silâhın icadından evvel muharebelerde kullanılırdı*” (Cilt I, s. 152).

balta: anlamı ve kökeni için bk. **balta asmak**

baranî

< Far. *baranî*: isim kökü. “*yağmurla ilgili; yağmurdan koruyan, yağmurluk*” (Devellioğlu 2001; 70).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilere erbainden erbaine verilen yağmurluğun adı idi*” (Cilt I, s. 159).

barutluk

< Far. *barut-luk*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*barut kabı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Barut koyup üstte taşımak için kullanılan kabın adıydı*” (Cilt I, s. 160).

bekter

< bekter: isim kökü “*bir çeşit zırh*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Osmanlılarda on beşinci asır sonları ile on altıncı asır başlarında cebe yerine kullanılan bir tâbirdi. Bu tâbir Başbakanlık Arşivinde 7113 no’lu cebehâne defterinde geçmektedir*” (Cilt I, s. 202).

Kelimenin kökeni hakkında bilgi yoktur. Ancak Cengiz Han’ın kardeşinin adı olması hasebiyle kelime Moğolca olabilir.

berküstüvân

< Far. *bergüstvân*: isim kökü. “*at eyerinin altına örtülen sırmalı veya şeritli örtü*” (Devellioğlu 2001; 87).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Farsça bir kelime olup harp zamanında atlara örtülen zırh demekti*” (Cilt I, s. 208).

boyunluk

< *Tü. boyun-luk*: isim kökü- isimden isim yapım eki. “*hayvan için kullanılan boyun sargısı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden zırh hizmetini görmek üzere hayvanın boynuna takılan bir nevi kalkanın adıydı*” (Cilt I, s. 241).

Kelimenin *bod*’dan geldiği açıktır. Daha sonra ünsüz değişimine uğrayarak *boy* olan kelime *-un* ekini de alarak günümüzdeki şekline ulaşmıştır (TSD 2006; 100).

bozdoğan

< *Tü. boz + doğan*: birleşik isim. “*Eskiden kullanılan altı toplu bir gürze verilen ad*” (TTS 2000; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Gürzün Türkçe adıdır. Silâhın icadından evvel harp aleti olarak kullanılırdı*” (Cilt I, s. 241).

Tietze kelimeyi *buzdurgan* olarak ifade etmiştir. Kelime, *Tarama Sözlüğü*’nde ‘demir topuz, gürz’ anlamında kullanılmıştır (TSD 2006; 101).

cebe

< *Moğ. cebe*: isim kökü. “*Bedeni düşman silahlarının etkisinden korumak için savaşta giyilen çok parçalı zırh, kalın meşinden giysi*” (TTS 2000; 33).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Zırh demektir*” (Cilt I, s. 261).

cevherdâr

< *Ar. Far. cevher-dâr*: birleşik isim. “*siyah ve beyaz dalgalı benekli kılıç; eski tüfeklerden birinin adı*” (Devellioğlu 2001; 138).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski tüfeklerden birinin adıydı*” (Cilt I, s. 284).

cevşen

< *Far. cevşen*: isim kökü. “*örme zırh, vaktiyle giyilen savaş elbisesi*” (Devellioğlu 2001; 138).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Zırh demektir*” (Cilt I, s. 284).

cirdaval

< *Tü. cirdaval*: isim kökü. “*cirit değneği*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden cirit oyunlarında ve muharebelerde kullanılan ucu demirli uzun mızrağın adıdır*” (Cilt I, s. 294).

cirit

< *Ar. cirit*: isim kökü. “*Eskiden atlı askerin kullandığı, sert ağaçtan yapılmış ucu demirli kısa mızrak*” (TTS 2000; 34).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Silâhın icadından evvel süvâri askerinin kullandığı harp aletlerinden birinin adıydı*” (Cilt I, s. 295).

çakmaklı

< *Tü. çak-mak-lı*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki “*çakmak taşı ve zemberekle ateş alan bir tür tüfek*” (TS 1998; 426).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İlk defa icat olunan silâhlardan birinin adıdır*” (Cilt I, s.323).

Kelimenin ‘parlamak’ anlamına gelen *çak-* fiilinden geldiğini düşünüyoruz. –*mak* ekini alan kelime ‘yakma aleti’ anlamı kazanmıştır. –*lı* yapım ekini aldığı anda ise ‘ateş alan tüfek’ anlamına gelmiştir (TSD 2006; 127-128).

çap

< *Erm. çap*: isim kökü. “*Cisimlerin genişliği, kutur*” (TS 1998; 435).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Namlunun iç kutruna verilen addır*” (Cilt I, s. 324).

çatal bayrak

< *Tü. çat-al + bayrak*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki + isim kökü. “*Yeniçeri orta ve bölüklerinin, yarısı kırmızı, yarısı sarı renkte olan bayrakları*” (TTS 2000; 36).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı bölük ve ortalarının bayraklarından birinin adıdır*” (Cilt I, s. 331).

Çatal kelimesinin ‘uçlarını yukarıda birleştirerek bağlamak’ anlamına gelen çat- fiilinden geldiği açıktır. Kelime –al yapım ekini alarak TS, TET ve KTS’de de geçen ‘uç değneği bir demir halkaya bağlayarak yapılan av aleti’ anlamına gelmiştir (TSD 2006; 132).

bayrak: anlamı ve kökeni için bk. **bayrakdâr**

çerge-i sekbân

< Tü. çerge + Far. segbân: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit çadır”

“Yeniçeri teşkilatındaki sekbânların kullandıkları bir nevi hafif çadırın adı idi”

(Cilt I, s. 353).

Çerge, ‘derme çatma çadır, göçebe çadırı’ (TS 1998; 463).

Ayrıca Hasan Eren ‘çerge’ kelimesi ile ilgili olarak şunları söyler:

“Ağızlarda cerge, cergi olarak da geçer. Anadolu ve özellikle Balkan ağızlarında çerge, cergi ‘kilim, bir çeşit dokuma örtü’ olarak da kullanılır. Balkan dillerinden alındığı anlaşıyor: Blg. cerga ‘kilim, Çingene çadırı’; Srp. cerga ‘Çingene çadırı, küçük çadır’; Arnavut. cerge ‘kalın örtü’; Rum. cerga ‘örtü’ (Eren 1999; 86).

sekbân: anlamı ve kökeni için bk. **sekbânbaşı**

çerge-i seyis

< Tü. çerge + Ar. seyis: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit çadır”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Eskiden seyislerin kullandıkları çadır hakkında kullanılır bir tâbirdir” (Cilt I, s. 353).

çerge: anlamı ve kökeni için bk. **çerge-i sekbân**

seyis: anlamı ve kökeni için bk. **seyishâne parası**

çevgân

< Far. çevgân: isim kökü. “bir çeşit cirit”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Eğri başlı bir nevi cirite verilen addır” (Cilt I, s. 359).

Eren, kelimenin OT.’de çögen ‘ucu eğri değnek, polo değneği’ olarak geçtiğini (1999; 88) söyler.

çokmar

< Tü. *çokmar*: isim kökü “*topuz, çomak*” (TSD 2006; 150).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden harp aleti olarak kullanılan iri toparlak başlı kalın çomağa verilen addır. Buna çokman da denilirdi*” (Cilt I, s. 379).

Kelime TS’de *çokmar*, İKPÖ’de *çokman* şeklinde geçmektedir. Tietze kelimenin *çagmar* şeklinde geçtiğini ifâde etmiştir. Buradan yola çıkarsak kelimenin EUTS’ta geçen ve ‘çakmak, vurmak’ anlamına gelen *çag-* fiilinden geldiği düşünülebilir (TSD 2006; 125-150).

çorbacı keçesi

< Far. *çorba-cı* + Tü. *keçe-si* : isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit başlık*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı zâbitlerinden olan çorbacıların başlarına giydikleri serpuşlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 380).

çorbacı: anlamı ve kökeni için bk. **çorbacı**

keçe: anlamı ve kökeni için bk. **keçeli**

çorbacı üsküf

< Far. *çorba-cı* + Ital. *üsküf-ü*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit başlık*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı zâbitlerinden olan çorbacıların başlarına giydikleri serpuşlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 380).

çorbacı: anlamı ve kökeni için bk. **çorbacı**

üsküf, *scuffia* ‘tepesi devrik ve ucu püsküllü başlık; eski kaynaklarda *başlık* olarak geçer’

“*Eskiden gemicilerin kullandıkları külâhlara da uskuf adı verilirdi. Yerel ağızlarda da üsküf ‘külâh, başlık’ olarak kullanılır. Türkçede scuffia’nın başındaki sc ünsüz düğümü ü- ünlüsüyle çözülmüştür. Arapça ve Rumcaya da geçmiştir*” (Eren 1999; 427).

debbâbe

< *Ar. debbâbe*: isim kökü. “bir çeşit savaş âleti”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kale duvarlarına yaklaşıp delmek veyahut bir suretle tahribat yapmak için kullanılan harp aletlerinden birine verilen addır” (Cilt I, s. 408).

demir taş

< *Tü. demir* + *Far. taş*: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit savaş âleti”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Demirgülle yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 424).

Demir kelimesinin ilk şeklinin *temür* olduğu açıktır. Kelime daha sonra ünlü değişimine uğrayarak *temir* olmuş, en sonunda da ünsüz değişimi neticesinde *demir* şeklini almıştır (TSD 2006; 543) .

taş: anlamı ve kökeni için bk. **gülbank taşı**

devir atı

< *Ar. devir* + *Tü. at-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “İstanbul ağasına verilen at”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının zâbitlerinden olup devşirme toplamakla da mükellef bulunan İstanbul ağasına üç senede bir padişah ahırından verilen at hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 436).

Devir, ‘dönme, bir şeyin etrafını dolaşma; dönüp dolaşma; nakil, aktarma; bir şeyi başkasına teslim etme’ (Devellioğlu 2001; 181).

at: anlamı ve kökeni için bk. **at gemileri**

Bize göre at, padişah ahırından üç yılda bir verildiği için *devir* kelimesiyle birlikte kullanılan bir tâbir olmuştur.

dır’

< *Ar. dır’*: isim kökü. “cenkte, savaşta giyilen zırh” (Devellioğlu 2001; 183).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“İnce zincirden yapılmış harp gömleğinin adı idi” (Cilt I, s. 448).

dır'ı postin

< *Ar. dır'* + *Far. postin*: isim kökü + isim kökü. “*bir çeşit zırh*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Zırh kaplı kürkler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 448).

dır': anlamı ve kökeni için bk. **dır'**

postin, ‘kürk’ (Devellioğlu 2001; 867).

dipçik

< *Tü. dip-çik*: isim kökü-küçültme eki. “*Tüfek vb. silahların namlu gerisinde bulunan, atış sırasında silahın omza dayanmasını veya tabancanın elle kavranmasını sağlayan taban bölümü*” (TS 1998; 596).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski ağızdan dolma tüfekleri doldurup boşaltmak için yapılip tüfeğin namlusuna sokulan ucu vidalı ve çengelli değneğe verilen addır*” (Cilt I, s. 452).

“< ETü. *tüp* ‘kök; temel, taban’ + *çik* ‘küçültme eki’; dipçik, tüfeğin taban bölümü” (Gülensoy 2007; 283).

döğen

< *Tü. döğ-en*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*Eskiden kullanılan, demir sapa bağlı uzunca bir zincirin ucuna bitişik, yuvarlak, üstü çivili bir savaş aracı*” (TTS 2000; 47).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Silâhın icadından evvel kullanılan harp aletlerinden birinin adıdır*” (Cilt I, s. 474).

Kelimenin ‘dövmek, inceltmek, ezmek’ anlamlarına gelen *tög-* kökünden geldiği açıktır. *-en* yapım ekini alan kelime ünsüz değişimi sonucu *dögen*, ardından da ünsüz yumuşaması sonucu *döğen* şeklini almıştır. *döğen~döven~düven* şekilleri de vardır. ‘harmanda ekin ve sapları ayırmak için kullanılan araç’ anlamına gelmektedir (Gülensoy 2007; 296-297).

Eyüboğlu, kelimenin dilimize Rumcadan geçtiğini (1988; 91) belirtmektedir.

el humbarası

< *Tü. el-i-g* + *Far. humbara-sı*: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit savaş âleti*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden kullanılan harp aletlerinden birinin adı idi*” (Cilt I, s. 518).

el: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

Humbara, ‘demir ya da tunçtan dökülmüş, yuvarlak ve boş olan, içine patlayıcı maddeler doldurulup havantopu ya da el ile atılan bir tür bomba’ (TTS 2000; 67).

esâme

< *Ar. esâme*: isim kökü. “*Yeniçerilerin ana kütükte kayıtlı olan adları*” (TTS 2000; 51).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin kaydı, ulûfe defteri manasına olarak kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 546).

esâme: anlamı ve kökeni için bk. **esâme defteri**

esliha-i nâriye

< *Ar. esliha* + *nâriye*: isim kökü + isim kökü. “*ateşli silahlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ateşli silâhlar manasına gelen bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 557).

Esliha, ‘silâhlar’ (Devellioğlu 2001; 234).

Nâriye, ‘ateş, od; cehennem’ (Devellioğlu 2001; 806).

ferâhî

< *Far. ferâhî*: isim kökü. “*Polis ve inzibat görevlilerinin boyunlarına taktıkları ayça biçiminde üstü yazılı metal arma; II. Mahmut devrinde feslerin tepesine püskülü tutturmak için takılan metal tepelik*” (TS 1998; 772).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden neferlerin fesleri üzerine diktikleri dâirevi sarı tepeliğin adı idi*” (Cilt I, s. 603).

findık

< *Ar. funduk*: isim kökü. “*Eskiden tüfek mermisi için kullanılan terim*” (TTS 2000; 54).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kurşun yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 626).

findık: anlamı ve kökeni için *bk. findık serpmek*

fişek

< *Far. fişeng*: isim kökü. “*tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silâhlara, atılmak için sürülen ve içinde barut bulunan bir kovan ile bu kovanın ucuna yerleştirilmiş mermiden oluşan cephâne*” (TS 1998; 791).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kurşun yerinde kullanılan bir tâbirdir. Eski yazıda fişenk suretinde yazılırdı*” (Cilt I, s. 632).

fitilli musket

< *Ar. fetil-li + Fr. musket*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü. “*bir çeşit silah*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski ateşli silâhlardan birinin adıdır*” (Cilt I, s. 633).

Fitil, ‘fitili olan veya fitille ateşlenen’ (TS 1998; 792).

Bize göre ‘musket’ kelimesi dilimize Fransızcadan geçen *misket* kelimesi ile alakalıdır. TS’de bulunan *misket*’in aşağıdaki anlamı bu görüşümüzü ispatlar niteliktedir: *mousquet ‘bomba ve şarapnellerin içinde bulunan kurşun veya demir tanelerin adı; bilye’* (TS 1998; 1570).

fitil otu

< *Ar. fetil + Tü. ot-u*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit barut*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Fitilli denen tüfeğin barutu yerinde kullanılan bir tâbirdir. Ot, barut demektir*” (Cilt I, s. 633).

ot: anlamı ve kökeni için *bk. ağzotu*

ganâim-i harbiye

< *Ar. ganâim + harbiye*: isim kökü + isim kökü. “*harp ganîmetleri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harpte düşmandan alınan şeyler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 643).

ganâim: ganîmetin çoğulu.

harbiye: anlamı ve kökeni için bk. **erkân-ı harbiye seyahati**

ganîmet

< *Ar. ganîmet*: isim kökü. “*düşmandan alınan mal*” (Devellioğlu 2001; 277).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harpte düşmandan ele geçen her türlü mühimmat, eşya ve levazım hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 644).

geçim

< *Tü. geç-im*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*Eskiden, düşman silahlarının etkisinden korumak için atlara giydirilen zırh*” (TTS 2000; 56).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden harp zamanında kılıç darbesinden korumak için atlara giydirilen çul biçimindeki zırhın adıdır*” (Cilt I, s. 655).

Kelimenin ‘giymek’ anlamına gelen *ked-* fiilinden geldiği açıktır. *-im* yapım ekini alan kelime ‘elbise, giyim, zırh’ anlamı kazanmıştır. Kelimede daha sonra *k>g* ve *d>ç* değişimi olmuş ve terimimiz *geçim* şekliyle kalıplaşmıştır (TSD 2006; 217-304-305).

humbara

< *Far. humbara*: isim kökü. “*Demir ya da tunçtan dökülmüş, yuvarlak ve boş olan, içine patlayıcı maddeler doldurulup havantopu ya da el ile atılan bir tür bomba*” (TTS 2000; 67).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Demirden yuvarlak, içi boş olarak yapılan ve barutla demir ve kurşun parçaları doldurulup havan topu veya elle atılan harp aletinin adıdır*” (Cilt I, s. 854).

humbara: anlamı ve kökeni için bk. **el humbarası**

iştirâ' zâhiresi

< Ar. *iştirâ'* + *zâhire-si*: isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*asker için alınan yiyecek*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Harp zamanlarında askerin iaşesi için alınan zâhire hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 104).

iştirâ', ‘satın alma’ (TS 1998; 1121).

zâhire, ‘gerektiği zaman harcanmak üzere anbarda saklanan hububat, yiyecek’ (Devellioğlu 2001; 1165)

karabina

< İt. *carabina*: isim kökü. “*Ağzı yayvan, namlusu genellikle yivli, kısa, yeğni eski bir tüfek türü*” (TTS 2000; 80).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Son sistem silâhların icadından evvel Osmanlı ordusunda kullanılmış olan ateşli silâhlardan birinin adıdır*” (Cilt II, s. 189).

kara namlu

< Tü. *kara* + Yun. *namlu*: sıfat + isim kökü. “*çakmaklı tüfeklerden birinin adı*” (TTS 2000; 81).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eski çakmaklı tüfeklerden birinin adıdır*” (Cilt II, s. 199).

kara: anlamı ve kökeni için bk. **baş karakollukçu**

Namlu, ‘tüfek, tabanca, top vb. ateşli silâhların ucunda bulunan boru biçimindeki parça’ (TS 1998; 1630).

kara sandık

< Tü. *kara* + Ar. *sandık*: sıfat + isim kökü. “*Her yeniçeri ortasında, ölen yeniçerilerin kalıtlarının satılması ile elde edilen paraların yatırıldığı kasa*” (TTS 2000; 81).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden ortaldaki, şimdiki tâbirle, kasa adıdır*” (Cilt II, s. 199).

kara: anlamı ve kökeni için bk. **baş karakollukçu**

sandık, “Arapça *sandûk*, Ermenice *sınduk* sözcüklerinden Türkçe *sandık*. Anadolu Türkçesine hangi dilden geçtiği bilinmiyor” (Eyüboğlu 1988; 279).

kaşık

< Tü. *kaş-ık*: isim kökü + küçültme eki. “ağaçtan veya metalden yapılmış, saplı sofraya aracı” (Gülensoy 2001; 469).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Büyük üniformalarda setrenin omuzlarına takılan sırma saçaklı apoletlere verilen addır” (Cilt II, s. 211).

Gülensoy kelimenin kökünün –kaşa benzediği için- *kaş* olduğunu iddia etmiştir. Ona göre (ı)k küçültme ekidir (Gülensoy 2007; 474). Paçacıoğlu ise kelimenin kökünün ‘oymak’ anlamına gelen *kaşa-* olduğunu, -k yapım ekini alan kelimenin ünlü değişimi de neticesinde *kaşık* şeklinde kalıplaştığını ifade eder (Paçacıoğlu 2006; 292).

kazân-ı şerîf

< Tü. *kazan* + Ar. *şerîf*: isim kökü + isim kökü. “kutsal kazan”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı mensuplarınca kutsî bir kıymet verilen kazan hakkında kullanılır” (Cilt II, s. 228).

kazan: anlamı ve kökeni için bk. **kazan kaldırmak**

Şerîf, ‘şerefli, mübarek, kutsal; soylu, temiz’ (Devellioğlu 2001; 992).

kellepuş

< Far. *kelle* + *pûş*: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit başörtüsü” (Devellioğlu 2001; 505).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muharebelerde başı muhafaza için giyilen zırh başlığı bu ad verilirdi” (Cilt II, s. 238).

Kelle, ‘baş’ (Eren 1999; 229).

Pûş, ‘örtü, örtünecek şey; elbise; zırh’ (Devellioğlu 2001; 868).

kılıç

< Tü. *kılıç*: isim kökü. “*bir çeşit savaş âleti*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Silâhın icadından evvel kullanılan en mühim harp aletinin adıdır*” (Cilt II, s. 257).

kılıç: anlamı ve kökeni için *bk. kılıç atlamak*

kirpi

< Tü. *kirpi-i*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*bir çeşit savaş âleti*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yuvarlak ve çivili harp âletinin adıdır*” (Cilt II, s. 283).

“=ET., OT. *kirpi* (EUTS; DLT) < *kirp-*; dikenlerini sık sık açıp kapamak” (Gülensoy 2007; 523).

Kirpi kelimesinin harp âletine ad olması, elbette gerçek anlamı ile yakından alâkalıdır. Bir hayvan olan kirpinin sırt kısmı dikenlerle kaplıdır. Bu onun savunma mekanizmasıdır, kendini düşmanlarına karşı bu dikenleri vasıtasıyla korur. Şeklen de yuvarlağımsı olduğu için benzetme yoluyla bu savaş âletine kirpi adının verildiğini söyleyebiliriz.

muayyenât-ı askeriyye

< Ar. *muayyenât* + *askeriyye*: isim kökü + isim kökü. “*asker erzağı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlere verilen erzak yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 560).

Muayyenât, ‘asker, me’mur vb. kimselere hükûmetçe bağlanmış erzak ve sâire’ (Devellioğlu 2001; 660).

askeriyye: anlamı ve kökeni için *bk. nakliyat-ı askeriyye*

orta bayrağı

< Tü. *orta* + *bayrak-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*tabur bayrağı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri teşkilatında tabur yerinde kullanılan ortalara mahsus bayrağın adıdır*” (Cilt II, s. 731).

orta anlamı ve kökeni için. *bk. ortalamak*

bayrak: anlamı ve kökeni için bk. **bayrakdâr**

orta kazanları

< Tü. *orta* + *kazan-ları*: isim kökü + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki.

“taburlarda yemek pişirilen kazan”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri teşkilatında tabur yerinde kullanılan ortaların yemeklerinin pişirildiği kazanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 731).

orta anlamı ve kökeni için. bk. **ortalamak**

kazan: anlamı ve kökeni için bk. **kazan kaldırmak**

orta sandığı

< Tü. *orta* + *Ar. sandık-ı*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki.

“Her yeniçeri ortasında, ölen yeniçerilerin kalıtlarının satılması ile elde edilen paraların yatırıldığı kasa” (TTS 2000; 113).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağını teşkil eden ortalara ait paraların bulunduğu şimdiki tâbirle kasaya verilen addır” (Cilt II, s. 736).

orta anlamı ve kökeni için. bk. **ortalamak**

sandık: anlamı ve kökeni için bk. **kara sandık**

pusat

< Tü. *pusat*: isim kökü. *“silah, zırh, âlet”* (TSD 2006; 451).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Zırh ve emsâli korunma âleti, alelumum silâh yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 782).

Eren kelimenin Azerî alanında *busat* ve *büsat* biçiminin kullanıldığını ve Arapçadan alındığını (bisât) iddia etmektedir (1999; 341).

sancak

< Tü. *sanç-kak*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. *“1. Belirti olarak kullanılan, özellikle yazı işlemeli ve kenarları saçaklı bayrak. 2. Osmanlı yönetim örgütünde il ile ilçe arasında yer alan yönetim bölgesi”* (TTS 2000; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Orduların, temsil ettikleri devletin alameti olarak, kullandıkları bayrağın adıdır*” (Cilt III, s. 116).

sancak: anlamı ve kökeni için bk. **sancak boğmak**

sapan

< *Tü. sap-an*: isim kökü-fiilden isim yapım eki. “*bir çeşit savaş âleti*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ateşli silâhların icâdından evvel kullanılan harp aletlerinden birinin adıdır*” (Cilt III, s. 125).

“=OT. *saban ~ sapan (DLT)*” (Gülensoy 2007; 129).

sarı bayrak

< *Tü. sarı + bayrak*: isim kökü + isim kökü. “*Kapıkulu süvârisinin savaşa giderken askerin geçeceği yolları temizlemekle görevli ikinci bölüğü*” (TTS 2000; 133).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının ‘Ebna-yı sipâhîyan’ adını taşıyan altı bölüğün ilk ikisi hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 128).

Sarı kelimesinin aslının *sarıg* olduğu açıktır. Kelime ünsüz düşmesi sonucu bugünkü şeklini almıştır (Gülensoy 2007; 132).

bayrak: anlamı ve kökeni için bk. **bayrakdâr**

sekbân tazıları

< *Far. sekbân + tazi-ları*: isim kökü + isim kökü- çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit av hayvanı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki sekbân ortalarının besledikleri tazılar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 149).

sekbân: anlamı ve kökeni için bk. **sekbânbaşı**

Tazi, ‘genellikle tavşan avında kullanılan, uzun bacaklı, çekik karınlı, çok çevik bir köpek türü’ (TS 1998; 2159).

serdengeçti bayrağı

< *Far. Tü. serdengeçti bayrak-ı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “ölümü göze alan gönüllülerin bu işe kabul edilmek için açtıkları bayrak”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Düşman ordusu içine dalmak veya muhasara altına alınan bir kaleye girmek için fedai yazılmak maksadıyla açılan bayrağa verilen addır” (Cilt III, s. 182).

serdengeçti: anlamı ve kökeni için bk. **serdengeçti**

bayrak: anlamı ve kökeni için bk. **bayrakdâr**

Şâmî çomak

< *OS. Şâmî + Moğ. çomak*: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit savaş âleti”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Tüfeğin icadından evvel harp aleti olarak kullanılan çomağın Şam’da yapılanlarına verilen addır” (Cilt III, s. 309).

Şâmî, ‘Şamlı; Şam şehri ile ilgili’ (Devellioğlu 2001; 977).

Çomak, ‘ucu topuzlu sopa’ (Eyübolu 1988; 67).

ta’yinât

< *Ar. ta’yînât*: isim kökü. “asker erzağı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askere verilen erzak ve yiyecek yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 426).

techizât-ı seferiyye

< *Ar. techizât + seferiyye*: isim kökü + isim kökü. “savaş durumunda askere gerekli her şey”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yola çıkacak askeri kıt’aya lüzumu olan erzak, eşya, mühimmat v.s her türlü eşya hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 433).

techizât: anlamı ve kökeni için bk. **techizât**

seferiyye, ‘savaş durumunda bulunma’ (Devellioğlu 2001; 928).

yeniçeri findığı

< Tü. *yeniçeri* + Ar. *findık-ı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit mermi*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri tüfeklerinin kurşunlarına verilen addır*” (Cilt III, s. 629).

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

findık: anlamı ve kökeni için bk. **findık serpmek**

yeniçeri kazanı

< Tü. *yeniçeri* + *kazan-ı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yemek pişirilen kazan*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri efrâdının yemeklerinin pişirildiği kazanın adıdır*” (Cilt III, s. 630).

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

kazan: anlamı ve kökeni için bk. **kazan kaldırmak**

yürük bayrağı

< Tü. *yürü-k* + *bayrak-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Savaşta düşmana saldırmak için ayrılan asker birliğinin bayrağı*” (TTS 2000; 167).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden muharebelerde düşmana hücum için ayrılan müfrezenin bayrağına verilen addır*” (Cilt III, s. 643).

yürük: anlamı ve kökeni için bk. **yürük**

bayrak: anlamı ve kökeni için bk. **bayrakdâr**

1.8 Tesis Terimleri

Bu bölümde çeşitli *askerî kurum ve kuruluş* incelenmiştir.

baruthâne-i âmire

< *Far. baruthâne* + *Ar. âmire*: birleşik isim + isim kökü. “*baruthâne*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden baruthânelere verilen addı*” (Cilt I, s. 159).

Baruthâne, ‘barut imal edilen fabrika veya atölye; barut konulan ve saklanan yer’ (Devellioğlu 2001; 71).

Âmire, ‘mamur eden; imar olunmuş; devlete ait’ (Devellioğlu 2001; 31).

cebehâne

< *Far. cebe-hâne*: birleşik isim. “[evvelce] *barut, kurşun, gülle ve benzerleri gibi harb malzemesi ve bunların bulunduğu yer*” (Devellioğlu 2001; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Silâh ve harp levazımının hıfzına mahsus yere verilen addı*” (Cilt I, s. 264).

cebhânelik

< *Ar. Far. cebehâne-lik*: birleşik isim-isimden isim yapım eki. “*savaş araçlarının bulunduğu, korunduğu yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Barut, mermi, top güllesi ve o çeşit harp levazımının muhafaza edildiği yer hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 265).

‘top, tüfek mermisi, barut vs.’ (Devellioğlu 2001; 128) anlamına gelen *cebhâne* kelimesi, *-lik* yapım eki alarak bu malzemelerin bulunduğu yer anlamı kazanmıştır.

dâr-ül-esliha

< *Ar. dâr* + *esliha*: isim kökü + isim kökü. “*silahların korunduğu yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Şimdiki askeri müzeye bir aralık verilmiş olan addır; silâhhâne demektir*” (Cilt I, s. 397).

anlamı ve kökeni için bk. **dâr-ül-harp**

esliha: anlamı ve kökeni için bk. **esliha-i nariye**

debboy

< *Fr. depot*: isim kökü. “*silah deposu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Silâh ve elbise ambarı yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 409).

debboy: anlamı ve kökeni için *bk. debboy memuru*

et tomruğu

< *Tü. et + tomur-uk-u*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklilik 3.

şahıs iyelik eki. “*Et meydanında yeniçeri ocağına özgü sekiz kasap dükkânı*” (TTS 2000; 52).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağına mahsus kasap dükkânları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 569).

Et, “=ETü., OT. *et*, Uyg. (*İKPÖ*, 142)” (Gülensoy 2001; 341).

Tomruk kelimesinin ‘tomruk kesmek, yıkmak, devirmek’ anlamına gelen *yamur-* fiilinden geldiği açıktır. Kelime daha sonra *y>t* ve *a>o* değişimine uğrayarak ‘ağaç kesmek’ anlamına gelen *tomur-* şeklini almıştır. *-uk* yapım ekini alıp *tomuruk* olan kelime ünlü düşmesi sonucunda *tomruk* olarak kalıplaşmıştır (TSD 569-570-652).

fişekhâne

< *Far. fişenghâne*: birleşik isim. “*fişek yapılan yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Fişek imalathânelerine verilen addır. Fişekhâne-i âmire suretinde de kullanılırdı*” (Cilt I, s. 632).

fişek: anlamı ve kökeni için *bk. fişek*

harbiye ambarı

< *Ar. harbiye + Far. anbar-ı*: isim kökü + isim kökü- teklilik 3. şahıs iyelik eki.

“*askerî müze*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Şimdiki askerî müzeye bundan evvel verilmiş olan addır*” (Cilt I, s. 738).

harbiye: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

ambar, “< Far. *anbar* < EFar. *Hampara* < EHint *sanbhara* (Harmatta: ALH 4: 298); tahıl koymaya yarayan büyük ve yerli sandık; eşya veya yük saklanan yer” (Eren 1999; 11).

hazîne-i esliha

< Ar. *hazîne* + *esliha*: isim kökü + isim kökü. “*askerî müze*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Şimdiki Askerî Müzeye bir aralık verilmiş olan addır*” (Cilt I, s. 787).

hazîne: anlamı ve kökeni için bk. **hazîne**

esliha: anlamı ve kökeni için bk. **esliha-i nariye**

humbarahâne

< Far. *humbarahâne*: birleşik isim. “1. *Humbara yapılan devlet fabrikası*. 2. *Humbaracı yetiştirmek ereğiyle 1739'da açılan ilk Türk askerî okullarından biri*” (TTS 2000; 67).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İlk açılan askeri mekteplerden birinin adıdır*” (Cilt I, s. 855).

humbara: anlamı ve kökeni için bk. **el humbarası**

hâne: anlamı ve kökeni için bk. **menzilhâne**

iç cebehâne

< Tü. *iç* + Far. *cebehâne*: isim kökü + birleşik isim. “*askerî müze*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Şimdiki askeri müzesine eskiden verilen addı*” (Cilt II, s. 26).

İç, “=ET. *iç* (viii. yy.); OT. *iç*; dâhil; dış karşıtı” (Gülensoy 2007; 419).

cebehâne: anlamı ve kökeni için bk. **cebehâne**

kârhâne-i hazret-i ağa

< Far. *kârhâne* + Ar. *hazret* + Moğ. *ağa*: birleşik isim + isim kökü + isim kökü. “*ocaktaki işyerleri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı imalathâneleri hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 202).

kârhâne: anlamı ve kökeni için bk. **kârhâneliler**

hazret: anlamı ve kökeni için bk. **imâm-ı hazret-i ağa**

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

kârhâne-i teğeltici

< *Far. kârhâne* + *Tü. teğelti-ci*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocadaki işyerlerinden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki imalathânelerden birinin adıdır*” (Cilt II, s. 202).

kârhâne: anlamı ve kökeni için bk. **kârhâneliler**

teğelti kelimesi ‘binek hayvanlarda eyerin altına konulan keçe’ anlamına (1998; 2167) gelmektedir. *Tegeltici* de ‘bu keçeyi yapanlar’ demektir.

mehterhâne-i hayme

< *Ar. Far. mehterhâne* + *Ar. hayme*: birleşik isim + isim kökü. “*çadır yapılan yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Çadır ve döşeme yapılıp muhafaza olunduğu yer, çadır imalathânesi hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 449).

Mehterhâne, “1. Osmanlılarda davul, nakkare, zil, zurna ve borulardan kurulan askerî mızıka takımı. 2. Askerî mızıka yeri” (TTS 2000; 100).

hayme: anlamı ve kökeni için bk. **haymegâh**

mühendishâne-i berr-i hümayun

< *Ar. Far. mühendishâne* + *Ar. berr* + *Far. hümayun*: birleşik isim + isim kökü + isim kökü. “*bir çeşit askerî okul*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Topçu zâbiti yetiştirmek üzere kurulmuş olan mektebin adıdır*” (Cilt II, s. 602).

“*Mühendishâne, bir başhoca, dört hoca ve dört halifeden oluşan eğitim kadrosu ile her sınıfında onar şâkirdan olmak üzere dört sınıf halinde düzenlenmiştir. Ayrıca modern manada mühendislik eğitimi sunan bir ders programı hazırlanmıştır. Yalnız sınıf geçmesi ve mezuniyet hususlarında Osmanlı klasik bürokratik yapısı muhafaza edilerek silsile yürütülmesi esası kabul edilmiştir. Başlangıç sınıfı dördüncü sınıf, mezuniyet sınıfı birinci sınıf olarak kabul edilen Mühendishâne’de talebeler bir nevi askeri personel kabul edildiğinden maaş ve tayinatlari bulunmaktadır. Bu sebepten sınıf geçme ve terfiler bir üst kademelere terfi, terk, vefat veya başka bir vazifeye tayin durumlarında, o rütbeden daha aşağıda bulunan hoca veya şâkirdanın imtihanla bir üst rütbe veya sınıfa terfi etme şeklinde zincirleme olarak en alt kademedeki talebeye kadar silsile yürütülmesi şeklinde yapılmıştır. Bu durum Mühendishâne’de eğitimin tam olarak kaç yıl süreceğinin tespiti zorlaştırmaktadır*” (Osmanlı Medeniyeti Tarihi I 1999; 281-282).

Berr, ‘kara toprak’ (Devellioğlu 2001; 89).

hümâyûn: anlamı ve kökeni için *bk. ordu-yu hümâyûn ağası*

ocak ta'limhânesi

< *Tü. ocak* + *Ar. Far. ta'limhâne-si*: isim kökü + birleşik isim. “*askerlik eğitimi verilen alan*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin askerlik talimleri ve spor yaptıkları sahaya verilen addır*” (Cilt II, s. 713).

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

ta'limhâne: anlamı ve kökeni için *bk. muallim-i ta'limhâne*

oda

< *Tü. oda*: isim kökü. “*Yeniçeri kışlaları ile içsaray koğuşlarına genel olarak verilen ad*” (TTS 2000; 110).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri kışlalarına verilen addır*” (Cilt II, s. 714).

oda: anlamı ve kökeni için. *bk. baş odabaşı*

orta câmii

< *Tü. orta* + *Ar. câmii*: isim kökü + isim kökü. “*yeniçeri ocağının camii*” (TTS 2000; 112).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının câmii hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 731).

orta: anlamı ve kökeni için. *bk. ortalamak*

câmii: anlamı ve kökeni için *bk. imâm-ı câmi-i miyâne*

sekbânlar fırını

< *Far. sekbân-lar* + *Yun. fırın-ı*: isim kökü-çokluk eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*bir çeşit fırın*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki sekbân ortalarıyla besledikleri tazı ve diğer av köpeklerinin ekmeklerini pişirmek için yapılmış olan fırının adıdır*” (Cilt III, s. 149).

sekbân: anlamı ve kökeni için *bk. sekbânbaşı*

Fırın, ‘her yandan aynı derecede ısı alarak ekmek, pasta vb. pişirmeye yarayan, tavanı tonoz biçiminde, önünde tek açıklık bulunan ocak’ (TS 1998; 780).

silâhhâne

< *Ar. Far. silâhhâne*: birleşik isim. “*silâhların korunduğu yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Silâhların muhafaza olunduğu yer hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 226).

Silâh, ‘savunmak veya saldırmak amacıyla kullanılan araç’ (TS 1998; 1981).

hâne: anlamı ve kökeni için *bk. menzilhâne*

sofa

< *Ar. sofa*: isim kökü. “*Yeniçeri koğuşunun bir adı*” (TTS 2000; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ıstılahlarından. Koğuş yerinde kullanılırdı*” (Cilt III, s. 242).

sofa: anlamı ve kökeni için *bk. sofaları bir tertîb*

ta’limhâne

< *Ar. Far. ta’limhâne*: birleşik isim. “*askerlerin eğitim yaptıkları yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlerin talim yaptıkları yerler hakkında kullanılır bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 393).

ta’limhâne: anlamı ve kökeni için *bk. muallim-i ta’limhâne*

tophâne

< *Tü. Far. tophâne*: birleşik isim. “*topların yapıldığı yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden top yapılan yere verilen addır*” (Cilt III, s. 513).

top: anlamı ve kökeni için *bk. top altı*

hâne: anlamı ve kökeni için *bk. menzilhâne*

tophâne-i âmire

< *Tü. Far. tophâne + Ar. âmire*: birleşik isim + isim kökü. “*topların yapıldığı yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden top yapılan yere verilen addır*” (Cilt III, s. 514).

tophâne: anlamı ve kökeni için *bk. tophâne*

âmire: anlamı ve kökeni için *bk. baruthâne-i âmire*

1.9 Teşkilât Terimleri

Bu bölümde özellikle örgüt hüviyeti kazanmış çeşitli *askerî yapılar*, *meclisler*, *karar alma merkezleri* incelenmiştir.

ağa bölüğü

< Moğ. *ağa* + Tü. *böl-ük-ü*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ocağında İstanbul ağasının odası*” (TTS 2000; 14).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ağa bölüğü vaktiyle bir bölükken sonraları ‘acemi oğlanları çoğalınca bir bölük dokuz bölüğe çıkarılmıştı*” (Cilt I, s. 22).

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

ağa dîvânı

< Moğ. *ağa* + Far. *dîvân-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ağasının başkanlığında, ocağın türlü işlerini görüşmek üzere yüksek aşamalı yeniçeri subaylarından kurulan divan*” (TTS 2000; 14).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ağasının reisliği altında toplanan meclisin adı idi. ‘Ağa’ yeniçeri ağası, ‘dîvân’ da meclis demek olduğu için ‘ağa dîvânı’ yeniçeri ağasının meclisi demektir*” (Cilt I, s. 23).

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

Dîvân, ‘yüksek düzeydeki devlet adamlarının kurduğu büyük meclis; dîvân edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser; sedir; meclis’ (TS 1998; 604).

ağa kapısı

< Moğ. *ağa* + Tü. *kapı-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ağasının görev yeri*” (TTS 2000; 14).

“*Yeniçeri ağalarının bulunduğu resmi dâireye verilen addı. Kapı; vaktiyle resmi dâire demek olduğu için ‘ağa kapısı’ ‘ağa dâiresi’ demektir*” (Cilt I, s. 23).

ağa: anlamı ve kökeni için *bk. ağa arzı*

kapı: anlamı ve kökeni için *bk. kapı olmak*

alaca bayrak

< Tü. *ala-ca* + *bayrak*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü.
“süvârilere verilen unvan”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri askerinin süvâri kısmını teşkil eden ve ‘ebna-i sipâhîyan’ namını alan altı bölükten dört bölüğüne aynı zamanda verilen unvandı” (Cilt I, s. 44).

Alaca kelimesi ‘alaca; benekli’ anlamına gelen *ala* kelimesinden gelmiştir. Kelime +*ca* yapım eki alarak ‘karışık renkli ve çubuklu kumaş’ anlamları kazanmıştır (TSD 2006; 17).

bayrak: anlamı ve kökeni için bk. **bayrakdâr**

alay

< Tü. *alay*: isim kökü. “geçit resmine, gösteri yürüyüşüne katılan asker birliği ya da insan topluluğu” (TTS 2000; 16).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Türkçede kalabalık bir zümre, cemâat demek olan bu kelime istilah olarak askeri teşkilatta ordunun bir cüz’ü tamına alem olmuş bir tâbirdi” (Cilt I, s. 44).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

alay meclisi

< Tü. *alay* + Ar. *meclis-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“alay ile ilgili kararların alındığı yer”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Alay işleri hakkında icap eden kararları vermeye salahiyyetli bulunan meclise verilen addı” (Cilt I, s. 46).

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

Meclis, ‘görüşülecek bir mes’ele için bir araya gelmiş insan topluluğu’ (Devellioğlu 2001; 594).

altı bölük

< *Tü. altı* + *böl-ük*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*süvârilere verilen ad*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri askerinin süvâri kısmını teşkil eden ve ‘Ebna-yi Sipâhîyan’ namını alan altı bölüğe verilen addı*” (Cilt I, s. 53).

altı: anlamı ve kökeni için *bk. elli altı*

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

asâkir-i mansûre-i Muhammediyye

< *Ar. asâkir* + *mansûre* + *Muhammediyye*: isim kökü + isim kökü + özel isim. “*yeniçeri ocağının yerine kurulan düzenli ordu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İkinci Sultan Mahmut’un yeniçeri ocağını kaldırdığı H. 1241 (1825) senesinde onun yerine kurduğu muntazam askere verilen addı*” (Cilt I, s. 92).

Asâkir, ‘erler’ (Devellioğlu 2001; 41).

Mansûre, ‘nasrolunmuş, Allah’ın yardımıyla gâlip, üstün gelmiş’ (Devellioğlu 2001; 580).

Muhammediyye, ‘Hz. Muhammed’e âit, onunla ilgili’ (Devellioğlu 2001; 667).

avcı

< *TT. av-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*Yeniçeri ocağının üç bölümünden biri; 34 ortadan oluşmuştur*” (TTS 2000; 130).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan otuz üçüncü sekbân bölüğüne verilen unvandı*” (Cilt I, s. 114).

avcı: anlamı ve kökeni için *bk. avcıbaşı*

ayak dîvânı

< *Tü. at-ak* + *Far. dîvân-ı*: fiil kökü- fiilden isim yapım eki + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Bir konuyu ivedilikle görüşmek ve sonuca bağlamak üzere padişahın katılmasıyla ayakta kurulan olağanüstü divan*” (TTS 2000; 21).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Pek mühim ve müstacel veya fevkalade haller dolayısıyla veya padişahın huzuru ile kurulan dîvân hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt I, s. 117).

“Dilin temel kelimelerinden biri olan ayak, Türk lehçelerinde değişik ses biçimleriyle görülmektedir: Tkm ayak, TatK ayak, Bşk ayak, Şor azak, SUyg azak, Hal hadaq, Yak atah, Çuv ura vb. Kelime Eski Türkçede aëau olarak kullanılır. Ayak kelimesinin Türkçe a-‘ayırmaq’ kökünden geldiği ve asıl anlamının “sürekli olarak birbirinden ayrılan organ” olduğu fikri dikkat çekicidir (Hacıeminoğlu 1992;21). Sevortyan da kelimenin ‘gitmek’ anlamındaki *ay- kökünden gelebileceğini belirtmektedir. Yaygın inanca göre ise kelime, Türkçe at- kökünden gelmektedir: at-ak (fiil kökü-fiilden isim yapım eki). Kelimenin Korece padak biçiminden geldiği de öne sürülmektedir (Eren 1999;26). Hamilton’un ayaü kelimesini bir *yad-> ad- ‘yere yaymak, sermek’ köküne bağlamaya çalıştığını da belirtmemiz gereklidir” (Hamilton 1998;130).

dîvân: anlamı ve kökeni için bk. **ağa dîvânı**

bâb-ı seraskerî

< Ar. bâb + Far. Ar. ser-askerî: isim kökü + birleşik isim. “savunma bakanlığı”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Eskiden Harbiye Nezâreti dâiresi hakkında kullanılan bir tâbirdi. ‘Serasker kapısı’ da denilirdi” (Cilt I, s. 142).

Bâb, ‘kapı’ (Devellioğlu 2001; 60).

serasker: anlamı ve kökeni için bk. **serasker**

baruthâne-i âmire hazînesi

< Far. baruthâne + Ar. âmire + hazîne: birleşik isim + isim kökü + isim kökü. “Baruthânenin para işlerini gören ye.r”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Baruthânenin para işlerini gören veznesi hakkında kullanılan bir tâbirdi” (Cilt I, s. 159).

baruthâne-i âmire: anlamı ve kökeni için bk. **baruthâne-i âmire**

hazîne: anlamı ve kökeni için bk. **hazîne**

bölük

< Tü. böl-ük: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “Osmanlı askerî örgütünde belli görevdeki kişilerden oluşan birliklere verilen ad” (TTS 2000; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kısım, parça, sınıf manalarına gelen bu kelime eski Osmanlı ordu teşkilatında kapıkulu ocakları ile eyalet ve maiyet askerlerinde bir ıstılah olarak kullanılmıştır” (Cilt I, s. 242).

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

bölükât-ı erbaa

< Tü. *böl-ük-ât* + Ar. *erbaa*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-çokluk eki + isim kökü. “bir kısım bölükler”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Kapıkulu süvâriyelerinin sipâh ve silâhtarlardan maada diğer dört bölüğüne verilen addı” (Cilt I, s. 242).

bölükât ‘bölüğün çoğulu’

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

erbaa: anlamı ve kökeni için bk. **kıla-ı erbaa**

bölükât-ı seb’a

< Tü. *böl-ük-ât* + Ar. *seb’a*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-çokluk eki + isim kökü. “Mısır’daki askerî teşkilat”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Osmanlı Devletinin Mısır’daki yedi ocaktan ibaret olan askeri teşkilatına verilen addı” (Cilt I, s. 242).

bölükât ‘bölüğün çoğulu’

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

Seb’a, ‘yedi’ (Devellioğlu 2001; 924).

bölükler halkı

< Tü. *böl-ük-ler* + Ar. *halk-ı*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki-çokluk eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “Kapıkulu askerinin altı bölükten oluşan atlı sınıfı: Sipah, silâhdar, sağ ulûfeciler, sol ulûfeciler, sağ garipler, sol garipler” (TTS 2000; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Osmanlılarda askeri teşkilata ait ıstılahlardandı. Bölükler halkı altı bölüktü” (Cilt I, s. 243).

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

Halk, ‘belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali’ (TS 1998; 933).

bölüklüler

< *Tü. böl-ük-lü-ler*: fiil kökü – fiilden isim yapım eki- isimden isim yapım eki- çokluk eki “*yeniçeriler için kullanılan ifâdelerden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri teşkilatında kullanılan bir tâbirdi. İlk teşkilinde bin neferden ibaret olan yeniçeriler tedricen arta arta Kanûni Sultan Süleyman devrinde yüz altmış beş ortaya çıkarılmış, sonraları ise bu miktar yüz doksan altıya kadar yükselmiştir*” (Cilt I, s. 243).

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

cebeci ocağı

< *Moğ. cebe-ci + Tü. ocak-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri örgütünde silahların yapımı, onarımı ve bakımı ile görevli olan ağabölüğü*” (TTS 2000; 33).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Cebecilerin mensup oldukları teşkilatın adıydı*” (Cilt I, s. 263).

cebeci: anlamı ve kökeni için *bk. cebeci*

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

cemâat-i rîhteciyân-ı humbara

< *Ar. cemâat + Far. rîhteciyân + Far. humbara*: isim kökü + isim kökü + isim kökü. “*humbara adlı bombayı yapanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Cebeci ocağı arasında ayrı bir sınıf olan humbara yapanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 276).

Cemâat, ‘insan topluluğu; imâmın arkasında namaz kılanlar’ (Devellioğlu 2001; 131).

Rîhteciyân, ‘top döken sanatkârlar’ (Devellioğlu 2001; 893).

humbara: anlamı ve kökeni için *bk. el humbarası*

cemâat ortaları

< *Ar. cemâat + Tü. orta-ları*: isim kökü + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağının üç bölümünden biri olan 1-101. ortalar*” (TTS 2000; 34).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağını teşkil eden ortaların bir-yüz bir adedinin aldığı unvandır. Yaya beyler de denilirdi” (Cilt I, s. 276).

cemâat: anlamı ve kökeni için *bk. cemâat-i rîhteciyân-ı humbara*

orta: anlamı ve kökeni için *bk. ortalamak*

ceyş

< *Ar. ceyş*: isim kökü. *“asker, ordu; ses, seda”* (Devellioğlu 2001; 139).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“En aşağı dört yüz atlı ve yayadan müteşekkil askeri kıta hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 285).

Cezâyir ocakları

< *Ar. Cezâyir* + *Tü. ocak-ları*: özel isim + isim kökü-3. şahıs iyelik eki. *“askerî teşkilatlardan biri”*

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Tunus ve Cezâyir’de kurulan teşkilat hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 285).

Cezâyir, Kuzey Afrika’da bir ülkedir. Ülkenin adı Arapçada ‘adalar’ anlamına gelen *El Cezâir*’den gelmektedir.

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

çakırcı

< *Tü. çakır-cı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. *“1. Padişahla birlikte av giden avcı takımlarından biri. 2. Çakır yavrularını yuvalarından alıp saray için av kuşu olarak yetiştiren timarlı avcılarının bir takımına verilen ad”* (TTS 2000; 35).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı teşkilatından bir sınıfın adıydı” (Cilt I, s. 322).

Biz kelimenin ‘kakmak, ısırmak’ anlamına gelen *çak-* fiilinden geldiğini düşünüyoruz. Daha sonra *-ır* yapım ekini alan kelime ‘bir kuş cinsi, doğan’ olarak karşımıza çıkar (TSD 2006; 127). TTS’nin yukarıdaki açıklamasından hareketle *çakırcı*’nın ‘bu kuşları av için yetiştiren kişi’ olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

çergeci

< Tü. çerge-ci: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*padişah çadırını beklemekle görevli yeniçeri*” (TS 1998; 463).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan on yedinci cemâatin unvanıydı. Çerge, alaylara mahsus bir nevi çadırdı*” (Cilt I, s. 353).

çeri

< Tü. çer-i: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*asker*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Asker, bir sürü halk, takım manalarına gelen bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 353).

çeri: anlamı ve kökeni için bk. **çeribaşı**

çete

< Blg. çete: isim kökü. “1. Düzenli ordu dışı silahlı küçük birlik. 2. Osmanlı İmparatorluğunda çoğunlukla sayısı yüzden az olan, yağma ya da keşif amacıyla düşman topraklarına gönderilen akıncı birliği” (TTS 2000; 37).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Akıncı kumandanının iştirak etmediği ufak kuvvetler tarafından yabancı devlet ülkelerine yapılan akınlara verilen addır*” (Cilt I, s. 356).

çete: anlamı ve kökeni için bk. **çeteye gitmek**

deli

< Tü. deli: isim kökü. “*Önceleri Rumeli’de bulunan, genişledikten sonra Anadolu’da da vezir ve beylerbeylerine bağlı olarak görev yapan hafif süvâri örgütünün askeri*” (TTS 2000; 41).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Rumeli’de ilk olarak teşkil edilen bir sınıf süvâri askerine halk tarafından yanlış olarak verilen addır. Asıl isimleri kılavuz, yol gösterici demek olan delil olduğu halde deli ismini almaları hiçbir muhataradan ürkmeyip her tehlikeye tereddütsüz kendilerini atmak cesaretine malik olmalarındandır.*” (Cilt I, s. 420).

Kelimenin tarihsel değişimini şu şekilde verebiliriz: *telbe>teli>delü>deli*. Bu kelimelerin hepsi ‘deli’ anlamına gelmektedir (TSD 2006; 164-542).

delil

< *Ar. delil*: isim kökü. “yol gösteren, kılavuz; şahit, belge, tanık” (Devellioğlu 2001; 172).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Rumeli’de ilk olarak teşkil edilen bir sınıf hafif süvâri askerine verilen addır*” (Cilt I, s. 420).

deveci

< *Tü. deve-ci*: isim kökü- isimden isim yapım eki “*askerî bölüklerden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan yirmi dokuzuncu ortaya verilen addır*” (Cilt I, s. 434).

deveci: anlamı ve kökeni için *bk. başdeveci*

dîvân-ı harp

< *Far. dîvân* + *Ar. harp*: isim kökü + isim kökü. “*askerî mahkeme*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerler tarafından yapılan cürümlerin muhakemesine bakan askeri muhakemeye verilen addır*” (Cilt I, s. 462).

dîvân: anlamı ve kökeni için *bk. ağa dîvânı*

harp: anlamı ve kökeni için *bk. dâr-ül harp*

dîvân-ı harb-i örfî

< *Far. dîvân* + *Ar. harp* + *Ar. örfî*: isim kökü + isim kökü + isim kökü. “*askerî mahkeme*”

“*Örfî idâre zamanında teşkil edilen askerlerden mürekkep mahkemeye verilen addır*” (Cilt I, s. 462).

dîvân: anlamı ve kökeni için *bk. ağa dîvânı*

harp: anlamı ve kökeni için *bk. dâr-ül harp*

örfî, ‘örfle, adetle ilgili, -icabettiği zaman- sivil idâre yerine askeri idâre’ (Devellioğlu 2001; 851).

dümdâr

< *Far. düm* + *-dâr*: isim kökü + sıfat. “*ordunun arkasındaki kuvvet*” (Devellioğlu 2001; 194).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*En arkada bulunan asker müfrezesi hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 435).

düm, ‘kuyruk’ (Devellioğlu 2001; 193).

-dâr, ‘tutan’ (Devellioğlu 2001; 165).

Kuyruk kelimesi *TS*’nin ilk iki maddesinde “1. *Hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ. 2. Kuşlarda gövdenin sonunda bulunan tüy demeti*” (1998; 1426) şeklinde geçmektedir. Bu iki maddede de ortak olan ifâde ‘gövdenin sonunda bulunan’dır. Terimimizin kazandığı anlama baktığımızda, gerçek anlamdan yola çıkılıp bir benzetme ilgisi kurulduğu açıktır.

ebnâ-yi sipâhîyan

< *Ar. ebnâ* + *Far. sipâhîyan*: isim kökü + isim kökü. “*süvârilere verilen ad*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu tâifesinin süvâri takımına verilen addır*” (Cilt I, s. 497).

ebnâ, ‘oğullar’ (Devellioğlu 2001; 199).

sipâhîyan, ‘sipâhîler, timar sahibi süvâri askerleri’ (Devellioğlu 2001; 955).

Edirne ocağı

< *Edirne* + *Tü. ocak-ı*: özel isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Edirne’deki askerî teşkilat*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Edirne’deki yeniçeri teşkilatı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 505).

Edirne ‘Türkiye’nin illerinden’

ocak: anlamı ve kökeni için. bk. **çûhadâr-ı bâb-ı ocak**

efendi dâiresi

< Yun. *efendi* + Ar. *dâire-si*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri efendisinin görev yeri*” (TTS 2000; 48).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri kâtibinin dâiresi hakkında kullanılan bir tâbirdir. Buna “efendi kapısı” da denilirdi*” (Cilt I, s. 507).

efendi dâiresi: anlamı ve kökeni için bk. **efendi dâiresi kâtipleri**

efendi kapısı

< Yun. *efendi* + Tü. *kapı-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri efendisinin görev yeri*” (TTS 2000; 48).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri kâtibinin dâiresi hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 507).

efendi kapısı: anlamı ve kökeni için bk. **efendi kapısı şâkirdleri**

emekdâr koğuşu

< Tü. *Far. emek-dâr* + Tü. *koğuş-u*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kıdemli yeniçerilerin koğuşu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilerin kıdemlilerine mahsus koğuş hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 525).

emekdâr: anlamı ve kökeni için bk. **emekdâr**

Biz *koğuş* kelimesinin ‘içi boş’ anlamına gelen *kob* kökünden geldiğini düşünüyoruz. +uş yapım ekini alan kelime *kobuş* (içi boş, boşluk, oyuk) olmuş, ardından ünsüz değişimi neticesinde (*b>v*) *kovuş*, gene ünsüz değişimi yoluyla *koguş* ve ünsüz yumuşaması sonucu da *koğuş* olmuştur (TSD 339-341-352).

erkân-ı harbiye dâiresi

< Ar. *erkân* + *harbiye* + *dâire-si*: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*çeşitli rütbeli askerlerin bulunduğu dâire*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Merkezde harbiye nâzırının, kolordularda kumandanların maiyetinde olup lüzumu kadar erkân-ı harbiye ümera ve zâbitaniyle mülhak zâbitlerden ve bir miktar sivil memurlardan mürekkep bulunan hususi dâireye verilen addır*” (Cilt I, s. 545).

erkân: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

harbiye: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

dâire: anlamı ve kökeni için *bk. efendi dâiresi kâtipleri*

erkân-ı harbiye-i bâhriye

< *Ar. erkân + harbiye + bâhriye*: isim kökü + isim kökü + isim kökü “çeşitli rütbeli askerlerin bulunduğu dâire”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Bâhriye nezâretinde bulunan ve erkân-ı harp ümera ve zâbitanından mürekkep dâirenin adı idi” (Cilt I, s. 545).

erkân: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

harbiye: anlamı ve kökeni için *bk. erkân-ı harbiye seyahati*

bâhriye: anlamı ve kökeni için *bk. bâhriye nâzırı*

eski odalar

< *Tü. es-ki + oda-lar*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki + isim kökü-çokluk eki. “İstanbul’da Şehzadebaşı’ndaki yeniçeri kışlaları” (TTS 2000; 51).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağının kışlalarından birinin adıydı. Diğerinin ismi de ‘yeni odalar’dı” (Cilt I, s. 556).

eski: anlamı ve kökeni için *bk. başeski*

oda: anlamı ve kökeni için. *bk. baş odabaşı*

Gelibolu ‘acemi ocağı

< *Gelibolu + Ar. ‘acemi + Tü. ocak-ı*: özel isim + isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “Gelibolu’daki askerî teşkilat”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Gelibolu’da kurulan ilk ‘acemi ocağına verilen addır” (Cilt I, s. 662).

Gelibolu “Çanakkale’nin ilçesi”

‘acemi: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanlar*

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

gönder

< Yun. kontari: isim kökü. “1. Ucuna sancak, bayrak gibi şeyler takılan uzun sopa. 2-Elle düşman üzerine fırlatılan ucu demirli kısa mızrak. 3. Her bölgede bulundurulmuş voynuklardan iki, üç ya da dört kişilik guruplara verilen ad” (TTS 2000; 59).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Seferde ordunun ve ileri gelen vezir ve diğer devlet adamlarının atlarına bakmak ve sair zamanlarda ise has ahır ve çayır hizmetlerinde kullanılmak üzere gayr-i Müslimlerden ve hassaten Bulgar’lardan tertib edilmiş bir sınıf olan voynukların her muntıkada ikisi, üçü ve dördü hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt I, s. 675).

Gülensoy *gönder*’in tartışılması gereken bir sözcük olup, Eren ve Nişanyan tarafından da Yun. olarak gösterildiğini belirtmiş, buna mukâbil ET’deki *köndger-fiilinin* sözcüğün Türkçe olabileceğine işaret etmiştir (Gülensoy 2007; 377).

gurebâ-i yemîn

< Ar. gurebâ + yemîn: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit süvâri bölüğü”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlarla muharebede fevkalade yararlık gösteren yabancılar ve yeni Müslümanlardan teşkil olunan iki süvâri bölüğünden birinin adıdır” (Cilt I, s. 681).

Gurebâ, (garîb’in çoğulu); *garîb* ‘gurbette, kendi memleketinin dışında bulunan, yabancı’ (Devellioğlu 2001; 278).

yemîn, ‘sağ, sağ taraf; and’ (Devellioğlu 2001; 1160).

gurebâ-i yesar

< Ar. gurebâ + yesar: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit süvâri bölüğü”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkanlarla muharebede fevkalade yararlık gösteren yabancılar ve yeni Müslümanlardan teşkil olunan iki süvâri bölüğünden birinin adıdır” (Cilt I, s. 681).

gurebâ: anlamı ve kökeni için bk. **gurebâ-i yemîn**

yesar, ‘varlık, zenginlik; sol, sol taraf’ (Devellioğlu 2001; 1160).

harbiye nezâreti

< *Ar. harbiye + nezâret-i*: isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*savunma bakanlığı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik işlerinin görüldüğü dâireye verilen addır*” (Cilt I, s. 738).

harbiye: anlamı ve kökeni için bk. **erkân-ı harbiye seyahati**

nezâret, ‘bakma, bakış, etrafı görme, seyir; gözetme, gözden geçirme, denetim, kontrol; idâre, reislik; nâzırlık, vekillik’ (Devellioğlu 2001; 832).

hareket ordusu

< *Ar. hareket + Tü. ordu-su*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) ayaklanmasını bastırmak üzere Rumeli’den İstanbul’a gelen Osmanlı ordusu*” (TTS 2000; 63).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İstanbul’da çıkan 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) isyanını bastırmak üzere Rumeli’den gelen asker hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 740).

hareket, ‘yola çıkma’ (Devellioğlu 2001; 328).

Bize göre *hareket* kelimesinin anlamlarından biri olan ‘yola çıkma’ bu terimin oluşmasını sağlamıştır. Çünkü kastedilen askerler Rumeli’den ‘yola çıkarak’ İstanbul’a gelmişlerdir.

ordu: anlamı ve kökeni için bk. **ordu tepesi**

hasekiler

< *Ar. haseki-ler*: isim kökü-çokluk eki. “*1. Bir görevde eskimiş olanlara verilen san. 2. Bostancı ocağının küçük aşamalı subayları. 3. Sarayda padişahın gözüne ve gönlüne girmiş olan karavaş*” (TTS 2000; 64).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının cemâat ortalarından on dört, kırk dokuz, altmış altı ve altmış yedinci ortalarına verilen addır*” (Cilt I, s. 754).

haseki: anlamı ve kökeni için bk. **başhaseki**

haseki ortası

< *Ar. haseki* + *Tü. orta-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“*Yeniçeri ocağının 14., 49., 66. ve 67. ortaları*” (TTS 2000; 64).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının on dört, kırk dokuz, altmış altı ve altmış yedinci ortalarına verilen addır*” (Cilt I, s. 754).

haseki: anlamı ve kökeni için *bk. başhaseki*

orta: anlamı ve kökeni için *bk. ortalamak*

hassa ordusu

< *Ar. hassa* + *Tü. ordu-su*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.
“*1. Ordu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Merkezi İstanbul’da olan Birinci Ordu hakkında kullanılan bir tâbirdir*”
(Cilt I, s. 763).

hassa, ‘bir kimseye, ya da bir şeye özel olan nitelik, kuvvet, güç’ (Devellioğlu 2001; 336).

ordu: anlamı ve kökeni için *bk. ordu tepesi*

haymeli ordugâh

< *Ar. Far. haymegâh* + *Tü. Far. ordugâh*: birleşik isim + birleşik isim. “*bir çeşit askerî kıt’a*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sahrada çadır altında bulunan büyük askerî kıt’a hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 780).

hayme: anlamı ve kökeni için *bk. haymegâh*

ordugâh: anlamı ve kökeni için *bk. seyrek ordugâh*

hayta

< *Ar. hayta*: isim kökü. “*Osmanlıların ilk zamanlarında eyalet askerinin uçboylarında görevli sınıflarından biri*” (TTS 2000; 65).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eyalet askerlerinin bir kısmını teşkil eden serhat kullarının ayrılmış bulundukları sınıflardan birinin adıdır*” (Cilt I, s. 783).

hisarlı

< Ar. *hisar-lı*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*bir çeşit askerî teşkilat*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Serhat kolu idadında (sayısında) dâhil teşekkülün adıdır*” (Cilt I, s. 843).

hisar: anlamı ve kökeni için bk. **hisar eri**

humbaracı ocağı

< Far. *humbara-cı* + Tü. *ocak-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri örgütünde humbara yapan ya da savaşta humbara kullanan ağabölüğü*” (TTS 2000; 67).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Humbara yapanlar ve humbara kullananlar hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt I, s. 854).

humbaracı: anlamı ve kökeni için bk. **humbaracı**

ocak: anlamı ve kökeni için. bk. **çûhadâr-ı bâb-ı ocak**

icâreliler

< Ar. *icâre-li-ler*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki. “*Sınır boylarındaki kent ve kalelerde görev yapan yerli topçulardan bir asker sınıfı*” (TTS 2000; 70).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçerilik zamanında askerlik teşkilatında yerli kulu piyâdesinin mürekkep olduğu beş sınıftan birini teşkil edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 17).

‘kirâ, gelir’ anlamına gelen *icâre* kelimesi (Devellioğlu 2001; 406), *-li* yapım eki aldığı anda ‘ücretle çalışan asker’ anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

irtibat keşif kolu

< Ar. *irtibat* + *keşif* + Tü. *kol-u*: isim kökü + isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*düşman ve güzergâh hakkında bilgi toplamakla görevli askerler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Bir kıtayı arayıp bulmak ve kendisiyle herhangi bir surette irtibatı tesis etmekle mükellef olarak çıkarılan keşif kolu yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 82).

irtibat: anlamı ve kökeni için *bk. irtibat hizmeti*

keşif, ‘açma, meydana çıkarma; gizli bir şeyi bulma; bir sırrı öğrenme; bir şeyin olacağını önceden anlama; Allah tarafından ilham olunma’ (Devellioğlu 2001; 511).

kol: anlamı ve kökeni için *bk. kola binmek*

irtibat kıt’ası

< *Ar. irtibat + kıt’a-sı: isim kökü + isim kökü-* teklik 3. şahıs iyelik eki.
“*irtibat kurulan kıt’a*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kendisiyle irtibat tesis edilen kıt’a hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 82).

irtibat: anlamı ve kökeni için *bk. irtibat hizmeti*

kıt’a, ‘parça, bölük, cüz; arazi, memleket, ülke; askeri birlik’ (Devellioğlu 2001; 517).

İstanbul ‘acemi ocağı

< *İstanbul + Ar. ‘acemi + Tü. ocak-ı: özel isim + isim kökü + isim kökü-* teklik 3. şahıs iyelik eki. “*ocaklardan birinin adı*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İstanbul’un zaptından sonra Gelibolu ocağından ayrı olarak kurulan ocağın adıdır*” (Cilt II, s. 89).

İstanbul: anlamı ve kökeni için *bk. gılman-ı ‘acemiyân-ı İstanbul*

‘acemi: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanlar*

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

İstanbul kulluğu

< *İstanbul + Tü. kul-luk-u: özel isim + isim kökü-isimden isim yapım eki-* teklik 3. şahıs iyelik eki. “*İstanbul’un düzenini sağlamakla görevli askerlerin bağlı oldukları yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İstanbul’un inzibat işlerine ait dâire hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 94).

İstanbul: anlamı ve kökeni için *bk. gılman-ı ‘acemiyân-ı İstanbul*

kulluk: anlamı ve kökeni için *bk. kullukçu*

istikşâf kolu

< Ar. *istikşâf* + Tü. *kol-u*: isim kökü + isim kök- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“düşman hakkında bilgi toplayan kıt’a”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Düşman kıt’a ve ordusunun ahval ve mevkilerini ve harp, hareket ve vaziyetlerini tetkik ve tahkike memur askeri kollar hakkında kullanılan bir tâbirdir”

(Cilt II, s. 100).

istikşâf: anlamı ve kökeni için bk. **istikşâf**

kol: anlamı ve kökeni için bk. **kola binmek**

istîlâ’ ordusu

< Ar. *istîlâ’* + Tü. *ordu-su*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“düşman topraklarını istila eden kıt’a”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Düşman memleketlerini istilaya memur edilen büyük askeri kıt’a hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 100).

istîlâ’, ‘bir ülkeyi silâh gücüyle ele geçirme; yayılma, kaplama, sarma, bürüme’ (TS 1998; 1109)

ordu: anlamı ve kökeni için bk. **ordu tepesi**

işgal ordusu

< Ar. *işgal* + Tü. *ordu-su*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“düşman topraklarını işgal eden kıt’a”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muvakkat veya gayr-ı muvakkat bir surette düşman memleketlerinden bir kısmını işgali altına alan ordu hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 103).

işgal, ‘bir yeri ele geçirme; bir kimsey, işten alıkoyma, engelleme, oyalama; uğraştırma’ (TS 1998; 1115).

ordu: anlamı ve kökeni için bk. **ordu tepesi**

kanûn

< *Ar. kanûn*: isim kökü. “*askerlerin sıkı düzenini korumakla görevli olan er*” (TTS 2000; 78).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden askeri inzibat memuru yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 162).

kapıkulu

< *Tü. kapıkulu*: birleşik isim “*Osmanlılarda devletten ödenek alan, sürekli görev yapan atlı ve yaya askerlerden oluşan örgüt*” (TTS 2000; 79).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden efrâdın heyet-i mecmuasına verilen addır*” (Cilt II, s. 173).

kapıkulu: anlamı ve kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

kapıkulu sipâh bölüğü

< *Tü. kapıkulu* + *Far. sipâh* + *Tü. böl-ük-ü* : birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Osmanlı süvârisinin, savaş sırasında hükümdarın yanında durup onu ve sancağı korumakla görevli birinci bölüğü*” (TTS 2000; 79).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu sipâhîsinin ayrılmış bulunduğu altı bölükten birinci bölüğün adı idi*” (Cilt II, s. 173).

kapıkulu: anlamı ve kökeni için *bk. kapıkulu ulûfesi*

sipâh: anlamı ve kökeni için *bk. sipâh ağası*

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

karavul

< *Tü. karavul*: isim kökü. “*bir çeşit asker*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Düşmanın âni tecavüzlerinden emîn olmak için ordunun etrafını muhafazaya memur edilen piyâde ve süvâri askerlerine de ‘karavul’ denilirdi. Bu da sonraları ‘karakol’ olmuştur*” (Cilt II, s. 200).

“=Moğ. *kara/karagul* ‘gözcü, nöbetçi, *karakol*’ < *kara-* ‘bakmak’ + *-gul*, Anad. ağz. *karavul* ‘görüntü, hayalet; gölge; gece bekçisi, gözcü’ (*DS VIII*, 2654)” (Gülensoy 2007; 462).

kâtib-i sekbân

< *Ar. kâtib* + *Far. sekbân*: isim kökü + isim kökü. “*askerî bölüklerden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Sekbân bölüklerinin on sekizincisi hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 213).

kâtip: anlamı ve kökeni için bk. **alay kâtibi**

sekbân: anlamı ve kökeni için bk. **sekbânbaşı**

katrancılar ortası

< *Ar. katran-cı-lar* + *Tü. orta-sı*: isim kökü-isimden isim yapım eki- çokluk eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağının, eşya ve araçları taşıyan arabaların bakımı ile görevli 52. ortası*” (*TTS 2000*; 82).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı cemaatlerinden elli ikinci orta hakkında kullanılır bir tâbirdir. Ocağın eşya ve levâzımını taşıyan arabalarla bunlar için lüzumlu olan katrana da baktıklarından dolayı bu adı almışlardır*” (Cilt II, s. 214).

katran ‘sıvı yağ kıvamında, kara renkte, is kokulu, suda erimeyen bir madde’ (Eren 1999; 218); *katrancı* ‘katran satan veya bir yeri, bir şeyi katranlayan kimse’ (*TS 1998*; 1240).

orta: anlamı ve kökeni için bk. **ortalamak**

kethüdâ bölüğü

< *Far. kethüdâ* + *Tü. böl-ük-ü*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağında ağa bölüklerinden, başında kethüdâbey'in bulunduğu birincisinin adı*” (*TTS 2000*; 85).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki ağa bölüklerinden birinci bölüğe verilen addır*” (Cilt II, s. 252).

kethüdâ: anlamı ve kökeni için bk. ‘acemi **oğlanı kethüdâsı**

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

kethüdâ dâiresi

< *Far. kethüdâ* + *Ar. dâire-si*: isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki.

“*ocak ağası kethüdâsının yeri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı ağası kethüdâsının dâiresine verilen addır*” (Cilt II, s. 252).

kethüdâ: anlamı ve kökeni için *bk. ‘acemi oğlanı kethüdâsı*

dâire: anlamı ve kökeni için *bk. efendi dâiresi kâtipleri*

ketûbe

< *Ar. ketûbe*: isim kökü. “*bir çeşit asker topluluğu*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Asker bölüğü, ordudan ayrılmış toplu alay, düşmana çapul eden yüzden bin nefere kadar süvâri kolu manalarına gelen bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 255).

kıt’a

< *Ar. kıt’a*: isim kökü. “*askerî birlik*” (Devellioğlu 2001; 517).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ordu veya fırkayı teşkil eden cüz-ü tamların her birine verilen addır*” (Cilt II, s. 276).

kıt’a: anlamı ve kökeni için *bk. irtibat kıt’ası*

kızılca müsellim

< *Tü. kız-ıl-ca* + *Ar. müsellim* : fiil kökü-fiilden isim yapım eki-isimden isim yapım eki + isim kökü. “*Rumeli’deki müsellemler askeri*” (TTS 2000; 87).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Rumeli’deki teşekküllerden birinin adıdır*” (Cilt II, s. 277).

kızılca, ‘kızıla çalar, az kızıl’ (Gülensoy 2007; 520).

müsellim, ‘teslim eden, veren; vaktiyle mülkiye kaymakamlarına ve nahiye müdürlerine verilen bir unvan’ (Devellioğlu 2001; 740).

korucu

< *Tü. koru-cu*: fiil kökü-fiilden isim yapım eki. “*Has ahıra bağlı otlak ve çayırları korumak, İstanbul çevresindeki ormanlara ve su yollarına bakmakla yükümlü bekçi*” (TTS 2000; 89).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden cemâat, bölük ve sekbândan seçilme bir sınıf askere verilen addır*” (Cilt II, s. 296).

Biz kelimenin kökünün ‘himaye etmek’ anlamına gelen *kur-* olduğunu düşünüyoruz. Ünlü değişimi sonucu *kor-* (korumak, savunmak) olan kelime *+ı* yapım ekini alarak ‘korumak’, *-g* yapım ekini alarak ‘korunan yer, harem’ ve *+çı* yapım ekini alarak da ‘korucu’ anlamını kazanmıştır. *Korıgıcı* kelimesi ünlü-ünsüz düşmeleri ve ünlü-ünsüz değişimleri sonucunda *korucu* şekliyle günümüze ulaşmıştır (TSD 2006; 347-348-373).

kulluk

< *Tü. kul-* *luk*: isim kökü- isimden isim yapım eki. “*İstanbul ve taşrada kamu düzenini korumakla görevli daire*” (TTS 2000; 91).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden karakol yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 319).

kulluk: anlamı ve kökeni için bk. **kullukçu**

kur’a meclisi

< *Ar. kur’a* + *meclis-i*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*askerlik işlemlerinin yapıldığı yer*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İlk askerlik hizmeti çağına gelenlerin askerliğe ait muamelelerinin görüldüğü meclis hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 324).

kur’a: anlamı ve kökeni için bk. **kur’a çekilmek**

meclis: anlamı ve kökeni için bk. **alay meclisi**

lağımçı ocağı

< *Yun. lağım-cı* + *Tü. ocak-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Önceleri yeniçeri örgütünde lağım kazarak kale duvarlarını havaya uçurma ile görevli, sonraları bugünkü istihkâm birliğine denk duruma getirilen ağa bölüğü*” (TTS 2000; 95).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ordunun ağırlıklarıyla geçirilmesi için mevcut köprüleri tamir veya yeniden köprü yapmak, kaleleri barutla atmak için lağım denilen yer altı yolları açmak,*

düşman tarafından yapılan lağımları körletmek vazifesiyle mükellef olan teşkilatın adıdır” (Cilt II, s. 348).

lağımcı: anlamı ve kökeni için *bk. lağımcı*

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

liva-i şerîf takımı

< *Ar. livâ + şerîf + Tü. tak-ım-ı*: isim kökü + isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*sancağı koruyan askerler*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Cenab-ı Peygamber’in ‘Liva-i Şerîf, Liva-i Saadet, Sancağ-ı Şerîf’ adı verilen sancağı ordu ile harp sahasına gittiği vakit hizmet ve muhafazasına memur olan askerî kuvvet hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 367).

liva: anlamı ve kökeni için *bk. livâ*

şerîf: anlamı ve kökeni için *bk. kazân-ı şerîf*

takım, ‘bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı; meslek, durum, davranış vb. yönlerden birbirine uyan kimselerin oluşturduğu topluluk’ (Gülensoy 2007; 249).

martulos

< *Yun. martaloz*: isim kökü. “*Osmanlılarda genel olarak yerli Hristiyanlardan kurulmuş, bir sınıf asker*” (TTS 2000; 99).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Osmanlı devletinin teşekkülü sıralarında ve yeniçeri teşkilatı yapılmadan evvel Hristiyanlardan ordunun geri hizmetlerinde çalışmış olan teşekküllerden birinin adıdır*” (Cilt II, s. 409).

Aşağıdaki yazıda *martulos* kelimesinin kökeni hakkında ayrıntılı açıklama yer almaktadır.

“*Umûmiyetle askeri teşkilatın adı olan Martolosların, gerek Osmanlı kaynaklarında gerekse yabancı kaynaklarda muhtelif şekilde telaffuzları ve yazılışları bulunmaktadır. Kaynaklarda yaygın olarak Martolos şekli kullanılmasına karşın; Martaloz, Martoloz, Martilos ve Martulos gibi yazılış ve söyleniş şekillerine de rastlanmaktadır. Martolos kelimesi Balkanlarda, Osmanlı hakimiyeti altında bulunmuş olan milletlerin dillerine de geçmiştir. Nitekim Sırpça; Martanoş, Martaluzi; Macarca’da Martaloz, Martaloc; Çekçe’de Martaloz ve Martalous şekillerinde kullanılmaktadır.*

Martolos kelimesinin menşeinin Grekçe’den geldiği hemen hemen kesindir. Kelime Yunanca Amartolos (bozulmuş, yolunu şaşırmış anlamında) ya da Armatolos (silahlı, silah taşıyan anlamında)’dan Osmanlı Türkçesine kısaltılmış şekliyle “Martolos”olarak geçmiştir. Yunanca, Armatolos kelimesinin Amavutça’ya Armatollar olarak geçtiği görülmektedir. Gerçekten muhtelif müellifler kaynak göstermeden Yunanistan’da ve Venedik’in Yunanistan’da hâkim olduğu bölgelerde

Armatol denilen bir milis gücünden bahsederler. William Palmer da Yunanistan dağlarında haydutluk edenlere karşı mahalli Arnavutların oluşturduğu *Armatol* denilen bir milis gücünden bahsetmektedir. *Martolos* kelimesinin Yunanca'dan geldiği geçerli bir kanaat olmasına rağmen Rumeli'de yaygın olarak yerleşmiş olan *Martolos* teşkilatının Sırp Macar hududunda teşekkül ettiğinden dolayı Sırp-Macar kökenli olduğu zikredilmiştir. Bu görüşün geçerli olmadığı bir gerçektir. Çünkü dil hususiyetleri göz önüne alındığında, kelimenin Grekçe'den geldiği kabul edilmiştir.

Martolos kelimesinin adını taşıyan teşkilat Bizans menşeli olup 'Silahlı Nöbetçi, Milis Mensubu' anlamına gelmekte idi. Osmanlılar Bizans topraklarını ele geçirmeye başladıkları andan itibaren yerlilerden bazılarını hizmetlerinde kullanarak bunların silah taşımalarına ve dolaşmalarına müsaade etmişlerdi. Böylece Grekçe olan *Martalos* kelimesinin devletin resmi kayıtlarına da yazıldığı görülmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da, *Martolos* tâbirinin Rumeli'ye ait olmasına rağmen Osmanlıların kuruluş aşamasını anlatan ilk Osmanlı kaynaklarında *Martolos*ların Anadolu'da mevcut oldukları daha sonraki devirlere ait kaynaklarda ise *Martolos*ların mevkilerinin Rumeli olarak gösterildiği gerçeğidir." (Keser 1999; 267-268).

mızraklı alayı

< Ar. *mızrak*-lı + Far. *alay*-ı: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. "Son zamanlarda, Osmanlı padişahının *mızrakla silâhlendirilmiş özel süvâri alayı*" (TTS 2000; 102).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

"Efrâdının elinde *mızrak* buluna *süvâri alayı* hakkında kullanılan bir tâbirdi."

(Cilt II, s. 532).

mızraklı: anlamı ve kökeni için bk. **mızraklı**

alay: anlamı ve kökeni için bk. **alay bağlamak**

miyâne

< Far. *miyâne*: isim kökü. "1. *Yeniçeri örgütünde cemaattan küçük ve bölükten büyük olan bir birliğin adı*. 2. *Bir tür top*" (TTS 2000; 103).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

"*Yeniçeri teşkilatına mahsus bir tâbirdir. Miyâne; cemâatten küçük, bölükten büyüktür*" (Cilt II, s. 547).

miyâne: anlamı ve kökeni için bk. **çavuş-ı miyâne**

muhzır ağa ortası

< Ar. *muhzır* + Moğ. *ağa* + Tü. *orta*-sı: isim kökü + isim kökü + isim kökü-teklik 3. şahıs iyelik eki. "*Yeniçerilerin, muhızırağaya bağlı 27. ortasına verilen ad*" (TTS 2000; 104).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

"*Yeniçeri ocağını terkip eden yüz doksan altı ortadan yirmi yedinci ortaya verilen addır*" (Cilt II, s. 573).

muhzır ağa: anlamı ve kökeni için bk. **muhzır ağa**

orta: anlamı ve kökeni için bk. **ortalamak**

mukâbele-i piyâde

< Ar. *mukâbele* + Far. *piyâde*: isim kökü + isim kökü. “*timarlılarla zâimlerin kaydını tutanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Timarlarının hâsılâtına göre birlikte muhârip götürmeye mecbur olan timarlılarla zâimlerin kaydını tutan kalemîn adıdır*” (Cilt II, s. 574).

Mukâbele, ‘karşılık verme, karşılama, karşılık; karşılaştırma, karşılıklı yapılan okuma’ (TS 1998; 1588).

Piyâde, ‘yaya giden, yaya’ (Eyüboğlu 1988; 266); ‘askerî bir sınıf’ (Devellioğlu 2001; 867).

mukâbele-i süvâri

< Ar. *mukâbele* + Far. *süvâri*: isim kökü + isim kökü. “*sipâhîlerle zâimlerin kaydını tutanlar*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Timarların hâsılâtına göre birlikte atlı muhârip götürmeye mecbur olan sipâhîlerle zâimlerin kaydını tutan kalemîn adıdır*” (Cilt II, s. 575).

mukâbele: anlamı ve kökeni için bk. **mukâbele-i piyâde**

süvâri: anlamı ve kökeni için bk. **kapıkulu süvârisi**

mümtaz

< Ar. *mümtaz*: isim kökü. “*imtiyazlı, ayrı tutulmuş, üstün tutulmuş; seçkin*” (Devellioğlu 2001; 723); “*askerî sınıflardan biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Askerlik teşkilatında ‘erkân-ı harp’ gibi ayrı bir sınıf hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt II, s. 614).

nizâm-ı cedîd

< Ar. nizâm + cedîd: isim kökü + sıfat. “1. Osmanlı ıslahat tarihinde 1789 ile 1839 tarihleri arasındaki zaman kesimi. 2. Bu dönemde Batı örneklerine göre yapılan yenileşme eylemlerinin tümü. 3. Bu dönemde Batı yöntemlerine göre yetiştirilmek üzere kurulan ordu” (TTS 2000; 108).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Üçüncü Selim zamanında yeniçeri ocağından ayrı olarak teşkil olunan askeri kuvvete verilen addır” (Cilt II, s. 702).

nizâm: anlamı ve kökeni için bk. **yanaşık nizâm**

cedîd, ‘yeni, kullanılmamış’ (Devellioğlu 2001; 129).

“Viyan bozgunu yıllarında sadrazam olan Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa, halkın durumunu iyileştirmek için uğraşmış, genel af ve bazı bölgelere vergi muafiyeti getirmiş ve birçok yeni düzenleme yaparak, halkın ve devletin durumunun düzelmesi için uğraşmıştı. Hammer ve Zinkeisen gibi tarihçiler çok sonraları Nizâm-ı Cedîd tâbirini Fazıl Mustafa Paşa’nın genel icraâtını niteleyen bir tanım olarak kullandılar.

Osmanlı literatüründe ise ilk defa, en büyük Osmanlı aydınlarından birisi olan İbrahim Müteferrika, 1731’de I. Mahmud’a sunduğu Usulü’l Hikem fî Nizâmü’l-Ümem (Milletlerin Düzeninde Tutulacak Usuller) adlı imparatorlukta yapılması gereken yenilikleri anlattığı eserinde Nizâm-ı Cedîd tâbirini kullandı. Müteferrika, bu tâbiri Avrupa’da yeni askerlik sistemini anlatırken zikreder. Nizâm, Osmanlı İmparatorluğu’nda eskiden beri kullanılan ve dünyanın değişmemesi gereken düzenini ifâde eden bir terimdir. Nizâm-ı Cedîd ise geleneksel düzen yerine yeni düzeni (çağdaş düzen) ifâde eder” (Afyoncu 2010; 101-102-104-105).

ocak

< Tü. ocak: isim kökü. “Osmanlılarda, 1362-63’te kurulup 1826’da kaldırılan, 196 ortadan oluşmuş askerî örgüt” (TTS 2000; 109).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri teşkilatı hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 711).

ocak: anlamı ve kökeni için bk. **çûhadâr-ı bâb-ı ocak**

ocak-ı Bektâşiyân

< Tü. ocak + Bektâşiyân: isim kökü + özel isim. “ocağın isimlerinden biri”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 712).

ocak: anlamı ve kökeni için bk. **çûhadâr-ı bâb-ı ocak**

Bektâşiyân: anlamı ve kökeni için bk. **ricâl-i dudmân-ı bektâşiyân**

orta

< Tü. orta: isim kökü. “Yeniçeri örgütünde bugünkü bölük dengi birliklere verilen ad” (TTS 2000; 112).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri teşkilatında tabur yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 730).

orta anlamı ve kökeni için. bk. **ortalamak**

paşa odası

< Far. paşa + Tü. baş-ı: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri ocağında 21. ağa bölümünün adı” (TTS 2000; 118).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Ağa bölüklerinin yirmi birinci bölümüne verilen addır” (Cilt II, s. 758).

paşa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa paşa**

oda: anlamı ve kökeni için. bk. **baş odabaşı**

pîşdâr

< Far. pîş-dâr: birleşik isim. “önden giden, öne düşen, ön tarafı emniyete alan, tutan, öncü[asker]” (Devellioğlu 2001; 867).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Askerin ilerisinde giden müfreze hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt II, s. 778).

saf

< Ar. saf: isim kökü. “Osmanlı askerî örgütünde belli görevdeki kişilerden oluşan birliklere verilen ad” (TTS 2000; 31).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra ‘tertîb’ adıyla İstanbul’da yapılan askeri teşkilatta ‘bölük’ yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 89).

samsoncu

< Yun. samson-cu: isim kökü-isimden isim yapım eki. “Yeniçeri ocağının, savaşta kullanılan köpekleri yetiştirmek ve yönetmekle görevli 17. ortası” (TTS 2000; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan yetmiş birinci ortanın adıdır” (Cilt III, s. 112).

Kelime *seksoncu*, *sensoncu*, *sansoncu*, *sensoncu* gibi çeşitli şekillerde geçmektedir. *ÖTS*’de *samsun* şeklinde geçen kelime ‘eskiden düşmana saldırtılmak üzere savaşta kullanılan iri cins kökpek’ anlamına gelmektedir (2002; 2432). Bu tanımdan hareketle *samsoncu* ‘bu köpeğin yetiştirildiği ve yetiştiren askerlerin olduğu bölük’ doğru bir tanım olacaktır.

sansoncu ortası

< Yun. *samson-cu* + Tü. *orta-sı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri ocağının, savaşta kullanılan köpekleri yetiştirmek ve yönetmekle görevli 17. ortası” (TTS 2000; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan yetmiş birinci ortanın adıdır” (Cilt III, s. 125).

samsoncu: anlamı ve kökeni için bk. **samsoncu**

orta: anlamı ve kökeni için bk. **orta**

sekbân

< Far. *segbân*: isim kökü. “1. Osmanlılarda, sınır boylarında görev yapan bir sınıf asker. 2. Eyalet paşaları ve sancak beylerine bağlı olarak görev yapan bir sınıf asker” (TTS 2000; 130).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Muhtelif zümrelere unvan olarak kullanılmış bir tâbirdir. Halk arasında ‘seymen’ denilirdi. Yeniçeri ocağının üç kısmından birine ‘Sekbân’ denilirdi. Diğer iki kısmına “Ağa bölükleri”, “Cemâat” adı verilirdi. Yeniçeri ocağını, en son olarak teşkil eden, yüz doksan altı ortanın otuz dört ortasını Sekbânlar teşkil ediyor ve bunlara ‘Sekbân bölükleri’ deniliyordu” (Cilt III, s. 145).

sekbân: anlamı ve kökeni için bk. **sekbânbaşı**

sekbân-ı cedîd

< *Far. sekbân + Ar. cedîd*: isim kökü + isim kökü. “*Alemdar Mustafa Paşa'nın 1808'de kurduğu yeni düzen asker*” (TTS 2000; 130).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Rumeliden gelip dördüncü Sultan Mustafa'yı hallederek İkinci Sultan Mahmut'u tahta çıkaran Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa tarafından meydana getirilen talimli askere verilen addır*” (Cilt III, s. 149).

sekbân: anlamı ve kökeni için bk. **sekbânbaşı**

cedîd: anlamı ve kökeni için bk. **nizâm-ı cedîd**

sekbân ortaları

< *Far. sekbân + Tü. orta-ları*: isim kökü + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*ocadaki bölüklerden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının altmış beşinci ortasına verilen addır*” (Cilt III, s. 149).

sekbân: anlamı ve kökeni için bk. **sekbânbaşı**

orta: anlamı ve kökeni için bk. **orta**

seksuncu

< *Yun. sekson-cu*: isim kökü-isimden isim yapım eki. “*Yeniçeri ocağının, savaşta kullanılan köpekleri yetiştirmek ve yönetmekle görevli 17. ortası*” (TTS 2000; 127).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağı ortalarından yetmiş birinci orta hakkında kullanılan bir tâbirdir. Sekson av köpeği, harp köpeği demektir*” (Cilt III, s. 150).

seksuncu: anlamı ve kökeni için bk. **samsoncu**

serasker kapısı

< *Far. Ar. serasker + Tü. kapı-sı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*seraskerlerin resmî görev yeri*” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Serasker adı verilen ve 1908 Temmuz inkılabından sonra ‘Harbiye Nâzırı’ unvanını alan zatın resmi makamı yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 177).

serasker anlamı ve kökeni için bk. **serasker**

kapı: anlamı ve kökeni için bk. **kapı olmak**

seriyye

< Ar. seriyye: isim kökü. “*düşman üzerine gönderilen küçük süvâri müfrezesi*” (Devellioğlu 2001; 942).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Dörtten veya yüzden dört yüze kadar olan askeri müfrezeye verilen addır*” (Cilt III, s. 186).

sıbyan bölükleri

< Ar. sıbyan + Tü. böl-ük-leri: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*Süvâri subayı yetiştirmek üzere 1831'de kurulan bir askerî kuruluş*” (TTS 2000; 132).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Süvâri zâbiti yetiştirilmek üzere Hassa Müşîri Ahmet Fevzi Paşa tarafından hicri 1247 (1831-32) senesinde Selimiye kışlasında Hassa dördüncü alayı ikinci taburu efrâdından mürekkep olmak üzere kurulan askeri teşekküle verilen addır*” (Cilt II, s. 201).

sıbyan, ‘çocuklar’ (Devellioğlu 2001; 948).

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

silâhdâr bölüğü

< Ar. Far. silâh-dâr + Tü. böl-ük-ü: birleşik isim + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Kapıkulu süvârisinin savaşa giderken askerin geçeceği yolları temizlemekle görevli ikinci bölüğü*” (TTS 2000; 133).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının altı bölük olan süvâri teşekkülünün ikinci bölüğüne verilen addır*” (Cilt III, s. 225).

silâhdâr, ‘silâhları muhafaza eden memur’ (Devellioğlu 2001; 953).

bölük: anlamı ve kökeni için bk. **bölüğe el öpmek**

sipâh bölüğü

< *Far. sipâh* + *Tü. böl-ük-ü*: isim kökü + fiil kökü-fiilden isim yapım eki-teklik 3. şahıs iyelik eki. “*kapıkulu süvârilerin 1. bölümüne verilen ad*” (TTS 2000; 134).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu süvârî bölüklerinin birincisine verilen addır*” (Cilt III, s. 230).

sipâh: anlamı ve kökeni için *bk. sipâh ağası*

bölük: anlamı ve kökeni için *bk. bölüğe el öpmek*

solak ortaları

< *Tü. sol-ak* + *orta-ları*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağının, padişahın gözetçiliği görevini yapan 60, 61, 62 ve 63. ortaları*” (TTS 2000; 135).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan altmış, altmış bir, altmış iki ve altmış üçüncü ortalara verilen addır*” (Cilt III, s. 256).

solak: anlamı ve kökeni için *bk. düzme solak*

orta: anlamı ve kökeni için *bk. orta*

sür’atçiyân ocağı

< *Ar. sür’at-çi-yân* + *nâzır-ı*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*İvedilikle ateşlenebilen topların kullanılmasını bilen, 1783’te kurulmuş askerî sınıf*” (TTS 2000; 138).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri teşkilatına dâhil ocaklardan birine verilen addır*” (Cilt III, s. 298).

sür’atçi: anlamı ve kökeni için *bk. sür’atçi nâzırı*

ocak: anlamı ve kökeni için *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

şüturbân ortaları

< *Far. şüturbân* + *Tü. orta-ları*: birleşik isim + isim kökü-çokluk 3. şahıs iyelik eki. “*Görevleri savaşta siper işlerinde çalışmak, sefere gidiş ve dönüşte yeniçeri ağasının develerinin yük işleriyle uğraşmak olan, yeniçeri cemaat ortalarından sürekli olarak 1-5. ortalar ile zaman zaman değişen öteki ortalara verilen ad*” (TTS 2000; 42).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağındaki deveci ortaları hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 361).

şütürbân, ‘deveci, deve çobanı’ (Devellioğlu 2001; 1006).

orta: anlamı ve kökeni için *bk. orta*

talîa

< *Ar. talîa*: isim kökü. “*öncü*” (Devellioğlu 2001; 1029).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Keşif için ileri gönderilen müfreze yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 391).

tekke ortası

< *Ar. tekke* + *Tü. orta-sı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*yeniçeri ocağının 40. ortası*” (TTS 2000; 148).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının kırkinci ortası hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 448).

Tekke, ‘*tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh; işsiz güçsüz kimselerin buluşup sığındıkları yer*’ (TS 1998; 2172).

orta: anlamı ve kökeni için *bk. orta*

tertîb-i evvel

< *Ar. tertîb* + *evvel*: isim kökü + isim kökü. “*bir çeşit askerî birlik*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kur’a efrâdının bir kısmı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 471).

tertîb: anlamı ve kökeni için *bk. sofaları bir tertîb*

evvel: anlamı ve kökeni için *bk. mülâzım-ı evvel*

tertîb-i sâni

< *Ar. tertîb + sâni: isim kökü + isim kökü. “bir çeşit askerî birlik”*

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kur’a efrâdının bir kısmı hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 471).

tertîb: anlamı ve kökeni için *bk. sofaları bir tertîb*

sâni: anlamı ve kökeni için *bk. mülâzım-ı sâni*

tertîb

< *Ar. tertîb: isim kökü. “Mansure askeri örgütünde bir asker birliğinin adı”*

(TTS 2000; 149).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*İkinci Sultan Mahmut zamanında teşkil olunan “Asâkir-i Mansure-i Muhammediye”de askeri kıt’a yerinde kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 471).

tertîb: anlamı ve kökeni için *bk. sofaları bir tertîb*

top arabacı ocağı

< *Tü. top + araba-cı + ocak-ı: isim kökü + isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri örgütünde topların, top araç ve gereçlerinin taşınması ile görevli ağabölüğü”* (TTS 2000; 157).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Eskiden top arabacı teşekkülü hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 512).

top arabacı: anlamı ve kökeni için *bk. top arabacıbaşı*

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

topçu ocağı

< *Tü. top-çu + ocak-ı: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri örgütünde, top dökümü ve kullanışı ile uğraşan ağabölüğü”* (TTS 2000; 150).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu ocağı teşekküllerinden birinin adıdır*” (Cilt III, s. 512).

topçu: anlamı ve kökeni için *bk. topçu başı*

ocak: anlamı ve kökeni için. *bk. çûhadâr-ı bâb-ı ocak*

turnacı

< *Tü. turna-cı*: isim kökü- isimden isim yapım eki. “*ocadaki bölüklerden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağını teşkil eden yüz doksan altı ortadan altmış sekizinci ortanın adıdır*” (Cilt III, s. 535).

turnacı: anlamı ve kökeni için *bk. turnacı başı*

ulûfeciyân

< *Ar. ulûfe-ci-yân*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki. “*Kapıkulu*

süvâriyelerinden sağ ve sol ulûfeci bölükleri” (TTS 2000; 154).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Ulûfeciler demek olan bu tâbir kapıkulu süvârisini teşkil eden altı bölükten iki bölüğe verilen addır*” (Cilt III, s. 548).

ulûfeciyân-ı yemîn

< *Ar. ulûfe-ci-yân + yemîn*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki + isim kökü. “*süvâri bölüklerinden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu süvârisini teşkil eden altı bölüğün ‘ulûfeciyân’ denilen ikisinden ilkinin adıdır*” (Cilt III, s. 550).

ulûfeciyân: anlam ve kökeni için *bk. ulûfeciyân*

yemîn: anlamı ve kökeni için *bk. gurebâ-i yemîn*

ulûfeciyân-ı yesar

< *Ar. ulûfe-ci-yân + yesar*: isim kökü-isimden isim yapım eki-çokluk eki + isim kökü. “*süvâri bölüklerinden biri*”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Kapıkulu süvârisini teşkil eden altı bölüğün ‘ulûfeciyân’ denilen ikisinden ikincisinin adıdır*” (Cilt III, s. 550).

ulûfeciyân: anlam ve kökeni için *bk. ulûfeciyân*

yesar: anlamı ve kökeni için *bk. gurebâ-i yesar*

voynuk

< *Bul. voynuk*: isim kökü. “Savaş zamanı ordunun ve yüksek komutanların atlarına bakan, barışta da hasahır ve çayır hizmetlerinde çalıştırılan, Hristiyanlardan, özellikle Bulgarlardan oluşturulan bir sınıf asker” (TTS 2000; 160).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Seferde ordunun ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına bakmak ve sair zamanlarda has ahır ve çayır hizmetinde kullanılmak üzere gayr-ı Müslimlerden ve bilhassa Bulgarlardan tertib olunan bir sınıf hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 595).

voynuk: anlamı ve kökeni için bk. **sefer voynukları**

yaya ocağı

< *Tü. yaya* + *ocak-ı*: isim kökü + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “yayaların kullandığı bir terim”

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yaya adlı piyâde askeri teşkilatında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 611).

yaya anlam ve kökeni için bk. **yaya**

ocak: anlamı ve kökeni için. bk. **çûhadâr-ı bâb-ı ocak**

yeniçeri ağası dîvânı

< *Tü. yeniçeri* + *Moğ. ağa-sı* + *Far. dîvân-ı*: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “Yeniçeri ağasının başkanlığında, ocağın türlü işlerini görüşmek üzere yüksek aşamalı yeniçeri subaylarından kurulan divan” (TTS 2000; 163).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yeniçeri ocağı işlerini görüşmek, şikayet ve davalarını dinlemek, maaş ve terfi meselelerini halletmek için ağa kapısında yeniçeri ağası nezâretinde toplanan meclis hakkında kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 629).

yeniçeri: anlam ve kökeni için bk. **yeniçeri kütüğü**

ağa: anlamı ve kökeni için bk. **ağa arzı**

dîvân: anlamı ve kökeni için bk. **ağa dîvânı**

yenici ocağı

< Tü. yenici + Tü. ocak-ı: birleşik isim + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki.

“Osmanlılarda, 1362-63'te kurulup 1826'da kaldırılan, 196 ortadan oluşmuş askeri örgüt” (TTS 2000; 164).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“Yenici teşkilatı yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Cilt III, s. 631).

yenici: anlam ve kökeni için bk. **yenici kütüğü**

ocak: anlamı ve kökeni için. bk. **çûhadâr-ı bâb-ı ocak**

Aşağıdaki yazıda ‘yenici ocağı’ ile ilgili geniş bilgi verilmiştir.

“Kapıkulu Ocakları’nın en büyüğü ve nüfuzusu Yenici Ocağı’dır. I. Murad zamanında Edirne’nin fethini müteakip Çandarlı Kara Halil’in himmetiyle kuruldu.

Bektaşiler’le hiçbir ilgisi olmamakla birlikte zamanla bu tarikata izafe edilerek yenicilere Tâife-i Bektaşîyye, ocağa da Bektaşî Ocağı denilmiştir.

Yenici Ocağı’na nefer temini üç merhale geçirmiştir: pençik kanûnu gereğince savaş esirlerinin kısa bir eğitimden sonra yenici yapılmaları; ikincisi, esirlerin Türk çiftçi ailelerinin yanında bir süre çalıştıktan sonra alınmaları; üçüncüsü ise esir ve devşirmelerin Türk hizmetinden sonra bir süre daha ‘acemi Ocağı’nda eğitilmelerini müteakip Yenici Ocağı’na alınmaları.

Yenici Ocağı’na alınan efrâdın isim ve eşkâli ‘kütük’ denilen deftere kaydedilirdi. İlk yenici kışlası Edirne’deydi. Fetihden sonra İstanbul’da da kışlalar yapılmıştır. Yenici Ocağı yaya, sekbân ve ağa bölüklerine ayrılırdı. Cemâat da denilen yayalar 101 bölüktü. Başlangıçta müstakil olan sekbân bölükleri XV. yüzyıl ortalarında Yenici Ocağı’na ilhak edilmiştir. Bu durumda Yenici Ocağı’nın orta ve bölük adedi 196’ya çıkmıştır. Yaya (cemâat) ortalarının kumandanlarına yayabaşı, sekbânların kumandanlarına sekbânbaşı, ağa bölüklerinin kumandanlarına ise bölükbaşı denirdi.

Yenici Ocağı’nın asker kaynağı uzun süre devşirme sistemine inhisar etmiştir. Ancak, XVI. yüzyıl sonlarında hudut kalelerinde istihdam edilmek üzere ‘kul kardeşi’ adıyla yabancılardan da asker yazılmıştır. Yenici Ocağı’nın en büyük zâbiti yenici ağasıdır. Bunun altında sırasıyla sekbânbaşı, kul kethüdâsı, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, haseki ağalar ve başçavuş vardı. Daha aşağıda ise deveçiler, yayabaşılar, muhızırbaşı, kethüdâ yeri ve bölükbaşılar gibi ikinci derece ocak zâbitleri gelirdi. Bu hiyerarşik sıra zamanla değişmiştir. Ocakta terfi genellikle bu görevlilerin bir üst rütbeye yükselmesi şeklinde olurdu.

Yenici ağası aynı zamanda merkez teşkilatının en yüksek rütbeli askeri zâbitidir. XVI. yüzyıl başlarına kadar ocak içinden, 1451’den sonra ise genellikle sekbânbaşılardan ağa tayini yapılmıştır. Ancak sekbânbaşının adı bazı isyanlara karışınca saray ağalarından biri bu göreve getirilmeye başlanmıştır, XVII. yüzyıldan itibaren ise kul kethüdâlığından, zağarcıbaşılıktan hatta Çûhadârlıktan yenici ağalığına atananlar olmuştur. Aynı zamanda ‘acemi Ocağı’nın amiri olan yenici ağasının seferi işleri dışında en önemli görevi İstanbul’un önemli bir kısmının asayişinden sorumlu olmasıdır. İstanbul yangınlarının söndürülmesi de yenici ağasının sorumluluğundaydı. Ocak işlerini görmek ve ocakla ilgili davaları dinlemek için onun başkanlığında ‘Ağa Dîvânı’ adıyla bir dîvân toplanırdı. Yenici kâtibi hariç ocak dâhilindeki azil ve tayinler ağanın arzıyla olurdu. Yenici ağası vezir rütbesinde değilse Dîvân-ı Hümayun toplantılarına katılmaz, vezir ise katılırdı. Toplantı sonunda Arz Odası’nda padişaha ocakla ilgili bilgiler verirdi. Vezir payeli ağalara ‘ağa paşa’ denirdi.

Yenici ağası İstanbul’da Ağakapısı denilen yerde otururdu. Ağa bölüklerinin teşkilinden sonra önemi artan yenici ağasının maiyetindeki emir subayları artmış ve bunlara ağa gediklileri denmiştir. Ağalığa tayini münasebetiyle öteki ocak ağalarından caize adı altında hediyeler alan zatın da, sadrazama caize vermesi kanûn gereğiydi. Yenici ağası gözden düşmüş olarak ocaktan çıkarsa genellikle Kastamonu sancak beyliğine verilir, terfi ederse beylerbeyi veya kaptan-ı derya olurdu. Ancak, teamüle aykırı olarak vezir hatta veziriazam tayin edildikleri de olurdu.

Yeniçeri ağalarının azil ve tayini 1593'e kadar doğrudan padişaha aiten, bu tarihten itibaren veziriazamlara intikal etmiştir. Mutat ulûfesinden başka gelir kaynakları da vardı. Resmi merasim elbisesi sırmalı kadife veya satenden yapılmıştı. Divâna giderken başına mücevveze denilen serpuş giyerdi. Normal günlerde ise sırtına kırmızı çuhayla kaplı samur kürk giyip, başına sarık sarardı” (Osmanlı Devleti Tarihi I 1999; 339-340-341).

zabtiyye

< *Ar. zabtiyye*: isim kökü. “*Tanzimat’tan sonra memleket içi güven ve emniyet işleriyle vazifeli dâireye verilen ad; polis, jandarma*” (Devellioğlu 2001; 1163).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Zâbita işleriyle alakalı askerî teşekkül hakkında kullanılan bir tâbirdir*” (Cilt III, s. 644).

zağarcı ortası

< *Tü. zağar-cı + orta-sı*: isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağının, padişahın av köpeklerini yetiştirmekle görevli 64. ortası*” (TTS 2000; 168).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının altmış dördüncü ortasına verilen addır*” (Cilt III, s. 646).

zağarcı: anlamı ve kökeni için *bk. zağarcı*

orta: anlamı ve kökeni için *bk. orta*

zemberekçi ortası

< *Far. zemberek-çi + orta-sı* : isim kökü-isimden isim yapım eki + isim kökü- teklik 3. şahıs iyelik eki. “*Yeniçeri ocağının zemberek denilen bir tür ok ile silahlanmış 82. ortası*” (TTS 2000; 168).

Mehmet Zeki Pakalın bu terimin açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

“*Yeniçeri ocağının seksen ikinci ortasına verilen addır*” (Cilt III, s. 652).

zemberekçi: anlamı ve kökeni için *bk. zemberekçi*

orta: anlamı ve kökeni için *bk. orta*

2. BÖLÜM

TERİMLER DİZİNİ

Burada terimler dizini oluştururken öncelikle tek kelimeden oluşan Türkçe terimler, ardından sırasıyla tez geneli tek kelimeden oluşanlar, isim tamlaması biçimine olanlar, isim-fiil grubunda olanlar, sıfat tamlaması ve sıfat-fiil grubu şeklinde olanlar, birleşik isim şeklinde olanlar, birleşik sıfat şeklinde olanlar, unvan grubu şeklinde olanlar, Arapça, Farsça, Yunanca, Moğolca, Rumca, Bulgarca, Ermenice, Rumence terimler ve ardından da genel dizin verilerek çalışmamız sona erdirilmiştir.

2.1 Tek Kelimeden Oluşan Türkçe Terimler

akın, 50	çeri, 225
akıncı, 75	çıkma, 52
arpacık, 192	çıplak, 98
avcı, 220	çokmar, 199
balta, 195	çöğürcü, 101
beşlu, 89	değnek, 103
boyunluk, 196	deli, 225
bölük, 221	deveci, 226
bölüklüler, 223	devşirme, 104
buçuk, 65	dil, 105
cerâhor, 92	döğen, 201
cirdaval, 197	düşen , 13
civelek, 93	ekmekçi, 111
çadırcı, 95	eşkinci, 111
çakmaklı, 197	eşmek, 13
çakırcı, 224	geçim, 204
çalık, 95	gedikli, 118
çelenk, 31	ılgar, 54
çergeci, 225	ılgarcı, 123

kaşık, 206	pusatlu, 160
keçeli, 130	sakallı, 162
kılavuz, 131	sancak, 208
kılıç, 207	sapan, 209
kirpi, 207	saplama, 163
korucu, 238	sarıca, 164
köçek, 133	seğirdim, 165
kölemen, 134	simitçi, 173
köprücü, 134	sürü, 62
kulluk, 239	sürücü, 176
kullukçu, 136	tabkur, 48
kütük, 37	tabur, 48
lağımıcı, 139	tapkur, 49
memhûr, 37	taslakçı, 177
müstahfız, 148	taviça, 178
ocak, 243	torba, 40
ocaklı, 153	turnacı, 251
oda, 216	tüfenkçi, 181
odaşık, 155	yamak, 184
orducu, 155	yaya, 185
orta, 244	yoklamacı, 188
ortak, 157	yoldaş, 188
ortalamak, 21	yürük, 188
pusat, 208	

2.2 Tez Geneli Tek Kelimeden Oluşan Terimler

akın, 50	alemdâr, 79
akıncı, 75	amedî, 28
alay, 219	arkebüz, 192
alaylı, 79	arpacık, 192
alem, 192	astar, 193

avcı, 220
azab, 82
bahâriye, 194
balta, 195
baranî, 195
barutluk, 195
bekter, 195
berküstüvân, 195
beşlu, 89
boyunluk, 196
bölük, 221
bölüklüler, 223
buçuk, 65
cebe, 196
cebeci, 91
cebelu, 92
cerâhûr, 92
cevşen, 196
ceyş, 224
cirdaval, 197
cirit, 197
civelek, 93
curdeci, 94
cündî, 94
cündîlik, 51
çadırcı, 95
çakırcı, 224
çakmaklı, 197
çalık, 95
çap, 197
çapavol, 95
çarhacı, 96

çelenk, 31
çergeci, 225
çeri, 225
çete, 225
çevgân, 198
çıkma, 52
çıplak, 98
çokmar, 199
çorbacı, 100
çöğürcü, 101
debbâbe, 200
debboy, 213
defterlu, 103
değnek, 103
deli, 225
delil, 226
desturlu, 104
deveci, 226
devşirme, 104
dil, 105
dipçik, 201
döğen, 201
düşen, 13
erkân, 109
esâme, 202
esâmeli, 111
eşkinici, 111
eşmek, 13
ekmekçi, 112
emekdâr, 112
falakacı, 114
fârisân, 114

ferâhî, 202
ferîk, 115
fermanlı, 115
fetihçi, 116
findık, 203
fişek, 203
ganîmet, 204
gâzi, 118
geçim, 204
gedikli, 118
gönder, 230
gulâm, 120
gulâmçe, 120
gül, 34
halîfe, 120
harâmîlik, 53
harç, 54
harçlıkçı, 121
hayta, 232
hazar, 54
hazîne, 34
hisarlı, 233
hisse, 68
hizmet, 54
humbara, 204
humbaracı, 122
ılgar, 54
ılgarcı, 123
ıstabur, 44
ibtidâ', 35
icâreliler, 233
ictimâ', 55

ihtiyârât, 55
istibdâl, 56
istikşâf, 57
kalb, 45
kanûn, 236
karabina, 205
kaşık, 206
keçeli, 130
kethüdâlılar, 130
ketîbe, 238
kılavuz, 131
kılıç, 207
kırbacı, 132
kıt'a, 238
kirpi, 207
kokonos, 133
korucu, 238
köçek, 133
kölemen, 134
köprücü, 134
kulluk, 239
kullukçu, 136
kumandan, 138
kumbaracı, 138
kur'a, 57
künye, 35
kütük, 37
lağım, 46
lağımçı, 139
levent, 140
likatör, 141
liva, 141

mânde, 142
mandıracı, 142
martulos, 240
mekkâre, 70
memhûr, 37
meş‘aleci, 143
meşta, 47
metris, 47
mızraklı, 143
mimlemek, 37
mirilu, 144
miyâne, 241
muallem, 144
muasker, 47
muhâfiz, 145
muînsiz, 146
mukâbelecî, 146
mumcu, 146
mükerrer, 37
mülâzım, 147
mümtaz, 242
müsellem, 148
müstahfiz, 148
müşîr, 148
nânhar, 149
nedîm, 149
ocak, 243
ocaklı, 153
oda, 216
odaşık, 155
orducu, 155
orta, 244

ortak, 157
ortalamak, 21
Osmanlı, 157
palanka, 47
perâkende, 159
pusat, 208
pusatlu, 160
reft, 38
rehîne, 160
ribat, 47
saf, 244
saka, 161
sakallı, 162
samsoncu, 244
sancak, 208
sapan, 209
saplama, 163
sarica, 164
sebilci, 164
seğirdim, 165
sekbân, 245
seksöncü, 246
seriyye, 247
simitçi, 173
sipâhî, 174
siper, 48
sofa, 217
sofalılar, 174
sürü, 62
sürücü, 176
şâdiler, 176
tabkur, 48

tabur, 48
tabya, 49
talîa, 249
tapkur, 49
taslakçı, 177
taviça, 178
ta'yinât, 210
terakkîlu, 178
tertîb, 250
torba, 40
turnacı, 251
tüfenkçi, 181
ulûfeciyân, 251

usta, 182
ümerâ-yı askeriyye, 183
vâcip, 71
veledeş, 183
voynuk, 252
yamak, 184
yaya, 185
yoklamacı, 188
yoldaş, 188
yürük, 188
zabtiyye, 254
zağarcı, 189
zemberekçi, 189

2.3 İsim Tamlaması Biçiminde Olan Terimler

2.3.1 Belirtili İsim Tamlamaları

otuz ikinin avcı ustası, 158

2.3.2 Belirtisiz İsim Tamlamaları

‘acemi oğlanı kethüdâsı, 73

ağa arzı, 28

ağa bölüğü, 218

ağa çırağı, 73

ağa dîvânı, 218

ağa gediklileri, 73

ağa kapısı, 218

ağa kapısı şâkirdleri, 74

ağalık hakkı, 64

ağa nöbetçisi, 74

ağa sancağı, 191

ağa yamağı, 75

ağızotu tavaşı, 191

alay beyi, 76

alay çavuşu, 76

alay emîni, 77

alay erkânı, 78

alay imâmı, 78

alay kâtibi, 78

alay meclisi, 219

alay müftüsü, 79

alay sancağı, 192

ana defteri, 28

Anadolu ağası, 80

asıl şâkirdleri, 81

astar çavuşu, 81

ateş kulesi, 42

ateş oku, 193

at gemileri, 194

ayak dîvânı, 220

azab ağası, 83

azab kâtibi, 83

bâhriye nâzırı, 83

baklava alayı, 50

battan kethüdâsı, 88

beşlu ağası, 89

bölük ağası, 89

bölükler halkı, 222

cebeciler kâtibi, 92

cebeci ocağı, 223

cemâat ortaları, 223

Cezâyir ocakları, 224

curde askeri, 93

curde başbuğu, 93

cûlus çıkması, 11

cûlus terakkîleri, 66

cündî başı, 94

çavuşlar bölükbaşları, 97

çerağ defteri, 31

çeri sürücüler, 98

çıplak çavuşu, 99

çizme parası, 66

çorbacı keçesi, 199

çorbacı üsküfû, 199

çorbacı yamağı, 100

çûha çavuşu, 101

çûha emîni, 102

debboy memuru, 103
devir atı, 200
devşirme ağası, 104
devşirme memuru, 104
devşirme sürüsü, 105
duhancı başı, 106
düzen akçası, 66
Edirne ocağı, 227
efendi dâiresi, 228
efendi dâiresi katipleri, 107
efendi kapısı, 228
efendi kapısı şâkirdleri, 107
el humbarası, 202
emekdâr koğuşı, 228
emir zâbiti, 109
esâme defteri, 33
esâme kağıdı, 33
esvap emîni, 111
eşkâl defteri, 33
eşkinici esâmesi, 34
eşkinici lâyihası, 34
eşkinici nâzırı, 111
eşkinici neferâtı nâzırı, 112
eşkinici tahrîri, 52
ekmekçi bölüğü, 112
et tomruğu, 213
eyâlât askeri, 113
fitil otu, 203
garip yiğitler ağası, 117
garip yiğitler bölükleri, 117
Gelibolu ‘acemi ocağı, 229
Gelibolu ağası, 118

gönüllü ağası, 119
gönüllü gediği, 53
gülbank taşı, 43
harbiye ambarı, 213
harbiye nâzırı, 120
harbiye nezâreti, 231
hareket ordusu, 231
haseki ortası, 232
hassa ordusu, 232
hisar eri, 121
hizmet tımarı, 68
humbaracı ocağı, 233
hünkâr hasekisi, 123
ictimâ’ mıntıkası, 44
ictimâ’ noktası, 45
idâre reisi, 123
imtihan atışı, 55
irtibat hizmeti, 56
irtibat keşif kolu, 233
irtibat kıtası, 234
irtibat zinciri, 56
İstanbul ‘acemi ocağı, 234
İstanbul ağası, 124
İstanbul kulluğu, 234
istibdâl efrâdı, 125
istibdâl neferâtı, 125
istibdâl tezkeresi, 35
istife yoklaması, 57
istikşâf kolu, 235
istîlâ’ ordusu, 235
işgal ordusu, 235
iştira zâhiresi, 205

kale dizdârı, 125
 kale muhâfızı, 126
 kale yamağı, 126
 kantar kulu, 126
 kanûn zâbiti, 127
 kapıkulu, 236
 kapıkulu askeri, 127
 kapıkulu sipâh bölüğü, 236
 kapıkulu süvârisi, 127
 kapıkulu ulûfesi, 69
 kapı yayabaşlıları, 128
 katar ağaları, 129
 katrancılar ortası, 237
 kethüdâ bölüğü, 237
 kethüdâ dâiresi, 238
 kethüdâ yeri, 131
 kethüdâ yeri kâtibi, 131
 kılıç hakkı, 69
 kirpas emîni, 132
 kol ağası, 133
 kul ağası, 135
 kul çavuşu, 135
 kul kardeşi, 135
 kul kethüdâsı, 136
 kulluk kâtibi, 136
 kulluk yeniçerileri, 137
 kul tâifesi, 137
 kul yetimleri, 138
 kur'a efrâdı, 138
 kur'a fermanı, 58
 kur'a keşidesi, 58
 kur'a meclisi, 239
 kurt kapanı, 59
 künye defteri, 35
 künye pusulası, 36
 lağımcı mülâzımları, 140
 lağımcı ocağı, 239
 levent süvârisi, 140
 mâbeyn ferîki, 141
 mâbeyn müşîri, 141
 mekkâreci başı, 142
 menzil emîni, 143
 meydân başı, 143
 meydân dayağı, 59
 meydân hizmeti, 60
 mızraklı alayı, 241
 miyâne katipleri, 144
 muhzır ağa ortası, 241
 mühimmat nâzırı, 146
 mürde yeri, 147
 nüzûl emîni, 149
 ocak ağası, 150
 ocak ağaları, 150
 ocak başçavuşu, 150
 ocak bazirgânı, 150
 ocak beytûlmâlcisi, 151
 ocak bölük başlıları, 151
 ocak erkânı, 151
 ocak hasekisi, 152
 ocak ihtiyarları, 152
 ocak imâmı, 152
 ocak kapı kethüdâsı, 153
 ocak kâtibi, 153
 ocak ta'limhânesi, 216

oda kethüdâsı, 154
orducu esnafı, 155
ordu kadısı, 156
ordu şeyhi, 156
ordu tepesi, 38
orta bayrağı, 207
orta câmii, 216
orta kazânları, 208
orta sandığı, 208
paşa odası, 244
pencik oğlanı, 158
perde çavuşu, 159
Rumeli ağası, 161
sahil muhâfızları, 161
salma çûhadârı, 162
sansoncu ortası, 245
saykal başı, 164
sefer duâ'sı, 61
sefer in'amı, 70
sefer voynukları, 165
seğirdim aşçıları, 166
seğirdim ustaları, 166
sekbân bölük başısı, 167
sekbânlar çavuşu, 167
sekbânlar fırını, 216
sekbânlar kâtibi, 167
sekbân ortaları, 246
sekbân tazıları, 209
seksoncu başı, 168
serasker kapısı, 246
seraskerlik beratı, 39
serdengeçti ağası, 170

serdengeçti bayrağı, 210
serhad kulu, 170
seyishâne parası, 70
sıbyân bölükleri, 247
silâhdâr bölüğü, 247
sipâh ağası, 173
sipâh bölüğü, 248
sofa tezkeresi, 39
solak ortaları, 248
sol kolağası, 175
sür'atçı nâzırı, 175
sür'atçı neferâtı, 175
sür'atçıyân ocağı, 248
şüturbân ortaları, 248
tabur ağası, 176
tabya yamağı, 176
taşra kulluğu, 177
tekke ortası, 249
top altı, 49
top arabacıbaşı, 179
top arabacı ocağı, 250
topçu başı, 179
topçu ocağı, 250
tophâne müşîri, 179
torba 'acemileri, 180
torba oğlanı, 180
turnacı başı, 181
ulûfe defteri, 40
umum çıkması, 25
ur beyi, 182
vilâyet askeri, 184
voynuk seraskeri, 184

yaya ocağı, 252

yaya sancak beyi, 186

yeniçeri ağası, 186

yeniçeri ağası dîvânı, 252

yeniçeri imâmı, 186

yeniçeri kâtibi, 187

yeniçeri kazanı, 211

yeniçeri kütüğü, 41

yeniçeri nişanı, 41

yeniçeri ocağı, 253

yerli kulu, 187

yoklama akçesi, 71

yürük bayrağı, 211

zağarcı başı, 189

zağarcı ortası, 254

zemberekçi başı, 190

zemberekçi ortası, 254

2.3.3 İsim-Fiil Grubunda Olan Terimler

alay bağlamak, 6	kola çıkmak, 19
alaya gitmek, 7	kur'a çekilmek, 19
alay göstermek, 7	kur'a çekmek, 19
azab çağdırtmak, 8	kur'ası çıkmak, 20
balta asmak, 9	küçük çıkma, 20
bölüğe el öpmek, 10	künye mimlemek, 36
buçuk vermek, 11	lağım atmak, 20
cülus çıkması, 11	meydana girmek, 21
çeteye gitmek, 12	mimlemek, 37
çıkma, 52	mola vermek, 21
devşirme, 104	ortalamak, 21
dirliği çalınmak, 12	sancak boğmak, 22
dirliğini kesmek, 13	saplama, 163
eşmek, 13	sefere eşmek, 22
fındık serpmek, 14	semer devirmek, 23
istife yoklaması, 57	sepet ardından gelme, 23
kapı olmak, 15	sürü gelmek, 24
kapıya çıkma, 15	tabur kurmak, 24
kapı ferman olmak, 16	umum çıkması, 25
kazan kaldırmak, 16	ur kazmak, 25
kılıç atlamak, 17	yeni kapılanmak, 26
kılıç çalmak, 17	yeni kapı olmak, 27
kılıç çekmek, 17	
kılıç kuşanmak, 18	
kola binmek, 18	

2.3.4 Sıfat Tamlaması ve Sıfat-fiil Grubu Şeklinde Olan Terimler

‘acemi oğlanlar, 72	haymeli ordugâh, 232
ağa paşa, 74	iç cebehane, 214
ağır esâme, 75	kara namlu, 205
ağır ulûfe, 64	kara sandık, 205
alaca bayrak, 219	kethüdâ bey, 130
altı bölük, 220	kırk bin kul ağası, 132
askerî rûzname, 30	kızılca müsellim, 238
atik esâmeli, 82	muallem eşkinci, 145
baş bölükbaşı, 84	muhzır ağa, 145
baş kapı kethüdâsı, 86	nöbetçi yeniçeriler, 149
baş karakollukçu, 86	odalı yeniçeriler, 154
baş odabaşı, 87	orta çavuş, 157
baş şâkird, 88	sarı bayrak, 209
büyük kol, 51	serâser kuşaklılar, 168
büyük yazıcı, 90	ser piyâdegân, 171
çatal bayrak, 197	ser şikârî, 171
çifte dolap, 99	ser turnaî, 172
çifte etibba, 99	ser zağarî, 172
demir taş, 200	seyrek ordugâh, 61
derin hedef, 43	sık ordugâh, 62
döğen, 201	sofaları bir tertîb, 24
düşen, 13	sol kolağası, 175
düzme solak, 106	Şâmî çomak, 210
eski odalar, 229	tımarlı sipâhî, 178
evli yeniçeriler, 113	topraklı süvâri, 180
fahrî yeniçeri, 114	ulûfeli ‘acemi, 182
fitilli musket, 203	ulûfesiz ‘acemi, 182
garip yiğitler, 117	yahni kapan, 184
gönüllü yeniçeriler, 119	yanaşık nizâm, 63

2.3.5 Birleşik İsim Şeklinde Olan Terimler

ağızotu, 191	fışekhâne, 213
asesbaşı, 80	gölbank, 53
aşçıbaşı, 81	haymegâh, 44
avcıbaşı, 82	humbaracıbaşı, 122
aytabya, 42	humbarahâne, 214
başbinbaşı, 84	karakollukçu, 128
başçavuş, 84	karargâh, 45
başdeveci, 85	kârhâneliler, 128
başeski, 85	kazileşker, 130
başhaseki, 85	kellepuş, 206
başıbozuk, 86	kuloğlu, 137
bayrakdâr, 88	lağımcıbaşı, 139
bedergâh, 51	menzilhâne, 46
bozdoğan, 196	nânihâr, 149
bölükbaşı, 89	odabaşı, 154
câmedâr, 90	orducubaşı, 155
câmeşûyân, 90	otçubaşı, 157
cân bâzân, 91	samsoncubaşı, 162
cebecibaşı, 92	sansoncubaşı, 163
cebehâne, 212	seferber, 165
cebhânelik, 212	sekbânbaşı, 166
cevherdâr, 196	serasker, 168
çâşnîgîr, 96	serçeşme, 169
çarhacıbaşı, 96	serdârlar, 169
çeribaşı, 98	serdengeçti, 170
çizmecibaşı, 100	silâhhâne, 217
dalkılıç, 102	silâhşôr, 173
dizdâr, 106	sipâhsâlâr, 174
dümdâr, 227	solakbaşı, 174
emekdâr, 108	şebhûn, 62

ta'limhâne, 217
tophâne, 217
vekilharç, 183

yayabaşı, 185
yayabeyler, 185
yeniçeri, 186

2.3.6 Birleşik Sıfat Şeklinde Olan Terimler

alemdâr, 79
amelmânde, 79
bayrakdâr, 88
dânişmend, 102
haymedûz, 121
hûkeşan, 122
pîşdâr, 244
sancakdâr, 163
silâhendâz, 172
teberdâr, 178

2.3.7 Unvan Grubu Şeklinde Olan Terimler

ağa paşa, 74
alay beyi, 76
Anadolu ağası, 80
azab ağası, 83
beşlu ağası, 89
bölük ağası, 89
devşirme ağası, 104
garip yiğitler ağası, 117
Gelibolu ağası, 118
gönüllü ağası, 119
İstanbul ağası, 124
katar ağaları, 129
kethüdâ bey, 130

kırk bin kul ağası, 132
kol ağası, 133
muhzır ağa, 145
ocak ağası, 150
ocak ağaları, 150
ocak muhzırı ağa, 153
ordu-yu hümâyun ağası, 156
Rumeli ağası, 161
serdengeçti ağası, 170
sipâh ağası, 173
sol kolağası, 175
tabur ağası, 176
yeniçeri ağası, 186

2.3.8 Arapça Terimler Dizini

- alem, 192
alemdâr, 79
asâkir-i mansûre-i Muhammediyye, 220
atik esâmeli, 82
azab, 82
azab kâtibi, 83
bâhriye nâzırı, 83
bedel-i nakdî, 65
ceyş, 224
cihâd-ı mukaddes, 51
cirit, 197
curde askeri, 93
curdecî, 94
curde-i seniyye, 94
cûlus terakkîleri, 66
cündî, 94
cündîlik, 51
dâr-ül esliha, 212
dâr-ül harp, 43
debbâbe, 200
defterlu, 103
delil, 226
efrâd-ı müstebdele, 108
efrâd-ı redîfe, 108
emîr-i alem, 109
emir zâbiti, 109
erkân, 109
erkân-ı harp, 110
erkân-ı harbiye dâiresi, 228
erkân-ı harbiye seyahati, 52
erkân-ı harbiye-i bâhriye, 229
erkân-ı harbiye-i umûmiye reisi, 110
erkân-ı harbiye reisi, 110
esâme, 202
esâme defteri, 33
esâmeli, 111
esliha-i nâriye, 202
esvap emîni, 111
eşkâl defteri, 33
evlâd-ı fatihân, 113
eyâlât askeri, 113
falakacı, 114
fârisân, 114
ferik, 115
fetihçi, 116
findık, 203
fidye-i necat, 67
fodlahârân, 67
ganâim-i harbiye, 204
ganîmet, 204
gâzi, 118
gâziyân-ı Hacı Bektaş-i Veli, 118
gılmân-ı ‘acemiyân-ı İstanbul, 119
gulâm, 120
gulâmçe, 120
gurebâ-i yemîn, 230
gurebâ-i yesar, 230
halîfe, 120
harâmîlik, 53
harbiye nâzırı, 120
harbiye nezâreti, 231
harç, 54

harçlıkçı, 121
hayta, 232
hazar, 54
hazîne, 34
hazîne-i esliha, 214
hisarlı, 233
hisce, 68
hizmet, 54
ibtidâ', 35
icâreliler, 233
ictimâ', 55
ictimâ'-i nizâmi, 55
ictimâ' mıntıkası, 44
ictimâ' noktası, 45
idâre reisi, 123
ihtiyârât, 55
irtibat hizmeti, 56
irtibat kıtası, 234
istibdâl, 56
istibdâl efrâdı, 125
istibdâl neferatı, 125
istibdâl tezkeresi, 35
istikşâf, 57
istikşâfât-ı taarruziyye, 57
iştira zâhiresi, 205
kalb, 45
kale muhâfızı, 126
kanûn, 236
kanûn zabiti, 127
kassâm-ı askerî, 129
katib-i beyt-ül-mâl, 129
ketîbe, 238

kıla-ı erbaa, 46
kırbacı, 132
kıt'a, 238
kirpas emîni, 132
kur'a, 57
kur'a efrâdı, 138
kur'a-i şer'iyye, 58
kur'a meclisi, 239
künye, 35
künye defteri, 35
künye mimlemek, 36
küttâb-ı askeriyye, 139
liva, 141
mâbeyn ferîki, 141
mâbeyn müşîri, 141
mehteran-ı hayme, 142
mekkâre, 70
menzil emîni, 143
meş'aleci, 143
meşta, 47
metris, 47
meydan hizmeti, 60
mızraklı, 143
mimlemek, 37
muallem, 144
muasker, 47
muayyenât-ı askeriyye, 207
muhâfız, 145
muînsiz, 146
mukâbelecî, 146
mühimmat nâzırı, 146
mükerrer, 37

mülâzım, 147
mülâzım-ı evvel, 147
mülâzım-ı sâni, 147
mümtaz, 242
müsellem, 148
müşîr, 148
nakliyyât-ı askeriyye, 60
nedîm, 149
nefir-i âm, 60
nefir-i has, 61
nizâm-ı cedit, 243
nüzûl emîni, 149
rehîne, 160
ribat, 47
ricâl-i askeriyye, 160
saf, 244
sahâ-i harb, 48
sâhil muhafızları, 161
saka, 161
sebilci, 164
sefer duâ'sı, 61
seriyye, 247
sofâ, 217
sofâlîlar, 174
sofâ tezkeresi, 39
sür'atçı nâzırı, 175

sür'atçı neferâtı, 175
şâdîler, 176
tabya, 49
talîa, 249
ta'yînât, 210
techizât-ı seferiye, 210
terakkîlu, 178
tertîb-i evvel, 249
tertîb-i sâni, 250
tertîb, 250
ulûfeciyân, 251
ulûfeciyân-ı yemîn, 251
ulûfeciyân-ı yesar, 251
ulûfe defteri, 40
ulûfeli 'acemi, 182
ulûfesiz 'acemi, 182
ümera-yı askeriyye, 183
vâcip, 71
vakt-i hazar, 63
vakt-i sefer, 63
vekilharç, 183
veledeş, 183
vilâyet askeri, 184
zabtiyye, 254

2.3.9 Farsça Terimler Dizini

alay, 219	humbara, 204
alaylı, 79	humbaracı, 122
amedî, 28	humbarahâne, 214
astar, 193	kellepuş, 206
bahâriye, 194	kethüdâlîlar, 130
baranî, 195	kumbaracı, 138
barutluk, 195	levent, 140
bedergâh, 51	levent süvârisi, 140
berküstüvân, 195	mânde, 142
câmedâr, 90	miyâne, 241
câmeşûyân, 90	mumcu, 146
cân bâzân, 91	nân hâr, 149
cây-i kethüdâ, 91	penc ü yekçi, 159
cevşen, 196	perâkende, 159
çarhacı, 96	pîşdâr, 244
çâşnîgîr, 96	reft, 38
çevgân, 198	sekbân, 245
dânişmend, 102	sekbân tazıları, 209
desturlu, 104	serçeşme, 169
dîdebân, 105	serdâr, 169
dümdâr, 227	ser piyâdegan, 171
ferâhî, 202	ser şikârî, 171
fermanlı, 115	sipâhsâlâr, 174
ferzend-i sipâhî, 116	siper, 48
fişek, 203	şebhûn, 62
fişekhâne, 213	teberdâr, 178
gül, 34	usta, 182
gûlbank, 53	zemberekçi, 189

2.3.10 Yunanca Terimler Dizini

efendi, 228

fırın, 216

lağım, 46

namlu, 205

samsoncu, 244

seksoncu, 246

semer, 23

2.3.11 Moğolca Terimler Dizini

ağa, 28

cebe, 196

cebeci, 91

cebelu, 92

çomak, 210

2.3.12 Rumca Terimler Dizini

mandıracı, 142

zağarcı, 189

2.3.13 Bulgarca Terimler Dizini

çete, 225

2.3.14 Ermenice Terimler Dizini

çap, 197

10.15 Rumence

likatör, 141

10.16 Genel Dizin

- ‘acemi oğlanlar, 72
‘acemi oğlanı kethüdâsı, 73
ağa arzı, 28
ağa bölüğü, 218
ağa çırağı, 73
ağa divânı, 218
ağa gediklileri, 73
ağa kapısı, 218
ağa kapısı şâkirdleri, 74
ağalık hakkı, 64
ağa nöbetçisi, 74
ağa paşa, 74
ağa sancağı, 191
ağa yamağı, 75
ağır esâme, 75
ağır ulûfe, 64
ağızotu, 191
ağızotu tavaşı, 191
akın, 50
akıncı, 75
alaca bayrak, 219
alay, 219
alay bağlamak, 6
alaya gitmek, 7
alay beyi, 76
alay çavuşu, 76
alay emîni, 77
alay erkânı, 78
alay göstermek, 7
alay imâmı, 78
alay kâtibi, 78
alaylı, 79
alay meclisi, 219
alay müftüsü, 79
alay sancağı, 192
alem, 192
alemdâr, 79
altı bölük, 220
amedî, 28
amelmdânde, 79
ana defteri, 28
Anadolu ağası, 80
an mim amed, 29
an tı amed, 29
arkebüz, 192
arpacık, 192
asâkir-i mansûre-i Muhammediyye, 220
asesbaşı, 80
asıl şâkirdleri, 81
askerî rûznamçe, 30
astar, 193
astar çavuşu, 81
aşçıbaşı, 81
ateş-i Rûmî, 193
ateş kulesi, 42
ateş oku, 193
at gemileri, 194
atik esâmeli, 82
avcı, 220
avcıbaşı, 82
ayak divânı, 220

aytabya, 42
azab, 82
azab ağası, 83
azab çağdırtmak, 8
azab kâtibi, 83
bâb-ı seraskerî, 221
bahâriye, 194
bâhriye nâzırı, 83
baklava alayı, 50
balta, 195
balta asmak, 9
baranî, 195
baruthâne-i âmire, 212
baruthâne-i âmire hazînesi, 221
barutluk, 195
başbinbaşı, 84
baş bölükbaşı, 84
başçavuş, 84
başdeveci, 85
başeski, 85
başhaseki, 85
başıbozuk, 86
baş kapı kethüdâsı, 86
baş karakollukçu, 86
baş odabaşı, 87
baş şâkird, 88
battan kethüdâsı, 88
bayrakdâr, 88
bedel-i nakdî, 65
bedergâh, 51
bekter, 195
berküstüvân, 195

beşlu, 89
beşlu ağası, 89
boyunluk, 196
bozdoğan, 196
bölüğe el öpmek, 10
bölük, 221
bölük ağası, 89
bölükât-ı erbaa, 222
bölükât-ı seb'a, 222
bölükbaşı, 89
bölükler halkı, 222
bölüklüler, 223
buçuk, 65
buçuk vermek, 11
büyük kol, 51
büyük yazıcı, 90
câmedâr, 90
câmeşûyân, 90
cân bâzân, 91
cây-i kethüdâ, 91
cebe, 196
cebeci, 91
cebecibaşı, 92
cebeciler kâtibi, 92
cebeci ocağı, 223
cebehâne, 212
cebelu, 92
cebelu bedeliyyesi, 65
cebhânelik, 212
cemâat-i rih-teciyân-ı humbara, 223
cemâat ortaları, 223
cerâhor, 92

cevherdâr, 196
 cevşen, 196
 ceyş, 224
 Cezâyir ocakları, 224
 cihâd-ı mukaddes, 51
 cirdaval, 197
 cirit, 197
 civelek, 93
 curde askeri, 93
 curde başbuğu, 93
 curdeci, 94
 curde-i seniyye, 94
 cûlus çıkması, 11
 cûlus terakkîleri, 66
 cündî, 94
 cündî başı, 94
 cündîlik, 51
 çadırcı, 95
 çakırcı, 224
 çakmaklı, 197
 çalık, 95
 çap, 197
 çapavol, 95
 çarhacı, 96
 çarhacıbaşı, 96
 çarh-ı felek, 42
 çâşnîgîr, 96
 çatal bayrak, 197
 çavuş-ı büzürk, 96
 çavuş-ı küçük, 97
 çavuş-ı miyâne, 97
 çavuşlar bölükbaşları, 97
 çelenk, 31
 çerağ defteri, 31
 çergeci, 225
 çerge-i sekbân, 198
 çerge-i seyis, 198
 çeri, 225
 çeribaşı, 98
 çeri sürücüleri, 98
 çete, 225
 çeteye gitmek, 12
 çevgân, 198
 çıkma, 52
 çıplak, 98
 çıplak çavuşu, 99
 çifte dolap, 99
 çifte etıbbâ, 99
 çifte etıbbâ raporu, 31
 çizmecibaşı, 100
 çizme parası, 66
 çokmar, 199
 çorbacı, 100
 çorbacı keçesi, 199
 çorbacı üsküfû, 199
 çorbacı yamağı, 100
 çöğürcü, 101
 çuhâ çavuşu, 101
 çûhadâr-ı bâb-ı ocak, 101
 çûha emîni, 102
 dalkılıç, 102
 dânişmend, 102
 dâr-ül esliha, 212
 dâr-ül harp, 43

debbâbe, 200
debboy, 213
debboy memuru, 103
defter-i nânhôr, 32
defterlu, 103
değnek, 103
deli, 225
delil, 226
demir taş, 200
derin hedef, 43
desturlu, 104
deveci, 226
devir atı, 200
devşirme, 104
devşirme ağası, 104
devşirme fermanı, 32
devşirme memuru, 104
devşirme sürüsü, 105
dır', 200
dır'ı postin, 201
dîdebân, 105
dil, 105
dipçik, 201
dirliği çalınmak, 12
dirliğini kesmek, 13
divân-ı harp, 226
divân-ı harb-i örfî, 226
dizdâr, 106
döğen, 201
duhancı başı, 106
dümdâr, 227
düşen, 13

düzen akçası, 66
düzme solak, 106
ebnâ-yi sipâhîyân, 227
Edirne ocağı, 227
efendi dâiresi, 228
efendi dâiresi kâtipleri, 107
efendi kapısı, 228
efendi kapısı şâkirdleri, 107
efrâd-ı müstebdele, 108
efrâd-ı redife, 108
el humbarası, 202
elli altı, 108
emekdâr, 108
emekdâr koğuşu, 228
emir-i alem, 109
emir zâbiti, 109
erkân, 109
erkân-ı harp, 110
erkân-ı harbiye dâiresi, 228
erkân-ı harbiye seyahati, 52
erkân-ı harbiye-i bâhriye, 229
erkân-ı harbiye-i umûmiye reisi, 110
erkân-ı harbiye reisi, 110
esâme, 202
esâme defteri, 33
esâme kağıdı, 33
esâmeli, 111
eski odalar, 229
esliha-i nâriye, 202
esvap emîni, 111
eşkâl defteri, 33
eşkinci, 111

eşkinici esâmesi, 34
eşkinici lâyihası, 34
eşkinici nâzırı, 111
eşkinici neferâtı nâzırı, 112
eşkinici tahrîri, 52
eşmek, 13
ekmekçi, 112
ekmekçi bölüğü, 112
et tomruğu, 213
evlâd-ı fâtihân, 113
evli yeniçeriler, 113
eyâlât askeri, 113
fahrî yeniçeri, 114
falakacı, 114
fârisân, 114
ferâhî, 202
ferîk, 115
fermanlı, 115
ferraş-ı odahây-ı Edirne, 115
ferzend-i bevvâb, 115
ferzend-i çavuş, 116
ferzend-i sipâhî, 116
fetihçi, 116
fındık, 203
fındık serpmek, 14
fidye-i necat, 67
fişek, 203
fişekhâne, 213
fitilli musket, 203
fitil otu, 203
fodlahârân, 67
ganâim-i harbiye, 204

ganîmet, 204
garip yiğitler, 117
garip yiğitler ağası, 117
garip yiğitler bölükleri, 117
gâzi, 118
gâziyân-ı Hacı Bektaş-i Velî, 118
geçim, 204
gedikli, 118
Gelibolu ‘acemi ocağı, 229
Gelibolu ağası, 118
gılmân-ı ‘acemiyân-ı İstanbul, 119
gönder, 230
gönüllü ağası, 119
gönüllü gediği, 53
gönüllü yeniçeriler, 119
gulâm, 120
gulâmçe, 120
gulâm-ı der, 120
gurebâ-i yemîn, 230
gurebâ-i yesar, 230
gül, 34
gülbank, 53
gülbank taşı, 43
halîfe, 120
harâmîlik, 53
harbiye ambarı, 213
harbiye nâzırı, 120
harbiye nezâreti, 231
harç, 54
harçlıkçı, 121
hareket ordusu, 231
hasekiler, 231

haseki ortası, 232
hasa ordusu, 232
haymedûz, 121
haymegâh, 44
haymeli ordugâh, 232
hayta, 232
hazar, 54
hazîne, 34
hazîne-i esliha, 214
hisar eri, 121
hisarlı, 233
hisse, 68
hisse-i yazı, 68
hizmet, 54
hizmet tımarı, 68
hûkeşan, 122
humbara, 204
humbaracı, 122
humbaracıbaşı, 122
humbaracı ocağı, 233
humbarahâne, 214
hünkâr hasekisi, 123
ılgar, 54
ılgarcı, 123
ılgar etmek, 14
ıstabur, 44
ibtidâ', 35
icâreliler, 233
iç cebehâne, 214
ictimâ', 55
ictimâ'-i nizâmi, 55
ictimâ' mıntıkası, 44

ictimâ' noktası, 45
idâre reisi, 123
ihtiyârât, 55
imâm-ı câmi'-i miyâne, 124
imâm-ı hazret-i ağa, 124
imtihan atışı, 55
irtibat hizmeti, 56
irtibat keşif kolu, 233
irtibat kıtası, 234
irtibat zinciri, 56
İstanbul 'acemi ocağı, 234
İstanbul ağası, 124
İstanbul kulluğu, 234
istibdâl, 56
istibdâl efrâdı, 125
istibdâl neferâtı, 125
istibdâl tezkeresi, 35
istife yoklaması, 57
istikşâf, 57
istikşâfat-ı taarruziyye, 57
istikşâf kolu, 235
istîlâ' ordusu, 235
işgal ordusu, 235
iştirâ' zâhiresi, 205
kalb, 45
kale dizdârı, 125
kale muhâfızı, 126
kale yamağı, 126
kantar kulu, 126
kanûn, 236
kanûn zâbiti, 127
kapıkulu, 236

kapıkulu askeri, 127
kapıkulu sipâh bölüğü, 236
kapıkulu süvârisi, 127
kapıkulu ulûfesi, 69
kapı olmak, 15
kapıya çıkma, 15
kapı yayabaşları, 128
kapı ferman olmak, 16
karabina, 205
karakollukçu, 128
kara namlu, 205
karargâh, 45
karargâh-ı umûmî, 45
kara sandık, 205
karavul, 236
kârhâne-i hazret-i ağa, 214
kârhâne-i teğeltici, 215
kârhâneliler, 128
kassâm-ı askeri, 129
kaşık, 206
katar ağaları, 129
kâtib-i beyt-ül-mal, 129
kâtib-i sekbân, 237
kâtib-i yeniçeriyân, 129
katrancılar ortası, 237
kazân-ı şerîf, 206
kazân kaldırmak, 16
kazileşker, 130
keçeli, 130
kellepuş, 206
kethüdâ bey, 130
kethüdâ bölüğü, 237

kethüdâ dâiresi, 238
kethüdâlilar, 130
kethüdâ yeri, 131
kethüdâ yeri kâtibi, 131
ketîbe, 238
kıla'-ı erbaa, 46
kılavuz, 131
kılıç, 207
kılıç atlamak, 17
kılıç çalmak, 17
kılıç çekmek, 17
kılıç hakkı, 69
kılıç kuşanmak, 18
kılıç zeâmet, 69
kırbacı, 132
kırk bin kul ağası, 132
kıt'a, 238
kızılca müsellim, 238
kirpas emîni, 132
kirpi, 207
kokonos, 133
kola binmek, 18
kola çıkmak, 19
kol ağası, 133
korucu, 238
köçek, 133
kölemen, 134
köprücü, 134
kul ağası, 135
kul çavuşu, 135
kul kardeşi, 135
kul kethüdâsı, 136

kulluk, 239
kullukçu, 136
kulluk kâtibi, 136
kulluk yeniçerileri, 137
kuloğlu, 137
kul tâifesi, 137
kul yetimleri, 138
kumandan, 138
kumbaracı, 138
kur'a, 57
kur'a çekilmek, 19
kur'a çekmek, 19
kur'a efrâdı, 138
kur'a fermanı, 58
kur'a-i şer'iyye, 58
kur'a keşidesi, 58
kur'a meclisi, 239
kur'ası çıkmak, 20
kurt kaparı, 59
küçük çıkma, 20
künye, 35
künye defteri, 35
künye mimlemek, 36
künye pusulası, 36
küttâb-ı askeriyye, 139
kütük, 37
lağım, 46
lağım atmak, 20
lağım bağlayıcı, 139
lağımçı, 139
lağımçıbaşı, 139
lağımçı mülâzımları, 140

lağımçı ocağı, 239
levent, 140
levent süvârisi, 140
likatör, 141
liva, 141
liva-i şerîf takımı, 240
mâbeyn ferîki, 141
mâbeyn müşîri, 141
mânde, 142
mandıracı, 142
martulos, 240
mehterân-ı hayme, 142
mehterhâne-i hayme, 215
mekkâre, 70
mekkâreci başı, 142
memhûr, 37
menzil emîni, 143
menzilhâne, 46
meş'aleci, 143
meşta, 47
metris, 47
mevâni'-i fer'iyye, 59
meydana girmek, 21
meydan başı, 143
meydan dayağı, 59
meydan hizmeti, 60
mızraklı, 143
mızraklı alayı, 241
mimlemek, 37
mir-i livâ, 144
mirilu, 144
miyâne, 241

miyâne kâtipleri, 144
mola vermek, 21
muallem, 144
muallem eşkinci, 145
muallim-i ta'limhâne, 145
muasker, 47
muayyenat-ı askeriyye, 207
muhâfız, 145
muhzır ağa, 145
muhzır ağa ortası, 241
muînsiz, 146
mukâbeleci, 146
mukâbele-i piyâde, 242
mukâbele-i süvârî, 242
mumcu, 146
mühendishâne-i berr-i hümayun, 215
mühimmat nâzırı, 146
mükerrer, 37
mülâzım, 147
mülâzım-ı evvel, 147
mülâzım-ı sâni, 147
mümtaz, 242
mürde yeri, 147
müsellem, 148
müstahfız, 148
müşîr, 148
müteferrika-i solakân, 148
nakliyyât-ı askeriyye, 60
nânhâr, 149
nedîm, 149
nefir-i âm, 60
nefir-i has, 61

nizâm-ı cedit, 243
nöbetçi yeniçeriler, 149
nüzûl emîni, 149
ocak, 243
ocak ağası, 150
ocak ağaları, 150
ocak başçavuşu, 150
ocak bazirgânı, 150
ocak beytûlmâlcisi, 151
ocak bölük başıları, 151
ocak erkânı, 151
ocak hasekisi, 152
ocak-ı Bektaşiyân, 243
ocak ihtiyarları, 152
ocak imâmı, 152
ocak kapı kethüdâsı, 153
ocak kâtibi, 153
ocaklı, 153
ocak muhzırı ağa, 153
ocak ta'limhânesi, 216
oda, 216
odabaşı, 154
oda kethüdâsı, 154
odalı yeniçeriler, 154
odaşık, 155
orducu, 155
orducubaşı, 155
orducu esnafı, 155
ordu kadısı, 156
ordu şeyhi, 156
ordu tepesi, 38
ordu-yu hümayun ağası, 156

orta, 244
orta bayrağı, 207
orta câmii, 216
orta çavuş, 157
ortak, 157
orta kazânları, 208
ortalamak, 21
orta sandığı, 208
Osmanlı, 157
otçubaşı, 157
otuz ikinin avcı ustası, 158
palanka, 47
paşa odası, 244
pencik oğlanı, 158
penc ü yekçi, 159
perâkende, 159
perde çavuşu, 159
pîşdâr, 244
pusat, 208
pusatlu, 160
reft, 38
rehîne, 160
ribat, 47
ricâl-i askeriyye, 160
ricâl-i dûdmân-ı Bektaşiyân, 160
Rumeli ağası, 161
saf, 244
saha-i harb, 48
sahil muhâfızları, 161
saka, 161
sakallı, 162
salma çûhadârı, 162

samsoncu, 244
samsoncubaşı, 162
sanâdîd-i Bektaşiyân, 163
sancak, 208
sancak boğmak, 22
sancakdâr, 163
sansoncubaşı, 163
sansoncu ortası, 245
sapan, 209
saplama, 163
sarı bayrak, 209
sarica, 164
saykal başı, 164
sebilci, 164
seferber, 165
sefer duâ'sı, 61
sefere eşmek, 22
sefer in'amı, 70
sefer neyâmed, 39
sefer voynukları, 165
seğirdim, 165
seğirdim aşçıları, 166
seğirdim ustaları, 166
sekbân, 245
sekbânbaşı, 166
sekbân bölük başısı, 167
sekbân-ı cedîd, 246
sekbânlar çavuşu, 167
sekbânlar fırını, 216
sekbânlar kâtibi, 167
sekbân ortaları, 246
sekbân tazıları, 209

seksoncu, 246
seksoncu başı, 168
semer devirmek, 23
sepet ardından gelme, 23
serâser kuşaklılar, 168
serasker, 168
serasker kapısı, 246
seraskerlik beratı, 39
serçeşme, 169
serdâr, 169
serdâr-ı ekrem, 169
serdârlar, 169
serdengeçti, 170
serdengeçti ağası, 170
serdengeçti bayrağı, 210
serhad kulu, 170
serhadlu, 171
seriyye, 247
ser muallim-i ta'limhâne, 171
ser piyâdegan, 171
ser şikârî, 171
ser turnaî, 172
ser zağarî, 172
seyishâne parası, 70
seyrek ordugâh, 61
sıbyân bölükleri, 247
sık ordugâh, 62
silâhdâr bölüğü, 247
silâhendâz, 172
silâhhâne, 217
silâhşôr, 173
simitçi, 173

sipâh ağası, 173
sipâh bölüğü, 248
sipâhî, 174
sipâhsâlâr, 174
siper, 48
sofa, 217
sofaları bir tertîb, 24
sofalılar, 174
sofa tezkeresi, 39
solakbaşı, 174
solak ortaları, 248
sol kolağası, 175
sür'atçi nâzırı, 175
sür'atçi neferâtı, 175
sür'atçiyân ocağı, 248
sürü, 62
sürücü, 176
sürü gelmek, 24
şâdîler, 176
Şâmî çomak, 210
şebhûn, 62
şüturbân ortaları, 248
tabkur, 48
tabur, 48
tabur ağası, 176
tabur kurmak, 24
tabya, 49
tabya yamağı, 176
talîa, 249
ta'limhâne, 217
ta'limhâneci, 177
tapkur, 49

tashih bedergâh, 62
taslakçı, 177
taşra kulluğu, 177
taviça, 178
ta'yînât, 210
teberdâr, 178
techîzât-ı seferiye, 210
tekke ortası, 249
terakkîlu, 178
tertîb-i evvel, 249
tertîb-i sâni, 250
tertîb, 250
tımarlı sipâhî, 178
top altı, 49
top arabacıbaşı, 179
top arabacı ocağı, 250
topçu başı, 179
topçu ocağı, 250
tophâne, 217
tophâne-i âmire, 217
tophâne müşîri, 179
topraklı süvârî, 180
torba, 40
torba 'acemileri, 180
torba oğlanı, 180
turnacı, 251
turnacı başı, 181
tüfenkçi, 181
tüfenk endâz, 181
ulûfeciyân, 251
ulûfeciyân-ı yemîn, 251
ulûfeciyân-ı yesar, 251

ulûfe defteri, 40
ulûfeli 'acemi, 182
ulûfesiz 'acemi, 182
umum çıkması, 25
ur beyi, 182
ur kazmak, 25
usta, 182
ümerâ-yı askeriyye, 183
vâcip, 71
vakt-i hazar, 63
vakt-i sefer, 63
vekilharç, 183
veledeş, 183
veled-i kul, 183
vilâyet askeri, 184
vira ile teslim, 26
voynuk, 252
voynuk seraskeri, 184
yahni kapan, 184
yamak, 184
yânaşık nizâm, 63
yaya, 185
yayabaşı, 185
yayabeyler, 185
yaya ocağı, 252
yaya sancak beyi, 186
yeniçeri, 186
yeniçeri ağası, 186
yeniçeri ağası divânı, 252
yeniçeri findığı, 211
yeniçeri imâmı, 186
yeniçeri kâtibi, 187

yenicezi kazanı, 211
yenicezi kütüğü, 41
yenicezi nişanı, 41
yenicezi ocağı, 253
yeni kapılanmak, 26
yeni kapı olmak, 27
yerli kulu, 187
yerli neferâtı, 187
yoklama akçesi, 71
yoklamacı, 188
yoldaş, 188
yürük, 188
yürük bayrağı, 211
zabtiyye, 254
zağarcı, 189
zağarcı başı, 189
zağarcı ortası, 254
zemberekçi, 189
zemberekçi başı, 190
zemberekçi ortası, 254

SONUÇ

Bu çalışmada M. Zeki PAKALIN'ın “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü”ndeki askerî terimler tespit edilerek bu terimlerin dil açısından bir incelemesi yapılmıştır. Araştırmadaki askerî terimler;

1. Deyimler
2. Evrak-İşârât Terimleri
3. İstihkâm Terimleri
4. Muâmelât Terimleri
5. Nakdî Terimler
6. Rütbe-Efrâd-Unvan Terimleri
7. Techizât Terimleri
8. Tesis Terimleri
9. Teşkilat Terimleri

başlıkları altında alfabetik olarak sıralanan terimler *yapı, anlam ve köken* bakımlarından incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada bir ilâ beş kelimedenden oluşan toplam 786 terim incelenmiştir. Biz, birden fazla kelimedenden oluşan terimleri 1 adet terim olarak kabul ettik, buna mukâbil terimi oluşturan her bir kelimeyi de ayrı ayrı inceledik. Bu terimlerin 98'i Türkçe kökenlidir. Diğer terimlerin dillere dağılımı ise şu şekildedir: 176 Arapça, 56 Farsça, 7 Yunanca, 5 Moğolca, 2 Rumca, 1 Rumence, 1 Ermenice, 1 Bulgarca. Terimlerden 3 tanesinin ise kökeni tespit edilememiştir.

Bu istatistikî verilere baktığımızda “*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*”ndeki askerî terimlerin dillere göre yüzdelik dağılımları: % 22,3 Arapça; % 12,4 Türkçe; % 7,1 Farsça; % 5,8 diğerleri.

Arapça ve Farsça terim sayısının bu kadar fazla olmasında elbette çalışmamızın kaynağını oluşturan eserin Osmanlı dönemi deyim ve terimleri incelemiş olması etkili olmuştur. Çünkü Osmanlı Türkçesinin kullanıldığı XVI.-XIX. yy'ları arasında Arapça ve Farsçadan alınmış sayısız denilecek ölçüde kelime (Tulum 2009) mevcuttu. Erdoğan Saracoğlu bu düşüncüyü ispat adına şunları söyler: ‘Türkler 10. yüzyılda İslâmlığı kabul edince dilimize Arapça ve Farsça sözcükler girer. Örneğin, 13. yüzyılda yabancı sözcük oranı Yunus Emre’de %13’tür. 15. yüzyıldan sonra

edebiyat ürünlerimizde Arapça ve Farsçanın etkisi daha çok görülür. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid* adlı eserinde yabancı sözcük oranı %26 iken, dîvân şairi Bâkî'de bu oran %65'e yükselir (Saracoğlu; 2010).

Gene Arapça ve Farsçanın etkisi ile ilgili Örs; Türklerin, İslâm dinini kabul ettikten sonra, Arapçaya, yeni dinin dili olmasından ötürü sıradan bir ilginin ötesinde sevgi ve saygı duyduklarını, o çağlarda oldukça gelişmiş ve işlenmiş bir dil olan Farsçayı da edebî bir dil olarak kısa zamanda benimsediklerini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: Türkçe ile Farsça arasındaki ilişki, tarihî süreçte her ne şekilde ortaya çıkmış ve gelişmiş olursa olsun, Farsçanın Arapça ile birlikte Türkçe üzerinde derin izler bırakmış iki büyük dilden birisi olduğu, hatta bu iki dilin edebiyat ve bilim dili olmanın da ötesinde zaman zaman resmî düzeyde de kullanıldığı yadsınamaz bir gerçektir.

Nitekim Selçuklular zamanında Anadolu'da yazılan eserlerin büyük bölümünün Farsça, bir bölümünün de Arapça olarak kaleme alındığı, Anadolu sahasında ilk Türkçe eserlerin 13. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başladığı, Arapça din ve bilim dili olarak yerini korurken, divan işlerinde Farsçadan yararlanıldığı, resmî mektupların, hesap defterlerinin, fermanların ve menşurların çok zaman Farsça yazıldığı görülmektedir (Örs 2005).

Bu yoğun Arapça ve Farsça etkisinin ardından, gidişâtın dilimiz açısından zararlı ve hatta tehlikeli olduğunu düşünen Kaşgarlı Mahmut, 1073 tarihinde tamamladığı ve Halife'ye sunduğu *Divanü Lügati't-Türk* adlı meşhur eserini, Arapça karşısında Türkçeyi savunmak ve Türkçenin de zengin bir dil olduğunu ortaya koymak için kaleme almıştır. Bu eser incelendiğinde, söz konusu devirde, Bağdat, Şam, Tebriz, İsfahan şehirleri başta olmak üzere bugünkü Ortadoğu ve İran bölgelerinde Türkçeye karşı büyük bir ilginin olduğu fakat Türkçenin de bölgenin diğer dilleri Arapça ve Farsçanın etkisi altında olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Kaşgarlı'nın bu eseri Türkçenin etrafında büyük bir Türk-İslam Medeniyeti'nin oluşmakta olduğunu da göstermektedir (Yılmaz 2009) .

Savunma refleksi geliştiren bir diğer isim olan Ali Şir Nevâî de "Muhâkemetü'l-Lügâteyn" adlı eserinde Farsçayla Türkçeyi mukâyese etmiştir.

Nevâî eserinde, Arapça ve Farsça unsurların istilâsına uğrayan güzel Türkçeyi gül bahçesi olarak nitelendirirken yabancı unsurları da ayrıık otlarına benzetir. Ali Şir

Nevâî şöyle demektedir: "... ben de gençliğimde geleneğe uyarak ilk şiirlerimi Farsça söyledim. Kendimi anlamağa başlayınca, güçlükleri yenmek isteğiyle Türk Diline döndüm ve onu düşünmeğe başladım. O zaman gözlerimin önünde on sekiz âlemden daha geniş bir âlem belirdi. O âlemin süslerle dolu göğü bana dokuz felekten daha yüksek göründü. İncileri yıldız cevherlerinden daha parlak olan içine yabancı ayağı girmemiş, yabancı eli değmemiş bir gül bahçesine rastladım. Fakat bu hazinenin bekçisi olan ejderleri kan dökücü idi. Güllerinin dikenleri de sayısızdı. Düşündüm ki, tabiat sahibi kişiler bu ejderlerin zehri kokusundan bu hazineye giremezlerdir ve gönlüme öyle geldi ki, şairlerin seçkinleri bu dikenlerin kokusuyla bu bahçeden bir gül bile koparmadan geçip gitmişlerdir (Özkan; Musa 2004).

Arapça ve Farsçanın yanı sıra, tezimizde kullanılış sayısı açısından ikinci sırayı alan Türkçe askerî terimlerin de geçmişi elbette ki çok eskilere dayanmaktadır.

Mete Han'ın tahta çıkış yılı olan MÖ 209, Türk silahlı Kuvvetleri tarafından Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir. Buna göre modern Türk ordusu 2200 yılı aşan bir geleneğin temsilcisidir. Avrasya coğrafyasının Çin-Hindi dışında her noktasında izi bulunan Türk orduları, Kaşgârlı Mahmut'un ifâdesiyle sayısını ancak tanrının bileceği kadar çok olan Türk topluluklarının (DLT: 28) ve dolayısıyla Türk dili ve kültürünün korunmasında en önemli dayanaklardan biri olmuştur.

Türk dilinin, eski çağların bilinen dünyasının çok geniş bir coğrafyasında yirmi iki yüzyıldır yaşayabilmesi, sayısal ve toplumsal baskınlığın yanı sıra siyasî baskınlığın tesis aracı olan güçlü savunma doktrinleri ve savunma örgütleri ile açıklanabilir. Tarihî Türk askerî terminolojisi, bu doktrinlerin ve örgütlenmelerin ifâde ve icra aracıdır. Askerî harekâtla ilgili temel ilkeler ulusal ve uluslar arası bir 'network' oluşturur. Farklı arasındaki ilk temaslar çoğu zaman savaş aracılığıyla olmuş, dolayısıyla askerlikle ilgili gelişmeler diğer toplumlar tarafından da benimsemiştir. Askerlikle ilgili temel olgular evrensel nitelik taşır, dillerin söz varlıkları da bu tür ilişkilerin en önemli yansıma alanlarından biridir. Türk askerî terminolojisi bir yandan ulusal birikimlerin ürünü ve Türk dilinin ifâde aracı iken bir yandan da evrensel harp bilimlerinin bir parçasıdır.

Türk dili, yazılı kaynaklardan izlenebildiği gibi, tarih boyunca arazi, düşman, donanım, muharebe düzeni, silâh, mühimmat vb. *savunma* ve *taarruz* ile ilgili

kavramları ifâde edebilecek dil altyapısına, zengin bir askerî terminoloji geleneğine sahip olmuştur. Eski Türkçe dönemine ilişkin metinler birlik ve rütbe adları da dâhil olmak üzere askerî terimler bakımından zengin dil malzemeleri ile doludur. *KB* ve *DLT*'de özgün örnekleri görülen Türkçe askerî terimlerin yerini, süreç içinde yabancı ögeler, artan oranlarda almaya başlamıştır. Örneğin, *DLT*'de yer alan askerî terimlerin büyük bir bölümü bugün unutulmuş ya da askerî anlamını kaybederek sivilleşmiştir. *DLT*'deki personel, harekât ve lojistik gibi askerlikle ilgili terimlerin pek çoğu müstakil araştırma konusu olabilecek derecede zengin bir içeriğe ve kullanım alanına sahiptir. Örneğin yalnızca Osmanlı dönemine ilişkin Türk okçuluğuyla ilgili terim ve deyim sayısı iki yüz elliye yakındır (bk. Yücel 1994: 391-430). Tarihî ve modern Türk dilleri de dikkate alındığında bu sayının çok daha artacağı kuşkusuzdur.

MK'nin ifâdesiyle arz-ı Yâcûc ve Mâcûc'dan Bizans-Rum ülkesine değin yayılan Türk dilinin diğer Aryan, Çin, Tibet vd. dillerle ilişkide bulunmadığı düşünülemez. Türkçenin başta bu diller olmak üzere Arapça ve başka dillerden çok sayıda doğrudan veya dolaylı kopyalar yaptığını biliyoruz.

Johanson'un ifâdesiyle, İran dilleri ile *symbiotic* ilişkileri bulunan Türkçe hem alıcı hem de verici dil idi. Türkçenin erken dönemlerinde İran ve ardından Arap dillerinden genel kopyaların yanı sıra anlam kopyaları da yapılmıştır.

Anlam kopyaları ile ilgili birkaç örnek şu şekildedir:

tl: Türk dili tarihinin en erken dönemlerinde 'durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan tutsak, çaşıt, casus' karşılığında *tl* sözcüğünü buluyoruz. *Tıl*'ın temel anlamı 'dil'dir. *Tıl*'ın karşılığı olan zeban'ın her iki anlamıyla Farsçada da görülmesi, Türkçe ve Farsça arasında veya her iki dilin dışında başka bir dilden anlam kopyalaması yapıldığını ortaya çıkarıyor.

Göktürk ordularının kullandığı *er*, *yüzbaşı*, *bıñbaşı* (*binbaşı*), *çabış* (*çavuş*); *tümen*, *ordu*; *sünüg* (*süngü*) vb. askerî terimlerin bir bölümü modern Türk ordusunda da aynen kullanılıyor.

Türk askerlik tarihi iç içe geçmiş halkalar halinde devamlılık arz eder. Her dönem bir öncekine ve sonrakine sıkı sıkıya bağlıdır. Örneğin, Yeniçeri teşkilatının *ocak*, *kazan*, '*acemi* vb. terimleri bugünün askerî terminolojisinde *asker ocağı*, *kazan mevcudu*, '*acemi er* bağlamlarında kullanılmaktadır.

Türk tarihi boyunca kazanılan askerî birikimler, nesilden nesile, komutandan komutana, kurumdan kuruma kesintisiz biçimde aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Türkçe kökenli askerî terimler bu birikimlerin en önemli taşıyıcılarıdır. TSK'nin, kaynağını Eski Türkçe döneminden alan, Osmanlı Türkçesi ile biçimlenen ve son şekli modern Türkiye Türkçesi ile verilen bir askerî ifâde ve üslubu, geniş bir terminolojisi ve yine aynı dönemden bugüne intikal eden kurumsal kültürü vardır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce serbest kopyalar ve anlam kopyaları; aslında kökleri ve izleri runik yazılı metinlerde ve Karahanlıca metinlerde açıkça yer alan Türk askerî terminoloji geleneğinin esasını değiştirememiştir (Eker 2007; 3-4-5).

Bu çalışmadaki terimlere yapı açısından baktığımızda 98'i Türkçe olmak üzere 235 adet tek kelimedenden oluşan kısa terimler olduğu görülüyor. İsim tamlaması şeklinde olanlara baktığımızda bir tane belirtili isim tamlaması, 266 tane belirtisiz isim tamlamasının olduğunu görüyoruz. İsim-fiil şeklinde olan terim sayısı 47 iken sıfat tamlaması ve sıfat-fiil şeklinde olan terim sayısı ise 58. 67 tane birleşik ismin bulunduğu çalışmamızda birleşik sıfatların sayısı ise 10.

Kelime grubu hâlinde olan terimler arasında isim tamlaması yapısının çok kullanıldığı anlaşıyor ve bu grup içinde de belirtisiz isim tamlamasının çokluğu oldukça dikkat çekiyor. Üstünlüğün birleşik isim grubunda olduğu görülmekle beraber, isim-fiil ve sıfat-fiil şeklinde olan terim sayısı da az değildir.

KAYNAKÇA

AFYONCU, Erhan 2010; *1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay., İstanbul.

AKALIN, Şükrü Halûk 1999; “Şor Türkçesinde Birleşik Kelimeler”, 3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996, TDK Yay., Ankara.

AKGÜNDÜZ, Ahmet 2008; *Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Yönetimi*, Timaş Yay., İstanbul.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; ÖZTÜRK, Said 1999; *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV, İstanbul.

AKSAN, Doğan 1999; *Anlambilim (Anlambilim Konuları Ve Türkçenin Anlambilimi)*, Engin Yay., Ankara.

AKSAN, Doğan 1998; *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara, TDK Yay., Ankara.

ALTUNSOY, Zeynep 2006; *İlk Türk-İslam Devletleri’nde Kullanılan İdârî ve Askerî Terim ve Unvanlar*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Tokat.

ARMAĞAN, Mustafa 2003; *Osmanlı: İnsanlığın Son Adası*, Ufuk Kitapları, İstanbul.

ARPAGUŞ, Safi 2009; *Mevlevîlikte Ma’nevî Eğitim*, Vefa Yayınları, Adana.

ARAT, Reşit Rahmeti 1979; *Kutadgu Bilig III –İndeks*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., İstanbul.

ARAT, Reşit Rahmeti 1987; *Makaleler* (Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.

ATALAY, Besim 1998; Kâşgarlı Mahmud, *Divânu Lûgat-it-Türk Dizini “Endeks”*, IV. C., TDK Yay., Ankara.

BAYKAL, Bekir Sıtkı 1974; *Tarih Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

BEYHAN, Mehmet Ali 15-17 Haziran 2007; 2. Uluslararası Eminönü Sempozyumu Programı “Eminönü: Dünyanın Başkenti” İstanbul.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 1986; Gelişim Yay., İstanbul.

CAFEROĞLU, Ahmet 1968; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

CLAUSON, Sir Gerard 1972; *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London.,

DEVELLİOĞLU, Ferit 2001; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 18. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.

DERLEME SÖZLÜĞÜ 1963-1982; I.-XII. C. Ankara, TDK Yay.

DİLÇİN, Cem 1983; *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

EGRO, Genciana Abazi 2009; “Dünyada ve Türkiye’de Anlam Değişmelerine İlişkin Araştırmalar Münasebetiyle”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring*, s. 842-870,

EKER, Süer, “Subay, Astsubay; Er, Erat/Erbaş Terimleri Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 327-340, 658, Ankara (2006).

EKER, Süer, “Sü ve Sü ile Yapılan Terimler Üzerine Disiplinlerarası Bir İnceleme”, *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi, 104-133, 12, Ankara (2006).

EKER, Süer 2007; *Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji*, Grafiker Yay., Ankara.

ELDEM, Edhem 2004; *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.

EMECEN, Feridun M. 1993; “Cebelû” DİA VII, s. 188-189.

ERCAN, Yavuz 1989; *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Yay., Ankara.

EREN, Hasan 1999; *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.

ERGİN, Muharrem 2000; *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yay., İstanbul.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki 1988; *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., İstanbul.

GÖKSU, Erkan 2008; *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Yay., İstanbul.

GÜLENSOY, Tuncer 2007; *(I, II) Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

GÜNER, Galip 2006; “Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi”, *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol. 30/II, Festschrift in Honor of Orhan Okay-II, Harvard University, s. 77-93.

GÜNŞEN, Ahmet 2006/1; “Göster- ve Görset-/ Görset- Fiillerinin Yapısı Üzerine”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, s. 35-49.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin 1992; *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.

HADİ, Hasan Bey 2005; *Divan-ü Luğat-it Türk-den Derlenmiş Etimolojik Sözlük*, Tebriz.

HAMILTON, James Russel 1998; *İyi ve Kötü Prens Öyküsü* (Çev. Vedat Köken), TDK Yay., Ankara.

HAMZAOĞLU, Yusuf 2000; *Balkan Türklüğü I*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

İSTEK, Hâdi 2005; “Osmanlı Akıncıları” *Sızıntı Dergisi*; Temmuz 2005 Yıl: 27 Sayı 318, s. 278-280.

KABADAYI, Osman 2007; *Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri*, Kırıkkale Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kırıkkale.

KARAAĞAÇ, Günay 2004; *Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*, Akçağ Yay. , Ankara.

KAYABALI, İ.; ARSLANOĞLU, C. 1973; *Harp Akademilerinin Tarihçesi*, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 130-131-132, YIL: XY, 10, 11, 12; Ağustos-Eylül-Ekim.

KESER, Bilge 1999; “Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*; Sayı 12, Erzurum; 267, 268.

KOÇ, Ümit 2002; “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Çavuşluk Teşkilatı”, *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, s. 395-420, Elazığ.

KÖKSAL, H. 2007; “Halk Etimolojisinde Yer Alan Bazı Kelimelerle İlgili Yakıştırmalar”, *GAU J. Soc. & Appl. Sci.*, 3(5), 25-35, KKTC.

NİŞANYAN, Sevan 2003; *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*, 2. Baskı, Adam Yay., İstanbul.

Osmanlı Devleti Tarihi 1999; (I, II), Feza Gazetecilik, İstanbul.

Osmanlı Medeniyeti Tarihi 1999; (I, II), Feza Gazetecilik, İstanbul.

Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi 1989; Türkiye Gazetesi Yay., (I-VI), İstanbul.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2002; MEB Yay., (I-IV), İstanbul.

ÖRS, Derya 7-11 Haziran 2005; “Türkoloji Araştırmalarında Fars Dilinin Yeri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, “Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu” Ankara.

ÖRS, Derya 2005; “Tarih Boyunca Yabancı Dillerin Türkçeye Etkisi” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü “Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu” Sayı 21, s. 129-134.

ÖZKAN, Fatma; BAĞDAGÜL, Musa 2004; “Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi” *Bilig Dergisi*, Sayı 30, s. 95-139, Ankara.

PAÇACIOĞLU, Burhan 2006; *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

PAKALIN, M. Zeki 2004; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (I-III), MEB, İstanbul.

PALA, İskender 2000; *İki Dirhem Bir Çekirdek*, BKY, İstanbul.

Rehber Ansiklopedisi 1984; Türkiye Gazetesi Yay., (I-XVIII), İstanbul.

RİCAUT 1996; *Türklerin Siyasi Düsturları* (Çeviren: M. Reşat Uzman), Milliyet Yay., İstanbul.

SAMİ, Şemsettin 1318; *Kamus-ı Türkî*, Cilt I,II; Dersaadet.

SARACOĞLU, Erdoğan; 21-23 Ekim 2010; “Tarih Boyunca Yabancı Dillerin Türkçeye Etkisi” Yakın Doğu Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü, II. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu, İzmir.

SAV, Bahattin 2003; “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, s. 147-166, Ankara.

SERTOĞLU, Midhat 1958; *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

TARAMA SÖZLÜĞÜ 1998; (I-VIII), TDK Yay., İstanbul.

TARAMA SÖZLÜĞÜ 1963-1977; (I-VIII), TDK Yay., Ankara.

TAŞKOVSKİ, Dragan 1970; “Bogomilskoto Dvijenye, Naşa Kniga Skopje”, s.147-148, Üsküp.

TEKİN, Talat 2003; *Makaleler I: Atlayistik*, (Haz. E. Yılmaz-N. Demir), Grafiker Yay., Ankara.

TEKİN, Talat 2004; *Makaleler II: Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Öncü Kitap Yay., Ankara.

TERES, Ersin 2007; “Karahanlı Türkçesinde Askerlikle İlgili Bazı Terimler Üzerine 2”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Spring*, s. 1186-1192.

TERES, Ersin 2009; “Orta Türkçede ‘Zırh, Kalkan’ Anlamı Taşıyan Bazı Sözcükler”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring*, s. 2113-2118.

TİETZE, Andreas 2002; *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, (Cilt 1 A-E), Simurg Yay., Ankara.

TULUM, Mertol 2009; *Osmanlı Türkçesine Giriş*; XI, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.

TÜRKÇE SÖZLÜK (I, II) 1998; TDK Yay. 9. Baskı, Ankara.

TÜRKMEN, Seyfullah 2006; *Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

UZUNÇARŞILI, İ. H. 1988; *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları- Cebeci, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lağımçı Ocakları, Kapıkulu Süvâri* II, VIII. Dizi, TTK Yay. Ankara.

ÜLKÜ, Osman 2007; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Savunma Sistem Olarak Tabya Mimarisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 27, s. 284-249.

YILMAZ, Durmuş 2009; “Türkçeyi Korumak”, *Dil ve Edebiyat* Dergisi, sayı: 1, s. 52.

İTERNET KAYNAKÇASI

<http://bachibouzoucktv.free.fr>

<http://books.google.com/books7vid>

<http://gaspirali.com/ksozluk/>

<http://kitabe.blogcu.com/>

<http://tarihimiz.net/v3/Haberler/Tarih/TOPCU-OCAGI.html>

<http://tarihvemedeniyet.org/>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Anadolu#K.C3.B6ken_bilimi

<http://tufar.com/SanalBaba/>

<http://turkbilim.sitemynet.com>, Öztürkçe Karşılıklar Sözlüğü, 2005.

<http://www.bachibouzouk.biz>

<http://www.bachibouzouck.com>

http://www.buyukturkcesozluk.net/sozluk/BSTS_Dilbilim_Terimleri_Sozlugu.html

<http://www.dallog.net/devletler/osmanli/osmanli.htm>

<http://www.e-tarih.org/>

<http://www.e-tarih.org/sayfa.php?sayfa=2051322.2025896.0.0.0.php> (arabacı ocağı)

<http://www.e-tarih.org/sayfa.php?sayfa=2051322.2025896.0.0.0.php>

<http://www.etarih.org/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=37&PHPSESSID=db45a3bcfe1d4d7c4b8357c4b8209c8> (ayak divanı)

<http://www.gbg.bonet.se/osmanli/>

<http://www.nisanyan.com/sozluk/>

<http://www.scribd.com/doc/14943033/OSMANLI-ASKERI-TESKILATI>

<http://www.tarihonline.org/2008/07/yaya-ve-musellemler.html>

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Bottrop/ALMANYA’da doğan Ferdi Bülbül, orta ve lise öğrenimini sırasıyla Sakarya İlkokulu, İmam Hatip Ortaokulu ve Çorum Anadolu Öğretmen Lisesi’nde tamamlamıştır. 2000 yılında kazandığı İnönü Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümünü 2004 yılında bitirmiştir.

2004-2010 yılları arasında yurdun değişik kesimlerindeki özel kurumlarda Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır. 2008 yılında yüksek lisans eğitimine Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim dalında başlamıştır. Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN danışmanlığında hazırladığı “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü’ndeki Askerî Terimler” başlıklı teziyle 2011 yılında mezun olmuştur.

Evli ve bir çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri

Adres:

Üçtutlar Mh. 4. Anadolu Sk.

Seyran Apt. Nu: 1/15

Telefon:

(364) 226 28 53

E-posta:

ferdiyet@mynet.com